

การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของ
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

นายชาคริต อาชวอำรุง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการศึกษาจากระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2554
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

AN ANALYSIS OF PHRABRAHMGUNABHORN (P.A. PAYUTTO)'S APPROACHES TO
LIFE-LONG LEARNING FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Mr. Chakrit Achava-amrung

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Education Program in Non-Formal Education

Department of Life-long Educational

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic Year 2011

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการ
พัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

โดย

นายชาคริต อาชวอำรุง

สาขาวิชา

การศึกษานอกระบบโรงเรียน

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร. อาชัญญา รัตนอุบล

คณะกรรมการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะครุศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร. ศิริชัย กาญจนวาสี)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. เกียรติวรรณ อมาตยกุล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร. อาชัญญา รัตนอุบล)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. ทวีวัฒน์ ปิตยานนท์)

ชาคริต อาชวอำรุง : การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (AN ANALYSIS OF PHRABRAHMGUNABHORN (P.A. PAYUTTO)'S APPROACHES TO LIFE-LONG LEARNING FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT) อ. ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รศ.ดร. อาชัญญา รัตนอุบล, 291 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษา รวบรวมและวิเคราะห์แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านแนวคิด รูปแบบการจัดศึกษา กระบวนการและการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน 2) เพื่อนำเสนอแนวทาง จัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านกลุ่มเป้าหมาย ผู้จัดและกระบวนการจัด ตามแนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูล ตรวจสอบผลการวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิ

ผลการวิจัยพบว่า

1. แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ มนุษย์ต้องมีการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ที่นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลของบุคคล สังคมและ ธรรมชาติ จึงจะเกิดการพัฒนายั่งยืน ด้านรูปแบบการศึกษาคือ การศึกษาทุกรูปแบบจะต้องประกอบไปด้วย ผู้สอนและผู้เรียนซึ่งผู้สอนจะต้องทำหน้าที่ทั้งการสอนวิชาความรู้รวมทั้งทักษะ และสอนการดำรงชีวิตที่ดีและ สร้างสรรค์เกื้อกูล ด้านกระบวนการเรียนรู้คือ การเรียนรู้เกิดจากการรับประสบการณ์ผ่านประสาทสัมผัสแล้วใช้ ประสบการณ์นั้นเป็นข้อมูลในการพัฒนาชีวิตในด้านต่างๆ ซึ่งมีปัจจัยหลายประการที่นำไปสู่การเรียนรู้ ด้านการ สนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตคือ ส่งเสริมปัจจัยที่นำไปสู่การเรียนรู้ ความสันโดษ และฝึกการเสพบริโภค ปัจจัย 4

2. ด้านกลุ่มเป้าหมายพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้แนวทางสำหรับบุคคลทั่วไปและให้ ความสำคัญกับเด็กและเยาวชนมากเป็นพิเศษ ด้านผู้จัดการศึกษาพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้แนวทาง สำหรับผู้จัดการศึกษา 5 กลุ่ม คือ พ่อแม่ ครูอาจารย์ รัฐและสังคม สถาบันการศึกษา และสื่อมวลชน ด้าน กระบวนการจัดต้องมีการพัฒนาขั้นทะ ฝึกการคิดโดยเฉพาะจากปัญหาและสิ่งที่พบในชีวิตประจำวัน ส่งเสริม กิจกรรมการศึกษาต่างๆ ฝึกระเบียบวินัย และสอนให้เกิดความรักธรรมชาติ

ภาควิชา ...การศึกษาดูตลอดชีวิต..... ลายมือชื่อ.....
 สาขาวิชา ...การศึกษานอกระบบโรงเรียน..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
 ปีการศึกษา ...2554.....

5183321627 : MAJOR NON-FORMAL EDUCATION

KEYWORDS : NON-FORMAL EDUCATION/ INFORMAL EDUCATION / LIVE LONG LEARNING/
SUSTAINABLE DEVELOPMENT/ PHRABRAHMGUNABHORN (P.A. PAYUTTO)

CHAKRIT ACHAVA-AMRUNG : AN ANALYSIS OF PHRABRAHMGUNABHORN
(P.A. PAYUTTO)'S APPROACHES TO LIFE-LONG LEARNING FOR SUSTAINABLE
DEVELOPMENT. ADVISOR : ASSOC. PROF. ARCHANYA RATANA-UBOL, Ph.D.,
291 pp.

The purposes of this study were: 1) to study, compile and analyze Phrabrahmgunabhorn (P.A. Payutto)'s approaches to Life-long Learning for Sustainable Development regarding Ideas, Form of Education, Process and Support. 2) to propose Guidelines for organizing Life-long learning for Sustainable Development regarding Target Groups, Organizers and Process according to his approaches. This study was a Qualitative Research using Documentary Research and Interviews. The study was validated by an expert.

The research findings were as follows :

1. The idea of Phrabrahmgunabhorn (P.A. Payutto) of Life-long Learning for Sustainable Development is that Sustainable Development will occur when people are developed according to **Sikkhā** (Threefold Learning) that will lead to individuals, Society and Environment live together in balance and harmony. His idea on forms of study is that all forms of study consist of teachers and learners. The roles of teachers are not only to teach knowledge and skills but also to teach how to live a good and moral life. The process of learning is when humans perceive stimulus through their senses and use them as information to improve quality of life in all areas and there are many factors that encourage this process. The ways to promote live-long learning are to promote those factors.

2. For target groups, Phrabrahmgunabhorn (P.A. Payutto) gives guidelines for people in general with emphasis on children. Parents, Teachers, Government and Society, Educational Institutions as well as Medias are regarded as organizers of life-long learning. The proposed process that will facilitate life-long learning is to develop Chanda (zeal for learning), encourage educational activities and instill discipline and the love of nature.

Department : Life-long Educational

Student's Signature .....

Field of Study : Non-Formal Education

Advisor's Signature .....

Academic Year : 2011

กิตติกรรมประกาศ

ผลงานชิ้นนี้จะไม่สามารถสำเร็จลุล่วงได้หากไม่ได้รับความช่วยเหลือและกำลังใจจากบุคคลมากมาย เริ่มต้นจาก รศ. ดร. อาชัญญา รัตนอุบล อาจารย์ที่ปรึกษาที่คอยให้แนวทางและให้กำลังใจตลอดช่วงการทำวิทยานิพนธ์ คณาจารย์ที่ช่วยตรวจสอบเครื่องมือ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้แก่ รศ.ดร.พทุทธิ ศิริบรรณพิทักษ์ ดร. อำนาจ บัวสิริ ดร. สุวิมล ธนะผลเลิศ ผศ.ดร. วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา และ ผอ. วรวิทย์ กิตติคุณศิริ นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิตรวจผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดร. พระกิตติภักดิ์ โสภณคุณิโน รวมทั้งรศ.ดร. เกียรติวรรณ อมาตยกุล ประธานกรรมการการสอบ และรศ.ดร. ทวีวัฒน์ ปิตยานนท์ กรรมการสอบ

ผู้ทำวิจัยขอขอบคุณสมาชิกครอบครัวทั้งรศ.ดร.พรชูลี อาชวอำรุง (มารดา) ผศ.ดร. สุมิตร คุณานุกร (บิดา) ที่ให้กำเนิดและเป็นแบบอย่างที่ดีให้ผู้วิจัยเป็นผู้รักในการหาความรู้ และเมธาวิ โคลแมน (พี่สาว) ที่เป็นกำลังใจในยามที่เครียดและท้อแท้

ขอขอบพระคุณรศ.ดร. อัจฉราพร สี่หิรัญวงศ์ และ Professor Djamarudin Ancok, Ph.D., สำหรับคำแนะนำและกำลังใจ ขอขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่น เริ่มจาก นายชูพงษ์ จุฑะวิริยะสกุล นางสาวพิชา คำสนองศรี นางสาวกุลรดา สุธีระเวชช์ นางสาวนี ผุดผ่อง นางสาวเอมอร ปันทะสืบ นางสาววิภาวี เรืองสกุล นางสาวพจันทร ลีลาศาสตร์สุนทร และ นางอัญชลี สาลิกานนท์ สำหรับมิตรภาพ และความช่วยเหลือตลอดช่วงการเรียนหลักสูตรมหาบัณฑิต และขอขอบคุณบุคคลอื่นๆ ที่ผู้วิจัยไม่สามารถเอ่ยถึงได้ทั้งหมด

สุดท้ายผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณบุคคลที่สำคัญที่สุดในชีวิต 2 ท่าน คือ ศ.ดร. ประชุมสุข อาชวอำรุง (คุณยาย) และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ท่านทั้งสองคือแรงบันดาลใจที่ทำให้ผู้ทำวิจัยอยากเป็นคนเก่งและคนดี เป็นผู้ที่ทำประโยชน์ให้กับมวลมนุษยชาติเท่าที่จะสามารถทำได้ เป็นสิ่งระลึกถึงไม่ทำให้ทำสิ่งเลวร้าย และเป็นผู้จุดศรัทธาให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาพระพุทธรศาสนาอย่างจริงจัง

ผู้วิจัยขออุทิศคุณความดีที่จะเกิดจากผลงานชิ้นนี้ให้กับบุคคลทั้งสองนี้ เพราะผู้วิจัยจะไม่สามารถมาถึงจุดนี้ได้เลยหากปราศจากท่านทั้งสองนี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ณ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามการวิจัย.....	5
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
ขอบเขตของการวิจัย	6
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
ตอนที่ 1 การเรียนรู้ตลอดชีวิต.....	7
ตอนที่ 2 การศึกษาตลอดชีวิต.....	13
ตอนที่ 3 การศึกษานอกระบบโรงเรียน.....	20
ตอนที่ 4 การศึกษาตามอัธยาศัย.....	31
ตอนที่ 5 ประวัติและผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).....	39
ตอนที่ 6 การพัฒนาที่ยั่งยืน.....	46
ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	78
ตอนที่ 8 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	83
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	85
ระเบียบวิธีวิจัยและเทคนิคการวิจัยที่ใช้.....	85
การวิจัยเอกสาร.....	85
การวิเคราะห์สาระ.....	85
การสัมภาษณ์.....	90

การตรวจสอบการวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิ.....	92
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	96
ส่วนที่ 1 แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).....	96
ส่วนที่ 2 แนวคิดเรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).....	121
ส่วนที่ 3 แนวคิดเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).....	126
ส่วนที่ 4 การสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต.....	141
ส่วนที่ 5 แนวทางการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนใน สำหรับกลุ่มเป้าหมาย.....	146
ส่วนที่ 6 แนวคิดด้านผู้จัดการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).....	168
ส่วนที่ 7 แนวคิดด้านกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).....	191
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	210
สรุปผลการวิจัย.....	210
อภิปรายผล.....	215
ข้อเสนอแนะ.....	230
รายการอ้างอิง.....	232
ภาคผนวก.....	241
ภาคผนวก ก รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ.....	242
ภาคผนวก ข เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	244
ภาคผนวก ค บทสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).....	249
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	291

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แผนผังแสดงความสัมพันธ์ของหลักการศึกษานอกระบบโรงเรียน.....	29
2	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	84
3	ขั้นตอนการวิเคราะห์สาระแบบอุปนัย (Inductive Data Analysis).....	88
4	กระบวนการเรียนรู้ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).....	130
5	กระบวนการเรียนรู้และการสนับสนุน.....	140
6	แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	209

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาถือเป็นรากฐานสำคัญของชีวิตเพราะเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์พัฒนาคุณภาพ ชีวิตของตน ทำให้เป็นผู้รู้จักคิด รู้จักทำ รู้จักแก้ไขปัญหาและมีส่วนในการกำหนดทิศทางของสังคม เพราะการศึกษามีความสำคัญในการเสริมสร้างภูมิปัญญาให้แก่คนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม เป็นชาติ ดังนั้นการศึกษาจึงเป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างภูมิปัญญาของชาติ (วันชัย ดนัยตโนมุต, 2542) ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและอื่นๆ อีกต่อไป

ดังนั้นหากมีการจัดการศึกษาอย่างถูกต้องและเหมาะสมกับสังคมไทยแล้ว จะทำให้การศึกษาไทยเป็นการศึกษาที่ดีมีคุณภาพ ก่อให้เกิดคุณูปการแก่ประเทศชาติเป็นอันมาก ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับการศึกษาไว้ในวโรกาสต่างๆ มากมาย ซึ่งผู้ทำวิจัยได้อัญเชิญพระบรมราโชวาทในบางตอนมาแสดงไว้เป็นตัวอย่างเช่น

“... งานด้านการศึกษาเป็นงานสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของชาติ เพราะความเจริญและความเสื่อมของชาตินั้น ขึ้นอยู่กับการศึกษาของชาติเป็นข้อใหญ่...”

“... ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของทั้งชีวิตและส่วนรวม คือ การศึกษาซึ่งเป็นรากฐานส่งเสริมความมั่นคงเกือบทุกอย่างในบุคคลและประเทศชาติ...”

“สังคมและบ้านเมืองใดให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบถ้วนพอเหมาะกันทุกด้าน สังคมและบ้านเมืองนั้นก็จะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถจะธำรงรักษาความเจริญมั่นคงของประเทศชาติไว้ และพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไปได้ตลอด...”

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2540)

ด้วยเหตุนี้นักวิชาการทางการศึกษาไทยหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาไทยจึงพยายามหาหนทางหรือแนวทางที่จะนำมาใช้กับการจัดระบบการศึกษาของไทย และแนวทางที่หลายฝ่ายเห็นว่า

เหมาะสมที่จะนำมาใช้กับการจัดระบบการศึกษาของไทยมากที่สุดคือ ปรัชญาการศึกษาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธธรรม (จิตกร ตั้งเกษมสุข, 2525) ซึ่งจะช่วยให้การศึกษาสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมและค่านิยมอันดีงามของไทยได้เพราะคำสอนของศาสนามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของคนไทย มีทั้งหลักคำสอนและหลักปฏิบัติที่จะก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ดังนั้นแนวทางการจัดการศึกษาที่พึงประสงค์ของสังคมไทย ไม่ควรเป็นไปเพื่อตอบสนองเป้าหมายทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่การศึกษานำหน้าเศรษฐกิจ (พระเทพโสมถ, 2546) นั่นคือการศึกษามีไว้เพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (พุทธทาสภิกขุ, 2527) ทั้งร่างกายและจิตใจ

ปัจจุบันประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาประเทศมาก ไม่ว่าปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจและปัญหาสิ่งแวดล้อม ทำให้รัฐบาลไทยต้องให้ความสำคัญกับการศึกษามากขึ้น เพื่อช่วยแก้ปัญหาและนำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ดังที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 กำหนดแนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดินในมาตรา 78(1) ว่ารัฐจะต้องบริหารราชการแผ่นดินไปเพื่อการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคงของประเทศอย่างยั่งยืน โดยต้องส่งเสริมการดำเนินการตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติในภาพรวมเป็นสำคัญ และในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้กล่าวถึงแนวทางการจัดการศึกษาในมาตรา 22 ว่าการจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ และในมาตรา 23 (2) กำหนดว่า การจัดการศึกษาจะต้องให้ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการบริหารบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน เพื่อที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ในโลกยุคปัจจุบันได้อย่างทันท่วงที จะเห็นได้ว่าแนวคิดของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตมาก โดยระบุไว้ในมาตรา 24(6) ว่ากระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายเพื่อร่วมพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ และมาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบได้แก่ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์กีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นแนวคิดทางการศึกษาแนวหนึ่งที่โดดเด่นขึ้นมาในปัจจุบัน คณะกรรมการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21 กล่าวไว้ว่าความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นกุญแจสำคัญสำหรับชีวิตในศตวรรษที่ 21 เพราะโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ดังที่ระบุไว้ในรายงานต่อ UNESCO (2551) ว่า

“การศึกษากำลังมีความสำคัญในชีวิตเราเพราะมีบทบาทมากขึ้นในฐานะที่เป็นแรงผลักดันแรงหนึ่งในสังคมสมัยใหม่ ทั้งนี้สืบเนื่องจากสาเหตุหลายประการ การแบ่งชีวิตเราออกเป็นช่วงต่างๆ ดังเช่นแต่ก่อน กล่าวคือ วัยเด็กและวัยหนุ่มสาวซึ่งต้องทุ่มเทให้แก่การศึกษาเล่าเรียน วัยผู้ใหญ่และชีวิตการทำงาน และวัยเกษียณอายุ ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงในปัจจุบันและจะยิ่งตอบสนองความต้องการและความจำเป็นในอนาคตได้น้อยลง ในขณะนี้ไม่มีใครสามารถอ้างได้ว่าในวัยหนุ่มสาว เราจะสามารถสั่งสมความรู้ไว้เพื่อจะนำไปใช้จนตลอดชีวิต เนื่องจากโลกเรากำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้เราจึงจำเป็นต้องปรับปรุงความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ และในขณะเดียวกัน การศึกษาเบื้องต้นที่เราจัดให้แก่เยาวชนก็มีแนวโน้มที่จะขยายระยะเวลาออกไป ชีวิตในการทำงานของเรามีช่วงสั้นขึ้น เราใช้เวลาเพื่อเป็นชั่วโมงทำงานน้อยลง และเมื่อเกษียณอายุแล้ว ก็มีอายุยาวขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลให้เราใช้เวลามากขึ้นสำหรับกิจกรรมอื่นๆ”

พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยพ.ศ. 2551 ได้เน้นความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิตไว้อีกว่า การส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบให้ดำเนินการเพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาศักยภาพกำลังคนและสังคมที่ใช้ความรู้และภูมิปัญญาเป็นฐานในการพัฒนา ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความมั่นคงและคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ตามแนวทางการพัฒนาประเทศ (มาตรา 7(1)) และการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบตามอัธยาศัยให้ดำเนินการเพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้และทักษะพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต (มาตรา 8(1))

การเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืนจะมีความสำคัญต่อสังคมไทยมากขึ้นเรื่อยๆ ในอนาคต ดังที่สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2553) ระบุว่า การพัฒนาประเทศให้มั่นคง สังคมสงบสันติและประชาชนดำรงชีวิตอย่างมีความสุขภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกที่คาดการณและมีแนวโน้มรุนแรงทั้งการเมืองในประเทศและวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง จะต้องเร่งสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อป้องกันปัจจัยเสี่ยงต่างๆ และเสริมรากฐานของ

ประเทศด้านต่างๆ ให้เข้มแข็งรวมทั้งสร้างโอกาสให้ประเทศสามารถเจริญก้าวหน้าต่อไป จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์ของการพัฒนาประเทศไทยไว้ในร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 11 ไว้ 6 ยุทธศาสตร์ซึ่งการพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน รวมอยู่เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งด้วย

ปัจจุบันมีพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาท่านหนึ่งที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์ของยุคสมัย คือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ทำให้ความสำคัญกับเรื่องของพระพุทธศาสนา การศึกษาโดยเฉพาะการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืนมาเป็นระยะเวลายาวนาน ในวงการศาสนาและวงการการศึกษามีผู้ชื่นชมยกย่องท่านไว้มากมาย เช่น สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงขึ้นชมท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เมื่อครั้งท่านดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมปิฎก ในโอกาสที่ท่านได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพของ UNESCO ไว้ว่า

“การที่ยูเนสโกถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพแด่ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก ทำให้มีโอกาสได้แสดงความรู้สึกในใจจริงที่ยกย่องชื่นชมท่านเจ้าคุณที่ท่านได้เป็นให้ทั้งชื่อเสียงเกียรติยศของชาติไทย เป็นให้ทั้งสายลมเย็น ยາหอม และน้ำปรุงจรงใจ ในยามเป็นที่ปรารถนา เชื่อด้วยใจจริงว่าท่านเจ้าคุณจะเป็นเกลือกที่รักษาความเค็มไว้ได้อย่างดีตลอดไป โดยมีพลังประทับประคองที่สำคัญนักหนา คือความศรัทธาตั้งมั่นด้วยกตัญญูตเวทีตถารมต่อพระพุทธศาสนา ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก หรือชื่อท่านเจ้าคุณประยุทธ์ของเรา ท่านเป็นผู้สร้างชื่อเสียงเกียรติยศให้แก่เรา ให้แก่ประเทศชาติของเรา ให้แก่คณะสงฆ์ของเราอย่างมาก ที่จริงก่อนที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติจะถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ ท่านเจ้าคุณก็เป็นชื่อเสียงเกียรติยศของคนไทย ของไทย ของพระสงฆ์ไทยอยู่ตลอดมาแล้ว เพราะท่านเป็นคน “ดีจริง” เป็น “พระดีจริง” ผู้ที่รู้จักท่านหรือได้ยินกิตติศัพท์ชื่อเสียงของท่าน นิยมยกย่องสรรเสริญเป็นอันมาก”

(สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระบบราชการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2538)

นอกจากนี้ สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ (2542) นักปราชญ์ผู้มีชื่อเสียงท่านหนึ่งของประเทศไทย ยกย่องท่านว่าพระพรหมคุณาภรณ์เป็นผู้ที่ตีประเด็นในเรื่องเถรวาทและสังฆกรรมปฏิรูปได้อย่างชัดเจน และปฏิบัติตามวินัยสงฆ์อย่างเคร่งครัด พระมหาภูมิจัย วชิรเมธี (บุญถึง) (2546) ได้กล่าวว่าพระพรหมคุณาภรณ์เป็นปราชญ์ผู้รอบรู้และสร้างผลงานที่มีประโยชน์ต่อพุทธศาสนา และ

วงวิชาการทั่วไปอย่างมาก ส่วน ศ. นพ. ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงท่านไว้ว่าท่านเป็นบุคคลในอุดมคติทางพระพุทธศาสนาคือมีความเมตตา สุภาพ สงบ และประกอบไปด้วยปัญญาเป็นเอกอย่างยากที่จะหาได้ในโลก (สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ, 2538) พระเทพโสมถ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เล่าว่าท่านประทับใจท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในความสุภาพอ่อนโยน การยึดมั่นในหลักการและอุดมการณ์ และความเสมอต้นเสมอปลายของท่าน (สุนทร พลามินทร์และชุติมา ณะบุระ, 2538)

จากที่ผู้ทำการวิจัยได้ศึกษาผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แล้วจำนวนหนึ่งพบว่าท่านได้ให้แนวทางเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตและการพัฒนาอย่างยั่งยืนไว้ในหนังสือเรื่อง การพัฒนาที่ยั่งยืน (2539) ท่านได้ให้แนวทางการแก้ปัญหาไว้ว่าจะต้องเริ่มจากสร้างฐานความคิดใหม่ขึ้นก่อน (หน้า 150) การฝึกฝนพัฒนาตนเองของมนุษย์เป็นหลักแกนกลางที่สำคัญที่สุด (หน้า 153) และเครื่องวัดการพัฒนาของมนุษย์ที่แท้จริงคือความสามารถยิ่งขึ้นไปในการทำให้ความเป็นอยู่ของมนุษย์และสิ่งทั้งหลายเกื้อกูลเอื้อประโยชน์กันมากขึ้น เบียดเบียนกันน้อยลง ทำให้โลกอุดมสมบูรณ์งดงาม เหมาะแก่การอยู่อาศัยอย่างผาสุกมากยิ่งขึ้น (หน้า 177) ดังนั้นเพื่อให้เกิดการพัฒนาคนจะต้องจัดให้มีการศึกษาเพราะการศึกษาหมายถึงการพัฒนาคน ซึ่งได้ยอมรับแล้วว่าเป็นแกนกลางของการพัฒนาที่ยั่งยืน (หน้า 75) แต่ท่านกล่าวว่าระบบการแก้ปัญหานี้เป็นระบบใหญ่ ปาฐกถาครั้งนี้ไม่มีเวลาพอที่จะพูดให้ลึกลงไป (หน้า 187) ผู้ทำการวิจัยจึงสนใจทำการศึกษาวិเคราะห์และรวบรวมแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้เพื่อเผยแพร่ให้สังคมได้รับรู้และใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศไทยอย่างยั่งยืนต่อไป

คำถามการวิจัย

1. แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นอย่างไร?
2. แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นอย่างไร?

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษา รวบรวมและวิเคราะห์แนวคิด ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านแนวคิด, รูปแบบการจัดการศึกษา, กระบวนการและการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. เพื่อนำเสนอแนวทางจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านกลุ่มเป้าหมาย, ผู้จัดและกระบวนการจัด ตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ขอบเขตของการวิจัย

เนื่องจากพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีผลงานมากมาย การวิจัยครั้งนี้ผู้ทำการวิจัยจึงศึกษาเฉพาะผลงานของท่านที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการพัฒนาเท่านั้น ไม่ศึกษาผลงานทางประวัติศาสตร์ ผลงานหนังสืออ้างอิง ผลงานเพื่ออธิบายหัวข้อธรรมและผลงานเพื่อการรักษาธรรมวินัย

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

วิเคราะห์แนวคิด หมายถึง การแยกความเห็นหรือความเชื่อออกเป็นส่วนๆ ให้เห็นถึงเหตุผลและวัตถุประสงค์ที่ผู้แสดงความคิดเห็นหรือความเชื่อนั้นๆ ออกมาแล้วระบุความสัมพันธ์และความสอดคล้องระหว่างส่วนต่างๆ เหล่านั้น

การเรียนรู้ตลอดชีวิต หมายถึง การที่บุคคลมีการหาความรู้และพัฒนาตนในเรื่องต่างๆ เพื่อให้มีชีวิตที่ดีขึ้นไปเรื่อยๆ ซึ่งเป็นกระบวนการที่สามารถทำได้ตลอดชีวิต

การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ประสานและเกื้อกูลกันระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ มนุษย์ สังคม และธรรมชาติ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบและเข้าใจแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านแนวคิด, รูปแบบการจัดการศึกษา, กระบวนการและการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
2. ได้แนวทางการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านกลุ่มเป้าหมาย, ผู้จัดและกระบวนการจัดตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
3. ได้รวบรวมแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ในที่เดียวกันเพื่อสะดวกในการค้นคว้าและอ้างอิงในอนาคต

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทำวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ผู้ทำการวิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ตอนที่ 1 การเรียนรู้ตลอดชีวิต

ตอนที่ 2 การศึกษาตลอดชีวิต

ตอนที่ 3 การศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 4 การศึกษาตามอัธยาศัย

ตอนที่ 5 ประวัติและผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ตอนที่ 6 การพัฒนาที่ยั่งยืน

ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตอนที่ 1 การเรียนรู้ตลอดชีวิต

การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ คูมส์ได้ให้คำนิยามไว้ว่า การศึกษาคือการเรียนรู้ไม่ว่าที่ไหน เมื่อไรหรือด้วยวิธีการใด (อ้างใน ชุ่นตา นพคุณ, 2523) และจากแนวคิดนี้เอง ทำให้การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สืบเนื่องติดต่อกันตลอดชีวิต ตั้งแต่วัยแรกสุดของการเป็นทารกจนถึงวัยชรา ทั้งนี้โดยอาศัยวิธีการและแหล่งเรียนรู้ต่างๆ กัน และเพื่อให้เรียนรู้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง เราอาจจำแนกการเรียนรู้ได้ออกเป็น 3 ประเภท ซึ่งอาจมีส่วนซ้อนกันและส่วนเกี่ยวเนื่องกันอยู่มาก ได้แก่ การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาทั้ง 3 รูปแบบนี้จึงสามารถกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาตลอดชีวิตที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาการศึกษา ให้นำไปสู่การพัฒนาคนให้เอื้อประโยชน์ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งการศึกษาตลอดชีวิตนั้นคือการจัดการกระบวนการศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง มุ่งพัฒนาบุคคลให้สามารถพัฒนาตนเองและปรับตนเองให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม การเมืองและเศรษฐกิจของโลก

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิตกับการศึกษาตลอดชีวิตเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ปัจจุบันมนุษยชาติก็มองเห็นคุณค่าอันอเนกอนันต์ของการศึกษาในอันที่จะช่วยให้ได้มาซึ่งสันติภาพ เสรีภาพและความเป็นธรรมในสังคมตามอุดมคติ การศึกษาเป็นวิธีการหลักวิธีหนึ่งที่เราถืออยู่เพื่อช่วยเสริมสร้างรูปแบบการพัฒนามนุษย์ให้ลึกซึ้งและสอดคล้องกับกลไกอันยิ่งยง อันจะนำไปสู่การลดปัญหาเรื่องความยากจน การกีดกันด้วยความรังเกียจเดียดฉันท์ ความโง่เขลา การกดขี่ข่มเหงและสงคราม ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตปรากฏเป็นกุญแจสำคัญดอกหนึ่งสำหรับเปิดเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 เป็นความคิดรวบยอดที่ตอบสนองกับสภาพของโลกที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว(คณะกรรมการนิยามานาชาติดำเนินการศึกษาในศตวรรษที่ 21, 2539 (1996)) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ระบุความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับการเรียนรู้ตลอดชีวิตไว้ในมาตรา 4 ว่า การศึกษา หมายถึงความถึงกระบวนการ การเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคล และสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมทางสังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

1.1 ความจำเป็นในการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การศึกษาหรือการเรียนรู้มีความจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ในทุกยุคทุกสมัย ยิ่งในโลกปัจจุบันและอนาคตอันใกล้นี้ ความจำเป็นในการเรียนรู้จะยิ่งดูชัดเจนมากขึ้น เนื่องจากมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมากมาย ซึ่งมีผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่และต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ความเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมีความซับซ้อนมากเกินกว่าที่จะใช้ความรู้และประสบการณ์ที่รับเพียงเมื่ออยู่ในวัยเรียนในสถานศึกษาช่วยได้ บุคคลจึงต้องพัฒนาความรู้และประสบการณ์ให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ประเทศต่างๆ ได้ตระหนักถึงความจำเป็นดังกล่าวจึงได้ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในปลายศตวรรษที่ 19 มาถึงศตวรรษที่ 21 นี้ แทบทุกประเทศต่างกล่าวถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิตและได้นำแนวความคิดดังกล่าวมาเป็นแนวคิดหลักในการจัดการศึกษาของประเทศ กิจกรรมการเรียนรู้ทุกประเภทแบบต่างมุ่งไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต

ประเทศไทยก็เช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ในโลก ซึ่งได้รับผลกระทบของความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เช่นเดียวกัน และต้องเตรียมประชาชน ต้องเตรียมสังคมให้มีศักยภาพ มีความพร้อมที่จะเดินเข้าสู่ยุคแห่งความเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าในด้านต่างๆ เช่นเดียวกัน แต่เท่าที่ผ่านมา

การจัดการศึกษายังไม่สามารถที่จะเตรียมประชาชนให้มีศักยภาพและความพร้อมดังกล่าวได้ ดังนั้นการเรียนเรียนรู้ตลอดชีวิตย่อมที่จะมีความจำเป็นและมีความสำคัญต่อระบบการศึกษาไทย ไม่น้อยกว่าประเทศอื่น แต่เนื่องจากประเทศไทยมีสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ความเป็นอยู่ของ ประชาชนขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมแตกต่างจากสังคมอื่นไปบ้าง ดังนั้นเหตุผล ความจำเป็นของการเรียนรู้ตลอดชีวิตต่อสังคมไทยอาจมีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างจาก ประเทศอื่น ซึ่งสามารถสรุปเหตุผลและความจำเป็นได้ดังนี้ (สุมาลี สังข์ศรี ใน วรรัตน์ อภินันท์กุล, บรรณานิติการ, 2551)

1. ความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในภาพรวม เนื่องจากทุกภูมิภาคของโลกมีความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ อย่างรวดเร็ว ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม วิทยาการเทคโนโลยี สิ่งเหล่านี้ต่างมีผลกระทบต่อสังคมไทยทั้งทางตรงและทางอ้อม ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ไม่หยุดนิ่งและนับวันจะซับซ้อนมากขึ้น จึงเป็นความจำเป็นที่ประชาชนไทยทุกคน ทุกกลุ่มอายุ จะต้องได้รับความรู้ได้ข้อมูลข่าวสารอยู่เสมอเพื่อที่จะรู้ให้เท่าทัน ให้สามารถปรับตัวให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมท่ามกลางสภาพความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

2. ความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ อาชีพการงาน ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะเป็นประเทศเกษตรกรรม แต่ก็มีแรงงานบางส่วนที่ทำงานในภาคอุตสาหกรรม นอกจากนั้นยังมีการทำธุรกิจการค้ากับประเทศต่างๆ เมื่อเศรษฐกิจของโลกมีการเปลี่ยนแปลงก็ย่อมมีผลกระทบมาถึงประเทศไทยในลักษณะต่างๆ เช่น การนำเทคโนโลยีมาใช้แทนแรงงานคน ตลาดแรงงานต้องการผู้ที่มีทักษะเฉพาะทางมากขึ้น คนงานบางส่วนต้องออกจากงานอย่างกะทันหัน เป็นต้น ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทางด้านการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรกรรมก็มีการแข่งขันสูงมาก เหตุผลดังกล่าวทำให้ประชาชนที่ประกอบอาชีพการงานต้องพัฒนาความรู้และทักษะอยู่เสมอ เพื่อให้สามารถพัฒนาอาชีพและปรับเปลี่ยนการประกอบอาชีพได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์

3. ความเปลี่ยนแปลงด้านสังคม สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ข้อมูลข่าวสารสื่อต่างๆ ได้เผยแพร่ตัวอย่างของสังคมวัฒนธรรมจากประเทศอื่นมาสู่ประเทศไทยอย่างรวดเร็ว ความเป็นอยู่เปลี่ยนจากการพึ่งพาอาศัยกันเป็นแบบการพึ่งพาตนเอง มีการแข่งขันเอารอดเอาเปรียบกันมากขึ้นทำให้มีผู้ด้อยโอกาสในสังคมมาก มีปัญหาทางสังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ เกิดขึ้นมากมาย และเพราะสภาพปัญหาที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลา เพราะฉะนั้นบุคคลทุกเพศทุกวัยจึงมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับความรู้ข้อมูลอยู่เสมอ เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ปัญหาได้ เคารพปัญหาและหาทางแก้ไขได้อย่างเหมาะสม สามารถอยู่ในสังคมที่มีการแข่งขันได้ สามารถปรับตัวอยู่ร่วมกับผู้อื่นในทุกสถานการณ์ได้

4. ความเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองการปกครอง ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเน้นสิทธิเสรีภาพของประชาชนในด้านต่างๆ สำหรับด้านการศึกษาประชาชนมีสิทธิในการได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน จึงมีความจำเป็นที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องจัดการศึกษาอย่างกว้างขวาง ต่อเนื่องให้บุคคลได้รับโอกาสอย่างเสมอภาค นอกจากนี้ในระบอบประชาธิปไตย ยังเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ถ้าประชาชนจะมีส่วนร่วมได้ดีจะต้องมีข้อมูลข่าวสาร มีความรู้ ดังนั้นการได้มีโอกาสรับข่าวสารได้รับความรู้อยู่เสมอจึงเป็นสิ่งจำเป็น

5. ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยี วิทยาการและเทคโนโลยีได้รับการพัฒนาให้มีความก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง การติดต่อสื่อสารการคมนาคม การรับข้อมูลข่าวสารเป็นไปอย่างรวดเร็วด้วยระบบสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัย ประชาชนในโลกสามารถติดต่อกันได้เหมือนโลกไร้พรมแดน จึงทำให้ประชาชนของประเทศต่างๆ ในโลกต้องรับรู้ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยปริยายและจำเป็นจะต้องเรียนรู้ จำเป็นจะต้องติดตามให้ทัน มิเช่นนั้นก็จะไม่สามารถสื่อสารกับประชาคมโลกหรือรับความรู้ ข้อมูลข่าวสารจากแหล่งต่างๆ ได้ ซึ่งจะมีผลมาถึงการศึกษาอาชีพการงาน สุขภาพ การคมนาคม สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ และการดำเนินชีวิต การพัฒนาดังกล่าวนั้นก็เป็นไปอย่างไม่หยุดยั้ง ประชาชนจึงจำเป็นต้องเรียนรู้อยู่เสมอติดตามอยู่เสมอทุกช่วงชีวิต

6. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ประชากรของประเทศไทยมีอายุยืนยาวขึ้น ทำให้มีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นเมื่อเทียบกับจำนวนเด็กแรกเกิด กลุ่มประชากรส่วนใหญ่ของประเทศจึงไม่ใช่ประชากรวัยเด็กถึงวัยรุ่นเช่นแต่ก่อน แต่กลับเป็นวัยทำงานเรื่อยมาจนถึงวัยสูงอายุ ซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ประชากรเหล่านี้ยังจำเป็นต้องดำเนินชีวิต ต้องประกอบอาชีพ (ผู้สูงอายุบางส่วนยังต้องประกอบอาชีพ) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดการศึกษาให้แก่บุคคลเหล่านี้ เพื่อให้สามารถพัฒนาอาชีพ ประกอบอาชีพมีรายได้ ปรับปรุงความเป็นอยู่ พัฒนาคุณภาพชีวิตให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงชีวิต

7. ข้อจำกัดของระบบการศึกษาเดิม ระบบการศึกษาที่ผ่านมายังมีข้อจำกัดหลายประการทำให้ประชาชนได้รับโอกาสการเรียนรู้ไม่เท่าเทียมกันโดยเฉพาะผู้ยากจน ผู้อยู่ในชนบทยังเป็นผู้ด้อยโอกาส การศึกษาในระดับต้นๆ ที่ได้รับยังไม่สามารถช่วยให้เขามีอาชีพที่เหมาะสม มีคุณภาพชีวิตที่ดีหรือมีรายได้ที่เพียงพอ แต่ยังคงเป็นผู้ด้อยโอกาสอยู่ต่อไปและถูกเอารัดเอาเปรียบในสังคม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องปรับระบบการศึกษาเพื่อที่จะเอื้อโอกาสให้แก่ผู้ยากจน ผู้ด้อยโอกาส ซึ่งยังมีอยู่เป็นจำนวนมากในสังคมไทยแม้เขาจะพ้นวัยเรียนแล้ว จะประกอบอาชีพแล้ว จะสูงอายุแล้ว ให้ได้มีโอกาสเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อที่จะปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างมั่นคงขึ้น

1.2 แนวคิดที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ชัยยศ อิมสุวรรณ์ เสนอว่าควรจะมีการทบทวนแนวคิด หลักการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์ ดังนี้ (ใน วรรัตน์ อภินันท์กุล, บรรณาธิการ, 2551)

1. วิสัยทัศน์ของการเรียนรู้ตลอดชีวิต ต้องเปิดมุมมองเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตใหม่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ของประชาชนในฐานะที่เป็น Demand Side มากขึ้น หรือมากกว่าการจัดการศึกษาที่กระทำโดยรัฐในฐานะ Supply Side เป็นการยอมรับการมีอยู่ของการเรียนรู้ภาคประชาชนที่มีความหมายต่อการดำรงชีวิต และอาจจะต้องตกลงกันในกติกาของสังคมว่า “การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน”

2. ผู้จัดการศึกษาตลอดชีวิต โลกในยุคปัจจุบันระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อมต้องใช้ความรู้เป็นฐานในการขับเคลื่อน ดังที่เราเรารู้กันว่าโลกยุคปัจจุบันเป็นสังคมฐานความรู้ ผู้ที่จะประสิทธิประสาทความรู้มีมากกว่าโรงเรียนแน่นอนแต่เราจะมีมุมมองเรื่องผู้จัดการศึกษาอย่างไร เราจะยอมรับว่าประชาชนเป็นผู้จัดการศึกษาอย่างไร

3. วิธีวิทยา (Methodology) ที่ว่าด้วยการเรียนรู้ตลอดชีวิต ถ้าเรายอมรับว่ามีผู้จัดการศึกษามากกว่าโรงเรียนเราก็จะเห็นได้ว่ามีวิธีการจัดการศึกษาอยู่มากมาย รวมทั้งการจัดบรรยากาศหรือสถานการณ์ให้เกิดการเรียนรู้ด้วย นั่นหมายความว่า เนื้อหาที่จะเรียนรู้จะกว้างขวางหลากหลายกว่าชุดของความรู้ที่จัดในโรงเรียน เราจะมองวิธีวิทยาที่ว่าด้วยการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างไร

4. เครือข่ายการเรียนรู้ โลกในยุคปัจจุบันได้ให้บทเรียนแก่มนุษย์ว่า ในที่สุดแล้วเราไม่สามารถอยู่ได้โดยลำพัง แต่จะต้องร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างระบบเครือข่ายของการเรียนรู้ขึ้นในสังคม โดยไม่มีการผูกขาดความรู้ว่าเป็นของใครหรือหน่วยงานใด

5. เรื่องที่จะเรียนรู้ในการเรียนรู้ตลอดชีวิต แม้ว่าสาระการเรียนรู้จะสัมพันธ์กับวิธีวิทยาว่าด้วยการเรียนรู้ แต่สิ่งที่จะต้องเน้นย้ำเป็นพิเศษคือ สาระของการเรียนรู้มันต้องตรงและเหมาะสม (Relevance) กับความต้องการจำเป็นของแต่ละคน ซึ่งผู้ที่จะบอกได้ก็คือตัวประชาชนเอง แต่กระนั้นก็ตามจะต้องมีกลไกอะไรที่ตอบประชาชนได้ว่า ความต้องการที่แท้จริงของตนมีอะไร เพื่อที่จะเรียนในสิ่งที่ตรงและเหมาะสมกับผู้เรียน สิ่งที่สำคัญคือการเสริมสร้างความสามารถในการเรียนรู้ ของประชาชนที่ไม่ใช่การอ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็นเท่านั้น แต่จะต้องสามารถอ่านและฟังเพื่อจับประเด็น คิดวิเคราะห์และลงมือปฏิบัติได้จริง รวมทั้งสามารถพูดสื่อสารความคิดเห็น และแสดงความต้องการของตนไปได้

ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าคุณคนมีความจำเป็นจะต้องปรับตัวอยู่เสมอ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิต มีอาชีพและสามารถเผชิญกับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่ปรับเปลี่ยนอยู่ ทุกขณะได้อย่างเหมาะสม ดังเช่นที่พระเทพเวที (ประยูร ปรยุตโต, 2531) ได้กล่าวโดยสรุปว่า มนุษย์จำเป็นจะต้องมีการศึกษาและจำเป็นจะต้องศึกษาไปตลอดชีวิต ทั้งนี้เพราะชีวิตต้องการดำรง อยู่ด้วยดีและเจริญงอกงาม เข้าถึงจุดหมายที่ชีวิตพึงต้องการ และการจะดำรงอยู่ด้วยดีและเจริญ งอกงามนั้น เป็นสภาพที่ชีวิตต้องทำให้เกิดขึ้นในแต่ละช่วงชีวิตของคุณคนที่ต้องเผชิญกับสิ่งบีบคั้น จำกัดขัดขวางที่จะสกัดไม่ให้ไปสู่ผลดังกล่าว ซึ่งท่านเรียกว่า “ทุกข์” สิ่งที่ต้องทำคือ ต้องพัฒนา คนขึ้นไปให้มีความรู้ ให้มีสิ่งที่เรียกว่าปัญญา ให้มีวิชา พร้อมทั้งความสามารถอื่นๆ ที่จะช่วย แก้ปัญหาได้ เมื่อแก้ปัญหาได้คือดับทุกข์ได้ ดังนั้น การศึกษาจึงจำเป็นต่อชีวิต เมื่อศึกษาดีแล้ว ต้องแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยดีและเจริญงอกงาม เข้าถึงจุดหมายที่ ชีวิตต้องการ (พระธรรมปิฎก, 2539)

สิ่งที่จะช่วยให้บุคคลปรับตัวและเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้คือ การศึกษาหรือ การเรียนรู้ เพราะการศึกษาหรือการเรียนรู้จะช่วยให้คุณเกิดการพัฒนาในทุกๆ ด้าน ทั้งสติปัญญา ร่างกาย อารมณ์ สังคม บุคคลควรได้รับการศึกษาหรือมีโอกาสเรียนรู้ในทุกช่วง ชีวิตมิใช่เฉพาะช่วงวัยเรียนเท่านั้น เพราะเขาจำเป็นต้องใช้ความรู้และประสบการณ์เพื่อเผชิญกับ ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทุกช่วงชีวิตครอปเลย์และเดฟ (Cropley and Dave, 1978) กล่าวว่า การศึกษามีความจำเป็นทุกช่วงชีวิตของคุณคน บุคคลควรได้รับการศึกษาทุกช่วงชีวิตของเขา การศึกษาในโรงเรียนไม่เพียงพอที่จะครอบคลุมความต้องการของชีวิตทั้งหมดได้ ชัยยศ อิมสุวรรณ์ (ในวรรณ อกินันท์กุล, บรรณาธิการ, 2551) กล่าวว่าไว้ว่า ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของ โลกกาภิวัตน์ ประชาชนต้องการเรียนรู้ตลอดชีวิตมากที่สุด เพราะไม่มีสาระการเรียนรู้ใดที่จัดใน ระบบโรงเรียนปรับเปลี่ยนได้ทันกับความเปลี่ยนแปลง ดังนั้นการมีชีวิตอยู่รอดในสังคมนั้นเป็น สิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนและการที่จะมีชีวิตอยู่ได้นั้น ต้องมีวิธีการเรียนรู้ที่นอกเหนือไปจาก การเรียนในโรงเรียน จึงอาจกล่าวได้ว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน

สรุปการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสิ่งสำคัญกับโลกยุคปัจจุบัน เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่จะพัฒนา คนไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติและสามารถพัฒนาบุคคลให้สามารถปรับตนเองได้ทันกับการ เปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น

ตอนที่ 2 การศึกษาตลอดชีวิต

การศึกษาเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง หรือในด้านสังคมและวัฒนธรรม เพราะการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวต้องอาศัยกำลังคนเป็นปัจจัยสำคัญ และกำลังคนจะมีประสิทธิภาพเพียงใด ย่อมขึ้นกับประสิทธิภาพในการจัดการศึกษา (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, อ้างในสิปปนนท์ เกตุทัต และคณะ, 2518) การศึกษาจึงเป็นการวางรากฐานของคน และคนเป็นรากฐานของเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม (ประเวศ วะสี, 2534)

เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2530) ได้กล่าวถึงความสำคัญในการเรียนรู้ว่าควรจะอยู่ในลักษณะที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเรียกว่าเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการแสวงหาประสบการณ์ ความรู้ ข้อมูลใหม่ๆ จากสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวตลอดเวลาและทุกโอกาส ที่สามารถสนองตอบ ความรู้ ความสนใจ และการพัฒนาตนเองในทุกด้าน ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ชุมชน และสังคมโดยรวม ดังนั้นอาจพิจารณาการศึกษาออกได้เป็น 3 แบบ คือ

1. การศึกษาแบบธรรมดาศิวล (Informal Education) เกิดจากครอบครัว สิ่งแวดล้อม ชุมชน สื่อมวลชนประเภทต่างๆ ฯลฯ การศึกษาในลักษณะนี้เกิดขึ้นจากการมีความสัมพันธ์ การพบเห็น การเผชิญปัญหา การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยไม่มีการจัดสภาพแวดล้อมแต่อย่างใด ไม่มีกฎเกณฑ์ ไม่มีบทบาทที่ชัดเจนในการกำหนดตำแหน่งของผู้สอน ผู้เรียนแต่อย่างใด เป็นกระบวนการถ่ายทอด ปลูกฝังตามสิ่งที่มีอยู่ซึ่งสามารถยอมรับและนำไปใช้ในการดำรงชีวิตได้เช่น การถ่ายทอดวิชาชีพของครอบครัวให้บุตรหลาน การเพาะปลูกหรือการทำเกษตรกรรมตามแบบอย่างที่ยบรรพบุรุษเคยกระทำกันมาตลอดจนการฟัง การอ่านข่าวสารความรู้จากสื่อสารมวลชนประเภทต่างๆ เป็นต้น

2. การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-Formal Education) เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษานั้นจะจัดขึ้นเป็นกิจกรรมการศึกษา โดยเฉพาะหรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น เพื่อมุ่งให้รู้จักแก้ปัญหา ฝึกอาชีพ หรือพัฒนาความรู้เฉพาะอย่าง ตามความต้องการและความสนใจของผู้เรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนนี้จะจัดขึ้นแก่กลุ่มบุคคลที่มีความสนใจ การจัดเนื้อหาจะยึดตามความพร้อมของผู้เรียนเป็นหลัก ยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมไม่เน้นหลักสูตรที่ตายตัว แต่จะคำนึงถึงการนำไปใช้และการแก้ปัญหาของผู้เรียนเป็นหลัก การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงมีจุดมุ่งหมายที่จะให้คนคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ตัวอย่างของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เช่น กลุ่มสนใจในวิชาชีพต่างๆ กลุ่มพัฒนาตนเองในเรื่องการอ่านออกเขียนได้

3. การศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นอย่างเป็นระบบ มีการกำหนดเนื้อหา หลักสูตร วัสดุของผู้เรียน กิจกรรมการเรียนการสอน มีการวัดผล การศึกษาแน่นอน มีระบบการนิเทศ การบริหารงาน การผลิตสื่อประเภทต่าง ๆ มีการฝึกอบรม เน้นรูปแบบ มีตำแหน่งบทบาทหน้าที่ในการรับผิดชอบของการจัดการศึกษาที่แตกต่างกันไป และยังกำหนดคุณวุฒิต่างๆ ของผู้ผ่านการศึกษาในระบบนี้ด้วย ตัวอย่างเช่น การจัดการศึกษาในระบบประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา เป็นต้น

รัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาดังกล่าว จึงได้จัดระบบการศึกษาดังปรากฏอยู่ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2523 เป็นระบบที่ให้บุคคลได้ศึกษาและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องไปตลอดชีวิต เพื่อพัฒนาตนเองทั้งในด้านปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคมอย่างสมดุล และสามารถเสริมความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศ ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข และในด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้มีสาระสำคัญ กล่าวถึงการศึกษาตลอดชีวิตว่า เปิดโอกาสให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ดังนั้นจะเป็นได้ว่าการศึกษาดูตลอดชีวิตนับเป็นเป้าหมายทางการศึกษาของประเทศไทยสภาพสังคมปัจจุบัน ประเทศไทยมีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว มีผลให้โครงสร้างทางสังคม ค่านิยมตลอดชีวิตจนการดำรงชีวิตของประชาชนเปลี่ยนแปลงตามไปอยู่ตลอดเวลา ประชาชนจะต้องปรับตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวซึ่ง ประเวศ วะสี (2537) กล่าวว่า ในสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การมีความรู้สำเร็จรูปที่เคยเรียนมาครั้งหนึ่งแล้วจะให้ตลอดไปเป็นไปไม่ได้อีกต่อไป ฉะนั้นคนทุกคนต้องมีฉันทะ มีความสามารถ และมีโอกาสที่เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และ ส. ศิวรักษ์ (2533) ได้แสดงทัศนะเช่นเดียวกันว่า การศึกษาเป็นไปไม่ได้โดยตลอดชีวิต ยิ่งเรียนมากยิ่งขึ้นยิ่งเข้าใจมากยิ่งขึ้นยิ่งรับผิดชอบมากยิ่งขึ้นยิ่งเกี่ยวพันกันและกันมากไม่ว่าจะเรียนวิชาใดไม่ว่าจะทำอะไร

2.1 ความเป็นมาของการศึกษาดูตลอดชีวิต

คณะอนุกรรมการการปฏิรูปการเรียนรู้ (2543) ได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ไว้ว่า ปฐมแห่งการเรียนรู้เริ่มขึ้นตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา ปัจจุบันมีหลักฐานทางการแพทย์และจิตวิทยา พิสูจน์แน่นอนแล้วว่า เด็กสามารถเรียนรู้ได้ตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา และสามารถเรียนได้ในทุกเรื่อง อาทิ ด้านภาษา ดนตรี จริยธรรม เป็นต้น บิดามารดาสามารถให้ลูกได้เรียนรู้ตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา เช่น การให้ฟังเพลงบันทึกเสียงธรรมชาติ เป็นต้น เด็กที่ได้รับการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมตั้งแต่ก่อนเกิด สามารถช่วยให้สมองได้รับการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ

ประเวศ วะสี (2548) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ในแต่ละช่วงวัยเอาไว้ดังนี้

การเรียนรู้ช่วง 0-6 ปี ถือได้ว่าเป็นโอกาสของการเรียนรู้ เพราะวัยนี้สมองได้เติบโตอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะช่วง 3 ปีแรก สมองของเด็กมีการเปลี่ยนแปลงทั้งปริมาณเส้นใยสมองและจุดเชื่อมต่อสารเคมีในสมอง รวมทั้งรอยหยักที่พื้นผิวสมอง ซึ่งล้วนส่งผลต่อสติปัญญาและความฉลาดของเด็ก ถ้าเด็กได้รับการพัฒนาได้รับการกระตุ้นด้วยวิธีที่ถูกต้องแล้ว อาจช่วยพัฒนาเซลล์สมอง เจตคติต่อการเรียนรู้ และการวางพื้นฐานของการเรียน ช่วยให้ทักษะการเรียนรู้พัฒนาไปได้ตลอดชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญที่สุดในวัยนี้คือ ครอบครัว เพราะครอบครัวเป็นครูคนแรกของลูก

การเรียนรู้ช่วงอายุ 6-24 ปี เป็นวัยเรียนในสถานศึกษา โดยเริ่มตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา จนกระทั่งถึงระดับอุดมศึกษา การเรียนรู้ในช่วงนี้เป็นการเรียนเพื่อให้มีการพัฒนาการทุกด้านอย่างสมบูรณ์ครอบคลุม 4 คือ การพัฒนาทางด้านร่างกาย การพัฒนาทางด้านสติปัญญา การพัฒนาทางด้านอารมณ์และด้านจิตใจ และการพัฒนาทางด้านสังคม เด็กวัยนี้เริ่มสามารถคิดเรื่องนามธรรม ให้เหตุผลจำแนกดีและชั่ว จึงควรมีโอกาสเรียนรู้ สัมผัส และสร้างประสบการณ์ด้านภาษา การคิดคำนวณ ทักษะทางสังคม และวิทยาศาสตร์ แหล่งเรียนรู้ของวัยเรียนนี้อยู่ในสถานศึกษาเป็นหลัก แต่การเรียนรู้ที่ต้องส่งเสริมให้มากขึ้นก็คือ ครอบครัว ชุมชน สถานที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งบุคคลรอบข้าง ฉะนั้น การจัดการศึกษาต้องมีความหลากหลาย ทุกส่วนของสังคมต้องมีบทบาทและความสำคัญในการร่วมกันพัฒนาเด็กและเยาวชนมากขึ้น

การเรียนรู้ช่วงอายุ 25-60 ปี ถือได้ว่าเป็นวัยทำงานที่ผู้ใหญ่สามารถเรียนรู้ได้จากสื่อการศึกษาตามอัธยาศัยนอกเหนือจากการเรียนตามสถานศึกษา ส่วนมากเป็นการเรียนรู้จากงานอาชีพ สถานประกอบการ เพื่อนร่วมงาน การท่องเที่ยว สื่อมวลชน เทคโนโลยีสารสนเทศ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ฯลฯ การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ และการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้ผู้ใหญ่จำเป็นต้องพัฒนาสติปัญญา ความสามารถ และคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง

การเรียนรู้ช่วงอายุ 60 ปีขึ้นไป ผู้สูงอายุสามารถเรียนรู้ได้มากมาย โดยผ่านกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย เช่น ศิลปะ ดนตรี กีฬาสำหรับผู้สูงอายุ งานหัตถกรรม และกิจกรรมทางสังคม คนสูงอายุมักเป็นที่เคารพนับถือในสังคมไทย สามารถค้นคว้าหาความรู้ และเป็นพี่เลี้ยงทางภูมิปัญญาในชุมชนท้องถิ่น ทำงานอาสาสมัครในองค์การชุมชน ชมรม สมาคมต่างๆ ซึ่งทำให้ชีวิตมีคุณค่าและทำประโยชน์แก่สังคม

การศึกษาตลอดชีวิต อาจเป็นคำใหม่ในวงการการศึกษา แต่แท้ที่จริงแล้วแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้มีมานานแล้ว และมีอยู่ในทุกๆ สังคม เริ่มตั้งแต่สังคมในอดีตกาล ซึ่งดำรงอยู่โดยอาศัยการสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมที่ยึดปฏิบัติอยู่ในสังคมนั้นๆ สมาชิกในสังคมจึงต้องเรียนรู้แบบแผนการดำรงชีวิต และแนวทางปฏิบัติตนเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน โดยการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน ดังเช่น พิธีกรรมเพื่อเข้าสู่ภาวะผู้ใหญ่ เป็นการบ่งบอกว่าผู้ที่ได้ผ่านพิธีนี้เติบโตรู้ความแล้ว ทางไทยเรามีพิธีโกนจุก และบวชพระ ทางศาสนาอิสลามมีพิธีเข้าสู่สูต ทางศาสนาพราหมณ์ ก็มีพิธีคล้องสายธูว่า บางกลุ่มชนให้เด็กได้รับการฝึกออกกล่าสัตว์ ปล่อยให้หอดอาหาร และถูกทรมานต่างๆ เพื่อแสดงว่ามีความเข้มแข็งพอที่จะเป็นผู้ใหญ่ได้ เมื่อเข้าสู่ภาวะผู้ใหญ่ก็ต้องมีหน้าที่ต่างๆ เช่น ประกอบอาชีพ แต่งงาน เป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นพ่อ เป็นแม่ เป็นสมาชิกของกลุ่ม เป็นหัวหน้าของกลุ่ม เป็นนักรบ บุคคลต้องเรียนรู้หน้าที่เหล่านี้จากการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน จนกระทั่งแก่เฒ่าและถึงอายุขัย (สุนทร สุนันท์ชัย, 2533)

แนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต นอกจากที่มีอยู่แล้วในอดีต ด้วยอิทธิพลของพระพุทธศาสนา รวมทั้งศาสนาอื่นๆ แล้ว และที่ผ่านมานี้แนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตยังได้รับการสนใจจากวงการการศึกษาไทยอย่างกว้างขวาง ดังเห็นได้จากพระราชบัญญัติว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งถือว่าเป็นแนวทางที่ดีในการปูทางไปสู่การศึกษาตลอดชีวิตที่เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องโดยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้กล่าวถึง แนวคิดและการจัดการเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตไว้ในคำอธิบายพระราชบัญญัติว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ และหมวดต่าง ๆ หลายแห่งด้วยกัน กล่าวคือในส่วนของ มาตรา 4 มาตรา 8 มาตรา 15 มาตรา 24 และมาตรา 25 ในพระราชบัญญัติ (วิชัย ต้นศิริ, 2542)

2.2 ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต

ปัจจุบันได้มีนักการศึกษาและนักวิชาการจากหลายสาขาทั้งในต่างประเทศและในประเทศ ได้ให้คำนิยามและความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตไว้มากมายหลายท่านดังนี้

ยูเนสโก (UNESCO, 1968 : 20 อ้างถึงใน สุมาลี สังข์ศรี, 2544) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตไว้พอสรุปได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิตนั้น ได้นำมาใช้ในเชิงการให้การศึกษาคือต่อเนื่องแก่ผู้ที่ออกจากโรงเรียนแล้ว หรืออาจเรียกว่าผู้ที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่เป็นเวลานาน แต่ในปัจจุบันนี้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมกว้างขวางกว่า กล่าวคือ ครอบคลุมกระบวนการจัดการศึกษาในภาพรวม เป็นการจัดการศึกษาที่สนองความต้องการทางการศึกษาของแต่ละบุคคลและของกลุ่ม โดยครอบคลุมตั้งแต่การศึกษาสำหรับเด็กไปจนถึงการศึกษา

สำหรับผู้ใหญ่อย่างเป็นทางการต่อเนื่อง การศึกษาสำหรับเด็กต้องมีการทบทวนและปรับปรุงใหม่ การศึกษาไม่ควรสิ้นสุดลงที่การสอบและการได้รับประกาศนียบัตรจากสถาบันการศึกษาแต่ควรเป็นกระบวนการต่อเนื่องไปตลอดชีวิต ในทางกลับกันความสามารถของผู้ใหญ่ในการเรียนรู้ในการรับการฝึกอบรม ในการพัฒนาสติปัญญา จิตใจ วัฒนธรรมก็ขึ้นอยู่กับคุณภาพและขอบเขตของการศึกษาที่ได้รับเมื่อเป็นเด็กหรือวัยรุ่น

สุนทร สุนันท์ชัย (2533) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า หมายถึง การจัดการกระบวนการให้มีผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนั้น จึงมีลักษณะดังนี้

1. เป็นการดำเนินการตลอดชีวิตของบุคคล
2. เป็นการวัดที่มีการวางแผน ทำให้ได้รับความรู้ ทักษะ และเจตคติ อันจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิตซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดทำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองเต็มศักยภาพ
3. เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจของผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง
4. ใช้แหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท ทั้งแบบในระบบ นอกกระบบ และไม่เป็นทางการ หรือตามอัธยาศัย

อุดม เขยกิจวงศ์ (2544) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตเอาไว้ว่า คือ การที่มนุษย์มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ที่เป็นการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ ซึ่งมีการจัดการ มีรูปแบบ มีหลักสูตรและกระบวนการแน่นอน และยังมีการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นในระหว่างดำเนินชีวิต การพูดคุย การเล่น การพักผ่อน การเรียนรู้ทั้งสองวิธีนั้น เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้จากแหล่งต่างๆ ทั้งโรงเรียน ศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์พัฒนาเด็กห้องสมุด วัด หรือ ศาสนสถานต่างๆ สถานประกอบการ โรงงานที่ทำงาน ฯลฯ หรือแม้แต่ในครอบครัว นอกจากนี้ยังเรียนรู้ได้จากสื่อต่างๆ รอบตัว เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี (2544) ได้สรุปแนวคิดและหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตในเชิงทฤษฎีว่า “การศึกษามีความจำเป็นสำหรับบุคคลในทุกช่วงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย บุคคลมีความสามารถในการเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต การศึกษามีได้สิ้นสุดเมื่อบุคคลจบจากโรงเรียนสถานศึกษา การศึกษาตลอดชีวิตเป็นภาพรวมของการศึกษาทั้งหมด ครอบคลุมการศึกษาทุกประเภท ทุกระดับ การศึกษาตลอดชีวิตเน้นความเสมอภาค ความเท่าเทียมกันในโอกาสทางการศึกษา การเรียนรู้ตลอดชีวิตควรมีความยืดหยุ่น หลากหลาย

รูปแบบและวิธีการ เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนเรียนรู้ได้ทุกสถานที่ ทุกเวลา ควรสร้างแรงจูงใจให้บุคคลเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ จัดการศึกษาหรือการเรียนรู้ให้ผสมกลมกลืนไปกับการดำเนินชีวิต ให้อิสระแก่บุคคลในการเลือกสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ สามารถเลือกวิธีเรียนที่เหมาะสมกับความสามารถของตน การศึกษาตลอดชีวิตมุ่งให้บุคคลได้พัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ พัฒนาคุณภาพชีวิตและพึ่งตนเองได้ สิ่งที่ทำให้บุคคลเรียนรู้ควรสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิต ควรได้รับความรู้และทักษะที่จะเป็นในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ รวมทั้งทักษะในการแสวงหาความรู้ หรือมีเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ต่อไป การศึกษา การเรียนรู้ มิได้เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในสถาบันเท่านั้น แต่สามารถเกิดขึ้นได้ที่บ้าน ที่ทำงาน ศาสนสถาน ห้างสรรพสินค้า สวนสาธารณะ และในชุมชน เพราะฉะนั้น บ้านและชุมชนจึงเป็นแหล่งเรียนรู้แห่งแรกและตลอดชีวิตของบุคคล”

อาชัญญา รัตนอุบล (มปป.) การศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) ว่า หมายถึง การจัดการกระบวนการให้มีผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) โดยมีลักษณะดังนี้

1. เป็นการดำเนินการตลอดชีวิตของบุคคล
2. เป็นการจัดที่มีการวางแผน ทำให้ได้รับความรู้ ทักษะ และเจตคติ อันจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิตซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดทำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ
3. เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจของผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง
4. ใช้แหล่งการเรียนรู้ทุกประเภททั้งแบบในระบบ (formal) นอก ระบบ (nonformal) และไม่เป็นทางการหรือตามอัธยาศัย (informal)

การศึกษาตลอดชีวิตจึงเป็นการศึกษาทั้งหมดของชีวิตมนุษย์ ตั้งแต่เกิดจนตาย มุ่งพัฒนามนุษย์ให้ปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน พัฒนาต่อเนื่องไปให้เต็มศักยภาพของแต่ละบุคคล และเป็นการศึกษาที่เกิดจากแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยอาศัยแหล่งการเรียนรู้ทุกชนิด

สุนทร สุนันท์ชัย (2532) ได้กล่าวถึงการศึกษาตลอดชีวิตว่า หมายถึง การจัดการกระบวนการอันบังเกิดผลต่อการเรียนรู้ชีวิตของบุคคล ซึ่งอาจทำโดยวิธีการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ เพื่อมุ่งให้คนเราได้พัฒนาตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เป็นอยู่ตลอดเวลา ในปัจจุบัน และพัฒนาต่อไปให้เต็มศักยภาพของแต่ละบุคคล

สำหรับพระราชบัญญัติว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตไว้ในมาตรา 4 ว่า การศึกษาตลอดชีวิตหมายถึงการศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อให้พัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

ด้วยเหตุนี้การศึกษาตลอดชีวิตหมายถึง การศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ที่มนุษย์ได้รับตั้งแต่แรกเกิดถึงในช่วงสุดท้ายของชีวิต ไม่ใช่การเรียนในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ทั้งนี้จากความเชื่อว่า การศึกษานั้นเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งและตลอดเวลา โดยมีความเกี่ยวพันและต่อเนื่องกันตลอดชีวิต

2.3 ยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาตลอดชีวิต

สำหรับงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543) ได้วางกรอบยุทธศาสตร์การศึกษาตลอดชีวิต เพื่อให้เกิดพลังและความเป็นไปได้ที่จะทำให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสังคมไทย ดังนี้

1. สร้างวิสัยทัศน์การเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ชัดเจนให้ครอบคลุม
2. สร้างนิสัยรักการอ่าน และวัฒนธรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง
3. สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงแหล่งการเรียนรู้และข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากทุกส่วนของสังคม
4. ให้ความสำคัญและสร้างความสัมพันธ์ของเอกัตบุคคล ครอบครัว ชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศาสนาธรรม และสถานประกอบการในฐานะที่เป็นแหล่งเรียนรู้
5. กระจายแหล่งเรียนรู้ให้ทั่วถึง และครอบคลุมทุกจุดของสังคม
6. พัฒนารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลาย
7. การพัฒนาข้อมูล สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้
8. การพัฒนาและประกันคุณภาพรูปแบบ กระบวนการและกิจการการเรียนรู้
9. การจัดสรรเงินทุน และระดมทรัพยากรเพื่อจัดส่งเสริม และสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

สุมาลี สังข์ศรี (2544) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การศึกษาตลอดชีวิตในสังคมไทย ซึ่งสามารถสรุปได้เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

1. กำหนดนโยบายการศึกษาตลอดชีวิตที่ชัดเจน หรือออกกฎหมายการศึกษาตลอดชีวิต
2. กำหนดองค์กรรับผิดชอบ
3. รณรงค์สร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต

4. ทบทวนการจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้เอื้อต่อการศึกษาดำเนินชีวิต
5. จัดทำเกณฑ์และแนวปฏิบัติสำหรับการเชื่อมโยง และเทียบโอนผลการเรียนรู้จากการศึกษาทุกรูปแบบ
6. พัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน
7. รณรงค์สร้างความร่วมมือจากทุกฝ่าย
8. จัดสร้างระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ
9. พัฒนาบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาดำเนินชีวิต
10. หามาตราในการจัดหา ระดมทุน และจัดสรรเงินทุน

อุดม เขยทิวังศ์ (2544) ได้วางหลักยุทธศาสตร์การศึกษาดำเนินชีวิตไว้ 10 ประการดังต่อไปนี้

1. การวางกรอบงานในเชิงยุทธศาสตร์
2. การปฏิวัติเจตคติ
3. การขยายขอบเขตการเข้ามามีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ให้กว้างไกล
4. ความสำคัญของบ้าน ชุมชน และสถานประกอบการ
5. การปรับระบบ ระเบียบ ให้เรียบง่าย และบูรณาการ
6. การประสานแผน หนุนส่วน และร่วมแรงร่วมใจ
7. การเข้าถึงสารสนเทศ คำปรึกษา และการแนะแนว
8. ความถูกต้องของข้อมูล เป้าหมายและมาตรฐาน
9. การพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ในการสื่อสาร และการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร
10. การจัดสรรเงินทุนกับการใช้จ่าย

ดังนั้น ยุทธศาสตร์การศึกษาดำเนินชีวิตจึงเป็นแนวทางในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้หลากหลายรูปแบบ ทุกเวลา และทุกสถานที่ ซึ่งผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ในทุกช่วงอายุ ทั้งเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้จากของจริง สิ่งแวดล้อม ผู้สอน สื่อ รวมทั้งแหล่งเรียนรู้

ตอนที่ 3 การศึกษานอกระบบโรงเรียน

3.1 ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

พระราชบัญญัติว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ระบุไว้ในมาตรา 15(2) ว่า การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการ

จัดการศึกษาระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จ การศึกษาโดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความ ต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม ส่วนในพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบเพิ่มเติมไว้ในมาตรา 4 ว่าการศึกษานอกระบบ หมายความว่า กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของเรียนรู้ที่ ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลาย ตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้น และมีวิธีการวัดผลและ ประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้ นอกจากนี้ในหนังสือเรื่อง กระบวนการฝึกอบรมสำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียน (2540) อาชัญญา รัตนอุบล ได้รวบรวมความหมายของคำว่าศึกษานอกระบบโรงเรียนจาก นักวิชาการหลายๆ ท่านดังนี้

การศึกษานอกระบบโรงเรียน มีความหมายครอบคลุมถึงมวลประสบการณ์การเรียนรู้ ทุกชนิดที่บุคคลได้รับการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ การเรียนรู้จากสังคม และ การเรียนรู้ที่ได้รับจากโปรแกรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในโรงเรียนตามปกติ ซึ่งกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้น เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีได้อยู่ในระบบโรงเรียนปกติได้มีโอกาส แสวงหาความรู้เพื่อมุ่งแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ฝึกอาชีพ หรือเพื่อพัฒนาความรู้เฉพาะเรื่อง

สำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียนนี้ ได้มีนักศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัด การศึกษาได้ให้ความหมายการศึกษานอกระบบไว้ในลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เป็น การศึกษาที่มีลักษณะยืดหยุ่นไม่ว่าจะเป็นผู้สอน ผู้เรียน เนื้อหา หลักสูตร เวลา และสถานที่ เรียน โดยยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการและความพร้อมของผู้เรียนเป็นสำคัญ การให้ นิยามของผู้ทรงคุณวุฒิและนักการศึกษาแต่ละท่านจะแตกต่างกันดังนี้ คือ

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 (กระทรวงศึกษาธิการ 2520) ได้อธิบายความหมาย ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่จัดขึ้น นอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ไม่ว่าจะการศึกษานั้นจะจัดเป็นกิจกรรมการศึกษา โดยเฉพาะหรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น เพื่อมุ่งให้รู้จักแก้ปัญหา ฝึกอาชีพ หรือพัฒนา ความรู้เฉพาะอย่างตามความต้องการและความสนใจของพลเมือง (วสันต์ ธีรานุรักษ์, ม.ป.ท.)

โกวิท วรพิพัฒน์ (อ้างถึงใน สุภร ศรีแสน, 2521) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอก ระบบโรงเรียน ว่าหมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดนอกระบบโรงเรียนภาคปกติ เพื่อ

ส่งเสริมความรู้ ความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไปและวิชาชีพให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสัมมาอาชีพ และทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น

ปฐม นิคมานนท์ (2522) ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมที่สังคมสนใจจัดขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาโดยเฉพาะ นอกเหนือจากการเรียนตามปกติในโรงเรียน กิจกรรมดังกล่าวอาจจัดเป็นกิจกรรมเฉพาะ หรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่นใดทั้งนี้ เพื่อมุ่งสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ตามแต่ละบุคคลจะสนใจ

อุณา นพคุณ (2523) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ว่าหมายถึง กิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่สถาบันต่างๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชาชนที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนาหรือวัตถุประสงค์ในการที่จะรับการเรียนรู้กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ประชากรทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมี ความรู้ทักษะและทัศนคติค่านิยมที่ดี กิจกรรมทางการศึกษาที่เรียกว่าเป็นการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องจัดขึ้นในระยะเวลาอันสั้น หลักสูตรยืดหยุ่น ประหยัด และตอบสนองความต้องการความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของชุมชน

ประทุมสุข อาชวอรุณ (2528) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า เป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบ โครงสร้างแน่นอน เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นโดยไม่เลือกวัย ไม่เลือกเพศ ไม่เลือกวรรณะ ไม่เลือกภูมิหลัง และสติปัญญา ความสามารถหรือความถนัด ครอบคลุมถึงการศึกษที่ไม่มีพิธีรีตองด้วย เป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้กับคนทุกคนในสังคม จัดการศึกษาได้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน นับเป็นวิชาการศึกษาที่สอดคล้องกับสังคมประชาธิปไตยอย่างยิ่ง

รัตนา พุ่มไพศาล (2528) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า เป็นการศึกษาสำหรับผู้ขาดโอกาสที่จะศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนภาคปกติเป็นการศึกษาที่จัดให้กับประชาชน เขาจะได้ศึกษาเล่าเรียนสิ่งต่าง ๆ ตามที่เขาต้องการเรียน

สุวัฒน์ วัฒนวงษ์ (2529) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบไว้ว่า เป็นกิจกรรมทางการศึกษาใดๆ ที่จัดขึ้นอย่างมีระบบ แต่จัดขึ้นนอกเหนือจากระบบโรงเรียนภาคปกติ ทั้งนี้ไม่ว่าจะแยกออกเป็นกิจกรรมหนึ่งต่างหาก หรือเป็นส่วนสำคัญของกิจกรรมหลักก็ตาม โดยมีความมุ่งหมายที่จะให้บริการต่อ ประชากรให้ได้รับการเรียนรู้ ทั้งเยาวชนและผู้ใหญ่

เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2533) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่าเป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นได้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน โดยไม่มีรูปแบบที่แน่นอน จัดขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน ยึดหลักปรัชญาที่ว่า การศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคนให้รู้จักความคิดตัดสินใจ รู้จักการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีอิสรภาพจากสิ่งแวดล้อมมากที่สุด โดยมีวิธีการเป็นส่วนประกอบที่จะทำให้คนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงเป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดเพื่อคนทุกคนในสังคม

สุนทร สุนันท์ชัย (อ้างถึงใน อุดม เขยกีวงศ์, 2534) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า นิยามของการศึกษาในทางสังคมวิทยา คือ การถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ความคิดที่ผู้ใหญ่ กระทำต่อผู้เยาว์ เพื่อให้ผู้เยาว์มีความสามารถที่จะรับบทบาทของผู้ใหญ่ในอนาคต

เดวิด ไคลย์ และ โทมัส คีน (David Kline and Thomas B. Keehn) (อ้างถึงใน ทวีป อภิลิทธิ, 2523) ได้สรุปความหมายของ การศึกษานอกระบบไว้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน เหมือนกับการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษานอกระบบ การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาชั่วชีวิต การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ เป็นคำที่หมายถึงชนิดของการศึกษาที่พัฒนาขึ้นเพื่อเป็นทางเลือกหรือส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียน หรือเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อช่วยปิดช่องว่างของประชากรจำนวนมาก ซึ่งไม่สามารถจะรับบริการจากนอกระบบโรงเรียนแล้ว การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้ง่าย

มัลคัม เอส โนลส์ (Malcolm S. Knowles) (อ้างถึงใน จรูญ พานิชยผลิตไชย, 2528) อธิบายว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนกระบวนการซึ่งทั้งหญิงและชายจะเรียนรู้ต่อไป หลังจากสำเร็จการศึกษาภาคปกติ หรือหมายถึงกิจกรรมที่จัดขึ้นสำหรับผู้ใหญ่ทั้งหญิงทั้งชาย ซึ่งจัดขึ้นตามสถาบันต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเฉพาะทางการศึกษา

ฟิลลิป เฮช คูม (Phillip H. Coombs) (อ้างถึงใน กชกร สังขชาติ, 2528) ได้ให้คำนิยามการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าหมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบการศึกษาภาคปกติ ไม่ว่าจะกิจกรรมจะจัดขึ้นเป็นกิจกรรมต่างหาก หรือจัดเป็นส่วนสำคัญ ส่วนหนึ่งของกิจกรรมใหญ่ๆ อื่นๆ เป็นกิจกรรมที่มุ่งบริการกลุ่มผู้เรียนที่ได้กำหนดเป้าหมายและอย่างมีความมุ่งหมาย ตัวอย่างเช่น สถานเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน (ยกเว้น โรงเรียนอนุบาล) โรงเรียนมุ่งให้โอกาสแก่ผู้ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาเมื่ออยู่ในวัยที่ควรได้รับการศึกษาหรือที่ต้องการออกจากโรงเรียนก่อนกำหนด โรงเรียนผู้ใหญ่ กิจกรรมลูกเสือ อนุภาชาต ยุวกสิกร กลุ่มสนใจศึกษาดนตรี การฝึกฝนอาชีพ กลุ่มกสิกร ฯลฯ

จากความหมายการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่นักการศึกษาได้ให้คำนิยามไว้ต่างๆ กันในหลายๆ ทศวรรษนั้นสามารถสรุปความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง “กิจกรรมทางการศึกษา และประมวลประสบการณ์ความรู้ใดๆ ก็ตามที่ได้จัดขึ้นโดยบุคคล หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ในสังคม โดยได้จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนภาคปกติ เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่ถึงประสงค์ของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ โดยยึดหลักการที่ว่า เป็นการสนองความต้องการ ความสนใจ และแก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายต่างๆ โดยยึดหลักการที่ว่า เป็นการสนองความต้องการ ความสนใจ และแก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้น” การศึกษาดังกล่าวจึงเป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้กับประชาชนทุกคนในชุมชน โดยจัดให้แก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกภูมิภาค ทุกระดับการศึกษา และทุกชุมชน โดยมีลักษณะที่ยืดหยุ่นในการจัดการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นตัวผู้สอน ผู้เรียน เวลา สถานที่ หลักสูตรและการสอน การจัดการบริหารและการประเมินผล เป็นต้น

3.2 ปรัชญาและแนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผู้เชี่ยวชาญและนักการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความหมายของปรัชญาและแนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้

โกวิท วรพิพัฒน์ (2516 อ้างถึงใน สำนักบริหารการศึกษานอกโรงเรียน, 2550) ได้ให้แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีหลักการว่า ความต้องการขั้นพื้นฐานของการเรียนของมวลชนก็เพื่อมุ่งให้เกิดความผสมกลมกลืนเข้ากันได้ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งความสมดุลจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนสามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ หรือสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งเรียกว่า “คิดเป็น”

อุ้นตา นพคุณ (2523) ได้อธิบายถึงภารกิจที่เป็นไปได้ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อพัฒนาคนให้มีลักษณะดังนี้

1. จัดกิจกรรมการศึกษาอย่างกว้างขวางในหลายๆ รูปแบบ ตามลักษณะและสภาพแวดล้อมต่างๆ
2. จัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับผู้ปฏิบัติการณ์อยู่ เพื่อเพิ่มพูนทักษะความรู้
3. จัดกิจกรรมในรูปแบบของการให้การศึกษา เพิ่มพูนความรู้หรือการศึกษาต่อเนื่อง สำหรับผู้ที่ออกจากระบบการศึกษาในโรงเรียนแล้ว

ปฐุม นิคมานนท์ (2528) กล่าวว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของไทยที่จัดอยู่ในปัจจุบันจัดเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การให้ความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต และการศึกษาต่อเนื่อง ได้แก่ การศึกษาประเภทที่สำหรับช่วยให้ผู้เรียนคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ซึ่งการจัดการศึกษารูปแบบนี้จัดในลักษณะการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จประเภทต่างๆ
2. การให้การศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้และลักษณะวิชาชีพ ได้แก่ การศึกษาที่จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนางานอาชีพและความเป็นอยู่ให้ดียิ่งขึ้น การศึกษาประเภทนี้เป็นการจัดการสอนวิชาชีพหลักสูตรระยะสั้นและกลุ่มสนใจ
3. การจัดการศึกษาเพื่อการให้ข่าวสารข้อมูล โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้ข้อมูลและข่าวสารที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ส่งเสริมความรู้ ความคิดต่างๆ และเพื่อป้องกันการลืมห้างสื่อ การจัดการศึกษาประเภทนี้ในลักษณะห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เผยแพร่สิ่งพิมพ์โสตทัศนศึกษาและสื่อมวลชน

สุนทร สุนันท์ชัย (2529) กล่าวว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นเป็นการมุ่งผลิตเพื่อพัฒนาประชากร ทั้งนี้เพราะเป้าหมายสุดท้ายในการพัฒนา คือ มุ่งให้ประชาชน “มีความสุขอยู่ดี กินดี” โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา เน้นเรื่องการพึ่งพาตนเองของสังคม เน้นความร่วมมือในการพัฒนา เน้นอิสระในการตัดสินใจเลือก นั่นก็หมายถึงการยอมรับนับถือในศักดิ์แห่งความเป็นมนุษย์ของบุคคล

สุรกุล เจนอบรม (2541) การศึกษานอกโรงเรียนปัจจุบันได้กำหนดความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อฝึกอบรมให้ผู้เรียนเป็น “คนคิดเป็น”
2. เพื่อให้ผู้เรียนได้มีเครื่องมือในการเสาะแสวงหาความรู้ต่อไป
3. เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนได้นำความรู้ ทักษะคิดและทักษะที่จำเป็นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม
4. เพื่อส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมอันดีงาม ซึ่งเป็นมรดกของชาติ

สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน (2550) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการศึกษาในโรงเรียนแต่เพียงอย่างเดียว ไม่เพียงพอที่จะสนองตอบความต้องการในการเรียนรู้ของประชาชนได้อย่างทั่วถึง จำเป็นต้องมีการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งมีลักษณะยืดหยุ่นมากกว่า สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างหลากหลายและทั่วถึง

โดยเฉพาะในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง รวมทั้งมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างวิธีการใหม่ๆ ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยทำให้การเรียนรู้เป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและแสวงหาได้โดยง่ายสำหรับคนทั่วไป

ดังนั้น การจัดการศึกษานอกระบบจะต้องอาศัยแนวคิดและปรัชญาที่หลากหลายมาใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมุ่งให้กลุ่มเป้าหมายสามารถคิดเป็นและแก้ปัญหาเป็น เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เพื่อสามารถให้ดำรงตนอยู่ในสังคมและดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

3.3 วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ดังนี้

โกวิท วรพิพัฒน์ (2516) ได้ให้วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ คือ

1. ให้ประชาชนมีปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ฯลฯ
2. ให้ประชาชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะในงานและผลลัพธ์ที่จะเกิดจากงาน
3. ให้ประชาชนมีความมั่นใจว่าตนมีความรู้และทันต่อเหตุการณ์

ทวีป อภิสวัสดิ์ (2522) ได้ให้วัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้

1. เพื่อให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ และมีนิสัยรักการอ่าน รักการค้นคว้า จะได้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาวิชาความรู้เพิ่มเติม
2. เพื่อเสริมสร้างให้ประชาชนคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น โดยใช้เหตุผลและมีความคิดเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น อันจะช่วยให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข
3. เพื่อให้ประชาชนที่มีได้อยู่ในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในขั้นที่สูงขึ้น เป็นการสร้างภาวะแวดล้อมของการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกันในการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องกันไป
4. เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสศึกษาวิชาชีพ และเพิ่มเติมวิชาความรู้ในการประกอบอาชีพที่ตนปฏิบัติอยู่ หรือการที่จะเปลี่ยนอาชีพใหม่ตามความต้องการ อันจะเป็นประโยชน์

5. เพื่อให้ประชาชนได้พัฒนาตนเองให้ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบันของโลก ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ตลอดจนมีสำนึกในความรับผิดชอบ
6. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้น
7. เพื่อส่งเสริมศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ

อุดม เขยกิจวงศ์ (2523) กำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้

1. ฝึกอบรมให้ผู้เรียนเป็นคนคิดเป็น
2. เพื่อให้ผู้เรียนได้มีเครื่องมือในการเสาะแสวงหาความรู้ต่อไป
3. เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนได้นำความรู้ ทักษะคติและทักษะที่จำเป็นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม
4. เพื่อส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมอันดีงามซึ่งเป็นมรดกของชาติ

อาชัญญา รัตนอุบล (2544) กล่าวไว้ว่า เนื่องจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การเรียนรู้จากธรรมชาติ สังคมหรือโปรแกรมการศึกษาที่จัดขึ้นเฉพาะ ด้วยเหตุนี้ความมุ่งหมายของการศึกษานอกระบบจึงหมายความรวมถึง วัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้น ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามสภาพแต่ละท้องถิ่น อายุผู้เรียน สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน แต่อย่างไรก็ตาม โครงการหรือกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน นับตั้งแต่การวางแผนการศึกษา การประเมินความต้องการของผู้เรียน การกำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ การแสวงหาวิธีการ และทรัพยากร ตลอดจนการประเมินผลการเรียนรู้นั้นๆ ด้วย

จากแนวคิดของนักการศึกษาที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคล ให้ผู้เรียนเป็นคนคิดเป็นและแก้ปัญหาเป็นสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เพื่อส่งเสริมความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติ ให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

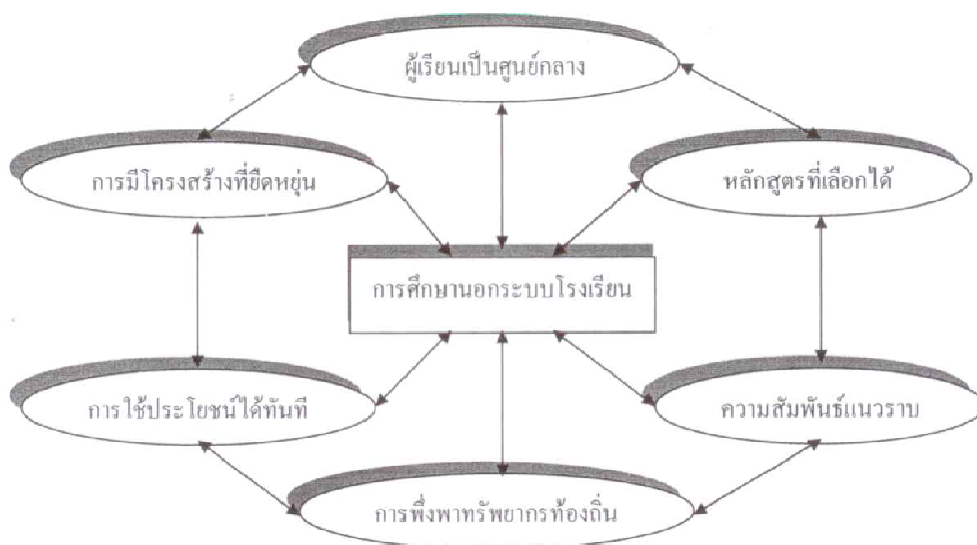
3.4 หลักการของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการศึกษานอกระบบโรงเรียน แต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะสนองตอบความต้องการในการเรียนรู้ของประชาชนได้อย่างทั่วถึง

จำเป็นต้องมีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งมีลักษณะยืดหยุ่นมากกว่า สามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนได้อย่างหลากหลายและทั่วถึง โดยเฉพาะในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง รวมทั้งมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างวิธีการใหม่ๆ ในการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยทำให้การเรียนรู้เป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและแสวงหาได้โดยง่ายสำหรับคนทั่วไป (สำนักบริหารงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน , 2550) ซึ่งสอดคล้องกับ นันทภา ชมพูปุด (2549) ที่ว่าการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นโอกาสอีกทางหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจจากสังคมและองค์กรต่างๆ เพราะจะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองได้ เพื่อส่งผลต่อการพัฒนาเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี ฉะนั้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนหลักการและ เหตุผลโดยยึดหลักการดังต่อไปนี้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2545)

1. ครอบคลุมคนทั่วถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย
2. ความเท่าเทียมและเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา
3. การเปิดโอกาส สร้างโอกาสและขยายโอกาสทางการศึกษา
4. สอนตรงความต้องการของบุคคลในสังคม
5. การจัดกิจกรรมที่หลากหลายให้กลุ่มเป้าหมายมีสิทธิเลือกได้
6. มีความยืดหยุ่นและเข้าถึงง่าย ลดกฎระเบียบ ขั้นตอน และเปิดโอกาสสำหรับทุกกลุ่มเป้าหมาย
7. จัดการให้ใกล้ตัว เข้าถึงตัวผู้เรียน เช่น ใช้สื่อประเภทต่างๆ มีแหล่งการเรียนรู้ชุมชน
8. จัดกิจกรรมให้ผสมผสานกลมกลืนกับวิถีชีวิต ไม่ให้แปลกแยกไปจากการดำเนินชีวิต
9. จัดกิจกรรมให้มีความต่อเนื่อง
10. สร้างแรงจูงใจ สร้างนิสัยใฝ่เรียน ใฝ่รู้ให้เครื่องมือในการแสวงหาความรู้แก่กลุ่มเป้าหมาย
11. ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ เอกชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชน
12. ให้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ โดยเริ่มที่ชุมชนและชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการ เน้นการเรียนรู้ตามสภาพปัญหา
13. เปลี่ยนสภาพของการศึกษาจากห้องเรียน การท่องจำ การบอกความรู้มาเป็นภาพของการร่วมเรียนรู้จากการดำเนินชีวิตและสภาพปัญหาจริง

วรรัตน์ อภินันท์กุล (2549) ได้สรุปหลักการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 แผนผังแสดงความสัมพันธ์ของหลักการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จากหลักการศึกษานอกระบบโรงเรียนของนักการศึกษาดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนก็เพื่อสนองตอบความต้องการในการเรียนรู้ของประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ที่หลากหลายและทั่วถึงด้วยหลักความเสมอภาคและเท่าเทียมกันในโอกาสทางการศึกษา เพื่อช่วยพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ซึ่งจะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป

3.5 กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

กลุ่มเป้าหมายหลักที่การศึกษานอกระบบจะให้บริการ คือ ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกสาขาอาชีพ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ และให้ความสำคัญมากแก่กลุ่มผู้ด้วยโอกาสทางการศึกษา ถ้าพิจารณาตามช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิดจนถึงตลอดชีวิต กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบจะครอบคลุม ดังนี้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2545)

1. กลุ่มเด็กวัยก่อนเรียน
2. กลุ่มผู้ที่อยู่ในวัยเรียนแต่พลาดโอกาสหรือด้อยโอกาสทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน นอกจากนั้นยังครอบคลุมกลุ่มวัยเรียนที่ต้องการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบเพิ่มเติม
3. กลุ่มพ้นวัยเรียนมาแล้วหรือกลุ่มวัยทำงาน
4. กลุ่มผู้สูงอายุ

กลุ่มเป้าหมายตามความจำเป็นที่จะต้องให้บริการเร่งด่วนมีดังนี้

1. กลุ่มเยาวชนที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้วไม่มีโอกาสเข้าศึกษาต่อ แต่ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงาน
2. กลุ่มแรงงานที่อยู่ในตลาดแรงงานอยู่แล้ว และมีการศึกษาน้อย ตลอดจนความรู้และทักษะทางอาชีพ
3. กลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น สตรี ผู้สูงอายุ
4. กลุ่มคนพิการ เด็กเร่ร่อน ผู้ต้องโทษและผู้ด้อยโอกาสในลักษณะอื่นๆ
5. กลุ่มพ่อแม่ ผู้ปกครอง ซึ่งต้องดูแลบุตรก่อนเข้าสู่ระบบการศึกษา
6. กลุ่มผู้นำชุมชน กรรมการชุมชน องค์กรท้องถิ่นที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชน

วิชณี ศิลตระกูล และ ชัยยศ อิมสุวรรณ (2547) ได้แบ่งกลุ่มเป้าหมายที่ให้บริการการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยกลุ่มเป้าหมายหลักที่การศึกษานอกระบบโรงเรียนให้บริการ คือ ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกสาขาอาชีพ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ และให้ความสำคัญมากแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ถ้าพิจารณาตามช่วงอายุ ตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิต กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะครอบคลุม ดังนี้

1. กลุ่มเด็กก่อนวัยเรียน
2. กลุ่มผู้ที่อยู่ในวัยเรียนแต่พลาดโอกาสหรือด้อยโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกจากนั้นยังครอบคลุมกลุ่มวัยเรียนที่ต้องการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพิ่มขึ้น
3. กลุ่มพ้นวัยเรียนมาแล้วหรือกลุ่มวัยทำงาน
4. กลุ่มผู้สูงอายุ

นอกจากนั้นยังมีกลุ่มอื่นๆ ที่ต้องการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมหรือต้องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์หรือเพื่อการพักผ่อนเพลิดเพลิน ได้แก่ กลุ่มเด็กในโรงเรียนที่ต้องการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม หรือต้องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์หรือเพื่อการพักผ่อนเพลิดเพลิน ได้แก่ กลุ่มเด็กในโรงเรียนที่ต้องการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม กลุ่มแม่บ้านที่ต้องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ กลุ่มผู้ทำงานประกอบอาชีพแล้ว และต้องการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม

การจัดการศึกษานอกระบบควรจัดบริการให้ทุกกลุ่มเป้าหมายไปพร้อมกัน แต่หากจำเป็นต้องมีการจัดลำดับเพื่อให้บริการ อาจพิจารณาจากจำนวน จากความจำเป็นเร่งด่วน และ

ความเป็นธรรมในเรื่องโอกาสทางสังคม กลุ่มที่ควรให้ความช่วยเหลือเร่งด่วน ได้แก่ กลุ่มผู้ด้อยโอกาส กลุ่มผู้ไม่รู้หนังสือ กลุ่มแรงงานที่มีการศึกษาน้อย เป็นต้น

นอกจากนั้นพบว่า กลุ่มที่มีโอกาสน้อยทางการศึกษามักจะเป็นผู้ที่ยากจนและมีความด้อยโอกาสทุกด้านในสังคม และกลุ่มนี้มักไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา เพราะมีภาระด้านอื่นๆ จำเป็นกว่า เพราะฉะนั้นจะต้องสร้างแรงจูงใจ จะต้องหาวิธีการที่จะช่วยให้กลุ่มคนเหล่านี้เข้ารับการศึกษา

ในการจัดการศึกษานอกระบบให้แต่ละกลุ่มเป้าหมายควรต้องเลือกปัญหาเร่งด่วนของกลุ่มเป้าหมายนั้นๆ มาพิจารณา เช่น กลุ่มสตรีอาจจะจัดกิจกรรมเพื่อช่วยเรื่องแม่ที่เป็นเอ็ดส์ กลุ่มเยาวชนอาจจะจัดกิจกรรมที่จะช่วยแก้ปัญหาเรื่องยาเสพติด เป็นต้น

ตอนที่ 4 การศึกษาตามอัธยาศัย

4.1 ความเป็นมาเกี่ยวกับการศึกษาตามอัธยาศัย

ศูนย์การส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย (2544) ระบุความเป็นมาเกี่ยวกับการศึกษาตามอัธยาศัยว่า การศึกษาตามอัธยาศัย หรือ “การศึกษาที่ไม่เป็นทางการ” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Informal Education” นั้น มีพัฒนามาตั้งแต่อดีต ก่อนการจัดการศึกษาอย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นการดำเนินการจัดโดยผู้รู้ และต่อมาเป็นสถาบันเรียนที่เรียกว่า โรงเรียนเป็นการศึกษาในระบบก่อน แล้วจึงมีการเรียนการศึกษาที่เกิดขึ้นนัยของการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิต เพื่อเพิ่มพูนและสังสมประสบการณ์ว่า การศึกษาตามอัธยาศัย การเรียกขานการศึกษาตามอัธยาศัยจากสำนักการศึกษาต่างๆ จึงขึ้นอยู่กับความเข้าใจ และการจัดการศึกษาต่างๆ เช่น เรียกว่า การศึกษาธรรมชาติวิสัย การศึกษารูปนัย การศึกษาธรรมชาติวิสัย การเรียนรู้ตามวิถีชีวิต และการเรียนรู้แบบที่อุบัติขึ้นและโดยบังเอิญ เป็นต้น (วิศนี ศิลตระกูลและอมรา ปฐมภิญาบุญภรณ์, 2544)

การศึกษาตามอัธยาศัยเริ่มเผยแพร่ การเรียนการสอนแบบไม่เป็นทางการในโบสถ์ พร้อมกับกับการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเกิดขึ้น การศึกษาตามอัธยาศัยได้แพร่หลายไปในยุโรปและอังกฤษโดยเน้นการสอนคริสต์ศาสนาแก่กลุ่มผู้ใหญ่ นักการศึกษาหรือผู้รับผิดชอบการศึกษาตามอัธยาศัยยุคนั้น ก็คือนักบวช นักเทศน์ (Preacher) การศึกษาตามอัธยาศัยเริ่มแรกจึงเป็นการใช้บทพูดสนทนา การแลกเปลี่ยนความคิด และการสอนสั่งเพื่อการดำเนินชีวิตที่มีใช้การแสวงหาความรู้แบบที่เกิดขึ้นในโรงเรียนที่เป็นการศึกษาในระบบ

ในศตวรรษที่ 19 การศึกษาตามอัธยาศัยขยายตัวในรูปของการเสริมความรู้ในกลุ่มเยาวชน เกิดองค์กรเพื่อเยาวชน สถาบันเพื่อคนงาน และโรงเรียนพิเศษ สถาบันศาสนา ห้องสมุด ห้องแสดงผลงานทางศิลปะ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเช่น ในงานอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดการแสดงนิทรรศการต่างๆ และพิพิธภัณฑ์สถานรูปแบบต่างๆ รวมทั้งโรงเรียนผู้ใหญ่อิสระผู้ใหญ่ วิทยาลัยของคนทำงาน และโปรแกรมการศึกษาต่อเนื่องจัดโดยมหาวิทยาลัย และนิคมที่พักอาศัยที่มีผู้อพยพและถิ่นฐานใหม่ในดินแดนไกลโพ้น เช่น สหรัฐอเมริกา และทวีปอเมริกาใต้

การศึกษาตามอัธยาศัยในแนวต่อมาได้รับการพัฒนาจากนักการศึกษาคนสำคัญ เช่น เพสตาลอซซี (Pestalozzi) และ เฮอเบิร์ท (Herbert) ตลอดจนนักปฏิวัติสังคม เช่น รูสโซ (Rousseau) บันทึกลงของเพสตาลอซซี เขียนว่า “ในห้องนั่งเล่นของทุกๆ คราวเรือนั้นเป็นที่รวมของสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นปัจจัยพื้นฐานของการศึกษาของมนุษย์ที่แท้จริง” นั่นคือการศึกษิตตามอัธยาศัยที่อาศัยที่เป็นสภาพธรรมชาติรอบๆ ตัวเรา แนวคิดนี้ทำให้นักการศึกษาอื่นๆ เช่น เฟรเบล (Froebel) และมอนเตซอร์รี (Montessori) และกลุ่มเพื่อนๆ ได้พัฒนาการเล่น (ของเด็ก) สิ่งแวดล้อม และการเรียนรู้ของคนในวัยต่างๆ มาผสมกับทฤษฎีจิตวิทยาของฌอง เปียเจต์ (Jean piaget) ในช่วงปลายศตวรรษที่ 1920 ที่เน้นสร้างความรู้ โดยผู้เรียนตามความเข้าใจต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการเรียนรู้จากประสบการณ์ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) นักการศึกษาคนสำคัญอีกท่านที่เน้นกระบวนการเรียนรู้เกิดจากการสัมผัสประสบการณ์ และสภาพการเรียนรู้ที่จัดขึ้นโดยปราศจากความเข้าใจพื้นฐานของผู้เรียนอาจเป็นการศึกษาที่ผิด (Miseducative) และไม่สามารถเอื้อต่อการศึกษาได้ (Non-educative)

ดิวอี้เชื่อว่าการสร้างสถานการณ์ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ต้องสอดคล้องและเกิดจากการตีความของสถานการณ์นั้นของผู้เรียนเท่านั้น ดังนั้น การเรียนรู้จากประสบการณ์โดยลำพังยังไม่จัดเป็นการศึกษาตามอัธยาศัยได้ จนกว่าผู้เรียนจะเข้าใจ และถ่ายทอดความเข้าใจกลับมาเอง การเรียนรู้จากประสบการณ์ไม่ใช่การตัดสินว่าสิ่งใดผิดถูก ไม่มีความเป็นกลาง ไม่แยกอิสระจากสังคม ดังนั้นการศึกษาตามอัธยาศัยที่อาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์จึงขึ้นอยู่กับสถานภาพทางสังคมของผู้เรียน ซึ่งเชื่อมโยงกับการมีจุดยืนทางการเมืองการปกครอง และความสนใจต่อชุมชนและขึ้นอยู่กับว่าผู้เรียนมีโอกาสได้รับการศึกษาเพียงใดด้วย (Garrick, 1996)

ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตามอัธยาศัยเน้นเรื่องการเรียนรู้จากประสบการณ์ ความรู้สึกที่มีต่อสังคม ชุมชน การสะท้อนความคิดผ่านการพูดคุย การ

อภิปรายแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Conversational-based) ซึ่งมีนักการศึกษาสำคัญนำมาพัฒนาเป็นแนวคิดเรื่องการศึกษาต่างๆ เช่น คาร์ล โรเจอร์ส (Carl Rogers) พัฒนาเรื่องการสะท้อนความคิดและประสบการณ์ เอดูอาร์ด ลินเดอร์แมน (Eduard Linderman) พัฒนาแนวคิดเรื่องการศึกษาให้คำปรึกษาและร่วมกันแก้ไขปัญหาในการจัดการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ขึ้น นอกจากนี้ยังมีนักการศึกษาอีกหลายท่านได้พัฒนาแนวคิดและรูปแบบที่สามารถรวมเข้าเป็นส่วนของการศึกษาตามอภิปรัชญาเช่น เกรซ คอยล์ (Grace Coyle) ที่เน้นการเรียนรู้ของกลุ่มที่ทำงานร่วมกัน และโจเซฟิน แมคลิสเตอร์ (Josephine Maclister) ที่สนใจงานสำหรับเยาวชน เป็นต้น

นักการศึกษาคนสำคัญที่มีส่วนในการพัฒนาการศึกษาตามอภิปรัชญาอีกกลุ่มที่จัดเป็นกลุ่มที่มีความคิดก้าวหน้า เช่น เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) เน้นการสนทนา (Dialogue) และการแสวงหาแนวทางการสร้างมโนสำนึก (Consciousness)

อีวาน อิลลิช (Evan Illich) ผู้เน้นการสร้างสรรค์สังคม (Conviviality) และพยายามลดบทบาทการศึกษาในรั้วโรงเรียนลง (Deschooling) โดยเน้นการศึกษาเพื่อการพัฒนาทักษะวิชาชีพล้วนส่งผลทางอ้อมแก่การศึกษาตามอภิปรัชญาซึ่งเป็นนวัตกรรมของการศึกษาในช่วงดังกล่าวอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม การศึกษาตามอภิปรัชญาในช่วงนี้เริ่มแยกแนวปฏิบัติออกให้แตกต่างจากการศึกษาในระบบ โรงเรียนและการศึกษานอกระบบ แต่ยังสามารถชี้ชัดถึงการมีสายโยงใยถึงความที่ไม่สามารถสะท้อนการศึกษาเพื่อมนุษย์ที่แท้จริงของการศึกษาที่มีอยู่เกิดแนวคิดและรูปแบบใหม่ทางการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยชาวบ้านของเฮนรี มอริส (Henry Morris) ที่รวมวิทยาลัยหมู่บ้าน โดยรวมโรงเรียนในชุมชน คนที่มีความคิดใหม่ๆ ในชุมชน สมาคมต่างๆ ในหมู่บ้านและบริการสำคัญๆ เช่น ห้องสมุด ศาสนสถาน ขึ้นเป็นแหล่งเรียนรู้จากในชุมชนขึ้น

เมื่อแนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตเริ่มเป็นที่กล่าวขวัญกันมากในช่วงทศวรรษ 1960-1970 รูปแบบการศึกษาตามอภิปรัชญาถูกจัดเป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาที่มนุษย์สามารถเข้าถึงอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (สุมาลี สังข์ศรี, 2544) โดยแยกการศึกษาพื้นฐานที่มีการกำหนดหลักสูตรชั้นเรียนและอายุผู้เรียน ว่าเป็นการศึกษาในระบบ ว่าเป็นการศึกษาอย่างเป็นทางการ (Formal Education) และแยกการศึกษาที่ผู้เรียนไม่สามารถรับการศึกษาระบบปกติ อย่างเป็นทางการว่าเป็นการศึกษานอกระบบ (Non-Formal Education) โดยรวมการศึกษาผู้ใหญ่เข้าไว้ด้วย และการเรียนรู้ที่บุคคลได้รับความรู้ ประสบการณ์ ได้สร้างเสริมเจตคติ ค่านิยม และทักษะต่างๆ จากครอบครัว สิ่งแวดล้อม และประสบการณ์ ว่าเป็นการศึกษาตามอภิปรัชญา (Informal Education)

สำหรับประเทศไทย การศึกษาตามอัธยาศัยมีหลายความเข้าใจเช่นกัน แต่พัฒนาการของการศึกษาลักษณะนี้ยังอยู่ในระยะที่เพิ่งเป็นที่ยอมรับว่ามีศึกษารูปแบบนี้ด้วยเช่นกัน ที่เด่นชัดคือการศึกษาตามอัธยาศัย มีมาตั้งแต่สังคมเกิดขึ้น เนื่องจากการศึกษาของไทย แต่แรกเริ่มเกิดในครอบครัวและผู้รู้ในชุมชน โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่เป็นศูนย์รวมของชุมชนโบราณและแม่กระทั่งในชนบทปัจจุบัน เมื่อการศึกษาแบบตะวันตกที่มีระบบโรงเรียนและชั้นเรียนแพร่หลายขึ้น ก็ตั้งขึ้นที่บริเวณศูนย์กลางชุมชนคือวัด ซึ่งยังคงเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนอยู่ แม้เมื่อแยกโรงเรียนออกจากวัดแล้วก็ตาม

การศึกษาตามอัธยาศัยในบริบทของวัด ยังคงสภาพเอื้อต่อการเรียนรู้ตามอัธยาศัยแบบไทยๆ พิธีกรรมต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย ล้วนเป็นลักษณะของการศึกษาตามอัธยาศัยของสังคมชนบทไทยอยู่มาก รวมทั้งการศึกษาตามอัธยาศัยที่เกิดขึ้นในวงสนทนาของชุมชนที่อาจใช้ลานวัดหรือไม้ก้ำกวม ที่ยังหลงเหลือให้เห็นอยู่ ได้แก่การ “โส” ของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ “สภากาแฟ” ที่มีการถกเถียงและแลกเปลี่ยนข้อมูลของคนในชุมชนต่างก็มีปรากฏอยู่ แต่ยังไม่เรียกว่า การศึกษาตามอัธยาศัย ใดๆ ที่มีลักษณะดังกล่าวอยู่ก็ตาม

การศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทยเพิ่งมีการกล่าวถึงอย่างชัดเจนในบริบทของการศึกษานอกโรงเรียน โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ช่วง พ.ศ.2518 เป็นต้นมา ได้มีการดำเนินการและพัฒนาวิธีการจัดสภาพการเรียนรู้ และแสวงหาข่าวสารข้อมูลผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ ในระยะแรกและสื่อสารมวลชนในของที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และห้องสมุดประชาชน ในระยะต่อมาตลอดจนการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยผ่านสื่อนิทรรศการทางวิทยาศาสตร์การแสดงผลทางท้องฟ้าจำลอง เป็นต้น

ทั้งนี้การศึกษาตามอัธยาศัยโดยหน่วยงานอื่นๆ ทั้งของรัฐและเอกชนก็มีการดำเนินการอยู่ควบคู่ไปกับการศึกษานอกโรงเรียน เช่น การศึกษานอกสถานที่ การฝึกอบรมอาชีพระยะสั้น การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อการเรียนรู้ การแสดงละครเวที การจัดนิทรรศการและกิจกรรมการเรียนรู้ ในรูปของการอภิปราย บรรยาย การประกวดการแข่งขัน การจัดทำโครงการ และออกแบบและสร้างสื่อการเรียนการสอนแม่กระทั่งกิจกรรมการกีฬา กิจกรรมกลางแจ้งและการเฝ้าสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น สุริยุปราคา ปรากฏการณ์ฝนดาวตก การเกิดของสิ่งที่มีชีวิตที่เล็กมาก เป็นต้น

การนิยามและอธิบายลักษณะของการศึกษาตามอรรถยาศัยยังไม่มีขึ้น จนกระทั่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2543 ได้ระบุคำว่า “การศึกษาตามอรรถยาศัย” ว่าเป็นรูปแบบการศึกษาอย่างเป็นทางการรูปแบบหนึ่งในกฎหมายแม่บทเพื่อการศึกษาของชาติขึ้น

โดยสรุปการศึกษาตามอรรถยาศัยมีพัฒนาการแบบย้อนรอยกลับ กับสภาพของการพัฒนาของการศึกษาตามอรรถยาศัยเองนั่นเป็นเพราะพัฒนาการของการศึกษาหลักๆ นักการศึกษาพัฒนาแนวคิดเพื่ออำนวยความสะดวกเรียนรู้แก่มนุษย์แล้วจึงมาศึกษาถึงลักษณะของนักการศึกษาตามอรรถยาศัยซึ่งแม้ว่าจะมีก่อนการศึกษารูปแบบใดๆ แต่การยอมรับการศึกษาตามอรรถยาศัยเพิ่ม การพัฒนาและมีลำดับการพัฒนาดังนี้

1. การศึกษาตามอรรถยาศัยเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ การแสวงหาความรู้ และการเพิ่มหรือฝึกทักษะ ในบริบทของการศึกษาที่มีในระบบโรงเรียนก่อนเป็นประการแรก

2. การศึกษาตามอรรถยาศัยเกี่ยวข้องกับการได้รับความรู้ และการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ที่นักการศึกษาสำคัญๆ พัฒนาขึ้น การศึกษาตามอรรถยาศัยประการนี้เกี่ยวกับการจัดการเป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการศึกษา

3. การศึกษาตามอรรถยาศัยในบริบทของวิถีชีวิตและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เฉพาะเช่นกลุ่มเยาวชน คนงาน ชาวบ้านและกลุ่มสตรี เป็นต้น การศึกษาตามอรรถยาศัยในลักษณะนี้เกิดจากความต้องการยกระดับความเป็นอยู่ในสังคม ซึ่งรวมการศึกษาในระบอบประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

4. การศึกษาตามอรรถยาศัยที่ใช้บริบทของการจัดสภาพการเรียนรู้เพื่อเอื้ออำนวยความสะดวกของผู้เรียนโดยตั้งใจและมีได้ใจ ผู้เรียนเป็นผู้กำหนดวิธีการเรียนรู้เอง เป็นการศึกษาที่เน้นกระบวนการถ่ายทอดความเข้าใจสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวของแต่ละบุคคล และเป็นการศึกษาตามอรรถยาศัยที่ทุกสังคมมีอยู่ก่อนการพัฒนาระบบการศึกษาที่เป็นทางการ แต่ถูกเข้าใจว่าเป็นเพียงลักษณะการเรียนรู้ (Mode of Learning) ที่จับต้องได้แต่ไม่สามารถเห็นผลได้ชัดเจน โดยเชื่อว่าเป็นการศึกษาตามอรรถยาศัยลักษณะหนึ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้เลย

5. การศึกษาตามอรรถยาศัยในบริบทการศึกษาตลอดชีวิต ที่ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่ามนุษย์สามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง แม้จะพ้นรั้วโรงเรียนก็ตาม ซึ่งลักษณะเช่นนี้ ทำให้การศึกษาตามอรรถยาศัยเป็นรูปแบบหนึ่งในระบบการศึกษาของประเทศ

4.2 ความหมายของการศึกษาตามอรรถยาศัย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของการศึกษาตามอรรถยาศัยในมาตรา 11 (3) ว่า การศึกษาตามอรรถยาศัยเป็นการศึกษาที่ให้เรียนรู้ได้เรียนรู้ด้วย

ตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาสโดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ ส่วนพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ให้ความหมายเพิ่มเติมในมาตรา 4 ว่า การศึกษาตามอัธยาศัย หมายความว่า กิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคล ซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความสนใจ ความต้องการ โอกาส ความพร้อม และศักยภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ ยังมีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัย ไว้ดังนี้

ฟิลิป คูมส์ (Coombs, H and Manzoor Ahmed, 1974) กล่าวว่าการศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง กระบวนการตลอดชีวิตที่ทุกคนได้รับและสะสมความรู้ ทักษะ เจตคติ และรู้แจ้งจากประสบการณ์ประจำวัน และการสัมผัสกับสิ่งแวดล้อม ทั้งที่บ้าน ที่ทำงาน และที่เล่น จากตัวอย่าง และเจตคติของสมาชิกครอบครัวและเพื่อนจากการเดินทาง การอ่านหนังสือพิมพ์ และหนังสืออื่น หรือโดยการฟังวิทยุ ดูภาพยนตร์ หรือโทรทัศน์ ตามปกติแล้ว การศึกษาตามอัธยาศัยไม่มีการจัด ไม่มีระบบ และบางครั้งไม่ได้ตั้งใจ แต่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ไปตลอดชีวิตของแต่ละบุคคลอยู่อย่างมาก แม้แต่ผู้ที่มีการศึกษาในโรงเรียนมาแล้วก็ตาม

สุนทร สุนันท์ชัย (2532) ระบุว่าการศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง การได้รับรู้ ทักษะเจตคติ จากประสบการณ์ประจำวันในครอบครัว ชุมชน จากการทำงาน การเล่น ห้อยสมุด สื่อมวลชน และอื่นๆ ในสภาพแวดล้อมของบุคคล

ส่วนวิจิตร ศรีสะอาด (อ้างในกรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538) ให้ความหมายการศึกษาตามอัธยาศัยว่าเป็นกระบวนการของการศึกษาตลอดชีวิต คือไม่ต้องอาศัยระบบใดๆ ทั้งสิ้น เป็นการศึกษาที่สร้างเสริมบุคลิกภาพ ทักษะ ค่านิยม และความรู้ต่างๆ จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน การศึกษาประเภทนี้ทำที่ไหน เมื่อใดก็ยอมได้ เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากสิ่งที่อยู่รอบตัว จากสมาชิกครอบครัว จากเพื่อน จากการทำงาน ตลอดจนกระทั่งจากสื่อสารมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ การศึกษาตามอัธยาศัย จึงมีขอบเขตกว้างขวางกว่าการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2538) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัยว่า หมายถึง การที่มนุษย์สามารถพัฒนาตนเอง สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน อันเนื่องจากการรู้จักใช้ประโยชน์จากมวลประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน โดยที่กระบวนการเหล่านี้จะดำเนินสืบเนื่องกันไปตั้งแต่เกิดจนตาย

ฉลงศรี พลโยธา (2544) กล่าวว่า การเรียนรู้ตามอัธยาศัย หมายถึง ขั้นตอนของการเรียนรู้ที่เกิดจากมวลประสบการณ์ที่ได้รับเนื่องจากความต้องการ ความสนใจ หรือความพึงพอใจของแต่ละบุคคล เป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตที่มนุษย์ได้รับด้วยวิธีการที่ไม่เป็นทางการ เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองตามธรรมชาติวิสัยของมนุษย์ โดยเรียนรู้จากประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมทั้งที่มีผู้จัดหรือไม่มีผู้จัดก็ได้ หรือจัดโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม มีการวางแผนหรือไม่วางแผนก็ตาม สิ่งทีบุคคลจะเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมย่อมขึ้นอยู่กับว่าสภาพแวดล้อมนั้นมีคุณภาพทางการศึกษามากน้อยเพียงใด และบุคคลมีความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาสในการเรียนรู้มากน้อยเพียงใด การศึกษาเป็นเพียงกิจกรรมส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ (learning) ในวิถีชีวิตของมนุษย์

จากนิยามเหล่านี้ อาจสรุปได้ว่าการศึกษาตามอัธยาศัยมีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองจากประสบการณ์ เกิดขึ้นได้ในสถานการณ์ต่างๆ ในชีวิต
2. ไม่จำเป็นต้องมีการจัดการเรียน ผู้สอน หรือหลักสูตรที่เป็นทางการ
3. เป็นการศึกษาที่สามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ และทุกเวลา

4.3 สาเหตุที่ต้องมีการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

มิถุนา อนุเสน (2545) ได้สรุปสาเหตุที่ต้องมีการศึกษาตามอัธยาศัยว่า จากความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ดูเหมือนว่าเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นเอง และมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ บุคคลสามารถแสวงหาความรู้ และเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง แต่ในความเป็นจริงของสภาพปัจจุบัน ไม่ได้เป็นเช่นนั้น ยังมีตัวแปรที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัย อยู่หลายประการด้วยกัน

1. ความเหลื่อมล้ำและไม่เท่ากันทางเศรษฐกิจ ทำให้บุคคลมีอำนาจในการบริโภคต่างกัน การลงทุนเพื่อการศึกษา การแสวงหาความรู้ด้วยตนเองแตกต่างกัน ผู้มีฐานะดีกว่ามีโอกาสดีกว่า มีโอกาสมากกว่าที่จะจัดสรรองค์ความรู้และประสบการณ์ให้กับตนเองได้เท่าที่ต้องการ
2. ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ทำให้สังคมเมืองมีโอกาสดีกว่าสังคมชนบท ในชุมชนเมืองมีระบบบริการ มีแหล่งความรู้ สภาพแวดล้อมเอื้อต่อการเรียน มีเทคโนโลยีสนับสนุนการเรียนรู้มากกว่าในสังคมชนบทโดยสิ้นเชิง ในขณะที่ข้อมูลข่าวสารและองค์ความรู้เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

3. ความแตกต่างด้านทักษะความสามารถของบุคคล ประชาชนจำนวนมากยังมีการศึกษาดำ ขาดทักษะการแสวงหาความรู้ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง อยู่ในครอบครัวชุมชนที่ด้อยการศึกษา ไม่มีประสบการณ์ในการทำงาน ทำให้ขาดโอกาสในการศึกษาเรียนรู้ที่เหมาะสมในรูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัย

ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเสมอภาคในสังคมบุคคลควรจะได้รับ การส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาในหลายรูปแบบ สามารถแสวงหา ศึกษาและเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตลอดเวลาและทุกสถานที่ รัฐควรส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ตามความสามารถและความสนใจของผู้เรียนในแต่ละช่วงชีวิตตลอดไป

4.4 หลักการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ (2544) เสนอว่าการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยควรคำนึงถึงหลักการดังนี้

1. การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการศึกษาเพื่อตัวผู้เรียนเอง ขึ้นอยู่กับความสนใจใฝ่รู้ ความพอใจที่จะเรียนรู้ (ฉันทะ) ผู้เรียนจึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้อย่างแท้จริง เพราะผู้เรียนเป็นผู้ตระหนักเองว่าเรียนรู้หรือไม่ และผลของการเรียนรู้นั้นเกิดประโยชน์อย่างไร

2. การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นวิถีชีวิต เป็นวัฒนธรรมของมนุษยชาติ เพราะมนุษย์จะเรียนรู้ตลอดเวลา ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ จะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม แต่ไม่อาจปฏิเสธที่จะไม่เรียนรู้ไม่ได้ เพราะการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

3. สังคมแห่งการเรียนรู้ มักจะจัดบรรยากาศ สถานการณ์ ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้บุคคลได้เรียนรู้ตามความสนใจ ตามความต้องการของตนเอง เช่น จัดห้องสมุดขึ้นในที่ต่างๆ ทั้งเป็นส่วนหนึ่งของอาคารของสำนักงาน หรือจัดเป็นเอกเทศ เช่น ห้องสมุดประชาชน จัดรายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ตลอดจนสื่อสารมวลชนต่างๆ รวมทั้งหนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร ตลอดจนจัดกิจกรรมอื่นๆ เช่น ป้ายประกาศ หรือแม้แต่การเรียน เล่นเกมส์ การพักผ่อน หย่อนใจ การบันเทิงต่างๆ เช่น ละคร ดนตรี ฯลฯ ซึ่งส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวางเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย

4. ส่งเสริมให้บุคคลสามารถเข้าถึงการศึกษาตามอัธยาศัยจะต้องแพร่กระจายแหล่งการเรียนรู้ให้มากขึ้น หลากหลายขึ้น ใกล้เคียงผู้เรียนขึ้น เพื่อสะดวกต่อการใช้บริการบทบาทของนักการศึกษาจะต้องส่งเสริม ประสานงาน กระตุ้น หน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชนต่างๆ ให้จัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ให้มากขึ้น รวมทั้งให้คำแนะนำในการจัดการส่งเสริมมาตรฐาน

5. การส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัยให้กับผู้เรียน ควรจะได้รับการพิจารณาให้ดำเนินการให้มากขึ้น โดยเฉพาะการสร้างเสริมเจตคติการใฝ่รู้ ความมีฉันทะที่จะเรียนรู้ การสร้างเสริมทักษะการเรียนรู้ตั้งแต่การส่งเสริมการอ่าน การเขียน การพูด การฟัง ในระดับที่จะสามารถแสวงหาความรู้ได้และสามารถคิดวิเคราะห์เพื่อนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ได้

ตอนที่ 5 ประวัติและผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ประวัติและผลงานของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ต่อบันทึกย่อมาจากหนังสือ พระผู้ทำสงฆ์ให้งาม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (ทศนีย์ เทพไชย, 2549)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีนามเดิมว่า ประยุทธ์ อารยางค์กูร เกิดเมื่อวันที่ 12 มกราคม 2481 (ตรงกับแรม 7 ค่ำ เดือนยี่ ปีชวด เวลา 23.15) ณ บ้านใกล้ริมฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรี (แม่น้ำท่าจีน) ฝั่งตะวันออก อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นบุตรของคุณพ่อสำราญและคุณแม่ชุนกี อารยางค์กูร มีพี่น้อง 9 คน ดังนี้

1. นายแพทย์ เกษม อารยางค์กูร
2. นายผาสุก อารยางค์กูร
3. นายสันต์ (เดิมสะกดว่า สรรค์) อารยางค์กูร
4. เด็กหญิงธิดา อารยางค์กูร (ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ 1 ขวบ)
5. ทันตแพทย์ อเนก อารยางค์กูร
6. พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ อารยางค์กูร)
7. นางสาวกานดา อารยางค์กูร
8. นางบุบผา คณิตกุล
9. นางจิตรา วัชรบุศราคำ (ถึงแก่กรรม ปี 2527)

ด้านการศึกษาท่านเริ่มเรียนระดับอนุบาลเมื่ออายุ 6 ขวบ โรงเรียนอนุบาลครูเฉลียว เมื่อครบเกณฑ์ จึงเข้าเรียนระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนประชาบาลชัยศรีประชาราษฎร์ (วัดยาง) เป็นผู้ที่เรียนเก่งมาก ใช้เวลา 3 ปี จบประถมปีที่ 4 และเมื่อจบระดับประถมศึกษา ได้ย้ายมาเรียนระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนวัดปทุมคงคาที่กรุงเทพฯ โดยพักอาศัยอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ วรรจักรร่วมกับพี่ ๆ จนจบมัธยมศึกษาปีที่ 3

จากคำบอกกล่าวของญาติพี่น้องผู้ใกล้ชิด กล่าวว่าชีวิตวัยเยาว์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จะควบคู่ไปกับการเจ็บป่วยจวบจนกระทั่งโต เป็นเกือบทุกโรค ไม่ว่าจะเห็นหัวใจรั่ว

โรคท้องเสีย ท้องอืด ต้องผ่าตัดถึง 2 ครั้ง หูเป็นน้ำหนวกอักเสบเข้าไปในกระดูกพรุนในโพรง ศีรษะ (mastoid) แพ้อากาศ โรคปอด นิวโมโต หลอดลมอักเสบ กล้ามเนื้อแขนอักเสบ ไวรัสเข้าตา สายเสียงอักเสบ กรามบนและกรามล่างไม่ได้ส่วนกันทำให้ปวดบ่อยๆ เส้นเลือดไปเลี้ยงสมอง ข้างซ้ายเล็กลีบ เป็นต้น

แต่ท่านเจ้าคุณกลับเห็นเป็นเรื่องธรรมดา “อาตมารู้สึกและบอกตัวเองมาตั้งแต่เล็กว่า โรคภัยไข้เจ็บมันเกิดมาพร้อมอาตมา เป็นเพื่อนกันมา การเจ็บป่วยกลับเป็นโอกาส เป็นเหตุให้มีเวลาเป็นของตัวเอง ได้เรียน ได้ทำงานเต็มที่ และเวลาป่วยก็มีคนมาช่วยเหลือให้ความเห็นใจก็ไม่เคยมองว่าเป็นสิ่งที่ไม่ต้องการอะไร “การป่วย แต่ใจไม่ป่วย” ...อาตมาชอบศึกษาก็มีโอกาสได้ค้นสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเอง เวลาป่วยเป็นอะไรก็ค้นดูตำราก็ได้ความรู้มากมายจากการเจ็บป่วยของตนเอง (อาภา จันทรสกุล, 2538)

นายผาสุก อารยางค์กูร พี่ชายคนที่ 2 เล่าให้ฟังว่า “นิสัยตอนเด็กของท่านเจ้าคุณ ใฝ่รู้ศึกษาค้นคว้า ชอบการประดิษฐ์ การซ่อมสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ โดยเฉพาะเครื่องใช้ไฟฟ้า” (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2548) ส่วน นางเฮียะ ปัจจุบันอายุ 84 ปี ผู้เคยเลี้ยงดูท่านเจ้าคุณตอนเด็กเล่าว่า “ท่านเป็นเด็กเลี้ยงง่าย ไม่ดื้อ ไม่ซนเหมือนเด็กทั่วไป” (สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2548) นางบุบผา คณิตกุล กล่าวว่า “ท่านชอบเล่นเป็นครูสอนหนังสือให้กับน้องๆ และเด็กๆ ละแวกบ้าน (สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2548)

การบวชเณรเริ่มเมื่อ ค.ศ.ประยุทธ์ อารยางค์กูร อายุได้ 12 ปี ที่วัดบ้านกร่าง เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2494 มีพระครูเมธีธรรมสารเจ้าอาวาสวัดบ้านกร่างเป็นพระอุปัชฌาย์

ชีวิตของสามเณรประยุทธ์ ได้ฝึกตนเองให้อยู่ในความถูกต้องตามหลักศีลธรรมอย่างเคร่งครัดมาก คอยตรวจสอบตนเองอยู่เสมอว่าวันนี้ทำอะไร ะมัดระวังตัวไม่เล่นซุกซนเหมือนเด็กและสามเณรวัดรูปอื่น ๆ เวลาส่วนใหญ่นอกจากจะทำวัตรเช้า-เย็น ตามกิจแล้ว จะอ่านหนังสือธรรมและหนังสืออื่น ๆ ทั้งแบบเรียน หนังสือสารคดี หนังสือภาษาอังกฤษ สิ่งเหล่านี้ทำให้สามเณรประยุทธ์ เป็นผู้ที่มีความรู้มาก สามารถสอบได้นักธรรมตรีในปีแรกที่บวช

จากนั้นสามเณรประยุทธ์ย้ายมาเรียนนักธรรมโทและบาลี ที่สำนักเรียนวัดปราสาททอง ชีวิตความเป็นอยู่ไม่ต่างจากวัดบ้านกร่างมากนัก กิจวัตรประจำวันนอกจากปฏิบัติตามกิจของสามเณรแล้ว หลังฉันเพลก็จะเรียนบาลี ไวยากรณ์ วันละ 2-3 ชั่วโมง เมื่อมีเวลาว่างจะชอบขึ้นไปอ่านหนังสือบนหอสวดมนต์ของวัด เพราะมีห้องสมุดศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และชอบที่จะนำ

สมุดเล่มเล็ก ๆ มาตีเส้นแบ่งแต่ละเส้นเป็นอีก 3 เส้น แล้วบันทึกทุกอย่างด้วยตัวหนังสือเล็กจิ๋ว ดังได้กล่าวในหนังสือของ อาภา จันทรสกุล (2538) ว่า “อาตมามีนิสัยชอบย่อเนื้อหาจากหนังสือเล่มใหญ่ ๆ ลงในสมุดแบบนี้ พยอ่ยได้หมดก็ไม่ต้องอ่านหนังสือจากเล่มโตๆ อีกอ่านจากสมุดจดก็พอ” สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลเกิดคุณค่าต่องานนิพนธ์ของท่านในเวลาต่างๆ ที่มีเนื้อหามาก มาสรุปย่อแต่ยังได้ใจความครบถ้วน

ในปี พ.ศ. 2496 หลังจากสามเณรประยูรสอบนักธรรมโทได้ ก็ได้ย้ายเข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ เพื่อมาศึกษาต่อทางบาลีโดยจำวัดอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ แต่เดินทางไปเรียน ณ สำนักเรียนวัดสุทัศน์เทพวราราม สำหรับการเรียนนักธรรมใช้วิธีเรียนด้วยตนเอง

ในปีแรกที่อยู๋ ณ วัดพระพิเรนทร์ สามารถสอบนักธรรมเอกได้ ส่วนการเรียนบาลีนั้นเมื่อเรียนครบ 2 ปี ก็สอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยค (เมื่อ พ.ศ. 2489) และประโยค 4 ในเวลาต่อมาสำหรับประโยค 5 ขึ้นไปได้ใช้วิธีเรียนด้วยตนเอง เนื่องจากทางวัดพระพิเรนทร์ไม่มีการเรียนที่สูงกว่าประโยค 4 จนกระทั่งสามารถสอบเปรียญ 9 ประโยค ซึ่งเป็นบาลีชั้นสูงสุดได้ทั้งที่ขณะยังเป็นสามเณร

ต่อมาสามเณรประยูร ได้สอบเข้าศึกษาต่อในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ไทยควบคู่ไปกับการเรียนบาลี ผลการเรียนของสามเณรประยูร อยู่ในระดับดีเยี่ยม บางปีได้ข้ามชั้นและเป็นที่ 1 ของห้องทุกวิชา สามารถจบปริญญาตรีพุทธศาสตร์บัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ 1 ในปีการศึกษา 2504 เป็นพระภิกษุรูปแรกจากมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งนี้ และในปี พ.ศ. 2506 สอบได้วิชาชุดครู พ.ม. ด้วย

ทั้งๆ ที่สุขภาพต้องต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บมาโดยตลอด แต่ด้วยความรับผิดชอบตนเอง ความวิริยะอุตสาหะ การมีวินัย และรู้จักวางแผนใช้เวลาอย่างมีประสิทธิภาพ “อาตมาโตมาแบบรับผิดชอบตัวเอง เวลาเรียนหนังสืออาตมาจะวางแผนล่วงหน้าในแต่ละปี โดยดูว่าปีนั้นต้องเรียนวิชา อะไรบ้างและวิชาที่มีหนังสือที่เล่มก็จะจัดหามาให้ครบ รวมทั้งการฝึกสมาธิ ตามแนววิธิบาท 4 ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา” (อาภา จันทรสกุล, 2538)

เนื่องจากท่านที่มีความสามารถในการศึกษาเล่าเรียนจนสอบเปรียญธรรม 9 ประโยคได้ ตั้งแต่ยังเป็นสามเณรนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชจึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ รับสามเณรประยูร อารยางค์กูร เป็นนาคหลวง อุปสมบท เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2504 ตรงกับวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 8 ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มี

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (กิตติโสภณมหาเถร) วัดเบญจมบพิตร ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ พระธรรมคุณาภรณ์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) วัดสามพระยา เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และ พระเทพเมธี (พระธรรมเจดีย์) วัดทองนพคุณ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้นามฉายาว่า “ปยุตโต” แปลว่า ผู้เพียรประกอบแล้ว

จากนั้นช่วงปี พ.ศ. 2505-25069 ท่านเป็นอาจารย์ประจำในแผนกบาลี เติเรียนอุดมศึกษามหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และระหว่างปี พ.ศ. 2507-2517 ได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยเลขาธิการและต่อมาเป็นรองเลขาธิการมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และเป็นอาจารย์สอนวิชา English Readings in Buddhism และยังคงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ช่วงปี พ.ศ. 2515-2519 อีกด้วย ในช่วงเวลาของการทำหน้าที่บริหารมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ท่านเจ้าคุณได้สร้างความก้าวหน้าด้านการบริหารงานวิชาการให้ปรากฏอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนของพระสงฆ์ ให้สอดคล้องกับสภาวะวิชาการที่เป็นระบบตามที่นิยมในปัจจุบันรวมทั้งสัมพันธ์กับบทบาทและภาวะทางสังคมที่เพิ่มขึ้นของพระสงฆ์ ท่านเป็นผู้ปรับปรุงและวางระเบียบ แบบแผน การคิดคะแนนระบบหน่วยกิตในมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และสอดแทรกเกี่ยวกับงานพัฒนาชุมชนไว้ในหลักสูตรการศึกษาแบบพระสงฆ์ รวมทั้งได้ปรับปรุงหลักสูตรโรงเรียน พุทธศาสนวันอาทิตย์ ให้เป็นหลักสูตรที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนอย่างแท้จริง อีกทั้งได้จัดการศึกษาที่เป็นประโยชน์แก่พระภิกษุ สามเณร ตลอดจนศิษย์วัด และขณะที่ทำหน้าที่เจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ ได้ทำให้พระภิกษุสามเณรเกิดความมั่นใจและเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ในฐานะผู้สืบต่อพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องเหมาะสมในสภาวะสังคมปัจจุบัน

ตั้งแต่ พ.ศ. 2537- ปัจจุบัน ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ตำบลบางกระที่ก อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม โดยท่านได้พยายามจัดสภาพแวดล้อมของวัดให้ร่มรื่นด้วยพรรณไม้ให้ญาติโยมเกิดความรู้สึกสบายใจกับบรรยากาศของวัด

สำหรับภารกิจด้านอื่นๆ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้รับนิมนต์เป็นที่ปรึกษาของมหาวิทยาลัยมหิดล ในการสร้างพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์สำเร็จสมบูรณ์เป็นฉบับแรกของโลก ทำให้การศึกษาค้นคว้าหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว และถูกต้องแม่นยำ รวมทั้งได้รับนิมนต์ไปบรรยายในต่างประเทศอีกหลายโอกาสด้วยกัน ดังนี้

พ.ศ. 2510-2511 ได้รับอาราธนาไปเยี่ยมเยียน สถาบันการศึกษาชั้นสูงทางพระพุทธศาสนาในประเทศลาว ศรีลังกา มาเลเซีย สิงคโปร์ ฮองกง ไต้หวัน เกาหลี และญี่ปุ่น โดยอุปถัมภ์ขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (World Fellowship of Buddhists Organization)

พ.ศ. 2515 ได้รับอาราธนาไปบรรยาย วิชาพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทยที่
Museum University of Pennsylvania

พ.ศ. 2519-2521 ได้รับอาราธนาไปสอนพระพุทธศาสนา เป็นเวลา 1 ภาคการศึกษาที่
Swarthmore College, Pennsylvania และเป็นทีปรีษาของวัดวชิรธรรมปทีป ในนครนิวยอร์ก
และวัดธรรมาราม ในนครชิคาโก สหรัฐอเมริกา

พ.ศ. 2524 ได้รับอาราธนา Guest Lecturer, Faculty of Arts and Sciences; เป็น
Visiting Scholar, Center for the Study of World Religion; และเป็น Research Fellow ที่
Faculty of Divinity, Harvard University, Cambridge, Massachusetts

พ.ศ. 2529 ปาฐกถาเรื่อง “Buddhism and Peace” ในการประชุม The International
conference on Higher Education and the Promotion of Peace ซึ่งจัดขึ้นที่โรงแรมเอเชีย
กรุงเทพฯ เมื่อ 3 ธันวาคม 2529

พ.ศ. 2530 บรรยายเรื่อง “Identity of Buddhism” ในการประชุม Buddhistic
Knowledge Exchange Programme in Honour of His Majesty the King Of Thailand ซึ่งจัด
โดยองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พสล.) เมื่อ 3 พฤษภาคม 2530

พ.ศ. 2533 ปาฐกถาเรื่อง “Influence of Western & Asian Thought on Human
Culture Development” ในการประชุม The Sixth Asian Workshop on Child and Adolescent
Development เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2533

พ.ศ. 2536 ได้รับนิมนต์ให้จัดทำสารบรรยายสำคัญเรื่อง “A Buddhist Solution for the
Twenty-first Century” ในการประชุมสภาศาสนาโลก (Parliament of World Religions) ณ นคร
ชิคาโก สหรัฐอเมริกา ในวันที่ 4 กันยายน (ไม่สามารถไปปาฐกถาได้ตามการอาราธนา เพราะ
อาพาธในระยนั้น จึงมีผู้อ่านสารบรรยายแทน)

การเผยแพร่พุทธศาสนาอันเป็นภารกิจหลักของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ไม่ว่าจะ
จะเป็นการบรรยายปาฐกถา ธรรมกถา และธรรมเทศนา ที่ได้รับนิมนต์ไปให้ความรู้ทางวิชาการ
แก่พุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ได้มีผู้นำไปพิมพ์เผยแพร่เป็นจำนวนมาก

เหตุผลประการหนึ่งที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) สามารถนิพนธ์หนังสือได้
มากมายและน่าสนใจก็เนื่องด้วยท่านเจ้าคุณเป็นผู้ที่เมื่ออ่านหนังสือก็จะจับประเด็นเนื้อหาต่างๆ
แล้วนำมาประมวลเป็นความรู้ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ จึงส่งผลต่องานนิพนธ์ ทั้งในลักษณะ
ตำรา เอกสารทางวิชาการ หนังสืออธิบายธรรมทั่วๆ งานนิพนธ์ที่ได้รับการยกย่องว่ายอดเยี่ยม
คือ หนังสือชื่อพุทธธรรม ซึ่งได้รวบรวมแก่นของพระไตรปิฎกไว้ทุกแห่งทุกมุม นอกจากนี้ยังมี

หนังสืออื่นๆ ที่ยอมรับและใช้เป็นตำราอ้างอิง ได้แก่ พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม พจนุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์ ธรรมนุญชีวิต การศึกษาของคณะสงฆ์ ปัญหาที่รอทางออก การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์ นิติศาสตร์แนวพุทธ สิทธิมนุษยชน สร้างสันติสุขหรือสลายสังคัม พระพุทธศาสนาในเอเชีย ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมประวัติการเผยแพร่พุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ของทวีปเอเชีย เช่น กัมพูชา เกาหลี จีน ญี่ปุ่น ทิเบต ไทย เป็นต้น และหนังสือเกี่ยวกับพระธรรมวินัย เช่น กรณีสันตือโสภ และ กรณีธรรมกาย : บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นงานเขียนเพื่อชี้แจงให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ไม่เพียงแต่จะมีความปรีชาสามารถเฉพาะงานเขียนภาษาไทยเท่านั้น แต่ยังมีผลงานเป็นภาษาอังกฤษไว้มากมายเช่นกัน อาทิ Thai Buddhism in the Buddhist World โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธศาสนาทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ทั้งในทวีปเอเชีย ยุโรป และอเมริกา นอกจากนี้ยังมีหนังสือ Buddhist Economics และ A Buddhist Solution for the Twenty-first Century เป็นต้น

ด้วยปณิธานอันตั้งมั่นในการธำรงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่มนุษยโลก พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จึงได้สร้างผลงานเพื่อเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แก่พุทธศาสนิกชนไว้มากมาย นับได้ว่าพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นเพชรน้ำเอก หรือปราชญ์แห่งสงฆ์ไทย เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง โดยสถาบันต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศได้ประกาศเกียรติคุณ ยกย่อง สรรเสริญในรูปแบบต่างๆ ดังนี้

ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากสถาบันการศึกษา 15 สถาบัน ดังนี้

1. พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา) จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
3. ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาหลักสูตรและการสอน) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2529
4. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ศึกษาศาสตร์-การสอน) จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2530
5. อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาภาษาศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. 2531

6. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาภาษาศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. 2531
7. การศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญาการศึกษา) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2533
8. ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ศึกษาศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2536
9. การศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พ.ศ. 2537
10. ตรีปิฎกาจารย์กิตติมศักดิ์ จากนวนานัสตามหาวิหาร รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย พ.ศ. 2538
11. อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (จริยศาสตร์ศึกษา) จากมหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. 2538
12. วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. 2541
13. ศาสตราจารย์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาพุทธศาสนา) จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2544
14. ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาพุทธศาสนา) จากสถาบันราชภัฏสมเด็จพระเจ้าพระยา พ.ศ. 2544
15. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาวิชาการบริหารองค์กร) จากมหาวิทยาลัยศรีปทุม พ.ศ. 2545

ประกาศเกียรติคุณและรางวัล

- พ.ศ. 2525   ได้รับการประกาศเกียรติคุณ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ในการฉลอง 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์
- พ.ศ. 2525   ได้รับรางวัลวรรณกรรมชั้นที่ 1 ประเภทร้อยแก้ว สำหรับงานนิพนธ์พุทธศาสนา จากมูลนิธิธนาคารอุทิศ จำกัด
- พ.ศ. 2532   ได้รับพระราชทานโล่รางวัล “มหิดลรัตนุสรณ์”
- พ.ศ. 2532   ได้รับโล่ทำคุณประโยชน์ต่อการศึกษา ในวาระครบรอบ 20 ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- พ.ศ. 2533   ได้รับรางวัลกิตติคุณสัมพันธ์ “สังข์เงิน” สาขาเผยแพร่พระพุทธศาสนา
- พ.ศ. 2537   ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education)

พ.ศ. 2538 คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศเชิดชูเกียรติเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

พ.ศ. 2541 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย ถวายรางวัล TTF Award สาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สำหรับผลงานทางวิชาการดีเด่น หนังสือการพัฒนที่ยั่งยืน

พ.ศ. 2532 ได้รับรางวัล “สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศรี” จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พ.ศ. 2544 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นศาสตราจารย์พิเศษ ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2532 มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก ถวายตำแหน่งเมหาจารย์ (Most Eminent Scholar) แต่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ในฐานะนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา สายเถรวาท

สมณศักดิ์

พ.ศ. 2512 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระศรีวิสุทธิโมลี

พ.ศ. 2516 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชวรมุนี

พ.ศ. 2530 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะชั้นเทพที่ พระเทพเวที

พ.ศ. 2536 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมปิฎก

พ.ศ. 2547 ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะเจ้าคณะรองชั้นหิรัญบัฏ ที่พระพรหมคุณาภรณ์ สุนทรธรรม สาธก ตรีปิฎกปริยัติโกศล วิมลศีลาจาร ศาสตราจารย์ นการุทธ มหาคณิสสร บวรสังฆารามคามวาสี

ตอนที่ 6 แนวคิดเรื่องการพัฒนที่ยั่งยืน

แนวความคิดในการพัฒนาที่มุ่งสู่ความทันสมัย (modernization) โดยใช้เศรษฐกิจเป็นตัวนำการพัฒนาของประเทศต่างๆ นั้น เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในซีกโลกตะวันตก และแพร่หลายในซีกโลกตะวันออก นับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ซึ่งผลการพัฒนาแม้จะก่อให้เกิด

ความสำเร็จในด้านการขยายตัวของการค้า การลงทุนและอุตสาหกรรม แต่ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบหลายประการ สะสมเพิ่มพูน ฝังรากลึกจนยากที่จะแก้ไข โดยเฉพาะความไม่เป็นธรรมในสังคม ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้และความยากจน การทำลายวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมที่ดีงาม ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งการเสียดุลของระบบนิเวศ และทำยสูญส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศนั้นๆ

สถานการณ์ข้างต้น นักปรัชญาสังคมอย่างคาร์ล มาร์กซ์ ได้กล่าวว่า “เมื่อค่าของความเป็นมนุษย์สูญหายไป ชีวิตก็ยอมไร้ค่าไปด้วย ยิ่งมีวัตถุมาก ชีวิตก็ยอมแปลกแยกมากขึ้น นักเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมได้นำเอาทรัพย์สินสมบัติและความมั่งคั่งมาให้เรา แต่ขณะเดียวกันก็เอาชีวิตและมนุษยธรรมไปจากเราด้วย การสนองความต้องการทางวัตถุไม่อาจทำให้มนุษย์หรือสังคมมีความสมบูรณ์เท่าใดนัก เพราะการแสวงหาวัตถุของคนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งแสวงหาอย่างไรขอบเขตมีส่วนทำให้คนอื่นอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคมต้องตกอยู่ในความทุกข์ยากลำบาก เพราะคนกลุ่มน้อยนั้นจะเอาทรัพยากรส่วนใหญ่ไปครอบครองและไปใช้เกือบหมด” (ปริดา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2541 อ้างถึงใน พระมหาสง่า พลสงคราม, 2542) ซึ่งภาวะที่ขาดแคลนทางด้านทรัพยากรเป็นปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมจนถึงปัจจุบันนี้

ประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน สถานการณ์การพัฒนาที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยมีปัญหที่สลับซับซ้อนสั่งสมมาเป็นเวลานาน หลายอย่างเชื่อมโยงกัน ทั้งเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ขณะที่สังคมไทยมีปัญหาเชิงโครงสร้างที่เป็นจุดอ่อนสะสมมานานหลายประการ ประเวศ วะสี (2541) ได้วิเคราะห์สาเหตุของวิกฤตเศรษฐกิจสังคมไทยว่า สังคมไทยมีความอ่อนแอในเรื่องใหญ่ๆ และจำเป็นต้องแก้ไข คือ ศีลธรรมอ่อนแอ ปัญญาอ่อนแอ ระบบเศรษฐกิจอ่อนแอ ระบบรัฐอ่อนแอ และสังคมอ่อนแอ ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์สถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544) ที่พบว่า ระบบบริหารของภาครัฐที่เป็นอยู่ การทุจริตประพฤติมิชอบ วัตถุนิยม และบริโภคนิยมของคนในสังคมไทย เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์กัน สะสมมานาน และเป็นจุดอ่อนที่บั่นทอนการพัฒนาประเทศ เช่นเดียวกับวิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ (2542) เห็นว่าปรากฏการณ์ที่เป็นวิกฤตมาจากสภาวะการณ์ภายในประเทศโดยสิ้นเชิง ที่สำคัญคือ การเสียดุลทางเศรษฐกิจของพื้นที่ชนบท ซึ่งเป็นฐานรากของเศรษฐกิจสังคมไทย การรับเอาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ปราศจากขอบเขตมาเป็นระบบเศรษฐกิจเดียว การเน้นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศแบบเสรีโดยมิได้พิจารณาความได้เปรียบเสียเปรียบของสังคมไทยอย่างถ่องแท้

การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีได้ในขอบเขตที่จำกัดมาก รวมทั้งการลงทุนพัฒนาและสร้างความทันสมัยในปริมาณที่มากกว่าเงินออมที่ประเทศมีอยู่อย่างมาก

ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตะวันตกที่เน้นเพื่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายหลัก ทำให้มุ่งความสนใจไปยังภาคธุรกิจอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ การถ่ายทอดเทคโนโลยีต่างๆ จึงเท่ากับเป็นการถ่ายทอดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมตามแบบฉบับตะวันตกที่มุ่งเป้าหมายไปที่ธุรกิจ อุตสาหกรรม โดยปราศจากการเชื่อมโยงกับฐานทางเทคโนโลยีในบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย ก่อให้เกิดการแบ่งแยกและความขัดแย้งระหว่างภาคสมัยใหม่และภาคประเพณีกล่าวคือ ระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม และระหว่างภาคเมืองกับภาคชนบท (เสนห์ จามริก, 2542) เท่ากับว่า การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยเน้นเฉพาะส่วนที่ปกคลุมอยู่ข้างบน ละเลยฐานราก โดยมุ่งส่งเสริมคนส่วนน้อยข้างบนให้มีเงินมาก แต่เศรษฐกิจข้างบนไม่ใช่เศรษฐกิจ เป็นเศรษฐกิจเทียม ที่ยกย้ายถ่ายเทเก่งกว่าไรกันมากกว่าเป็นการผลิตทางเศรษฐกิจจริงๆ เศรษฐกิจจากจึงอ่อนแอ ดังนั้น เมื่อประเทศอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเข้าสู่กระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมโลก สังคมไทยซึ่งมีฐานรากที่อ่อนแอจึงเกิดวิกฤตและปั่นป่วนในที่สุด (ประเวศ วะสี, 2542 และ 2541)

นอกจากนี้ ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมยังชักนำให้สังคมไทยตกอยู่ในกระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ค่านึงถึงประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม ขณะที่คนไทยจำนวนมากยังขาดความสามารถในการกลั่นกรองและเลือกใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมต่างชาติที่หลากหลายเข้ามาพร้อมกับเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อบันเทิงต่างๆ ได้อย่างรู้เท่าทันและมีเหตุผล เนื่องจากสังคมไทยมีความอ่อนแอทางปัญญา นิยมใช้ความเห็นมากกว่าความรู้ การศึกษาเน้นการท่องจำมากกว่าการคิดและการสร้างความรู้ รวมทั้งสื่อมวลชนถูกใช้ไปในทางกระตุ้นกิเลสตัณหาทางวัตถุ นิยมมากกว่าการสร้างปัญญา (ประเวศ วะสี, 2541) นำไปสู่การถูกครอบงำทางวัฒนธรรมและเร่งพฤติกรรมบริโภคนิยมให้เกิดขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการมองของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) (ม.ป.ป.) ว่าสังคมไทยอยู่ในสภาพที่หลง ตื่นเต้น เคลิบเคลิ้มในการที่จะบริโภคแสวงหาผลผลิตของความเจริญสมัยใหม่หรือความเจริญแบบตะวันตก แต่ในเวลาเดียวกัน เรามีความเฉื่อยชา มีความเพิดเพลิน ไม่ตื่นตัวในการที่จะแก้ไขปรับปรุงตนเองให้เป็นผู้สร้างความเจริญนั้นขึ้นเอง หรือในการที่จะทำตนให้พร้อมที่จะใช้ความเจริญเหล่านั้นให้ประโยชน์อย่างดีที่สุด ภาวะนี้ ก่อให้เกิดค่านิยมที่เราถือว่าผิดขึ้น คือ ชอบบริโภคมากกว่าชอบผลิตซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ที่ขัดขวางการพัฒนา

วัฒนธรรมในลักษณะวัตถุนิยม (Materialism) ทำให้คนไทยประเมินความสุขสบายของชีวิตตั้งอยู่บนพื้นฐานของความมั่นคงในทรัพย์สิน เกียรติยศชื่อเสียง เริ่มตั้งแต่การศึกษา เป็นต้นไป จนถึงการทำงาน แรงจูงใจมีได้อยู่ที่การสร้างสรรคความเจริญที่แท้จริง แต่เป็นเพียงสิ่งที่จะได้ไปสู่ผลประโยชน์หรืออยู่ที่ผลเงิน ไม่ตื่นตัวในการที่จะแก้ไขปรับปรุงตนเอง (พระธรรมปิฎก, ม.ป.ป.) เมื่อสังคมไทยแสวงหาความเจริญทางวัตถุมากขึ้น ก็เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น รวมทั้งเกิดปัญหาด้านพฤติกรรมของคนในสังคม ได้แก่ การย่อหย่อนในศีลธรรม จริยธรรม ขาดระเบียบวินัย การเอาใจเอาเปรียบ ส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมดั้งเดิมที่ดีงามของไทยเริ่มจางหายไปพร้อมกับกระแสการล่มสลายของสถาบันครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้ สภาพบีบคั้นทางจิตใจของคนในสังคมที่เกิดจากการแข่งขัน และดิ้นรนเพื่อรายได้ ส่งผลให้ภาวะการเจ็บป่วยของคนไทยเปลี่ยนแปลงสู่โรคสมัยใหม่ เช่น โรคมะเร็ง โรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง และโรคเครียด

การที่กระแสทุนนิยมตะวันตกเข้าครอบงำวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยได้ง่าย และสะสมเป็นเวลานานจนกลายเป็นวัฒนธรรมนั้น เกิดขึ้นเพราะคนในสังคมไทยเปิดรับอิทธิพลและค่านิยมจากภายนอกโดยปราศจากการไตร่ตรองและกลั่นกรองในการนำมาใช้อย่างรอบคอบ สาเหตุสำคัญเนื่องมาจาก

1. การสูญเสียภูมิปัญญาดั้งเดิม กล่าวคือ นโยบายของรัฐที่ให้ความสำคัญกับภาคอุตสาหกรรม ระบบการศึกษาของชาติจึงมุ่งแต่ผลิตกำลังคนเพื่อสนองความต้องการทางเศรษฐกิจในวงแคบ สนใจแต่ปัญหาคนเรียนหนังสือแล้วไม่มีงานทำ จึงมุ่งขยายภาคธุรกิจอุตสาหกรรมไปเรื่อยๆ เพื่อแก้ปัญหาคนว่างงาน ซึ่งระบบการศึกษาที่มุ่งผลิตกำลังคนของชาติไปสู่จุดเดียวกัน นอกจากทำให้เกิดปัญหาคนไม่มีงานทำแล้ว ยังไม่ฝึกให้คนเรียนรู้เพื่อพึ่งและพัฒนาตนเอง รวมทั้งเป็นการจำกัดศักยภาพเชิงภูมิปัญญาอันจำกัดอยู่แล้วให้ออกไปจากชุมชนท้องถิ่นชนบท นับเป็นการสูญเสียทรัพยากรอันมีค่ายิ่งต่อการพัฒนาขีดความสามารถของเทคโนโลยีและการผลิต (เสนห์ จามริก, 2542) นอกจากนี้การเน้นการเรียนรู้อย่างแยกเฉพาะด้าน สร้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา และส่งเสริมระบบเศรษฐกิจแบบพืชเดี่ยว หรือพืชเศรษฐกิจ ซึ่งเหมาะกับพื้นที่ขนาดใหญ่และต้องใช้เงินลงทุนมาก ซึ่งได้สอนให้คนรู้จัก “ทุน” แต่ไม่สอนให้คนเรียนรู้การจัดการทุน ทำให้ความรู้ที่ที่ได้รับมิได้พัฒนาขึ้นมาจากรากฐานที่เป็นจริงของสังคมขณะเดียวกันก็ละเลยคุณค่าของสังคมไทยในอดีต ภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่จึงค่อยๆ หดไป ไม่พอเพียงที่จะพึ่งตนเองได้ (วิบูลย์ เข็มเฉลิม, 2542) ภูมิปัญญาเดิมนี้อาจรวมถึงเทคโนโลยีพื้นบ้านที่สูญหายไปจากการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูงไม่คุ้มทุน พึ่งตลาดภายนอก และราคา

แปรปรวนมาใช้โดยมิได้กลั่นกรองให้เหมาะสมสอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2536) การถ่ายทอดเทคโนโลยีและแผนกำลังคนทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเพียงการผลิตและสร้างกำลังคนทางวิชาชีพชั้น นำให้เข้ามามีบทบาทพัฒนาและบริหารประเทศ ไม่อาจดลบันดาลให้เกิดการพึ่งตนเองและนวัตกรรมเทคโนโลยีใดๆ ที่เป็นของตนเอง ความรู้ทางวิทยาศาสตร์จึงเป็นเพียงองค์ความรู้แบบ อาณานิคมทางปัญญาและลอกเลียน (เสนห์ จามริก, 2542)

นอกจากนี้ ในระยะที่ผ่านมา ชุมชนในสังคมไม่ได้รับการสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาชุมชนหรือองค์กรของตนด้านการศึกษาให้เจริญขึ้น การเรียนในระบบ ซึ่งจัดโดยภาครัฐส่วนกลางที่ผ่านมาไม่ได้ช่วยเอื้ออำนวยให้ชุมชนท้องถิ่นมีอำนาจและพลังในการสถาปนาองค์ความรู้ใหม่เพื่อต่อสู้กับกระแสการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด กล่าวคือ ทำให้ชุมชนขาดความกระตือรือร้นในการส่งเสริมความรู้และพัฒนาคนในชุมชน ผลเสียคือ การขาดการสานต่อทางภูมิปัญญาพื้นบ้าน รวมทั้งขาดการเรียนรู้ที่จะผสมผสานภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีคุณค่าและเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเข้ากับความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2539) การที่คนในท้องถิ่นถูกรอบงำด้วยทุนนิยมอุตสาหกรรม เป็นการบั่นทอนทำลายอัจฉริยะภาพพลังสร้างสรรค์ ซึ่งในที่สุดย่อมก็ให้เกิดการสูญเสียดุลยภาพอย่างอเนกอนันต์ เพราะการนำวัฒนธรรมทุนนิยมมาสวมใส่แทนวัฒนธรรมชุมชนซึ่งเป็นแหล่งสร้างจิตสำนึก แหล่งร่วมมือร่วมใจ ฉันทะริศรียาติ แหล่งของประสบการณ์ และแหล่งภูมิปัญญาที่สั่งสมมาหลายชั่วคน ทำให้วัฒนธรรมชุมชนสูญเสียไป ทั้งโครงสร้างกำลังคน ศักยภาพ ภูมิปัญญา จิตวิญญาณ และประเพณีภายในชุมชนเอง อย่างมีปรากฏให้เห็นกันอยู่ในทุกวันนี้ (เสนห์ จามริก, 2542) ดังนั้น การดำเนินชีวิตอย่างสมดุลจะเกิดขึ้นได้ต้องอยู่บนเงื่อนไขของภูมิปัญญา เมื่อคนมีปัญญาก็สามารถจัดการได้ทุกเรื่อง รู้จักคิดวิเคราะห์และสามารถวางแผนในการดำเนินชีวิต

2. ความไม่รู้ไม่เข้าใจ ในสังคมไทย สภาพการถูกรอบงำด้วยระบบทุนนิยมทางเศรษฐกิจได้ถูกสะสมมาเป็นเวลานาน คุณสมบัติของความเป็นอิสระที่จะตัดสินใจและกำหนดนโยบายตนเองจึงสูญสิ้นไป การประพฤติปฏิบัติของคนเกิดความเชื่อถือหรือทำตามๆ กัน โดยไม่เข้าใจความหมายแห่งการกระทำของตน ไม่เข้าใจหลักการของเรื่องที่ตนยึดถือต่อๆ มา ไม่เข้าใจสภาพแวดล้อมที่ชัดเจน เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปไม่สามารถปรับตัวได้ก็ยึดไว้อย่างเดิมจนเป็นพฤติกรรมเคยชิน เมื่อพฤติกรรมเคยชินระดับบุคคลกลายเป็นคุณสมบัติของคนทั่วไปในสังคม ก็กลายเป็นวิถีชีวิต นอกจากพฤติกรรมเคยชินแล้ว คนยังมีความเคยชินทางจิตใจและความคิดด้วย เมื่อสังคม สภาพจิตใจและความคิดเป็นอย่างใดแล้วก็น้อมเอียงที่จะมองสิ่งต่างๆ

เป็นเช่นนั้นเสมอ (พระธรรมปิฎก, ม.ป.ป. และ 2540) ดังนั้น การแก้ไขปัญหามันคง ระยะเวลา จะต้องแก้ไข้ให้คนเกิดความรู้ความเข้าใจหรือเกิดปัญญาอย่างแท้จริง โดยเฉพาะความเข้าใจในตัวเอง หลักการของเรื่องที่ยึดถือและสภาพแวดล้อมที่ชัดเจน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ความคิดซึ่งนำสู่การปรับตัวได้อย่างถูกต้องและยั่งยืน

3. กระบวนการคิดของในสังคม พฤติกรรมของคนเกิดจากกระบวนการคิดคือ ปรัชญาการมองโลกของคนๆ นั้น ปรัชญาความคิดจะเป็นตัวกำหนดค่านิยมของบุคคล และ ค่านิยมดังกล่าว ส่งผลให้บุคคลนั้นแสดงพฤติกรรมออกมาภายนอก การที่คนในสังคมพฤติกรรม วัตถุนิยมหรือบริโภคนิยม จึงเกิดจากการมีค่านิยมเช่นนั้น คือ ค่านิยมชอบบริโภคมากกว่าชอบ ผลิต โดยมีรากฐานมาจากปรัชญาการคิด ซึ่งระบบการศึกษาไทยไม่ได้สร้างปรัชญาความคิดเชิง บูรณาการ (integrate) ผู้รับการศึกษาไม่สามารถตอบคำถามให้กับชีวิตของตนเองได้ เพราะขาด การสอนให้คนรู้จักคิดวิเคราะห์เพื่อให้สามารถเข้าใจความหมายของการดำเนินชีวิตและการเข้าใจ วิธีการดำเนินชีวิตของตนเอง ผู้อื่น และสภาพความเป็นไปของสังคม ส่งผลให้คนวัดคุณค่ากัน และกันบนมาตรฐานที่ผิด สังคมไม่ยกย่องคนดีเท่ากับคนที่มีชื่อเสียง มีทรัพย์สิน มีอำนาจ แม้ว่า จะได้มาด้วยความไม่ซื่อสัตย์ก็ตาม นำสู่การยึดติดกับลัทธิวัตถุนิยม บริโภคนิยม มีความโลภ และ สังคมมีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2539) วิกฤตของประเทศเกิดจาก การที่คนในสังคม คิดแบบแยกส่วนและทำแบบแยกส่วนไม่เชื่อมโยงเป็นบูรณาการหรือองค์รวม คือ ดำเนินชีวิตโดยคำนึงถึงแต่เงิน ไม่คำนึงถึงจิตใจ ครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมือง จึงเกิดผลกระทบต่อนานอื่นๆ (ประเวศ วะสี, 2542) แนวทางแก้ไข้ปัญหาจึงต้อง เริ่มที่การปรับเปลี่ยนกระบวนการทางความคิดหรือปรัชญาความคิดของคน ไปสู่ทิศทางที่ถูกต้อง ในการดำเนินชีวิต มากกว่าการใช้ชีวิตและเพื่อแลกกับเงินและความอยู่รอด (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2542)

จากที่กล่าวมาข้างต้น การพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจหรือระบบทุนนิยม ตะวันตกเป็นหลักของประเทศในระยะที่ทศวรรษที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดปัญหาในสังคมไทยอย่าง มากมายหลายประการเกี่ยวโยงกันและสะสมมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมของ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ความยากจน ความเสื่อมของ วัฒนธรรมนิยมประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่น และภูมิปัญญาที่มีอยู่ของชุมชน ซึ่งมีผลให้คุณภาพ ชีวิตของประชาชนลดลงโดยตลอด นำไปสู่ข้อสรุปว่าเป็นการพัฒนาที่ไม่สมดุลและไม่ยั่งยืน

6.1 ความเป็นมาของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ผลกระทบทางลบของการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลักนั้น ทำให้ประเทศต่างๆ ได้มีการทบทวนแนวคิดการพัฒนาเพื่อแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาแนวใหม่ที่สอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติและไม่ให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อม ประเด็นการพัฒนานำสู่ความยั่งยืน (Sustainable Development) จึงเกิดขึ้น

จุดเริ่มต้นที่กระตุ้นให้ทั่วโลกหันมาให้ความสนใจเกี่ยวกับความสมดุลระหว่างความเจริญทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ได้เกิดขึ้นในการประชุมสหประชาชาติ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อม และมนุษย์ (The United Nations conference on the Human Environment) ในปี.ศ. 2515 (ค.ศ 1972) มีสมาชิกขององค์การสหประชาชาติเข้าร่วมประชุม 113 ประเทศ ที่กรุงสตอกโฮล์ม (Stockholm) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของ Stockholm Conference on the Human Environment นับว่าเป็นการจุดประกายความสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก ซึ่งประเทศพัฒนาแล้วได้นำประเด็นการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมและการพัฒนาเมืองในซีกโลกตะวันตกที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมากมาจนยากที่จะแก้ไข อาทิ มลพิษทางอากาศ น้ำ ความเสื่อมโทรมของดิน ป่าไม้ ปัญหาคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนมาเป็นประเด็นหลักในการประชุมและได้ข้อสรุปที่สำคัญ 2 ประการ (ปริชา เปี่ยมพงศาสาณต์, 2538 อ้างถึงใน ชัยยศ อิมสุวรรณ์, 2543) คือ

1. ความเจริญทางเศรษฐกิจไม่อาจดำรงอยู่อย่างยั่งยืนยาวนานได้เลย ถ้าไม่คำนึงถึงเงื่อนไขทางนิเวศ และปัญหาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งถูกกระทบกระเทือนจากความเจริญทางเศรษฐกิจ
2. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จะไม่สามารถบรรลุเป้าหมายในระยะยาวได้ ถ้าไม่ให้ความสนใจในเรื่องความต้องการของมนุษย์

ในปี พ.ศ. 2526 (ค.ศ. 1983) องค์การสหประชาชาติได้จัดตั้งสมัชชาโลก ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development : WCED) ขึ้นเพื่อทำการศึกษาเรื่องการสร้างความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ในปี พ.ศ. 2530 (ค.ศ. 1987) ได้มีการเผยแพร่เอกสารชื่อ “Our Common Future” หรืออนาคตร่วมกันไปยังประเทศสมาชิก ซึ่งเนื้อหาของเอกสารได้เรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือย และเปลี่ยนแปลงวิถีทางการพัฒนาใหม่ไปในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น โดยเห็นว่ามนุษย์ชาติสามารถทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นมาได้ด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ สามารถตอบสนองความต้องการของคน

ในยุคปัจจุบัน โดยไม่ขัดขวางหรือทำลายความสามารถของคนในรุ่นต่อๆ ไปในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง (WCED, 1987)

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามเอกสารนี้ ประกอบด้วย 2 เรื่องสำคัญคือ

1. เรื่อง “ความต้องการ” โดยเฉพาะความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นในกลุ่มคนยากจนของโลก ซึ่งควรได้รับความช่วยเหลือเป็นอันดับแรก
2. เรื่อง “ขีดจำกัด” ที่ขึ้นอยู่กับความสามารถของธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการถูกเอารัดเอาเปรียบโดยเทคโนโลยีและสถาบันสังคม ซึ่งมุ่งหวังที่จะสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของทุกประเทศ ต้องได้รับการ พิจารณาใหม่ตามแนวคิดของความยั่งยืน การพัฒนาแบบใหม่นี้จะเกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนการดำเนินการใหม่ ทั้งการพัฒนาและปฏิรูปสถาบันหลัก ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยนโยบายด้านการพัฒนาต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจำแนกต้นทุนและผลประโยชน์ ความยุติธรรมเพื่อสังคมทั้งระหว่างคนรุ่นเดียวกัน และระหว่างคนแต่ละรุ่นด้วย

การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงต้องสนองตอบความต้องการพื้นฐานของคนทุกคนและรวมถึงโอกาสตามความต้องการเพื่อให้มีชีวิตดีขึ้น แต่สิ่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขการบริโภค ซึ่งทุกๆ คนควรมีโอกาสได้รับร่วมกัน ภายใต้ขอบเขตความเป็นไปได้ของระบบนิเวศ โดยได้เสนอลักษณะแนวนโยบายเพื่อนำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนี้

1. ประชากรและทรัพยากรมนุษย์ เป็นเรื่องของความสัมพันธ์อย่างเหมาะสมระหว่างจำนวนประชากรกับทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมกันในการถึงทรัพยากร รวมถึงการให้การศึกษาเพื่อปรับปรุงศักยภาพของมนุษย์ในการจัดการกับทรัพยากรเหล่านั้น
2. ความมั่นคงด้านอาหาร บางประเทศประสบปัญหาเรื่องมีอาหารไม่เพียงพอต่อการบริโภค ขณะที่ประเทศอุตสาหกรรมมีการผลิตมาก สามารถนำทรัพยากรมาใช้มาก และก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมาก
3. ชาติพันธุ์และระบบนิเวศ ความเจริญทางวิทยาศาสตร์กระทบต่อการเปลี่ยนแปลงความหลากหลายของสายพันธุ์ที่จำเป็นต่อระบบนิเวศและชีวภาพทั้งหมด โดยเฉพาะการพัฒนาสายพันธุ์พืช เวชกรรม และวัตถุดิบเพื่อการอุตสาหกรรม จึงจำเป็นต้องนำคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม ความงาม และเหตุผลด้านวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์มาช่วยธำรงรักษาความคงอยู่ของสิ่งมีชีวิตต่างๆ

4. พลังงาน จำเป็นต้องคำนึงถึงการใช้พลังงานมีประสิทธิภาพ หรือลดการใช้พลังงานลง รวมถึงการใช้พลังงานอย่างปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม

5. อุตสาหกรรม การผลิตมากนอกจากทำให้ต้องใช้ทรัพยากรมากแล้วยังก่อให้เกิดมลภาวะมากด้วย ซึ่งมีผลต่อสุขภาพอนามัยและทำลายสิ่งแวดล้อม ต้องพิจารณาว่าจะผลิตจำนวนมาก โดยใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม โดยไม่เสี่ยงต่อการเกิดมลพิษและอุบัติเหตุ

6. การทำลายความเป็นเมือง ประชากรจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในเมือง โดยเฉพาะหลายเมืองในประเทศอุตสาหกรรมต้องเผชิญกับปัญหาปัจจัยพื้นฐานที่เลวลง ทั้งสิ่งแวดล้อมสภาพภายในเมือง และความสัมพันธ์ฉันเพื่อนบ้านที่พังทลายลง รัฐบาลจะต้องพัฒนากลยุทธ์เพื่อลดความกดดันของเมืองใหญ่ และทำให้เป็นเมืองที่เล็กลง มีการกระจายงบประมาณอำนาจทางการเมือง และบุคลากรแก่ท้องถิ่นซึ่งเป็นแหล่งที่รู้ถึงความต้องการมากที่สุด

การพัฒนาที่ยั่งยืนตามเอกสาร Our Common Future จึงเกี่ยวข้องกับ 2 เรื่อง คือ ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ในขีดความสามารถทางการผลิตและการเข้าถึงทรัพยากร และความสมดุลของการเพิ่มขึ้นของประชากร ที่สอดคล้องกับความสามารถในการผลิตของระบบนิเวศ

กล่าวโดยสรุป แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้เกิดขึ้นมากกว่า 30 ปี จากการหยิบยกปัญหาการพัฒนาอุตสาหกรรมและเมืองไทยในซีกโลกตะวันตก ที่ได้ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมากจนกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษยชาติ มาเป็นประเด็นสำคัญในการประชุมสหประชาชาติ และหลังจากนั้นจึงได้มีการเรียกร้องให้ประเทศต่างๆ สร้างความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา เปลี่ยนวิถีทางการพัฒนาใหม่ไปในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติ

6.2 ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ความยั่งยืนได้ถูกตีความไปตามกระแสความคิดของแต่ละกลุ่มซึ่งแตกต่างกันไป ทั้งในระดับนานาชาติ และระดับบุคคล ที่ได้ขยายความให้เกิดความเข้าใจและชัดเจนยิ่งขึ้น กล่าวคือ

สมัชชาโลก ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (WCED, 1987) ได้ให้คำนิยามการพัฒนาที่ยั่งยืนรายงานเรื่อง Our Common Future ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่สนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถในการสนองความต้องการของตนเอง” (Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising

the ability of future generations to meet their own needs) ซึ่งนับว่าเป็นการให้นิยามแรกของการพัฒนาที่ยั่งยืน และได้รับการอ้างถึงมากที่สุดในระดับสากล

องค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมของสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization : UNESCO) (UNESCO-APNIEVE, 1998) ได้ระบุความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ในทำนองเดียวกับ WCED คือหมายถึง การพัฒนาที่สนองความต้องการของประชาชนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของตนเอง (Sustainable development refers to development that fulfills the current needs of populations without compromising the needs of future generations) ซึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดของ UNESCO นี้ ได้กล่าวคือ การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และการใช้วิจรรณญาณด้านการเมืองที่อิงวัฒนธรรมจำเป็นต้องนำมาพิจารณาในลักษณะขององค์รวม และบูรณาการเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดความสมดุลขึ้นระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาต่าง ๆ ต้องให้ผลในทางบวกต่อสิ่งแวดล้อม ความยุติธรรมทางสังคม และความเหมาะสมกับวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และระบบสังคมของแต่ละแห่ง กล่าวคือ ได้รวมเอามิติของเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะความแตกต่างทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคมมาผนวกไว้ในการพัฒนา ซึ่งต้องเป็นไปอย่างสมดุลในลักษณะของความเป็นองค์รวมและบูรณาการในขณะเดียวกัน (UNESCO-ACEID, 1997;1998)

Jacobs (1993 อ้างถึงใน David L. Haury, 1998) ได้กล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า มีความหมายสำคัญ 3 องค์ประกอบด้วยกัน คือ 1) การพิจารณาประเด็นและวัตถุประสงค์ทางสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กับทางเศรษฐกิจ 2) ความเป็นธรรมในสังคมและการกระจายต้นทุนและผลประโยชน์ทางสิ่งแวดล้อมเป็นธรรม ทั้งสำหรับประชากรในปัจจุบันและในอนาคต และ 3) เป็นการขยายมุมมอง “การพัฒนา” ให้มีขอบเขตที่กว้างกว่า “การเจริญเติบโต” คือ การรวมถึงการปรับปรุงคุณภาพในการดำเนินชีวิตประจำวัน

กิตติภูมิ มีประดิษฐ์ (2543 : 264-265) ได้กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการผสมผสานให้เกิดความสมดุลของมิติในสังคม 3 มิติ คือ เศรษฐกิจศาสตร์ นิเวศวิทยา และสังคมวิทยาเข้าด้วยกัน โดยมิติทางเศรษฐศาสตร์จะเน้นหนักการแสวงหาความสุขสมบูรณ์สูงสุด (welfare) ให้มีความสำคัญมากขึ้นแก่ “ทุนธรรมชาติ” (Natural capital) ส่วนมิติทางนิเวศวิทยาเตือนให้เรา

คำนึงถึงการพิทักษ์รักษาระบบนิเวศ มิติทางสังคมวิทยาเสนอให้มีการจัดตั้งองค์การทางสังคมในทิศทางที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน สรุปดังนี้

1. มิติทางเศรษฐกิจศาสตร์ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดต่อเมื่อมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงพอ สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชนและขจัดความยากจนได้ ลดความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ประเทศอุตสาหกรรมที่ร่ำรวยจะต้องช่วยประเทศที่ยากจนในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมอย่างจริงจัง เพราะประเทศที่ยากจนส่วนหนึ่งได้สูญเสียทรัพยากรให้แก่ประเทศที่ร่ำรวยไปแล้ว หากคนรวยเพิกเฉยต่อปัญหาคนยากจนก็จำเป็นต้องต่อสู้ด้วยตนเองเพื่อความอยู่รอดก่อนการคำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กระทบต่อผู้คนในวงกว้าง จะทำให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมทวีความรุนแรงขึ้นจนยากที่จะแก้ไข นอกจากนี้ ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมจำเป็นต้องรวมเอาค่าใช้จ่ายด้านสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ในต้นทุนการผลิต เช่น ถ้ามีการผลิตกระแสไฟฟ้าจากน้ำมันหรือถ่านหิน จะต้องรวมค่าใช้จ่ายในการกำจัดอากาศเสียและการป้องกันแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศที่เกิดขึ้นในบริเวณใกล้เคียงไว้ด้วย สำหรับการผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังงานนิวเคลียร์ก็จะต้องรวมเอาค่าใช้จ่ายในการกำจัดกากนิวเคลียร์เพื่อความปลอดภัยต่อสิ่งมีชีวิตในระยะเวลาที่ยาวนานมากๆ ไว้ด้วย โดยผู้ประกอบการจะต้องไม่อ้างผลทางเศรษฐกิจเข้ามาขอลดหย่อนหรือเพิ่มอภิสิทธิ์ทางการค้าแต่อย่างใด

2. มิติสังคม การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องสนับสนุนและส่งเสริมประชากรให้มีมาตรฐานการบริโภคที่ดี อยู่ในระดับธรรมชาติ สามารถแบกรับได้มีการส่งเสริมและพัฒนารูปแบบในการนำของเสียกลับมาใช้ใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของสังคมและศักยภาพการผลิตทั้งในภาคการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ประชากรในแต่ละกลุ่มจะต้องร่วมกันสร้างฐานความสัมพันธ์ที่ดีในหน่วยงานผลิตแต่ละหน่วยเพื่อก่อให้เกิดการกระจายผลิตอย่างเป็นธรรม และนำไปสู่การผลิตสินค้าที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภคและคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

4. มิติทางนิเวศวิทยา การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมีรูปแบบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในระดับที่สามารถพลิกฟื้นให้กลับคืนสู่สภาพใกล้เคียงกับสภาพเดิมให้มากที่สุด เพราะคุณภาพของสสารหรือ วัฏจักรของสสารอาจถูกทำลายลง มนุษย์ในรุ่นหลังก็จะขาดโอกาสและขาดปัจจัยในการดำรงชีวิตได้ ทางเลือกที่สามารถกระทำได้ คือ การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมถึงการชะลอการใช้ และการนำเทคโนโลยีสะอาด (Clean Technology) มาใช้ให้มากที่สุด

มิติทางนิเวศวิทยา มีหลายประเด็นหลักที่จำเป็นต้องคำนึงถึงโดยเฉพาะประเด็นของความหลากหลายทางชีวภาพ เพราะสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศนั้น ไม่ใช่มีมนุษย์เพียงสปีชีส์เดียวเท่านั้นที่สามารถดำรงอยู่และควบคุมวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตอื่นตามความต้องการของตนเองได้

แต่มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุก ๆ สปีชีส์ต้องอยู่ร่วมในลำดับขั้นตอนของวิวัฒนาการทั้งในรูปแบบวิวัฒนาการทางเคมี (Chemical evolution) และวิวัฒนาการทางชีววิทยา (Biological evolution) การสูญหายและกลายพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต แม้ว่าจะเป็นสปีชีส์เดียวกันก็ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตอีกหลาย ๆ สปีชีส์ตามมา ดังนั้น ถ้าควบคุมความหลากหลายทางชีวภาพให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมพอเหมาะพอควรกับสมดุลทางนิเวศวิทยาแล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืนที่จะบรรลุผลตามวัตถุประสงค์และปณิธานของปฏิญญาริโอฯ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2538 อ้างถึงใน ชัยยศ อิมสุวรรณ์, 2543) ได้ให้คำนิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า “คือ การพัฒนาที่สนองความต้องการและความไม่ฝืนของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำลายโอกาส ความสามารถ และอนาคตของคนรุ่นหลัง” ซึ่งมีความหมายเหมือนกับของ UN/WCED และได้ให้แนวความคิดพื้นฐานซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ในการสร้างสังคมใหม่สำหรับประเทศโลกที่สาม (2541 อ้างถึงใน พระมหาสง่า พลสงคราม, 2542) ไว้ว่า

1. ต้องมีการสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชนอย่างทั่วถึง โดยอาศัยหลักการจัดการเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง
2. ต้องมีการดำเนินการปฏิรูปที่ดินและปฏิรูปสังคมชนบทอย่างรอบด้านเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และเพื่อป้องกันไม่ให้คุณภาพชีวิตในชนบทต้องเสื่อมโทรม
3. มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและมีผลต่อการขยายตัวของการทำงาน รวมทั้งจะต้องสอดคล้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
4. การจัดการทรัพยากรในชนบท จะต้องไม่มีเป้าหมายเพื่อแสวงหากำไรและผลผลิตการรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตเป็นสิ่งสำคัญกว่ามาก
5. ปัญหาความยากจนของประชาชนที่ยากจน เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความมั่งมีของประชาชนที่มั่งมี การลดการบริโภคของกลุ่มคนที่มั่งมีจะเป็นเงื่อนไขสำคัญในการโยกย้ายทรัพยากรไปให้กลุ่มคนยากจน

ยุทธศาสตร์นี้มีจุดมุ่งหมายในการสร้างสังคมใหม่ ที่เน้นหลักการพึ่งตนเองของเศรษฐกิจขนาดเล็กพร้อมๆ กับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยความรักและความห่วงใย เพราะทุกคนมีชีวิตดำรงอยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน จึงเป็นภารกิจสำคัญที่จะต้องสามัคคีกัน รวมตัวกัน ปลุกจิตสำนึกกันใหม่ให้เกิดมีจริยธรรมทางนิเวศ และจะต้องยึดกฎของนิเวศวิทยาเป็นพื้นฐานเพื่อต่อต้านการทำลายระบบนิเวศ

แก้ วังศ์บุญสิน (2538 อ้างถึง ใน ชัยยศ อิมสุวรรณ์, 2543) ได้ประมวลคำอธิบายของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ตรงกับความต้องการตามความจำเป็นในปัจจุบัน โดยสามารถรองรับความต้องการและ/หรือความจำเป็นที่จะเกิดขึ้นแก่ชนรุ่นหลังๆ ด้วยทั้งนี้ มาตรฐานการครองชีพที่เลียดความจำเป็นขั้นพื้นฐานต่ำที่สุด จะยั่งยืนต่อเมื่อมาตรฐานการบริโภคในทุกหนทุกแห่งคำนึงถึงความยั่งยืนในระยะยาว (Longterm Sustainable)
2. การพัฒนาที่ยั่งยืน ครอบคลุมมาตรการการรักษามรดกทางทรัพยากรที่กับชนรุ่นหลัง โดยอย่างน้อยให้ได้มากพอๆ กับที่ชนปัจจุบันได้รับ
3. การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่กระจายประโยชน์ของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้อย่างทั่วถึง ตลอดจนเป็นการพัฒนาที่ปกป้องสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับโลกโดยรวมเพื่อชนรุ่นหลัง และเป็นการพัฒนาที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างแท้จริง
4. การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การทำให้คุณภาพของชีวิตมนุษย์ดีขึ้นภายในระบบนิเวศที่สามารถรองรับการดำเนินชีวิตได้ต่อไป ในลักษณะดังกล่าว เศรษฐกิจแบบยั่งยืน (Sustainable economy) คงต้องเป็นเศรษฐกิจที่ธำรงรักษาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติของตนไว้ได้ โดยเศรษฐกิจแบบนี้จะยังคงพัฒนาควบคู่ไปกับการรักษาแหล่งทรัพยากรไว้ได้ต่อไป ด้วยการปรับตัวและโดยอาศัยการยกระดับความรู้ ปรับปรุงองค์กร ตลอดจนปรับประสิทธิภาพทางเทคนิค และเชาวิญญา

พระธรรมปิฎก (2539) ได้กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การที่มนุษย์ปรับความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ (Economic) กับนิเวศน์ (Ecology) หรือระหว่างความต้องการของมนุษย์ (Human Demand) กับทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) หรือสิ่งแวดล้อม (Environment) กับการพัฒนา (Development) ให้ผลกลมกลืนกันได้อย่างพอเหมาะพอดี ซึ่งความเป็นอิสระในการปรับชีวิตตนเองมนุษย์ให้เกิดการพัฒนาที่ประสานกลมกลืนกันไปหรือสัมพันธ์กันตลอดไปนำสู่ความสุขที่แท้จริงของชีวิต และได้กล่าวถึงการดำรงชีวิตของมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนา (2538) ว่า “พฤติกรรมในทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องเป็นไปในทางที่พัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมสร้างคุณภาพชีวิตนั้น นี่เป็นการไม่เบียดเบียนตนและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคมและไม่ทำให้เสียคุณภาพของ Ecosystems หรือระบบธรรมชาติแวดล้อม” เพราะว่า การดำรงอยู่ของมนุษย์มีองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ มนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ทั้ง 3 อย่างนี้ต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์กัน ในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้น จะต้องประสานเกื้อกูลกัน หมายความว่า องค์ประกอบเหล่านี้ประสานกันด้วย เกื้อกูลต่อกันด้วย ในการดำรงอยู่ร่วมกันและก็เดินไปด้วยกัน ต่างฝ่ายต่างเอื้อเพื่อต่อกัน การดำรงอยู่ของมนุษย์จึงเป็นไปด้วย

จิราภรณ์ คชเสนี (2544) ได้กล่าวถึงความยั่งยืนว่า มีบทบาทหน้าที่ 2 สถานะ คือ 1) ความยั่งยืนเป็นหลักการ (Principle) ทางทฤษฎีที่แสดงออกมาให้เห็นถึงความเป็นห่วงการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องต่อไปข้างหน้า 2) ความยั่งยืนเป็นจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ (Objective) ที่ต้องการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องและสมบูรณ์พูนสุขของมนุษยชาติ ซึ่งจากมุมมองของมนุษย์แล้วความหมายอื่นมีความสำคัญรองลงมาทั้งสิ้น และวัตถุประสงค์นี้ก็ได้อบรมหลักการเอาไว้ด้วยแล้ว โดยได้เสนอวิสัยทัศน์ของสังคมที่ทุกคนจะต้องร่วมกันพัฒนาขึ้น เพื่อความเป็นสังคมโลกที่ยั่งยืนประกอบด้วย

1) ความยั่งยืน (Sustainability) ประสิทธิภาพ (Efficiency) ความพอเพียง (Sufficiency) ความยุติธรรม (Justice) ความเสมอภาคเท่าเทียมกัน (Equitability) และประชาคม (Community) จะต้องเป็นคุณค่าในระดับสูงของสังคม

2) ผู้นำสังคมที่ซื่อสัตย์ มีความเคารพในตนเอง เป็นผู้ที่ผู้อื่นให้ความเคารพได้ และมีความสนใจที่จะปฏิบัติงานในความรับผิดชอบมากกว่าที่จะคอยรักษาตำแหน่งหน้าที่การงานของตน

3) ความพอเพียงด้วยวัตถุและหลักประกันที่มั่นคงสำหรับทุกคนอย่างเสมอภาค ซึ่งอาจเกิดจากกระบวนการเลือกอย่างเป็นอิสระหรือจากการกำหนดเป็นบรรทัดฐานของสังคมร่วมกันที่จะทำให้อัตราการตายต่ำ อัตราการเกิดต่ำ และมีประชากรที่คงที่

4) งานที่สร้างความภาคภูมิใจตนเอง แทนที่จะทำลายความภูมิใจ การที่จะสร้างแรงจูงใจให้กับประชาชนในการให้สิ่งที่ดีที่สุดแก่สังคม ไม่ใช่เพื่อตัวเอง และต้องรับผิดชอบต่อผลกระทบเพื่อสังคมนั้น ขณะเดียวกันก็ต้องมีหลักประกันที่มั่นคงว่า บุคคลนั้นๆ จะต้องได้รับความพอเพียงไม่ว่าจะในสถานการณ์ใดๆ

5) ระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นกระบวนการไม่ใช่จุดยุติที่จะตอบสนองคุณภาพที่ดีของสังคมมนุษย์และสิ่งแวดล้อม มากกว่าที่จะกำหนดและต้องการให้สังคมมนุษย์และสิ่งแวดล้อมต้องรับใช้ระบบเศรษฐกิจ

6) ระบบการใช้พลังงานที่สามารถทดแทนขึ้นใหม่ได้ ซึ่งมีประสิทธิภาพและระบบหมุนเวียนสสารที่มีประสิทธิภาพ

7) การพัฒนาเทคโนโลยีซึ่งลดมลภาวะที่เป็นพิษและของเสียให้เหลือน้อยที่สุดและความเห็นพ้องต้องกันของสังคมที่จะไม่สร้างมลภาวะเป็นพิษหรือของเสีย ซึ่งธรรมชาติไม่สามารถจัดการได้

8) ระบบนิเวศเกษตรกรรม ซึ่งสามารถสร้างศักยภาพในการเพาะปลูกให้ฟื้นกลับคืนมาได้เอง ใช้กลไกและกระบวนการธรรมชาติในการฟื้นฟูสารอาหารและการควบคุมศัตรูพืช สร้างผลผลิตอย่างเพียงพอโดยไม่มีสารปนเปื้อนของผลผลิตนั้น

9) การปกป้องรักษาระบบนิเวศให้มีความหลากหลาย ซึ่งวัฒนธรรมของมนุษย์สามารถอยู่ร่วมอย่างสอดคล้องประสานกลมเกลียวกับระบบนิเวศนั้นๆ ดังนั้น จึงต้องมีความหลากหลายของทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรมมนุษย์ และสังคมมนุษย์จะต้องมีความทนทานและความประทับใจในความหลากหลายเหล่านั้น

10) ความยืดหยุ่น ความสร้างสรรค์ทั้งในทางสังคมและเทคนิค และความท้าทายทางภูมิปัญญา ความเฟื่องฟูของวิทยาศาสตร์ และการขยายองค์ความรู้ของมนุษยชาติ

11) การให้ความสำคัญการศึกษา เพื่อให้แต่ละคนมีความเข้าใจต่อระบบทั้งหมดโดยรวมสูงขึ้น

12) กระจายอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง และความรู้ความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ออกจากศูนย์กลาง

13) โครงสร้างทางการเมือง ที่จะยอมให้มีการพิจารณาความสมดุลระหว่างจุดมุ่งหมายในระยะสั้นกับระยะยาว

14) มีความเชี่ยวชาญทั้งในระดับบุคคลและรัฐ ในศิลปะของการแก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธี

15) ระบบข้อมูลข่าวสารที่สะท้อนความแตกต่างหลากหลายบนโลก ขณะเดียวกันก็เชื่อมโยงวัฒนธรรมของโลกเข้าด้วยกัน ด้วยความเหมาะสมจำเป็น ความเที่ยงตรง ถูกกาลเทศะ ไม่ลำเอียง และมีสารประโยชน์

16) เหตุผลในการมีชีวิตที่ดี มีความพึงพอใจตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการสะสมทางวัตถุ

นอกจากนี้ได้กล่าวเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับความยั่งยืน ว่า

1) ความยั่งยืนไม่ใช่สิ่งเดียวกับผลผลิตที่ยั่งยืน (Sustained yield) เนื่องจากผลผลิตที่ยั่งยืนให้ความสำคัญกับหน้าที่ในการผลิตเท่านั้น ขณะที่ความยั่งยืนให้ความสำคัญต่อทั้งหน้าที่ผลิต ควบคุมแหล่งข้อมูล และแหล่งรองรับ

2) ความยั่งยืนไม่ใช่สิ่งที่แน่นอนตายตัว แต่เป็นความไม่แน่นอนที่ขึ้นอยู่กับโอกาสความน่าจะเป็น สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลง ทั้งในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสังคมมนุษย์

3) ความยั่งยืนไม่ใช่เป็นจุดมุ่งหมายของการพัฒนาในประเทศที่กำลังพัฒนาเท่านั้น แต่จะต้องเป็นจุดมุ่งหมายและถือปฏิบัติสำหรับสังคมมนุษย์ทั้งหมด

4) ความยั่งยืนไม่ได้หมายความว่าความถึงการพัฒนาของสังคมมนุษย์ย้อนกลับไปสู่ยุคหิน

5) การเลือกปฏิบัติของสังคมโดยรวม เป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน ไม่ใช่ เนื่องจากการมีผู้นำหรือมีสูตรลับของความสำเร็จแน่นอนตายตัว

พร้อมทั้งได้เสนอแนวทางการปฏิบัติสู่ความยั่งยืนว่า ประกอบด้วย 3 ประการ คือ

1) รักษาและกระตุ้นให้เกิดความหลากหลาย ด้วยความเชื่อว่ามีแนวทางมากมายที่นำไปสู่ความยั่งยืน ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ไม่ได้ผูกขาดเฉพาะรูปแบบที่ถูกต้องที่สุด หรือสมบูรณ์ที่สุดของวัฒนธรรม จริยธรรม ศาสนา หรือโลกทัศน์ แนวทางหนึ่งแนวทางใด

2) พัฒนาหรือสร้างระบบเศรษฐกิจ ที่รวมเอาสิ่งแวดล้อมและเวลาในอนาคตเข้าไว้ในกระบวนการตัดสินใจ

3) ต้องแสวงหาแนวทางที่เห็นร่วมกัน บนพื้นฐานของสิ่งแวดล้อม สังคมวัฒนธรรม และศีลธรรมที่มีความหลากหลาย ซึ่งสามารถเปรียบเทียบกับธรรมชาติได้ดังนี้คือ ไม่มีบริเวณหนึ่งบริเวณใดบนโลกที่จะมีชีวิตชนิดเดียวหรือระบบนิเวศชนิดเดียวปรากฏและดำรงอยู่ได้ตลอดไป ความแตกต่างหลากหลายของความหลากหลายทางชีวภาพนั้นคือความปกติของธรรมชาติ แต่ความแตกต่างหลากหลายซึ่งต่างดำเนินกิจกรรมไปตามปกติของตนนั้น ในที่สุดแล้วผลรวมของกิจกรรมเหล่านั้น คือ การดำรงอยู่อย่างความยั่งยืนของธรรมชาติ ดังนั้น ความหลากหลายทางชีวภาพคือ หลักประกันที่มั่นคงต่อการดำรงอยู่ของธรรมชาติ ที่ไม่ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมไปสักเท่าใดก็เป็นที่น่าใจได้ว่าจะต้องมีชีวิตดำรงอยู่คู่กับธรรมชาติ ดังนั้น ความแตกต่างหลากหลายของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และศาสนาของมนุษย์คือ หลักประกันความมั่นคงของสังคมมนุษย์ที่ยั่งยืนเช่นกัน แต่ประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ มนุษย์ต้องมีความเห็นร่วมกันที่จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เงื่อนไขที่จำเป็นต่อความยั่งยืนของสังคมมนุษย์ แต่การปฏิบัตินั้นยังคงสามารถแตกต่างกันไปตามพื้นฐานความหลากหลายในสังคมนั้นได้

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (2545) กล่าวถึง การพัฒนาที่ยั่งยืนของภาคประชาชนว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องคำนึงถึงการสร้างชุมชน สังคมแบบองค์รวมที่มีความหลากหลายและปฏิสัมพันธ์กันและกัน ระบบการผลิตและการบริโภคจะต้องไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่สร้างปัญหามลพิษหรือปัญหาการใช้มากเกินไป การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องยึดหลักการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งมนุษย์จะต้องเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน และพึ่งพากันทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา เทคโนโลยี และหลักมนุษยธรรม

ชัยยุทธ ชันธปราบ (2545) ได้กล่าวถึง การพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับประเทศไทยว่า เป็นการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุกๆ ด้าน อย่างสมดุลบนฐานของ

ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของไทย ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเอื้ออาทร เคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่งพาตนเองและคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเท่าเทียมกัน

คณะเตรียมการเพื่อการประชุมสุดยอดของโลก ว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development : WSSD) ในปี 2545 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546) ได้นิยมของการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับสังคมไทย ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย เป็นการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุกๆ ด้านอย่างสมดุล บนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเอื้ออาทร เคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเท่าเทียม”

สมเจตน์ เตระคุณ (2546) ได้กล่าวว่า สำหรับประเทศไทย การสร้างความสมดุลใน 3 ด้านของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ได้มีการพัฒนามาโดยตลอดตามขั้นตอนของการพัฒนาประเทศ แต่ยังเป็นการมองแบบแยกส่วน ซึ่งการทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องสร้างความสมดุลให้กับทั้ง 3 ด้านอย่างเป็นองค์รวม ทั้งนี้ การพัฒนาแบบองค์รวมดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้จำเป็นต้องอาศัยหลักการพื้นฐานของการพัฒนาอย่างเป็นบูรณาการ นั่นคือ การพัฒนาที่ยึดพื้นที่ภารกิจ และการมีส่วนร่วม (Area-Function-Participation : AFP) โดยพื้นที่หากยึดพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นหลักก็จะสามารถอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันในทุกมิติของการพัฒนาได้อย่างชัดเจนในเชิงพื้นที่ ทั้งด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนและการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสามารถสะท้อนสภาพปัญหาทุกมิติเพื่อจัดทำแผนงานโครงการที่ครอบคลุมพื้นที่ได้ส่วนภารกิจ เมื่อมีแผนงานที่บูรณาการเชิงพื้นที่แล้ว ก็จะสามารถกำหนดบทบาทของผู้มีส่วนร่วมทั้งจากภาครัฐและภาคประชาชนได้ สำหรับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น หากปล่อยให้พื้นที่ของภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว คงไม่สามารถดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างทั่วถึงทุกภาคส่วนในสังคมจึงควรมีบทบาทร่วมกัน

ดลพัฒน ยศธร (2542) ได้สรุปแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของ UNESCO ดังนี้

ต้นกำเนิด ของแนวคิด	- สืบเนื่องจากการพัฒนาประเทศตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่ สมดุลในแต่ละภาคของสังคม ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรหมดไป สร้างมลพิษในปริมาณที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และปัญหา จำนวนประชากรที่ สัมพันธ์กับกิจกรรมของมนุษย์
แนวคิดเบื้องต้น ของการพัฒนา	- การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความ ต้องการของตนเอง
หลักการสำคัญของ การพัฒนา	- การผนวกวัฒนธรรมเข้ากับเรื่องหลักๆ ในการพัฒนา เช่น การศึกษา การสื่อสาร วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สุขภาพ อุตสาหกรรม การ ขนส่ง แรงงาน และสิ่งแวดล้อม ด้วยการยึดปัจจัยด้านมนุษย์และ คุณค่าทางวัฒนธรรม ร่วมอยู่ในกิจกรรมการพัฒนา เพื่อมุ่งให้เกิด ความสมดุล และความเท่าเทียมกันในทุกระบบของการพัฒนา
เป้าหมายของ การพัฒนา	- เพื่อให้ทุกคนได้อยู่ดีกินดี ดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี และมีความ รับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม เพื่อนำไปสู่ความสมดุลและความเท่า เทียมกันในทุกมิติและทุกพื้นที่
นัยสำคัญของ การพัฒนา	- กระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่อิง กับวัฒนธรรมในลักษณะที่องค์รวมเป็นการบูรณาการและด้วยความ สมดุล ทั้งระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พร้อมกับการเจริญเติบโต ทางเศรษฐกิจและการพัฒนาเพื่อให้บรรลุตามความต้องการของมนุษย์ และเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตทั้งของคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต ด้วย ความยุติธรรม
ยุทธศาสตร์ของ การพัฒนา	- เน้นความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กับการเจริญเติบโต ทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาที่ก่อให้เกิดผลดีในทุกด้าน ด้วยความ ยุติธรรมและเหมาะสมกับวัฒนธรรม ตามระบบสังคมแต่ละแห่ง - การพัฒนาสมรรถนะของประชาชนและสถาบันต่างๆ เพื่อการพัฒนา เศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยมิติทาง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ควบคู่ไปกับการใช้มิติทางวัฒนธรรม โดย ใช้บริบททางการศึกษาเป็นเครื่องมือ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546) ได้กล่าวว่า แม้จะมีผู้ให้ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่แตกต่างกันไป แต่ก็มีหลักการเหมือนกัน 3 ประการ คือ

1) เป็นการพัฒนาที่ดำเนินไปโดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต

2) ด้านสังคม การพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้อย่างต่อเนื่อง โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคม และกลุ่มชนระดับต่างๆ เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายที่สำคัญ คือ การรักษาคุณภาพชีวิตของประชากรให้มีระดับสูงขึ้นอย่างยาวนาน

3) ด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนยาวนาน บนพื้นฐานการสงวนรักษาทุนธรรมชาติไว้ใช้ประโยชน์สำหรับคนรุ่นปัจจุบันและรุ่นอนาคต ทั้งนี้ จำเป็นต้องปรับปรุงโครงสร้างการผลิตและการบริโภค และการพัฒนาเทคโนโลยีที่ไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาถึงความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน สรุปได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการมุ่งเน้นที่จะสร้างความสมดุลของการพัฒนาใน 3 มิติ ได้แก่ ประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ ความเป็นธรรมในสังคม และคุณภาพสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนปรากฏแตกต่างกันไปตามการแปลความหมายของประเทศต่างๆ เพื่อการนำเอาแนวคิดดังกล่าวไปปรับใช้ในทางปฏิบัติ ตามความเหมาะสมภายใต้ลักษณะเฉพาะของประเทศและภูมิภาค ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นกระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม ที่อิงวัฒนธรรมในลักษณะบูรณาการและด้วยความสมดุล เพื่อให้เกิดผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์ทั้งรุ่นปัจจุบันและอนาคตด้วยความยุติธรรมโดยอาศัยบริบททางการศึกษาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างสมรรถนะของประชาชนและสถาบันต่างๆ ในการขับเคลื่อนการพัฒนาสู่ความยั่งยืน

6.3 แผนแม่บทของโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 (ค.ศ. 1992) ได้มีการประชุมสหประชาชาติ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development : UNCED) หรือที่เรียกว่า การประชุมสุดยอดของโลกทางด้านสิ่งแวดล้อม (Earth Summit) ที่นครริโอ เดอ จาเนโร (Rio de Janeiro) ประเทศบราซิล โดยมีประมุขของรัฐ หัวหน้าคณะรัฐบาล และเจ้าหน้าที่ระดับสูงจาก 179 ประเทศเข้าร่วมประชุม และในระหว่างการประชุมได้มีการลงนามรับรองเอกสารที่สำคัญ 5 ฉบับ คือ

1) ปฏิญญาริโอ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The Rio Declaration on Environment and Environment and Development) ประกอบด้วย หลักการ 27 ประการ เกี่ยวกับสิทธิและความรับผิดชอบของประชาชาติ ในการดำเนินงานพัฒนาเพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดียิ่งขึ้น

2) แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) เป็นแผนแม่บทของโลก เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการ ว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (Commission on Sustainable Development : CSD) เพื่อทำหน้าที่ติดตามความคืบหน้าของการดำเนินการตามข้อผูกพันต่างๆ

3) คำแถลงเกี่ยวกับหลักการในเรื่องป่าไม้ (Statement of Principles on Forests) เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการอนุรักษ์และการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับป่าไม้ทุกประเภท อันเป็นสิ่งสำคัญ สำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจและการรักษาไว้ซึ่งสิ่งมีชีวิตในทุกรูปแบบ

4) กรอบอนุสัญญาสหประชาชาติ ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (UN Framework Convention on Climate Change) เพื่อที่จะรักษาระดับเรือนกระจก (Greenhouse gases) ในบรรยากาศที่จะก่อให้เกิดอันตรายต่อสภาวะอากาศทั่วโลก โดยลดปริมาณการปล่อยก๊าซบางชนิดขึ้นสู่อากาศ เช่น คาร์บอนไดออกไซด์ ซึ่งเกิดจากการเผาไหม้เชื้อเพลิงเพื่อใช้พลังงาน

5) อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity) เพื่อให้ประเทศต่างๆ ยอมรับเอาวิธีการที่จะอนุรักษ์ความหลากหลายชนิดพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต (Living species) และเพื่อให้เกิดการแบ่งปันผลตอบแทนอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกันจากการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพ

การร่วมลงนามในเอกสาร 5 ฉบับ เป็นเสมือนพันธกรณีและฉันทามติทางการเมืองระหว่างนานาชาติ ที่ประเทศสมาชิกต้องตระหนักถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นในโลก

แผนปฏิบัติ 21 จะเป็นแผนแม่บทของโลก สำหรับการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในศตวรรษที่ 21 ที่ครบถ้วนสมบูรณ์ (Comprehensive) โดยได้กำหนดกิจกรรมในทุกสาขาที่เกี่ยวข้องกับการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน (Program of Action for Sustainable Development) ทั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะให้การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดำเนินไปด้วยกันอย่างต่อเนื่องในระยะยาว และเกิดสมดุลระหว่างกัน และหนทางเดียวที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ก็คือ ความร่วมมือและความ

รับผิดชอบร่วมกันในระดับโลก (Global Partnership) เท่านั้น โดยสาระของแผน (ไมเคิล คีทติ้ง, 2537) ว่าด้วย 4 เรื่อง คือ

1) เรื่องของสังคมเศรษฐกิจ (Social and Economic Dimensions) ซึ่งกล่าวถึงความพยายามให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นไปประเทศกำลังพัฒนา ประกอบด้วย 7 หัวข้อ ได้แก่ ความร่วมมือระหว่างประเทศ การต่อสู้กับความยากจน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการบริโภค ประชากรและความยั่งยืน การคุ้มครองและส่งเสริมสุขภาพมนุษย์ การตั้งถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน และการตัดสินใจ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

2) เรื่องการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร (Conservation and Management of Resources for Development) โดยกล่าวถึงปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญของโลก ที่เกิดจากความพยายามของมนุษย์เพื่อให้เกิดการพัฒนา รวมทั้งความประสงค์ที่จะให้มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ มีประสิทธิภาพ และมีใช้อย่างยั่งยืน พร้อมทั้งให้แนวทางดำเนินงานที่ประเทศกำลังพัฒนาสามารถนำไปพิจารณาใช้ได้ ในส่วนนี้ประกอบด้วย 14 หัวข้อ ได้แก่ การพิทักษ์บรรยากาศของโลก การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน การแก้ไขปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า การแก้ไขปัญหาการแปรสภาพเป็นทะเลทรายและความแห้งแล้ง การจัดการที่พื้นฟูที่ภูเขาอย่างยั่งยืน และการพัฒนาชนบท การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การจัดการในด้านเทคโนโลยีชีวภาพ การคุ้มครองแหล่งน้ำจืด การจัดการสารเคมีที่เป็นพิษ การจัดการกากของเสียที่เป็นพิษ การจัดการกากของเสีย น้ำเสีย การจัดการกากกัมมันตรังสี

3) เรื่องการเสริมสร้างบทบาทกลุ่มหลักในสังคม (Strengthening the Role of the Major Groups) กล่าวถึงความสำคัญของกลุ่มคนต่างๆ ที่เป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งในอดีต บทบาทที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มคนเหล่านี้อาจถูกมองข้าม ดังนั้นแผนปฏิบัติการ 21 ได้พยายามที่จะให้มีการนำคนทุกสาขาอาชีพสู่กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ในส่วนนี้ประกอบด้วย 10 หัวข้อ ได้แก่ การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มที่สำคัญๆ สตรีในการพัฒนาอย่างยั่งยืน เด็กและเยาวชนในการพัฒนาที่ยั่งยืน การส่งเสริมบทบาทของคนพื้นเมือง ความร่วมมือกับองค์กรเอกชน (NGOS) รัฐบาลท้องถิ่น หน่วยงานและสหภาพแรงงาน ภาคธุรกิจและอุตสาหกรรม นักวิทยาศาสตร์และนักเทคโนโลยี การส่งเสริมบทบาทของเกษตรกร

4) เรื่องวิธีการในการดำเนินงาน (Means of Implementation) โดยกล่าวถึงเรื่องราวและวิธีการต่างๆ ที่จะให้เกิดการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในส่วนนี้ประกอบด้วย 8 หัวข้อ ได้แก่ การเงินสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน การถ่ายทอดเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การศึกษา การฝึกอบรม และความตระหนักของสาธารณชน การสร้างสมรรถนะ

เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน การจัดการการพัฒนาอย่างยั่งยืน กฎหมายระหว่างประเทศ ข้อมูลข่าวสารเพื่อการตัดสินใจ

ประเทศไทยในฐานะสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ได้ให้การรับรองแผนปฏิบัติการ 21 ร่วมกับภาคีสมาชิก เพราะพิจารณาเห็นว่าแผนนี้จะก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับโลกที่สอดคล้องกัน และการให้การรับรองนี้มีผลให้ประเทศไทยต้องดำเนินการตามพันธกรณีเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2545)

หลังจากการประชุมสุดยอดระดับโลกด้านสิ่งแวดล้อมที่นครริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ในปี 2535 จนถึงปัจจุบันเป็นเวลา 10 ปี สหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมสุดยอดระดับโลก ว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development WSSD) ขึ้นที่นคร โจฮันเนสเบิร์ก ระหว่างวันที่ 26 สิงหาคม – 4 กันยายน 2545 โดยมีผู้นำในระดับประมุขของรัฐ หัวหน้ารัฐบาล และหัวหน้าคณะผู้แทนจากสมาชิกสหประชาชาติ ประมาณ 180 ประเทศ เข้าร่วมประชุม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพิจารณาทบทวนความคืบหน้าในการดำเนินงานของประชาคมโลก ตามแผนปฏิบัติการ 21 ซึ่งมีประชุมมีความเห็นว่า การดำเนินงานที่ผ่านมา ยังไม่มีผลคืบหน้าเท่าที่ควร ปัญหาต่างๆ ยังไม่ได้รับการแก้ไข โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความยากจนและแบบแผนการผลิตและการบริโภค ทำให้สิ่งแวดล้อมของโลกเสื่อมโทรมลง (สมาคมสหประชาชาติแห่งประเทศไทย กระทรวงต่างประเทศ, 2545)

ที่ประชุมจึงได้พิจารณาให้ความเห็นชอบแผนปฏิบัติการของการประชุมสุดยอด หรือ Plan of Implementation for the WSSD เพื่อกำหนดทิศทางและกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนเป้าหมายและกรอบเวลาเพื่อเร่งรัดการดำเนินงานให้ได้ผลดียิ่งขึ้น รวมทั้งได้ให้ความเห็นชอบเอกสาร Johannesburg Declaration ซึ่งประกาศเจตนารมณ์ทางการเมืองในการผลักดันให้แผนปฏิบัติการนี้มีการดำเนินการจนเกิดผลดีต่อไป

เนื้อหาการเจรจาตามแผนปฏิบัติการ เชื่อมโยงกับประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ควบคู่ไปกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ที่เรียกว่าสามเสาหลัก (3 pillars) ของการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่จะต้องมีการสานต่อกันต่อไปดังนี้

1) การบรรเทาความยากจน นอกจากวางเป้าหมายลดจำนวนประชากรโลกที่ยากจนลงครึ่งหนึ่งภายในปี ค.ศ. 2015 แล้ว ยังวางแผนทางการจัดหาบริการพื้นฐานต่างๆ

ทางการศึกษา สาธารณสุข และการลดจำนวนประชากรโลกในขณะนี้ที่ไม่สามารถเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดและการสุขาภิบาลลงครึ่งภายในปี ค.ศ. 2015

2) ลดความสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพภายในปี ค.ศ. 2015 และการจัดตั้งกลไกในการแบ่งผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพระหว่างผู้ใช้และเจ้าของทรัพยากรดังกล่าว

3) ลดผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของมนุษย์จากการผลิตและการใช้สารเคมีภายในปี ค.ศ. 2020

4) พัฒนาเทคโนโลยีและจัดหาแหล่งสำหรับพลังงานหมุนเวียน (Renewable energy) เพิ่มขึ้น และลดการใช้พลังงานฟอสซิลซึ่งเป็นพลังงานที่ไม่คืนรูป คือ ใช้แล้วหมดไป รวมทั้งยังก่อให้เกิดมลพิษและปัญหาโลกร้อน (Global warming) และส่วนใหญ่ได้เรียกร้องให้พิธีสารเกียวโต (Kyoto protocol) ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก เพื่อแก้ไขปัญหาโลกร้อน มีผลบังคับใช้ภายในปีนี้

5) การเพิ่มเงินความช่วยเหลือของประเทศพัฒนาแล้วให้กับประเทศกำลังพัฒนา และเห็นชอบให้มีการจัดตั้งกองทุน World Solidarity Fund เพื่อบรรเทาภาวะความยากจน และส่งเสริมการพัฒนาสังคมและความเป็นอยู่ของประเทศที่ยากจน

6) ในเรื่องการค้ากับสิ่งแวดล้อม ได้มีการพิจารณาถึงความเชื่อมโยงในลักษณะที่จะให้เกิดการสนับสนุนและหลีกเลี่ยงความขัดแย้งในการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นเรื่องที่ซับซ้อน ประเทศกำลังพัฒนาเห็นว่า นอกจากความช่วยเหลือทางการเงินแล้ว ประเทศกำลังพัฒนาควรจะมีรายได้จากการค้า โดยสามารถส่งสินค้าไปสู่ประเทศที่พัฒนาแล้วได้มากยิ่งขึ้น ไม่มีอุปสรรคขัดขวาง หรือโดยการใช้เงื่อนไขในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมมาเป็นมาตรการกีดกันทางการค้าโดยแอบแฝง และการค้าควรเป็นไปในลักษณะเสรีและยุติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การยกเลิกมาตรการการอุดหนุนสินค้าเกษตรของประเทศที่พัฒนาแล้ว คือ สหรัฐอเมริกาและประชาคมยุโรป

สรุปได้ว่า ประเทศสมาชิกสหประชาชาติได้ตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมจากผลการพัฒนาเศรษฐกิจ และเห็นชอบร่วมกันที่จะดำเนินการตามแผนแม่บทของโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งมีสาระของการจัดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ดำเนินการไปได้ด้วยกันอย่างสมดุล โดยเห็นว่าความร่วมมือและความรับผิดชอบร่วมกันเป็นหนทางนำสู่ความสำเร็จ จึงให้ความสำคัญกับบทบาทของกลุ่มต่างๆ ในสังคมให้เข้ามาสู่กระบวนการพัฒนา และปัจจัยสนับสนุนการดำเนินงานสู่ความยั่งยืนของกลุ่ม

ต่างๆ นอกจากนี้ยังได้มีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนระดับโลก ในระยะ 15-20 ปีข้างหน้าไว้ อาทิ การลดจำนวนประชากรโลกที่ยากจน การลดความสูญเสียชีวิตความหลากหลายทางชีวภาพ การลดผลกระทบต่อสุขภาพ อนามัยของมนุษย์ และการพัฒนาเทคโนโลยีและจัดหาแหล่งพลังงานหมุนเวียน

6.4 ทิศทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืนของไทย

6.4.1 ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ

ประเทศไทยได้รับเอาแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในกระแสโลกมาปรับใช้เป็นเวลากว่า 20 ปีมาแล้ว โดยในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ได้มีการออกกฎหมายและกำหนดยุทธศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้เน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนให้ดีขึ้น เปลี่ยนวิธีการพัฒนาเป็นองค์รวม ส่วนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ซึ่งเป็นกรอบทิศทางการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน ได้อัญเชิญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นำทางในการบริหารประเทศโดยยึดหลักการสายกลาง เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤต ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง นำสู่การพัฒนาสมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ได้กำหนดวัตถุประสงค์หลักที่มุ่งฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพและมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดี สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น รวมทั้งเพิ่มสมรรถนะของระบบเศรษฐกิจโดยรวม ให้สามารถแข่งขันได้และก้าวทันเศรษฐกิจยุคใหม่ ขณะเดียวกันมีการวางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็ง โดยการพัฒนาคุณภาพคน เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ชุมชน และเครือข่ายชุมชนให้เกิดการเชื่อมโยงการพัฒนาชนบทและเมือง มีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับ สังคมไทยรวมทั้งการสร้างระบบการบริหารจัดการที่ดีในสังคมไทยทุกระดับ ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ เอกชน ภาคการเมือง และภาคประชาชน ให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมและการพัฒนาประเทศ อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน เพิ่มศักยภาพและโอกาสของคนไทยในการพึ่งตนเองได้มากขึ้น นอกจากนี้ ให้ความสำคัญกับการบริหารการเปลี่ยนแปลง เพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ

ในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านสนับสนุนและเชื่อมโยงกัน 3 กลุ่มยุทธศาสตร์ คือ

1. กลุ่มที่ 1 การสร้างระบบบริหารจัดการที่ดีให้เกิดขึ้นในทุกภาคส่วนของสังคม มีความสำคัญเป็นลำดับสูงสุด เน้นการปฏิรูปให้เกิดกลไกการบริหารจัดการที่ดี ทั้งในภาคการเมือง ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการ พัฒนาประเทศที่มีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใส ให้มีความรับผิดชอบ สามารถตรวจสอบได้ ซึ่งจะเป็นฐานสำคัญและเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีให้สังคมไทยพร้อมรับกระแสการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งจะช่วยป้องกันและขจัดปัญหาการทุจริตและประพฤติมิชอบ

2. กลุ่มที่ 2 การเสริมสร้างฐานรากของสังคมไทย มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาชนบทและเมือง รวมทั้งมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สามารถสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ และการยกระดับคุณภาพชีวิตให้คนไทยอยู่ดีมีสุขได้อย่างยั่งยืน

3. กลุ่มที่ 3 การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้เข้าสู่สมดุลและยั่งยืน เน้นการบริหารนโยบายเศรษฐกิจมหภาค ที่มุ่งส่งเสริมให้ฐานเศรษฐกิจของประเทศแข็งแกร่งและขยายตัวได้อย่างมีคุณภาพ โดยปรับฐานเศรษฐกิจตั้งแต่ระดับฐานรากถึงระดับมหภาค และมีการเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกอย่างรู้เท่าทันบนพื้นฐานการพึ่งตนเอง และมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ควบคู่ไปกับการรักษาเสถียรภาพและขีดความสามารถในการแข่งขันทั้งระดับมหภาคและระดับสาขา รวมทั้งการสร้างความพร้อมและพัฒนาความเข้มแข็งทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ที่เน้นการพัฒนานวัตกรรมและการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

สำหรับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้ปรากฏตามยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ผสมผสานระหว่างมิติทางนิเวศ มิติทางเศรษฐกิจ และมิติทางสังคมอย่างสมดุล ด้วยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ดังนี้

1. เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยปรับกลไกจัดการสู่เชิงบูรณาการที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย เพิ่มประสิทธิภาพการบังคับใช้กฎหมาย สร้างจิตสำนึกให้คนไทยตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม และจัดทำฐานข้อมูลระดับพื้นที่ เพื่อการติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ

2. อนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์ โดยคุ้มครองและกำหนดพื้นที่อนุรักษ์เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศ และให้มีการใช้ประโยชน์ที่สอดคล้องกับ

สมรรถนะ พื้นฟูชายฝั่งและทะเลไทยให้คืนความอุดมสมบูรณ์ อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ จัดหาและใช้ทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพและประหยัด

3. อนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน ศิลปวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวโดยรักษาสภาพแวดล้อมแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ศิลปกรรม โบราณคดีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ใช้ผังเมืองเป็นกลไกประสานการจัดการสิ่งแวดล้อมเมืองให้เกิดความน่าอยู่และยั่งยืนอนุรักษ์ฟื้นฟูและสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อดำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย

4. รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยให้ความสำคัญกับการลดมลพิษ โดยพัฒนาระบบกำจัดของเสียอันตรายที่ชุมชนยอมรับ ลดปริมาณขยะและของเสียและนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ พื้นฟูโครงการบำบัดน้ำเสียมรวมของชุมชนที่แล้วเสร็จ กำกับควบคุมและจำกัดเขตอุตสาหกรรมที่ก่อมลพิษสูงให้อยู่ในพื้นที่ที่กำหนด พัฒนาเทคโนโลยีเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษควบคู่กับการส่งเสริมกระบวนการผลิตที่สะอาด และเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการมลพิษให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากล

6.4.2. กฎหมายเพื่อสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน

การตื่นตัวต่อปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย เกิดขึ้นนับจากอุทกภัยในจังหวัดภาคใต้ช่วงปี พ.ศ. 2531 โดยพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 นับได้ว่าเป็นกฎหมายที่สะท้อนถึงความพยายามครั้งแรกของประเทศไทยในการจัดการปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีกฎเกณฑ์ แม้จะได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่า เป็นกฎหมายที่มีข้อบกพร่องอยู่มาก (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2544) แต่กฎหมายดังกล่าวก็เริ่มมีแนวคิดที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม เมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งโดยรวมแล้ว จัดว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่มีบทบัญญัติให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพประชาชนและกำหนดหน้าที่ประชาชนอย่างกว้างขวาง ได้รับการจัดทำขึ้น บทบัญญัติด้าน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดบทบาทของรัฐและองค์กรของรัฐ ให้เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนประชาชนมีส่วนร่วมในการพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่าให้รัฐเป็นผู้ทำหน้าที่จัดการเอง และเจตนารมณ์นี้ได้รับการผลักดันให้มีโอกาสเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนและกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542

1. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้บัญญัติบทบาทในส่วนหนึ่งของประชาชนในส่วนของรัฐ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ให้ประชาชนและชุมชนมีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการพิทักษ์ทรัพยากร (มาตรา 46, 49, 56, 58, 59, 60, 61 และ 62) โดยที่ประชาชนและชุมชนมีเสรีภาพที่จะดำเนินการตามควรแก่การใช้สิทธินั้น (มาตรา 44, 45, 50) และประชาชนมีหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญที่จะต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (มาตรา 69) ส่วนบทบาทของรัฐนั้น รัฐธรรมนูญได้บัญญัติให้รัฐมีหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้เป็นแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐและเป็นแนวทางการใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐ (มาตรา 79 และ 290) โดยการใช้อำนาจขององค์กรของรัฐจะต้องเป็นไปอย่างคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของประชาชน

2. พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ได้เน้นให้อำนาจหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (มาตรา 16 (1) และ มาตรา 17 (5) (12))

3. พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เป็นกฎหมายซึ่งเป็นที่เข้าใจว่าอยู่บนพื้นฐานของการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นแนวทางสำคัญ (พนัส ทัศนียานนท์ อ้างถึงใน นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2544) ทั้งนี้ได้บัญญัติถึงสิทธิและหน้าที่ของบุคคล เพื่อประโยชน์ในการร่วมกันส่งเสริมรักษาสิ่งแวดล้อม (มาตรา 6) ว่าสิทธิดังกล่าวได้แก่ สิทธิในการที่จะได้รับข้อมูลข่าวสารจากราชการ สิทธิในการที่จะได้รับชดเชยค่าเสียหายหรือค่าทดแทนจากรัฐ กรณีที่ได้รับ ความเสียหายจากการแพร่กระจายของมลพิษ หรือภาวะมลพิษที่มีสาเหตุมาจากกิจการหรือโครงการซึ่งส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจเป็นผู้ริเริ่มสนับสนุนหรือดำเนินการ และสิทธิในการร้องเรียนกล่าวโทษผู้กระทำผิดต่อเจ้าพนักงานในกรณีที่พบเห็นการกระทำซึ่งละเมิดฝ่าฝืนกฎหมายควบคุมมลพิษหรือการอนุรักษ์ธรรมชาติส่วนหน้าที่ของบุคคลนั้น ได้กำหนดให้บุคคลต้องให้ความร่วมมือและช่วยเหลือพนักงานในการปฏิบัติหน้าที่ และการปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องโดยเคร่งครัด

แนวความคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยได้ก้าวไปอีกขั้นหนึ่งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 โดยเป็นก้าวที่แสดงถึงพัฒนาการทางแนวความคิดที่สำคัญเกี่ยวกับการกระจายอำนาจการบริหารจัดการ กล่าวคือ รัฐธรรมนูญได้วางกรอบความคิดพื้นฐานที่เป็นหลักสำคัญของการกระจายอำนาจในส่วนนี้ไว้ภายใต้บทบัญญัติที่มีสาระเกี่ยวกับการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน และการมองอำนาจ

การตัดสินใจไปยังระดับที่เหมาะสมที่สุด นอกจากนั้น ยังได้กำหนดให้สิทธิเสรีภาพของประชาชน และชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่รัฐจะต้องส่งเสริมและสนับสนุน ฐานคิดที่เป็นแนวทางสำหรับกฎหมายที่จะเกิดขึ้นโดยผลของรัฐธรรมนูญ ในส่วนนี้จึงเป็นการให้ความสำคัญต่อบทบาทของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง โดยมีนัยของสมมติฐานที่ว่าการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นเรื่องที่ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นควรมีอำนาจหน้าที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประชาชนและชุมชนท้องถิ่นอาจได้รับหรือได้รับผลกระทบจากการดำเนินการที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และรัฐมีหน้าที่เป็นเพียงผู้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทอำนาจหน้าที่ของประชาชน

6.4.3 การปฏิบัติการสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546) ได้ติดตามความก้าวหน้าในการดำเนินการตามยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ในปีแรกของการแผนพบว่า

1. การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ ได้มีการตั้งคณะกรรมการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน ทำหน้าที่กำหนดแนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ จัดตั้งกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อบริหารจัดการอย่างมีเอกภาพ จัดทำแผนแม่บทและแผนบูรณาการในหลายเรื่อง เช่น แผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง ป่าสัก ชายฝั่งทะเลตะวันออก บางปะกง-ปราจีนบุรี แผนการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน

ในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ได้มีการกระจายอำนาจและเพิ่มบทบาทท้องถิ่น โดยมีการปรับปรุงระบบการวางแผนพัฒนาจังหวัด ถ่ายโอนภารกิจด้านการพัฒนาแหล่งน้ำให้แก่ อบต. สร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกัน เช่น ชมรมอนุรักษ์ป่า กลุ่มเกษตรกรเพื่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีการพัฒนาหลักสูตรสิ่งแวดล้อมและจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน 5 แห่ง และกำลังขยายผลไปสู่โรงเรียนเครือข่ายอีก 23 แห่ง

สำหรับความร่วมมือกับนานาชาติ ได้เข้าร่วมในเวทีโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการประชุมสหประชาชาติ ในปี 2535 และ 2545 เพื่อผลักดันแผนปฏิบัติการ 21 ให้มีผลทางปฏิบัติ และกำลังอยู่ระหว่างการจัดทำรายงานการติดตามผลการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (MDGS) ตามที่ประชุมสหประชาชาติมอบให้ทุกประเทศดำเนินการ

2) การอนุรักษ์พื้นที่พืชรพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์ ได้มีการเพิ่มพื้นที่คุ้มครอง โดยการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติเพิ่มขึ้น 3 แห่ง กำหนดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเพิ่มขึ้น 13 เขต และประเทศให้พื้นที่ชุ่มน้ำของประเทศ 5 แห่ง เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำโลก พัฒนาป่าชุมชนได้ปีละ 700 หมู่บ้าน พื้นฟูดินที่มีปัญหาและเสื่อมโทรม ได้ปีละ 1 ล้านไร่ ใช้หญ้าแฝกเพื่อป้องกันและชะล้างพังทลายของดินได้ปีละ 8 แสนไร่ จัดเก็บค่าน้ำในเขตพื้นที่ชลประทาน ตามพระราชบัญญัติชลประทานหลวง พ.ศ. 2485 และส่งเสริมการปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อยแทนการปลูกข้าวในลุ่มน้ำเจ้าพระยา

นอกจากนี้ ในภาคการผลิต การค้า และบริการ ได้มีการส่งเสริมการเกษตรและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยการถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรในการตัดวงจรศัตรูพืช จัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์ 16 ศูนย์ ดำเนินโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืน 19 ภูมิภาค โครงการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรผสมผสาน กำหนดมาตรฐานสินค้าเกษตร สินค้าสหกรณ์ สินค้าปศุสัตว์ สินค้าประมง ผลิตภัณฑ์แปรรูป สินค้าหัตถกรรมและผักผลไม้ และฟาร์มเลี้ยงสัตว์ กำหนดแนวทางพัฒนา การท่องเที่ยวให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางบริการสุขภาพและผลิตภัณฑ์สุขภาพ และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่มีคุณภาพ จำนวน 169 แห่ง และเชิงสุขภาพที่มีคุณภาพ จำนวน 51 แห่ง

3) การอนุรักษ์พื้นที่พืชรพยากรแวดล้อมชุมชน ศิลปวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยว ได้ดำเนินโครงการต่างๆ เช่น โครงการส่งเสริมการจัดการพลังงานและสิ่งแวดล้อมในระดับเทศบาลตามมาตรฐานสากล ISO 14001 โครงการเมืองน่าอยู่ โครงการสนับสนุนบทบาทสหกรณ์ชุมชนโครงการบ้านมั่นคงโครงการโปรแกรมการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่

4) การลดมลพิษ ได้มีการบำรุงรักษาระบบบำบัดน้ำเสียเทศบาล 32 แห่ง และอยู่ระหว่างการก่อสร้างโครงการหนองแขม-ภาษีเจริญ-ราษฎร์บูรณะ ดำเนินโครงการลดและเลิกการใช้สารทำลายโอโซนในโรงเรียนอุตสาหกรรม โครงการพัฒนาบุคลากรผู้ควบคุมและปฏิบัติงานประจำเครื่องด้านสิ่งแวดล้อมของโรงงาน โครงการสร้างเครือข่ายคอมพิวเตอร์สื่อสารด้านการบริหารและการตรวจสอบมลพิษระยะไกล โครงการจัดตั้งศูนย์บริหารจัดการวัสดุเหลือใช้อุตสาหกรรม และโครงการส่งเสริมและพัฒนาระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมสำหรับโรงงานอุตสาหกรรมขนาดกลาง และขนาดย่อม

สรุปได้ว่า ทิศทางการพัฒนาประเทศที่ได้เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลักมาเป็นระยะเวลากว่า 40 ปี จนก่อให้เกิดปัญหาในสังคมมากมาย ได้ปรับเปลี่ยนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนมากขึ้น โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้เน้นการ

วางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืนในระยะยาว ด้วยการให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการที่ดี การพัฒนาคุณภาพคนและการคุ้มครองทางสังคม การกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานรากที่ส่งผลต่อการฟื้นตัวของเศรษฐกิจและลดปัญหาความยากจน โดยอาศัยความเข้มแข็งของชุมชน ศักยภาพของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการสร้างสภาวะแวดล้อมเมืองและชุมชนให้น่าอยู่ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งปรับกลไกและกระบวนการจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย นอกจากนี้ในด้านของกฎหมายซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารจัดการ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้วางกรอบความคิดพื้นฐานที่เป็นหลักสำคัญของการกระจายอำนาจ ได้กำหนดบทบาทของรัฐให้เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่าการจัดการเอง สำหรับการดำเนินงานนั้น ภาคส่วนต่างๆ ของสังคม ทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน ต่างก็มีกิจกรรมดำเนินการตามแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ภาครัฐยังเป็นผู้มีบทบาทหลักและการดำเนินงานเน้นหนัก การควบคุม และการแก้ไขปัญหาเป็นสำคัญ การมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดขึ้นไม่มากเท่าที่ควร จึงไม่มีพลังเพียงพอที่จะผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตและการบริโภค การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ประหยัด คุ่มค่า และสอดคล้องกับศักยภาพ แม้ว่า ปัจจุบัน องค์กรชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ตื่นตัวเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมากขึ้น ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 แต่ก็ยังขาดความพร้อมหลายประการ ได้แก่ ความรู้ ความตระหนัก การรับรองสิทธิในการเข้าดูแลและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

6.5 แนวคิดทางการศึกษาตามแผนแม่บทของโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

แผนแม่บทของโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้มองว่าประชาชนจำนวนมากในประเทศต่างๆ ยังขาดความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างกิจกรรมของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เนื่องจากขาดข้อมูลที่ถูกต้องและเพียงพอ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะเพิ่มพูนความรู้สึก (Sensitivity) และการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาการศึกษาจะช่วยให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมและจริยธรรม การมีค่านิยม เจตคติ ทักษะและพฤติกรรมที่จะส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนในการนี้ การศึกษาควรให้ความรู้แก่ประชาชนไม่เฉพาะในเรื่องสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพและกายภาพเท่านั้น แต่รวมถึงคุณค่า

ของสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม และการพัฒนามนุษย์ (Human development) ด้วย (ไมเคิล คีทติง, 2537)

โดยได้เสนอแนวทางการปรับปรุงการศึกษาของประเทศต่างๆ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนี้

- 1) ให้ประชาชนทุก ๆ วัยได้รับความรู้และการศึกษาในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา
- 2) นำเอาแนวความคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา รวมทั้งเรื่องประชากร รวมเข้าไปในโครงการทางด้านการศึกษาระดับ โดยมีการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาสำคัญๆ และเน้นเป็นพิเศษที่จะให้ความรู้ในเรื่องดังกล่าวแก่ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจ (Decision makers)
- 3) ให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้ในเรื่องสภาวะสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นและภูมิภาค รวมทั้งในเรื่องการมีน้ำดื่มและอาหารที่ปลอดภัย การสุขาภิบาล และผลกระทบทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมจากการใช้ทรัพยากร

นอกจากนี้ยังเห็นว่า โลกยังต้องการแรงงานที่มีความสามารถในการปรับตัวและมีความพร้อมที่จะแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่กำลังเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นประเทศต่างๆ ควรดำเนินการเพิ่มเติม ดังนี้

- 1) จัดให้มีแผนงานฝึกอบรม สำหรับผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนและมหาวิทยาลัย เพื่อช่วยให้สามารถประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน
- 2) สนับสนุนภาคต่างๆ ในสังคม รวมทั้งอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัย รัฐบาล NGOs และองค์กรต่างๆ ของชุมชน ในการให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อม
- 3) ให้เจ้าหน้าที่เทคนิคทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการคัดเลือกและศึกษาอบรมในระดับท้องถิ่น ทำหน้าที่ให้บริการตามความต้องการของชุมชนนั้นๆ เริ่มตั้งแต่การให้ความคุ้มครองสิ่งแวดล้อมในเบื้องต้น
- 4) ส่งเสริมให้สาธารณชน มีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวางในเรื่องสิ่งแวดล้อม โดยผ่านสื่อมวลชน สื่อการแสดงและการบันเทิง รวมทั้งสื่อการโฆษณาต่างๆ
- 5) นำเอาประสบการณ์และความเข้าใจของคนพื้นเมืองในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาและฝึกอบรม

ส่วนการสร้างสมรรถนะเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Creating Capacity for Sustainable Development) ประเทศต่างๆ จำเป็นต้องอาศัยสมรรถนะของประชาชนและสถาบันต่างๆ ภายในประเทศที่จะเข้าใจประเด็นสลับซับซ้อนทางด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อให้สามารถเลือกแนวทางของการพัฒนาได้อย่างเหมาะสมโดย

1) ประชาชนจำเป็นต้องมีความรู้เพื่อจะเข้าใจศักยภาพและข้อจำกัดของสิ่งแวดล้อม และจะประสบกับทางเลือกนโยบายที่ยั่งยืนในการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาที่สลับซับซ้อนต่างๆ เช่น ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการคุ้มครองความหลากหลายของชีวภาพ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยทักษะในทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี องค์กร สถาบัน และอื่นๆ

2) รัฐบาลควรหารือกับสาธารณชนอย่างกว้างขวาง เพื่อดูว่าจะช่วยปรับปรุงสมรรถนะของประชาชนอย่างไรบ้าง เพื่อให้สามารถปฏิบัติตามแผนดำเนินงานของประเทศ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน การหารือดังกล่าว ถ้าหากเป็นไปได้ควรจะทำภายในปี พ.ศ. 2538 และควรมีพื้นฐานบนฉันทามติของชาติอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ ภายในปี พ.ศ.2541 สหประชาชาติควรเสนอแนะว่า จะมีมาตรการเพิ่มเติมอะไรที่จำเป็นเพื่อส่งเสริมแผนงานความร่วมมือทางวิชาการระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

3) ประเทศกำลังพัฒนาจำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือและความร่วมมือทางวิชาการเพิ่มมากขึ้น ในการจัดลำดับความสำคัญเพื่อรองรับกับสิ่งท้าทายใหม่ๆ ในระยะยาว มากกว่าที่จะมุ่งความสนใจเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าแต่อย่างเดียว ตัวอย่างเช่น ผู้ทำงานในภาครัฐบาลและเอกชน จำเป็นต้องทราบถึงวิธีการที่จะประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมของโครงการพัฒนาทุกโครงการตั้งแต่ระยะเริ่มต้น

ดลพัฒนียศธร (2542) ได้สรุปแนวทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน UNESCO ดังนี้

การจัดการศึกษา	- มุ่งส่งเสริมคุณภาพชีวิตโดยนำแนวคิดเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน ความสัมพันธ์ระหว่างนิเวศวิทยา เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และหลักจริยธรรม เพื่อสนับสนุนการพัฒนาค่านิยมและพฤติกรรมของบุคคล อันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมกันทั้งภูมิภาค
กระบวนการของการศึกษา	- เน้นความสำคัญเรื่องการศึกษาขั้นพื้นฐานมุ่งลดอัตราการไม่รู้หนังสือในประชาชนทุกวัย เพื่อนำสู่การยกระดับการดำรงชีวิตและการส่งเสริมคุณภาพชีวิต โดยคำนึงถึงวัฒนธรรมและความเป็นมนุษย์

เป้าหมาย การศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - มุ่งความเจริญงอกงามทางสติปัญญา - มุ่งพัฒนาทักษะและความรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ค่านิยม และรูปแบบการดำเนินชีวิต ทั้งการบริโภคและการผลิต - ผลผลิตหรือผู้สำเร็จการศึกษาจะเกิดความรู้ ความคิด (Head) ความสำนึก ความตระหนัก (Heart) และลงมือปฏิบัติ (Hand) อย่างถูกต้องเหมาะสม กล่าวคือ ต้องนำความรู้ไปปฏิบัติในสังคมได้เป็นอย่างดี
ผู้สอน	<ul style="list-style-type: none"> - ครอบครัวยุคใหม่ ครู ต้องมีส่วนร่วมในการให้ความรู้ - ครูต้องเป็นตัวอย่างที่ดี ใจกว้าง - ครูต้องช่วยนักเรียน และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อนักเรียน
ผู้เรียน	<ul style="list-style-type: none"> - มุ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง - เน้นการพึ่งตนเอง
วิธีการสอน	<ul style="list-style-type: none"> - มุ่งเน้นทักษะในการตั้งคำถาม การสืบสวน และการปฏิบัติ - เน้นการเรียนรู้ 4 ลักษณะ คือ เรียนเพื่อรู้ เพื่อปฏิบัติได้จริง เพื่อที่จะอยู่ร่วมกันและเรียนรู้เพื่อชีวิต
หลักสูตร	<ul style="list-style-type: none"> - ขอบเขตของการศึกษาจะเน้นหนักเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา - จัดทำหลักสูตรสหวิทยาการแบบบูรณาการที่รวมแนวคิดเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน ความสัมพันธ์ระหว่างนิเวศวิทยา เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี โดยเฉพาะวัฒนธรรมและหลักจริยธรรม เพื่อสนับสนุนการพัฒนา ค่านิยม คุณธรรม และพฤติกรรมของบุคคล อย่างสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น
การประเมินผล	- แบบทดสอบ/ข้อสอบ

ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

พูนสุข สมองลักษณ์ (2532) ได้วิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของพระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต)

ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะของการศึกษาที่ควรจะเป็นตามแนวคิดพระเทพเวทีเป็นการนำหลักพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้กับการศึกษา การศึกษาตามแนวคิดนี้ก็คือกระบวนการสร้างปัญญา เพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตทั้งในส่วนบุคคล และนำไปสู่ความเป็นอิสระแก่สร้าง

ปัญญาได้ ทำให้เกิดความสุขหรือความหลุดพ้นจากความทุกข์ (วิมุตติ) ผู้สอนและผู้เรียนตามแนวคิดนี้มีพัฒนาการครบทั้ง 4 ด้าน คือ ทางกาย ทางสังคม ทางจิตใจ และทางปัญญา ผู้สอนต้องสามารถทำให้ผู้เรียนเกิดปัญญา ความคิดที่ถูกต้อง กระบวนการเรียนสอนที่จัดขึ้นต้องเป็นไปเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการรับรู้ที่บริสุทธิ์ ปราศ จากอวิชาและตัณหา เป็นการสร้างปัญญา ฉันทะและกรุณาเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาได้คือ ความพ้นทุกข์ หลักสูตรตามแนวคิดนี้ได้แก่ การใช้หลักบูรณาการคู่กับการพัฒนาการในทุกระบบทุกชั้นตอนของการศึกษา

ปิยวัชร สุทธิวินิช (2540) ได้วิเคราะห์สาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามหลักพุทธธรรมในผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)

ผลการวิจัยพบว่า ในผลงานของพระธรรมปิฎกปรากฏจำนวนหลักพุทธธรรมที่ครอบคลุมสาระหลักทางการศึกษานอกระบบทั้ง 7 เรื่อง โดยเรียงลำดับจำนวนหลักพุทธธรรมจากมากไปหาน้อยดังนี้

1. การศึกษาเพื่อสันติภาพ (หลักพุทธธรรมที่ครอบคลุม คือ พรหมวิหาร 4 การจำกัดปัญหาธรรม 3 สังคหวัตถุ 4 อธิษฐานธรรม 4 และการกำจัดมัจฉริยะ 5)
2. แสงใจ (หลักพุทธธรรมที่ครอบคลุม คือ ตถาคตโพธิศรัทธา ฉันทะ กัลยาณมิตตาและอิทธิบาท 4)
3. การศึกษาเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (หลักพุทธธรรมที่ครอบคลุม คือ สันมาทิฐิ เมตตา กรุณา หลักรัตนตรัย และกตัญญูทเวที)
4. หลักประชาธิปไตย (หลักพุทธธรรมที่ครอบคลุม คือ ธรรมธิปไตยและสาราณียธรรม 6)
5. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (หลักพุทธธรรมที่ครอบคลุม คือ มรรค หรือมัชฌิมาปฏิปทาหรือไตรสิกขา)
6. การศึกษาตลอดชีวิต (หลักพุทธธรรมที่ครอบคลุม คือ ความไม่ประมาท)
7. คิดเป็น (หลักพุทธธรรมที่ครอบคลุม คือ โยนิโสมนสิการ)

แต่ข้อสังเกตว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีทั้งข้อที่มีความหมายสอดคล้องและแตกต่างกับการพัฒนามนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา

พระณรงค์ กิตติธโร (เด่นประเสริฐ) (2549) ได้ศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

ผลการวิจัยพบว่า ความหมายการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ คือ ศึกษา เป็นการศึกษากิจการปฏิบัติทำให้สิ้นราคะ โทสะ และโมหะ จุดมุ่งหมายของการศึกษาก็เพื่อมวลมนุษยชาติ มุ่งเน้นส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่สังคม องค์ประกอบของการศึกษาเพื่อทำให้คนมีความรอบรู้ตามหลักศีล สมาธิและปัญญา และการปฏิรูปการศึกษามี 4 ประเภท คือ การปฏิรูปแบบสาธิต การปฏิบัติรูปแบบแนวคิด การปฏิบัติเพื่อให้รู้จักบุญคุณ และการปฏิรูปเพื่อพัฒนาจิต ส่วนความหมายการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) คือ การศึกษาเพื่อพัฒนาคน ศึกษาแบบไตรสิกขาเพื่อให้ผู้เรียนมีศีล สมาธิ ปัญญา และศึกษาแบบภาวนาเพื่อพัฒนาผู้เรียนทางกาย วาจา ใจ และปัญญาจุดมุ่งหมายการศึกษามี 5 แนวทางคือ ต้องทำให้ชีวิตพึงได้รับและเกิดประโยชน์ ต้องทำให้เกิดภาวะเพื่อตนเอง ต้องทำให้รู้จักสร้างเสริมปัญญา ต้องทำให้ผู้เรียนเป็นพหูสูตร และทำให้ผู้เรียนรู้จักเคารพครูอาจารย์ องค์ประกอบของการศึกษามี 2 ประเภท คือ องค์ประกอบภายนอก มีบุคคลทำให้เกิดการเรียนรู้ “สัตบุรุษ” มีสถานที่รวมทั้งสังคมชุมชน และองค์ประกอบภายใน เกิดจากแนวคิดแบบโยนิโสมนสิการที่มีเหตุผลสัมพันธ์กัน การจัดการศึกษามี 2 แนวทาง คือ การศึกษาและทั่วไป มาจากความเชื่อว่ามีมนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐสามารถฝึกได้ และการศึกษาแบบไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และการปฏิรูปการศึกษาก็เพื่อประโยชน์สังคมปัจจุบัน ทำให้คนรู้จักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ถูกต้อง รู้จักการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมและรู้จักประชาธิปไตยและธรรมาธิปไตยที่ถูกต้อง

ผลการเปรียบเทียบความหมายการศึกษา พบว่า มีความเหมือนกันมาจากหลักศึกษา 3 คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา มีข้อโต้แย้งกับบัญญัติศัพท์ ถ้าเปรียบเทียบสังคมปัจจุบันไม่ครอบคลุมการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จุดมุ่งหมายการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือการศึกษาเพื่อพัฒนาคนในปัจจุบันให้มีคุณภาพ และการศึกษาเพื่อพัฒนาคนในอนาคตที่จิตวิญญาณและสร้างปัญญา มีข้อโต้แย้งกันในรายละเอียด แต่สังคมปัจจุบันให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาทุกอย่าง องค์ประกอบของการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ องค์ประกอบภายนอก และองค์ประกอบภายใน ส่วนความแตกต่างกันมีเพียงแค่ลักษณะการใช้ศัพท์ แต่สังคมปัจจุบันองค์ประกอบการศึกษาต้องสัมพันธ์กับระดับชาติ และนานาชาติ การจัดการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมเพื่อพัฒนาตน มีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน แต่สังคมปัจจุบันการศึกษาทั้งสองท่านยังไม่สามารถสนองตอบทางเศรษฐกิจได้และการปฏิรูปการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ 4 ประเภท คือ แนวคิดผู้เรียน สังคมสถานศึกษา และเทคโนโลยี มีความแตกต่างกันโดยศัพท์ แต่สังคมปัจจุบันการศึกษาทั้งสองท่านมองข้ามการพัฒนาคนเป็นผู้นำ แนวทางบูรณาการแนวคิดการศึกษาทั้งสอง

ท่านมาเพื่อใช้รักษาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคมที่ว่า “ความจนเป็นเรื่องใหม่ ครั้งโบราณคนไทยไม่จน” และการประยุกต์ใช้จัดทำหลักสูตร และเพื่อพัฒนาครูให้มีคุณธรรม

7.2 การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ชัยยศ อิมสุวรรณ์ (2543) ได้ศึกษา “การพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชน เป็นปัญหาที่เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้รับผลและทบทวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ชุมชนในฐานะระบบสังคมเสียดุลยภาพ โครงการการศึกษาชุมชนได้ถูกนำมาใช้ในวิถีทางในการแก้ไขปัญหาโครงการดังกล่าวเสริมสร้างการบริการในชุมชน โดยการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดการ เป้าหมายของโครงการคือ แก้ปัญหาชุมชน และมุ่งหมายให้สมาชิกในชุมชนได้รับประโยชน์จากโครงการคือ แก้ปัญหาชุมชน และมุ่งหมายให้สมาชิกในชุมชนได้รับประโยชน์จากโครงการ

2. รูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จำแนกออกเป็นสองรูปแบบ

2.1 รูปแบบชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม เป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับชุมชนที่มีผู้นำที่เข้มแข็งและมีศักยภาพเป็นพื้นฐาน รูปแบบนี้เน้นการคิดพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วมและการใช้ทรัพยากรตลอดจนภูมิปัญญาในชุมชน โครงการดังกล่าวเกิดขึ้นโดยชุมชนเอง และมีเป้าหมายในการพัฒนาความสามารถสมาชิกในชุมชน เพื่อแก้ปัญหการพัฒนาที่ยั่งยืน

2.2 รูปแบบที่หน่วยงานภายนอกเป็นผู้ริเริ่ม เป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับชุมชนที่เกิดปัญหาเกิดขอบเขตความสามารถของชุมชน การแก้ปัญหาจำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นต้นว่าองค์กรระหว่างประเทศ หน่วยงานรัฐหรือโครงการพระราชดำริ อย่างไรก็ตามการจัดกิจกรรมการศึกษาดังกล่าว มีเป้าหมายในการสร้างการมีส่วนร่วมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และศักยภาพของสมาชิกเพื่อให้แก้ปัญหาของชุมชนได้เองเช่นกัน

ดลพัฒน์ ยศธร (2542) ได้นำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์

ผลงานวิจัยพบว่ารูปแบบของการศึกษานี้คือ การพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ที่เป็นการพัฒนาที่ถูกต้อง (สัมมาพัฒนา) และการพัฒนาที่ได้สมดุล (สมพัฒนา) จะนำไปสู่ผลสำเร็จในการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ด้วยการศึกษารูปแบบไตรสิกขา ที่พัฒนาคนทั้งด้านพฤติกรรม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา ซึ่งการศึกษาเช่นนี้ต้องศึกษาทั้งเนื้อหา (ปริยัติ) การลงมือปฏิบัติ (ปฏิบัติ) เพื่อให้

เข้าใจปัจจัยสมุปบาท คือ กฎแห่งธรรมชาติ หรือกฎแห่งชีวิต อันนำไปสู่ผลสำเร็จ (ปฏิเวธ) ขณะเดียวกันก็ศึกษาวิชาการอื่นๆ (วิชาการทางโลก) ไปด้วย นอกจากนี้ในกระบวนการการเรียนการสอนต้องประกอบไปด้วยความเป็นกัลยาณมิตรระหว่างผู้สอนและผู้เรียนด้วย

พจนานุกรม (2546) ได้วิจัยเรื่องการพัฒนา รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : การศึกษาแบบพหุกรณี

1. กระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการคิดและปฏิบัติเพื่อการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาด้านนิเวศ เศรษฐกิจ และสังคมชุมชนให้ดีขึ้นและมีความสมดุล ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน คือการทบทวนความยากลำบากในชีวิต การตรวจสอบถึงสาเหตุวิกฤตของกลุ่มแกนนำชุมชน การกระตุ้นคนในชุมชนได้ความตระหนักในสถานการณ์ที่เป็นปัญหาของชุมชน การหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา การปฏิบัติตามทางเลือก การประเมินผลย้อนกลับ การพัฒนาความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นและการบูรณาการเข้าสู่ชีวิต

2. ผลที่ได้จากการคิดและปฏิบัติของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ทำให้นิเวศของชุมชนคือ ทรัพยากรป่า ดิน น้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพมีความสมบูรณ์ขึ้น เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น และมีความมั่นคงขึ้น โดยผลิตทางการเกษตรกรรมดีขึ้นและมากขึ้น จากการที่ชุมชนได้เปลี่ยนรูปแบบการผลิตที่ทำนออย่างเดี่ยวและมีการใช้สารเคมีในการเพาะปลูก เป็นการทำเกษตรผสมผสานที่มีการบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ และสมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งในการพัฒนานิเวศและเศรษฐกิจของชุมชน

3. กระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ครอบคลุมถึงกิจกรรมการเรียนรู้หลายลักษณะรวมกันที่ทำให้ศักยภาพของชุมชนเพิ่มขึ้น ได้แก่ การเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การสนทนา พบปะหารือและประชุม การสังเกตผลของกิจกรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน การฝึกอบรมและดูงานในพื้นที่จริง การเรียนรู้ผ่านสื่อต่างๆ และการเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ของชุมชน นอกจากนี้การเรียนรู้ผ่านประเพณีและพิธีกรรม นับว่าเป็นกิจกรรมที่มีบทบาทสำคัญสำหรับชุมชนที่มีวิถีชีวิตพึ่งพิงกับธรรมชาติ

วิชิต ศิลตระกูล (2541) ได้วิจัยเรื่องการพัฒนา รูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม

ผลการวิจัยพบว่าสามารถสร้างเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมได้ 8 ด้าน 47 ตัวชี้วัด เครื่องวัดทั้ง 8 ด้านได้แก่โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม อาชีพและเศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย และสาธารณสุข ข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ การศึกษานอกโรงเรียน วัฒนธรรมและจิตใต้ประชาสังคม ความมั่นคงชีวิตและสิทธิเสรีภาพ และครอบครัว ในส่วนรูปแบบการศึกษานอก

โรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม ได้นำเสนอ 2 รูปแบบ คือ

1. ศึกษาออกโรงเรียนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ในชุมชน เพื่อให้ได้รับความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม

2. โรงเรียนในโรงงาน เป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้น สำหรับกลุ่มคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของเจ้าของโรงงานและคนงานในการกำหนดความรู้และทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการของโรงงานและสถานประกอบการ

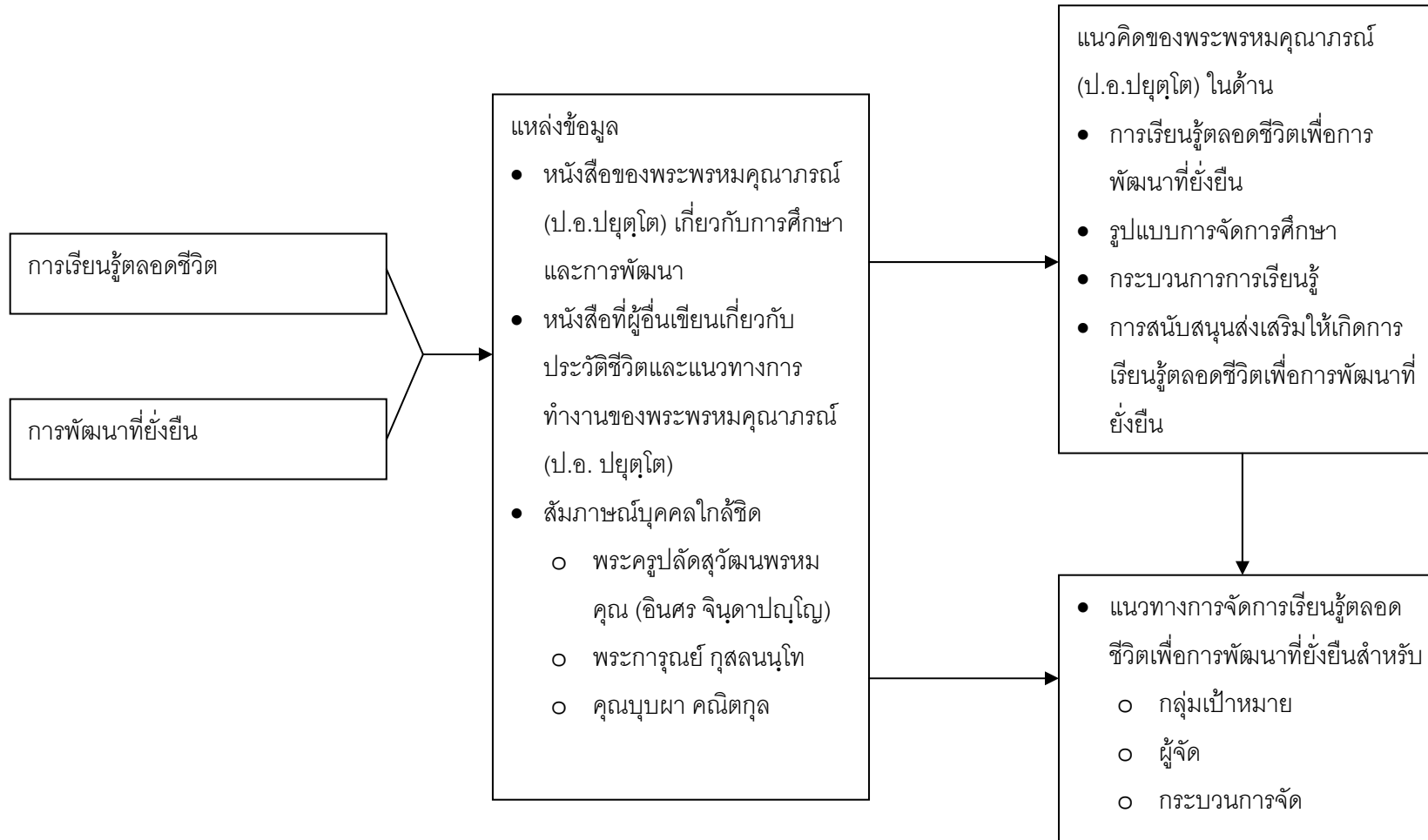
7.3 งานวิจัยเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ศิริพรรณ ชุมนุ่ม (2545) ทำการวิจัยเรื่องกระบวนการและยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้มีอายุสูงกว่า 16 ปี ซึ่งเป็นการศึกษาองค์ความรู้จาก สหราชอาณาจักร

ผลการวิจัยพบว่า สหราชอาณาจักรเพิ่มพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันระดับชาติ และความสำเร็จของบุคคลซึ่งมีการดำเนินงานเป็นระบบด้วยกระบวนการปฏิรูปการเรียนรู้ตลอดชีวิตและยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับอายุ 16 -19 ปี มีการเชื่อมโยงโครงการและกิจกรรมของหน่วยงานและองค์กรต่างๆ เพื่อการพัฒนาการเรียนรู้และฝึกทักษะอาชีพให้แก่เยาวชนและยุทธศาสตร์สำหรับผู้ใหญ่ คือสร้างความต้องการในการเรียนรู้ สร้างโอกาสการเรียนรู้ กระตุ้นให้เกิดความต้องการการเรียนรู้ และรัฐบาลได้จัดระบบบัญชีการเรียนรู้รายบุคคล ส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านสื่อวิทยุ โทรทัศน์และอินเทอร์เน็ต รวมทั้งให้บริการข่าวสารและการให้คำปรึกษาที่มีคุณภาพ

ตอนที่ 8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยและเทคนิคการวิจัยที่ใช้

ระเบียบวิธีวิจัยและเทคนิคการวิจัยที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มีสาระสำคัญดังนี้

การวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

การวิจัยเอกสาร (บุญธรรม กิจปริดาภิสุทธิ, 2534) เป็นการวิจัยเชิงสำรวจแบบหนึ่งที่มีลักษณะเป็นการสำรวจเชิงวิเคราะห์ ซึ่งสำรวจและวิเคราะห์เฉพาะเอกสารและเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในเอกสารนั้นเท่านั้น ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ต่างกันตรงที่เอกสารที่ใช้ในการวิเคราะห์และข้อสรุปที่ต้องการ การวิจัยเอกสารมักใช้เอกสารที่สร้างขึ้นในปัจจุบัน หรือมีระยะเวลาสั้นกว่าการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งต้องใช้เอกสารที่เป็นประวัติศาสตร์แล้ว ส่วนข้อสรุปที่ต้องการนั้นการวิเคราะห์เอกสารมุ่งหาสภาพการณ์ของเอกสารทั้งในลักษณะจำนวนและเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในเอกสารนั้น

การวิเคราะห์สาระ (Content Analysis)

การวิเคราะห์สาระเป็นเทคนิคหนึ่งของการวิจัยที่จะทำการอ้างอิงโดยการดึงเนื้อหาในหลักฐานทั้งหลายออกมา ต้องอาศัยกระบวนการจัดกระทำข้อมูลเพื่อให้ได้มาซึ่งความเชื่อถือได้ ดังนั้นการวิเคราะห์สาระจึงเป็นเครื่องมือที่มีคุณภาพ ภายใต้สถานการณ์และเวลาและจะต้องให้ข้อมูลที่เหมือนกันและเชื่อถือได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นเทคนิคที่ใช้บรรยายเนื้อหาที่สื่อความหมายบางอย่างได้อย่างมีระบบ ตีค่าเป็นตัวเลขได้และมีความเป็นปรนัย (อุทุมพร จามรมาน, 2529)

การวิเคราะห์สาระ (พรชูลี อาชวอำรุง, 2528) จึงเป็นเทคนิควิจัยที่ใช้สำหรับการบรรยายอย่างเป็นปรนัย มีระบบระเบียบและมีลักษณะเชิงปริมาณและสัมพันธ์กับสาระที่ได้จากการสื่อสาร อย่างไรก็ตามการสื่อสารทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นวาจา การพิมพ์ การเขียน การใช้สัญลักษณ์และภาษาท่าทางประกอบด้วยองค์ประกอบพื้นฐาน 6 องค์ประกอบได้แก่ 1) แหล่งหรือผู้ส่งสาร (หมายถึง สาระหรือเอกสาร) 2) กระบวนการบันทึกสาร 3) สาร 4) ช่องหรือพาหนะในการส่งหรือการสื่อสาร 5) ผู้ตีความ ผู้แปลความหรือผู้รับสารและ 6) กระบวนการวิเคราะห์สาระหรือสัญลักษณ์เพื่อหาความหมายหรือสาระที่แฝงอยู่

แนวคิดในการวิเคราะห์สาระ (พรชูลี อาชวอำรุง, 2528) มีดังนี้

1. การวิเคราะห์สาระ เป็นกระบวนการที่ไม่ยุ่ง หรือไปกระทบกระเทือนกลุ่มตัวอย่าง
2. การวิเคราะห์สาระ ยอมรับเอกสารหรือสิ่งพิมพ์ที่ไม่เป็นทางการ
3. การวิเคราะห์สาระ มุ่งประเด็นที่เป็นตัวเลขและบรรยาย
4. การวิเคราะห์สาระ เกี่ยวกับข้อมูลจำนวนมาก

ลักษณะทั่วไปในการวิเคราะห์สาระ (Krippendorff, 1980) ได้แก่

1. มีข้อมูลให้นักวิเคราะห์และเป็นข้อมูลที่สื่อความหมายได้
2. มีเนื้อหาหรือประเด็น
3. ทำการวิเคราะห์ให้สอดคล้องกับความเป็นมาและสิ่งที่จะวิเคราะห์
4. เป้าหมายของการวิเคราะห์สาระต้องชัดเจน
5. การอ้างอิงต้องอาศัยสติปัญญา
6. คุณสมบัติที่สำคัญยิ่งคือความตรงตามเนื้อหา (Validity) และความคงเส้นคงวา

(Reliability)

การวิเคราะห์สาระ อาจนำมาใช้ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ 3 ลักษณะ (พรชูลี อาชวอำรุง, 2538) คือ

1. การวิเคราะห์สาระ เพื่อวัตถุประสงค์ในการบรรยายลักษณะ หรือมิติต่างๆ ของสาระโดยไม่อ้างอิงความตั้งใจ (กระบวนการบันทึกสาร) หรือผลของสารที่มีต่อผู้รับสาร (กระบวนการตีความ) การวิเคราะห์สาระจึงมุ่งเน้นคำถามว่า “อะไร ถึงใครและอย่างไร”
2. การวิเคราะห์สาระ เพื่อวัตถุประสงค์ในการสรุปความ จากการอ้างอิงสิ่งที่มีมาก่อนการสื่อสาร (กระบวนการบันทึกสาร) วิเคราะห์สาระจึงมุ่งเน้นคำถามว่า “ทำไม” และ “ใคร”
3. การวิเคราะห์สาระเพื่อวัตถุประสงค์ในการสรุปความจากการอ้างอิงเกี่ยวกับผลของการสื่อสาร (กระบวนการตีความจากสาร) การวิเคราะห์สาระจึงมุ่งเน้นคำถามว่า “ด้วยเหตุผลอะไร”

ในการสรุปแก่นเรื่องผู้วิจัยจะใช้วิธีประมวลสาระและการอ่านสังเคราะห์สาระจากเอกสารเพื่อหาข้อสรุปการวิจัยซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปนี้ พรชูลี อาชวอำรุง (2528) และ สุภางค์ จันทวานิช (2552) ได้กล่าวถึงการสรุปแก่นสารว่ามีวิธีการ 3 วิธี คือ

1. การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) เป็นการวิเคราะห์เอกสารหรือข้อมูลที่มีลักษณะเป็นเหตุการณ์หรือเป็นรูปธรรมโดยนำข้อมูลที่ได้มาตีความสรุปเบื้องต้นแล้วทำการตรวจสอบต่อไป

2. การวิเคราะห์โดยจำแนกชนิดของข้อมูล (Typological Analysis) โดยการแยกหรือจำแนกข้อมูลเป็นกลุ่มหรือชนิด ตามลักษณะแนวคิดหรือกรอบการวิจัยที่กำหนดไว้

3. การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant Comparison) เป็นการนำข้อมูลที่ผ่านมาข้างต้นมาเปรียบเทียบกัน เพื่อหาความสัมพันธ์ อาจกำหนดเป็นตารางหรือแผนผังความสัมพันธ์ เพื่อนำไปสู่การสร้างข้อสรุปต่อไป

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้เทคนิคการสังเคราะห์สาระ ตามแนวทางของไมล์และฮิวเบอร์แมน (Miles and Humberman, 1985) ซึ่งเป็นการสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารใน 3 ลักษณะคือ

1. การลดทอนข้อมูล (Data-Reduction) เป็นการเลือกและการทำให้ชัดเจน การปรับให้เข้าใจง่าย การจับสาระสำคัญและการปรับเปลี่ยนข้อมูลให้อยู่ในลักษณะการบันทึกได้ อย่างชัดเจน ใช้วิธีการจับสาระสำคัญของข้อมูล แล้วนำมาคัดเลือกและปรับให้เข้าใจง่ายต่อการเขียนรายงานการวิจัยโดยไม่ต้องลอกเอกสารเหล่านั้นมาทั้งหมด

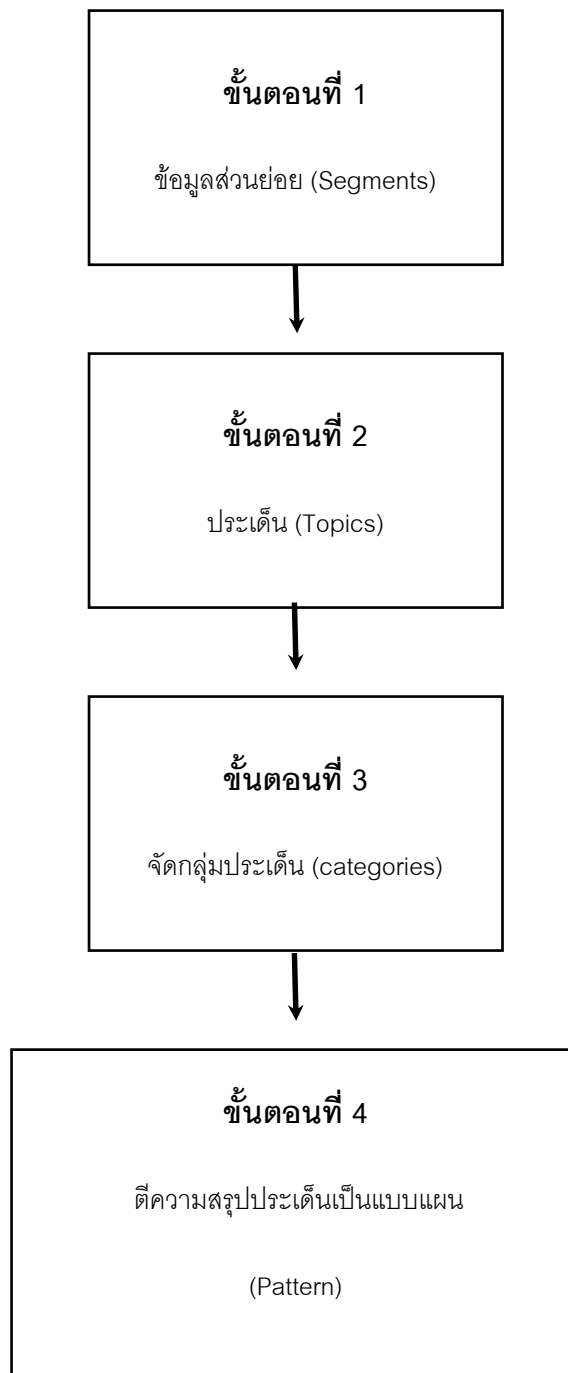
2. การจัดระเบียบข้อมูล (Data-Display) เป็นการจัดทำข้อมูลให้อยู่ในรูปที่จะลงข้อสรุปได้ง่ายขึ้น โดยการนำข้อมูลที่ลดทอนแล้ว ในข้อ 1 มาจัดลำดับเนื้อหาว่า ข้อมูลใดเกิดขึ้นก่อนหลัง รวมทั้งลำดับขั้นตอนการวิจัยและการนำเสนอผลของการวิจัยให้มีความต่อเนื่องเป็นลำดับ

3. การลงข้อสรุป (Conclusion Drawing) เป็นการให้ความหมาย และการตีความของข้อมูลโดยการอุปนัย (Induction) หรือวิธีการให้เหตุผล จากข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงจากเอกสาร แล้วนำมาสรุปผลและอภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้

การวิจัยครั้งนี้เป็นการประมวลและอ่านสังเคราะห์สาระจากเอกสาร เป็นการวิเคราะห์สาระ เพื่อวัตถุประสงค์ในการบรรยายลักษณะหรือมิติต่างๆ ของสาระ จึงมุ่งเน้นคำถามว่า “อะไรถึงใครและอย่างไร” เป็นหลัก ทั้งยังต้องมีกระบวนการตีความเพื่อให้ทราบสรุปความที่เป็นแก่นแท้ของสาระด้วยจึงต้องเน้นคำถามว่า “ด้วยเหตุผลอะไร”

ดังนั้น ในการวิเคราะห์แนวคิด ผู้วิจัยจะใช้วิธีอ่านสังเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Inductive Data Analysis) โดยอ่านวิเคราะห์ข้อมูลจากส่วนย่อยๆ (Segment) ก่อนแล้วจึงพิจารณาแยกแยะจัดกลุ่มประเด็นรวม (Topics) และในหลายๆ ประเด็นรวมนำมารวมกันเป็นกลุ่ม (Categories) หลายๆ กลุ่ม จัดเป็นแบบแผน (Pattern) ดังภาพ

แผนภาพที่ 3 ขั้นตอนการวิเคราะห์ห้สาระแบบอุปนัย (Inductive Data Analysis)

ผู้วิจัยขอเสนอขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลโดยยกตัวอย่างประกอบดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนย่อย

ได้จากการอ่านเอกสารที่เกี่ยวข้องต่างๆ โดยสังเกตจากคำหรือใจความที่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดในการวิจัย เช่น ในหนังสือเรื่อง จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร? (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 34) มีข้อความว่า

“คำว่าปรโตโมหะแปลว่าเสียงจากผู้อื่น คืออิทธิพลจากภายนอก เป็นคำที่มีความหมายกลางๆ คืออาจจะดีหรือชั่ว ถูกหรือผิดก็ได้ ถ้าปรโตโมหะนั้นเป็นบุคคลที่ดี เราเรียกว่ากัลยาณมิตร ซึ่งเป็นปรโตโมหะชนิดที่กลั่นกรองแล้ว และเราได้เลือกสรรที่จะนำมาใช้งานจริงๆ ในการศึกษา ปรโตโมหะโดยทั่วๆ ไปก็ได้แก่ พ่อแม่ พี่น้อง ครู อาจารย์ สื่อมวลชน และการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมากในสังคม ถ้าบุคคลหรือสถาบันเหล่านั้นเป็นปรโตโมหะที่ดีก็จะนำเด็กไปสู่สัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ดีต่อไป” (จากนี้จะเรียกว่าข้อความที่ 1)

ในหนังสือเรื่อง เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร) ผู้วิจัยพบข้อความว่า

“ความมีกัลยาณมิตรและความเป็นกัลยาณมิตรนี้เป็นคุณสมบัติของแรกที่เราต้องการเลยทีเดียว เราต้องตั้งเป้าหมายว่าทำอย่างไรจะให้สังคมและชุมชนของเราเป็นชุมชนแห่งกัลยาณมิตร คือคนที่อยู่ในชุมชนวิชาการเช่นมหาวิทยาลัยนั้น จะต้องเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน คือเป็นปัจจัยหรือสิ่งแวดล้อมแก่กันในทางที่เอื้อต่อกันในทางการศึกษาหรือการพัฒนาทุกด้าน ครูก็เป็นปัจจัยเอื้อต่อการพัฒนาชีวิตของลูกศิษย์ ครูอาจารย์เองด้วยกันและลูกศิษย์ต่อลูกศิษย์ด้วยกันก็เป็นปัจจัยเอื้อต่อกัน ผู้บริหารก็เป็นปัจจัยเอื้อต่อการเจริญงอกงามของครูอาจารย์และของทุกคนในชุมชน” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 98) (จากนี้จะเรียกว่าข้อความที่ 2)

ข้อความเหล่านี้ถือว่าเป็นข้อมูลส่วนย่อย

ขั้นตอนที่ 2 ประเด็น

หลังจากศึกษางานเขียนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จนได้ข้อมูลส่วนย่อยแล้ว ผู้วิจัยได้นำมาคิดเทียบเคียงกับกรอบแนวคิดในการวิจัย พบว่าสิ่งหนึ่งที่ต้องการหาคำตอบคือแนวทางสำหรับผู้จัดการศึกษา ผู้วิจัยเห็นว่าในข้อความที่ 1 นี้มีประเด็นที่เกี่ยวกับผู้จัดการศึกษาว่า

ตัวอย่างผู้จัดการศึกษาได้แก่ พ่อแม่ พี่น้อง ครูอาจารย์ สื่อมวลชน และการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งผู้วิจัยใช้เป็นคำสำคัญในการค้นหาข้อมูลส่วนย่อยอื่นๆ ต่อว่ามีสาระอะไรที่เกี่ยวข้องกับ พ่อแม่ พี่น้อง ครูอาจารย์ สื่อมวลชน และการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมและในข้อความที่สองพบว่าผู้จัดการศึกษาต้องเกี่ยวข้องกับสถาบันการศึกษาด้วย ซึ่งมีคำสำคัญที่ผู้วิจัยใช้ในการวิเคราะห์สาระต่อ คือ มหาวิทยาลัย ชุมชนวิชาการและชุมชนแห่งกัลยาณมิตร

ขั้นตอนที่ 3 จับกลุ่มประเด็น

เมื่ออ่านงานเขียนจนได้สาระตามคำสำคัญจำนวนหนึ่งแล้วผู้วิจัย ได้นำข้อความหรือ ประเด็นย่อยที่มีคำสำคัญเดียวกันมารวมกัน ซึ่งในเรื่องผู้จัดการศึกษานี้ ผู้วิจัยพบว่าพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงบทบาทของพ่อแม่ ครูอาจารย์และสื่อมวลชนไว้อีกมาก ผู้วิจัยจึงตั้งเป็นหัวข้อไว้ในเรื่องแนวทางสำหรับผู้จัดการศึกษา ส่วนพี่น้องผู้วิจัยตัดออกไปเพราะไม่ได้พบข้อความที่สื่อถึงเรื่องนี้อีก ในขณะที่เรื่องการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ผู้วิจัยพบว่าข้อความที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมสอดคล้องกับบทบาทในการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของ รัฐและสังคม ผู้วิจัยจึงได้นำรัฐและสังคมมาเป็นหัวข้อในเรื่องแนวทางสำหรับผู้จัดการศึกษาไว้อีก เรื่องหนึ่ง จากการทำตามขั้นตอนนี้ทำให้ผู้วิจัยสรุปในผลการวิเคราะห์ข้อมูลว่าผู้จัดการศึกษาตาม แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มี 5 กลุ่มคือ พ่อแม่ ครูอาจารย์ สถาบันการศึกษา รัฐและสังคม และสื่อมวลชน

ขั้นตอนที่ 4 ตีความสรุปประเด็นเป็นแบบแผน

เมื่อผู้วิจัยตั้งหัวข้อจากการจับกลุ่มประเด็นแล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อความย่อยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อนั้นๆ มาสรุปวิเคราะห์ และเรียบเรียงเป็นแนวคิดเพื่อนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

การสัมภาษณ์ (Interview)

สุภางค์ จันทวานิช (2552) อธิบายว่าการสัมภาษณ์เป็นวิธีการศึกษาค้นคว้าที่ใช้กัน โดยทั่วไปในแขนงวิชาทางสังคมศาสตร์ เป็นรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ถามและผู้ตอบ ภายใต้กฎเกณฑ์มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูล เป็นการสนทนาอย่างมีจุดมุ่งหมายเป็นหลัก ฉะนั้นจึงใช้ได้ทั่วไปโดยไม่จำกัดว่าผู้ให้ข้อมูลจะมีระดับการศึกษาสูงต่ำเพียงใด ลักษณะสำคัญของการสัมภาษณ์คือมีความยืดหยุ่นผู้สัมภาษณ์มีโอกาสอธิบายขยายความหรือซักถามคำถามเพิ่มเติมติดต่อกันเพื่อให้ผู้ตอบเข้าใจจุดประสงค์ของผู้สัมภาษณ์ ทั้งยังสามารถเปลี่ยนสถานการณ์หรือหาทางวกกลับมาเมื่อผู้พูดตอบไม่ตรงคำถาม ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคือในขณะที่

สัมภาษณ์มีโอกาสสังเกตสีหน้าท่าทาง ความรู้สึกปฏิกิริยาที่ซ่อนเร้นไว้ในใจได้ที่แสดงออกมาขณะพูดและไม่พูด

1. การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง หรือการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Structured Interview or Formal Interview) คือการสัมภาษณ์ที่ได้มีการกำหนดคำถามต่างๆ ไว้ล่วงหน้า เป็นการสัมภาษณ์ที่มีคำถามและข้อกำหนดตายตัว

2. การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non Structure Interview) การสัมภาษณ์แบบนี้มักใช้ควบคู่ไปกับแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม การวิจัยเชิงคุณภาพนิยมใช้การสัมภาษณ์แบบนี้ เมื่อต้องการข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้ง ในการสัมภาษณ์แบบนี้ผู้วิจัยมักเป็นผู้ดำเนินการสัมภาษณ์เอง เพื่อจะได้ทราบว่าต้องการข้อมูลแบบไหน เพื่อวัตถุประสงค์ใดผู้สัมภาษณ์อาจจะเตรียมแนวคำถามกว้างๆ มาล่วงหน้าแล้วตั้งคำถามเพิ่มขณะสัมภาษณ์ก็ได้

ข้อแตกต่างระหว่างการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการมีดังนี้

1. ในการตั้งคำถามสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการนั้น ถ้าหากตั้งคำถามไม่ดีแล้วจะได้ข้อมูลคลาดเคลื่อนหรือไม่ได้ข้อมูล และหากผู้สัมภาษณ์ไม่ใช่ผู้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยแล้ว ก็จะมีสัมภาษณ์เฉพาะที่มีคำถามอยู่เท่านั้น ข้อมูลสำคัญอาจหลุดได้ สำหรับการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการนั้น เราสามารถสร้างคำถามหรือดัดแปลงคำถามในขณะที่สัมภาษณ์ได้ จึงได้เปรียบการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการอยู่มากและยังสามารถยืดหยุ่นได้ในการสร้างคำถามหาข้อมูลที่เห็นว่าจะเกี่ยวข้องต่อไปได้เรื่อยๆ โดยไม่มีข้อจำกัด ทำให้ข้อมูลละเอียดลึกซึ้งและถูกต้องมากกว่า แต่ก็มีปัญหาหากผู้สัมภาษณ์หรือผู้ถูกสัมภาษณ์หรือผู้ถูกสัมภาษณ์ไม่ช่างพูด หรืออาจเรียงลำดับความคิดไม่ดี

2. การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการแม้จะมีข้อดีว่าจะทำให้สามารถเจาะลึกหาข้อมูลไปได้เรื่อยๆ ทำให้เกิดความเข้าใจในสิ่งที่ตนศึกษาเป็นอย่างมาก แต่เป็นข้อมูลที่นำมาเปรียบเทียบหรือวิเคราะห์เชิงสถิติได้ลำบาก ไม่เหมือนข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ ในการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการนั้น ผู้ถูกสัมภาษณ์จะรู้สึกกลัวและเบื่อน้อยกว่าถูกสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ

3. การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เน้นคุณภาพของผู้สัมภาษณ์มากกว่า เพราะไม่มีแบบสัมภาษณ์ที่แน่นอนชัดเจนเป็นแนวทางแก่ผู้สัมภาษณ์เช่นในการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ

4. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเหมาะสำหรับการรวบรวมข้อมูลในชั้นสำรวจหรือการตั้งสมมติฐาน ผู้วิจัยมักไม่มีความรู้ดีในเรื่องที่ถาม ส่วนการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการเหมาะสำหรับตรวจสอบข้อมูลเพื่อความแน่ใจ โดยผู้วิจัยมีความรู้ในเรื่องที่ถามอยู่แล้ว

การตรวจสอบการวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิ

การตรวจสอบการวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นการประเมินทางการศึกษารูปแบบหนึ่งซึ่งพรชูลี อาชวอรุง (2528) กล่าวว่า การประเมินทางการศึกษาโดยใช้ผู้ทรงคุณวุฒิวิพากษ์วิจารณ์ทางการศึกษา เป็นรูปแบบหนึ่งของการวิจัยเชิงธรรมชาติที่เรียกว่าการอ้างอิงผู้ทรงคุณวุฒิ (Connoisseurship) ของอีเลียท อีสเนอร์ (Elliot Eisner, อ้างในพรชูลี อาชวอรุง, 2528) โดยที่จุดที่วิพากษ์วิจารณ์นั้น ต้องอาศัยผู้ทรงคุณวุฒิตีพิมพ์ให้ตระหนักเกี่ยวกับลักษณะและคุณสมบัติที่ปรากฏในปัญหาการวิจัย การวิเคราะห์จึงขึ้นอยู่กับความเป็นผู้ทรงคุณวุฒิและการวิพากษ์วิจารณ์นั้น

การตรวจสอบการวิจัย (พรชูลี อาชวอรุง, 2528) ย่อมเกิดจากการยอมรับของคณะผู้ทรงคุณวุฒิในเรื่องต่างๆ ดังนี้

1. การตรวจสอบกรอบแนวคิดทฤษฎี การกำหนดกรอบการวิจัย วิธีการรวบรวมข้อมูล แหล่งข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล และความชัดเจนในการอ้างอิง เพื่อตรวจสอบว่ามีความชัดเจนและความถูกต้องหรือไม่ อย่างไร
2. การตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา การนำเสนอเนื้อหาสาระ ว่ามีความครอบคลุม มีขั้นตอน มีความชัดเจนและความถูกต้องหรือไม่ อย่างไร
3. การตรวจสอบความคงเส้นคงวาของการวิเคราะห์ ว่ามีความคงเส้นคงวาหรือไม่ อย่างไร

ดังนั้นในการวิจัยนี้จึงใช้รูปแบบการวิจัยเชิงธรรมชาติ ในรูปแบบอ้างอิงผู้ทรงคุณวุฒิมาใช้ในการตรวจสอบผลการวิจัย เพื่อนำจุดวิพากษ์วิจารณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิที่เลือกสรรมาแล้วว่ามีประสบการณ์ในพื้นที่ฐานของการวิจัยใน การวิพากษ์วิจารณ์เกิดจากการตั้งสมมติฐานประสบการณ์ในตัวผู้ทรงคุณวุฒิเอง จากนั้นผู้วิจัยจึงนำผลที่ได้รับมาปรับปรุงรายงานการวิจัยให้สมบูรณ์

การวิจัยเรื่องการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา วิเคราะห์และนำเสนอแนวคิดและแนวทางต่างๆ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. การเรียนรู้ตลอดชีวิต
2. การศึกษาตลอดชีวิต
3. การศึกษานอกระบบโรงเรียน
4. การศึกษาตามอัธยาศัย
5. ประวัติและผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
6. การพัฒนาที่ยั่งยืน
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาผลงานเกี่ยวกับการศึกษาและการพัฒนาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้ทำการวิจัยได้ศึกษาผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดตามรายการต่อไปนี้ (เรียงตามลำดับปีที่พิมพ์)

พระราชวรมนี (ประยูร ปยุตฺโต). ปรัชญาการศึกษาตามหลักพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2519.

พระราชวรมนี (ประยูร ปยุตฺโต). ปรัชญาการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2525.

พระราชวรมนี (ประยูร ปยุตฺโต). ทางสายกลางของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป, 2530.

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต). หลักการศึกษาในพระพุทธในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมกับการศึกษาของไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2538.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมสำหรับผู้สูงอายุ. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2538.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร). กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก 2540.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). มองอเมริกาจากปัญหาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2541.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2542.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). คนไทยกับสัตว์ป่า. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2542

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). จากสุขในบ้านสู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคม. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2542.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธศาสตร์กับการแนะแนว. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2542.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, 2544.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2545.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2546.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). รุ่งอรุณของการศึกษา: _____ เปิดฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, 2546.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). เศรษฐกิจศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2548.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). คนไทยสู่ยุคไอที. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, 2550.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร? พิมพ์ครั้งที่ 9. สมุทรปราการ: ผลิตัมม์, 2552.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). สยามสามไตร : สู่อนาคตที่สดใสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, 2552.

ผู้วิจัยยังได้ศึกษาผลงานเกี่ยวกับประวัติชีวิตและการทำงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ดังนี้ (เรียงตามลำดับปีที่พิมพ์)

ธรรมสภา. ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรม ประยุทธ์ ปยุตฺโต. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, มปป.

อาณาจักรสุโขทัย (เรียบเรียง). ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต). กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2538.

พินิตา อังจันทร์เพ็ญ (เรียบเรียง). วิถีแห่งปราชญ์: ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, 2549.

ขั้นตอนที่ 3 สัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) 3 ท่าน ได้แก่

1. พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินศร จินตนาปญโญ) รองเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน สัมภาษณ์วันที่ 18 พ.ย. 2553 ณ วัดญาณเวศกวัน
2. พระกาธุณย์ กุศลนุโท พระภิกษุประจำวัดญาณเวศกวัน สัมภาษณ์วันที่ 18 พ.ย. 2553 ณ วัดญาณเวศกวัน
3. คุณบุบผา คณิตกุล น้องสาวของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) สัมภาษณ์วันที่ 13 ธ.ค. 2553 ณ วัดญาณเวศกวัน

ตามที่วางแผนไว้ผู้วิจัยตั้งใจว่าจะสัมภาษณ์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ด้วยแต่เนื่องจากท่านอาพาธจึงไม่สามารถให้สัมภาษณ์ได้

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจัดระบบและสรุปแนวคิดต่างๆ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นหัวข้อต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ขั้นตอนที่ 5 การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลให้ ดร. พระกิตติพัทธ์ โสภณคุณิณี วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหารเป็นผู้ตรวจสอบข้อมูล

ขั้นตอนที่ 6 การนำเสนอผลการวิจัย

ผู้ทำการวิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยครั้งนี้ในลักษณะพรรณนาเชิงบรรยายและพรรณนาเชิงวิเคราะห์

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์สองประการคือ

1. เพื่อศึกษา รวบรวมและวิเคราะห์แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านแนวคิด รูปแบบการจัดการศึกษา กระบวนการและการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
2. เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านกลุ่มเป้าหมาย ผู้จัดและกระบวนการจัด ตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ผู้วิจัยได้เสนอผลการวิจัยเป็นส่วนๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ส่วนที่ 1 แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

เพื่อให้เข้าใจแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จำเป็นจะต้องศึกษาเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืนก่อน

1.1 แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ในการศึกษาวิเคราะห์ งานเขียนและการสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้ทำการวิจัยพบว่า พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นิยมใช้คำว่าเรียน ศึกษา ฝึกหัด พัฒนา มากกว่าคำว่าเรียนรู้ซึ่งเป็นคำที่เกิดขึ้นมาในภายหลัง โดยคำเหล่านี้มีความหมายใช้แทนกันได้ ดังข้อความในหนังสือเรื่อง “กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) ที่ว่า

“เดิมเรามีแต่คำว่าเรียน ... และการศึกษา ก็เท่ากับคำว่าเรียนเท่านั้น เพราะ “เรียน” เป็นคำไทย ส่วนศึกษาเป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤตคือ “ศึกษา” ตรงกับคำบาลีว่า “สิกขา” (หน้า 38-39)

“สรุปแล้ว ทั้งคำว่า เรียน ศึกษา ฝึก หัด พัฒนา เป็นคำที่ใช้แทนกันได้ แต่ “เรียนรู้” เป็นคำที่เรานิยมใช้กันในระยะหลัง ซึ่งต้องระวังเหมือนกัน คือถ้าใช้ไม่ตีความความหมายไม่อยู่ ก็จะกลายเป็นว่าเรียนเพียงเพื่อรู้” (หน้า 41)

ในเรื่องแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตผู้วิจัยสามารถแบ่งหัวข้อที่เกี่ยวข้องได้ดังต่อไปนี้

- 1.1.1 นิยามการเรียนรู้ตลอดชีวิต
- 1.1.2 ความจำเป็นของการเรียนรู้ตลอดชีวิต
- 1.1.3 เป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

1.1.1 นิยามการเรียนรู้ตลอดชีวิต

หลักไตรสิกขาหรือการพัฒนาบุคคลอย่างเป็นองค์รวมใน 3 ด้าน คือด้าน พฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา เป็นหลักธรรมสำคัญของพุทธศาสนาสำหรับการพัฒนา มนุษย์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็ให้ความสำคัญกับเรื่องการเรียนรู้พัฒนามนุษย์ตาม หลักไตรสิกขาด้วยเช่นกัน ดังที่ปรากฏในงานเขียนต่างๆ

“มรรค หรือวิถีทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องนี้ เราจัดย่อเข้ามาเป็นระบบ การศึกษาหรือฝึกฝนพัฒนาคน เพื่อให้ดำเนินชีวิตได้ถูกต้องอย่างนั้น เรียกว่า ไตรสิกขา คือ สิกขา 3 ประการ หรือการศึกษา 3 อย่าง ตกลงว่าวิถีชีวิตในพุทธ ศาสนานั้น ก็คือการศึกษา... ปัจจุบันนี้เรามีคำว่า lifelong education แปลว่า การศึกษาตลอดชีวิต พระพุทธศาสนานั้นถือมาแต่ไหนแต่ไรว่าศึกษานั้นคือชีวิต ชีวิตนั้นคือการศึกษา แต่ไม่ใช่ชีวิตเฉย ๆ ต้องเป็นชีวิตที่ดำเนินอย่างถูกต้อง มีการ เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาจึงจะเป็นการศึกษา... ถ้าจะพูดให้เต็มความก็ต้องว่า การศึกษา คือ การฝึกฝนพัฒนาให้ชีวิตดำเนินไปอย่างถูกต้อง การศึกษา คือ การพัฒนาชีวิต ที่ดำเนินไปตลอด จนกระทั่งบรรลุเป้าหมาย คือ อิสระภาพและสันติสุข”

จากเรื่อง “ธรรมกับการศึกษาของไทย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2538: 44-45)

“การฝึกฝนและพัฒนาคนนั้นพระพุทธศาสนาจัดวางเป็นหลักเรียกว่า ไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนา อย่างมีบูรณาการ และให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีดุลยภาพ”

จากเรื่อง “จะพัฒนาคนได้อย่างไร?” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 42)

“รวมความว่าทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ที่เรียกว่า **ไตรสิกขา** ซึ่งประกอบด้วย

1. พัฒนาพฤติกรรม เรียกว่า **ศีล**
2. พัฒนาจิตใจโดยมีสมาธิเป็นแกน จึงเอาสมาธิมาเป็นชื่อเรียก ในฐานะเป็นตัวแทนของกระบวนการพัฒนาจิต โดยเรียกว่า **สมาธิ**

3. พัฒนาปัญญา ซึ่งคงเรียกชื่อว่า **ปัญญา**
กระบวนการทั้งหมดนี้เป็นภาคปฏิบัติทั้งหมดของพุทธศาสนาซึ่งถือว่าชีวิตของเราต้องอยู่ในไตรสิกขา คือ ก้าวหน้าไปในกระบวนการพัฒนานี้ตลอดเวลา ข้อปฏิบัติทุกอย่างในพุทธศาสนา ที่เรียกว่า ธรรมทั้งหลาย อยู่ในกระบวนการที่เรียกว่า ไตรสิกขานี้ทั้งหมด **‘ไตรสิกขาคลุ่มหมด’**

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 56-57)

“การพัฒนาคนนั้นต้องทำ 3 ด้าน คือ

ด้านที่ 1 พฤติกรรม ได้แก่ วินัย การทำมาหาเลี้ยงชีพ และวิธีปฏิบัติในการผลิตเสพสิ่งบริโภคแบ่งปันและอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม

ด้านที่ 2 จิตใจ ได้แก่คุณธรรม ความรู้สึก แรงจูงใจ และสภาพจิตใจ เช่น ความสุข ความพอใจ ความสดชื่นเบิกบาน

ด้านที่ 3 ปัญญา หรือปรีชาญาณ ความรู้ความเข้าใจเหตุผล การเข้าถึงความจริง รวมทั้งความเชื่อถือ ทศนคติ ค่านิยมและแนวความคิดต่างๆ”

จากเรื่อง การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538: 182)

“ไตรสิกขา แปลว่าสิกขาสาม คือศีล สมาธิ ปัญญา... สิกขาสามอย่างนี้คือหลักการศึกษารองโรงเรียน ตอนนี้อยู่มาถึงตัวจริง ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติการ ที่เอามาใช้ดำเนินชีวิต เอามาใช้ดำเนินการฝึกศึกษาพัฒนาคน ที่เรียกว่าเป็นการศึกษา เป็นขั้นปฏิบัติจัดทำ”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่นาคตที่สดใสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 15)

“สิกขา คือ หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา และสิกขานั้นมี 3 อย่าง คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หลักสิกขานี้ครอบคลุมข้อปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา”

จากเรื่อง “หลักการศึกษาในพระพุทธในพระพุทธศาสนา” (พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2531: 2)

จะเห็นได้ว่าแนวคิดการเรียนรู้ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) คือการพัฒนา มนุษย์ตามหลักไตรสิกขา หรือการพัฒนามนุษย์ไปพร้อมกัน 3 ด้าน ได้แก่ด้านพฤติกรรม ทั้งด้าน การใช้ชีวิต ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง และการใช้ชีวิตอยู่ในธรรมชาติ ด้านจิตใจ ให้ พัฒนาทั้งคุณธรรม ความรู้สึก รวมทั้งแรงจูงใจ และด้านปัญญาคือการมีความเชื่อความเห็นที่ ถูกต้อง รู้เข้าใจสิ่งต่างตามความเป็นจริง

1.1.2 ความจำเป็นของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เห็นว่าการเรียนรู้เป็นสิ่งจำเป็นตามธรรมชาติ ของมนุษย์ ดังที่ท่านบรรยายธรรมชาติของมนุษย์ไว้ดังนี้

“เพื่อความเข้าใจอย่างง่าย ๆ เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ขอให้มองดู ตั้งแต่มนุษย์คลอดจากครรภ์มารดาเกิดมามีชีวิตอยู่ในโลก เมื่อจะมีชีวิต ก็ต้อง ดำรงชีวิตอยู่ให้รอด แต่การที่จะอยู่รอดด้วยดีนี้จะทำอย่างไร การที่จะอยู่รอดได้ดี ก็ คือการที่จะต้องปฏิบัติต่อชีวิตและสิ่งรอบตัวที่ชีวิตเข้าไปเกี่ยวข้องได้อย่างถูกต้อง ถ้า เราปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ ได้ถูกต้อง ชีวิตของเราก็อยู่รอดปลอดภัย แต่ถ้าเราปฏิบัติไม่ ถูกต้อง ไม่รู้จะทำอย่างไรกับสิ่งนั้น ก็จะเกิดความติดขัด คับข้อง หรือบีบคั้น ความ บีบคั้น ติดขัด หรือคับข้องนี้ทางพระเรียกว่า ทุกข์ ซึ่งก็คือ ปัญหาต่อการที่จะอยู่รอด หรือการที่จะมีชีวิตอยู่ด้วยดีนั่นเอง

... พุดสั้นๆ ก็คือ ไม่รู้ หรือเพราะมีความไม่รู้ นั่นเอง สรุปว่า ทุกข์ หรือ ปัญหาเกิดขึ้นแก่ชีวิต เพราะความไม่รู้...

...การอยู่รอดและการมีชีวิตอยู่ด้วยดีของมนุษย์ จึงต้องอาศัยการหา ความรู้ แหล่งสำคัญเบื้องต้นของการที่จะได้มาซึ่งความรู้ก็คือการได้รับการฝึกสอน จากมนุษย์อื่น เช่น พ่อแม่ ที่บอกให้รู้ว่าจะทำต่อสิ่งนั้นๆ หรือในเรื่องนั้นๆ อย่างไรๆ เมื่อรู้จักทำแล้วก็รอดก็โล่งไปได้แล้วก็จำไว้ทำต่อๆ ไป”

จากเรื่อง จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร? (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 16-17)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความสำคัญกับเรื่องธรรมชาติของมนุษย์มาก เพราะท่านย้ำเรื่องนี้ไว้ในงานเขียนหลายแห่ง และเน้นอีกว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐได้ด้วยการฝึก ต้องฝึกเรื่อยไปและฝึกได้อย่างไม่มีข้อจำกัด

“เพราะมนุษย์นั้นถือว่าเป็นสัตว์แห่งการเรียนรู้ ความพิเศษของมนุษย์อยู่ที่ **ที่นี้ ที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐนั้น ก็เพราะเป็นสัตว์แห่งการเรียนรู้** เรียกอย่างภาษาพระว่าเป็น “สัตว์ที่ฝึกได้” ... พระพุทธศาสนาบอกว่า **มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก** ไม่พูดว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ”

จากเรื่อง “กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 47-48)

และจากการสัมภาษณ์พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินศร จินตาปญฺโญ) และพระการุณย์ กุศลนนฺโท พบว่าทั้ง 2 ท่านก็ยืนยันเรื่องนี้

“ในฐานะที่อาตมาเคยสอนและช่วยงานท่านมาพอสมควร ก็ยาวนาน แต่จากการที่สังเกต ท่านมีแนวความคิดว่ามนุษย์นี้เป็นสัตว์ประเสริฐ และแต่ความประเสริฐนี้ก็ประเสริฐด้วยการฝึก การเรียนรู้ ถ้ามนุษย์ไม่ฝึก ไม่ศึกษา ไม่เรียนรู้ โอกาสที่จะเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ ก็เป็นไปได้”

(พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินศร จินตาปญฺโญ), สัมภาษณ์, 18 พ.ย. 2553)

“ท่านจะมีหนังสือหลายเล่มเช่นว่า การศึกษาเริ่มต้นที่กินอยู่ดูฟังเป็น เป็นเรื่องเกี่ยวกับการให้ความสำคัญของการศึกษา การพัฒนามีเยอะ จุดนี้ก็ถือว่าเป็นความเจริญ มนุษย์จะเจริญได้ ฝึกอย่างไร ได้อย่างนั้น ไม่ฝึกก็ไม่ได้ และก็ฝึกตัวเองได้ ไม่ต้องให้ใครฝึก ต่างจากสัตว์อื่น เราว่าลิงมันเก่ง สัตว์อะไรที่มันเก่ง มันก็ต้องให้คนฝึก มันฝึกตัวเองไม่ได้ แต่คนเราฝึกตัวเองได้ และฝึกได้ไม่มีข้อจำกัด อยากเป็นอะไร อยากจะทำอะไรได้ อยากจะทำอะไรเป็นก็ฝึกเอา ฝึกแล้วก็ทำได้ ทำเป็น ท่านก็จะเน้นเรื่องนี้”

(พระการุณย์ กุศลนนฺโท, สัมภาษณ์, 18 พ.ย. 2553)

กระบวนการฝึกการพัฒนาตนนี้เป็นสิ่งที่จะต้องทำอย่างต่อเนื่องไปจนตลอดชีวิต

“เพราะการดำเนินชีวิตที่ดีไม่มีจุดจบคนเราสามารถดำเนินชีวิตที่ดียิ่งขึ้น และต้องปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม และใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงใหม่ๆ อยู่เรื่อยๆ เราจึงต้องพัฒนาตัวให้ดำเนินชีวิตได้ดียิ่งขึ้น

ใครสามารถพูดได้ว่า ฉันดำเนินชีวิตได้ดีที่สุดแล้ว ยังหรรถราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่ มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องเรียนรู้เรื่อยๆ ไป ต่อจากคนอื่นเลี้ยง คือช่วยให้เรียนแล้ว ก็ต้องเลี้ยงตัวเอง คือเรียนด้วยตนเองเรื่อยๆ ไป ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญ เพราะยืดยาวไปตลอด จึงเป็นการเรียนตลอดชีวิต เข้ากับคติที่ว่า **เรียนรู้ตลอดชีวิต**”

จากเรื่อง “กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 45)

1.1.3 เป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้เป้าหมายของการศึกษาไว้ในผลงานต่างๆ เช่น

“ปัจจุบันนี้เรามีคำว่า *lifelong education* แปลว่าการศึกษตลอดชีวิต พระพุทธศาสนานั้นถือมาแต่ไหนแต่ไรว่าการศึกษานั้นคือชีวิต ชีวิตนั้นคือการศึกษา แต่ไม่ใช่ชีวิตเฉย ๆ ต้องเป็นชีวิตที่ดำเนินอย่างถูกต้อง มีการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาจึงจะเป็นการศึกษา ... การศึกษา คือ การฝึกฝนพัฒนาให้ชีวิตดำเนินไปอย่างถูกต้อง การศึกษา คือ การพัฒนาชีวิตที่ดำเนินไปตลอด จนกระทั่งบรรลุเป้าหมาย คือ อริสราภาพและสันติสุข”

จากเรื่อง “ธรรมกับการศึกษาของไทย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538: 45)

“เคยพูดว่า ความหมายนัยหนึ่งของการศึกษา คือการพัฒนาความสุข คนไม่ใช่มีความสุขแต่จากการเสพบริโภค จากการสนอง บำเรอผัสสะแห่งตา หู เหน็บนั้น แต่เพียงแต่เริ่มมีการพัฒนาในการการศึกษา เราก็มีความสุขอย่างใหม่ขึ้นมาจากการเรียนรู้ ฯลฯ จากการฝึกตน แม้แต่จากการทำอะไรที่ยาก ต่อจากนั้นยังมีความสุขแบบต่างๆ รอคคนที่พัฒนาชีวิตด้วยการศึกษาอีกมากมาย”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่อนาคตที่สดใสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 99)

“เราสามารถให้นิยามการศึกษาได้ในระดับหนึ่งว่าการศึกษาคือการพัฒนาคนให้พ้นจากการมีชีวิตภายใต้บงการของต้นเหตุที่จะดีนั้นรณแสวงหาสุขเวทนาและหลีกเลี่ยงทุกข์เวทนา บนฐานของความไม่รู้คืออวิชชา ที่ทำให้เวียนวนอยู่ในตาข่ายของการก่อปัญหาเพิ่มทุกข์ ไปสู่การมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ซึ่งทำให้เกิดมีฉันทะที่จะปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ทำให้เกิดอิสระไร้ทุกข์ ปราศจากปัญหา”

จากเรื่อง “จะพัฒนาคนได้อย่างไร?” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 24)

สำหรับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) การเรียนรู้ตลอดชีวิตคือการพัฒนาตนเองหรือพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา หรือพัฒนาในด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา การเรียนรู้เป็นเป็นเรื่องจำเป็นเพราะมนุษย์เกิดมาพร้อมกับความไม่รู้คือไม่รู้ว่าจะปฏิบัติตัวอย่างไร วางท่าทีต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างไร ชีวิตจึงมีปัญหาและมีความทุกข์ แต่ในขณะที่เดียวกันมนุษย์มีธรรมชาติที่พิเศษคือเป็นสัตว์ที่สามารถเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเองได้ จึงต้องเรียนรู้เพื่อให้สามารถมีชีวิตที่ดีขึ้นได้ ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ให้มีชีวิตที่ปลอดทุกข์ปลอดปัญหา ซึ่งกระบวนการนี้ต้องทำไปเรื่อยจนตลอดชีวิต เพื่อให้บรรลุเป้าหมายคือการใช้ชีวิตที่มีอิสรภาพและมีความสุข

1.2 การพัฒนาที่ยั่งยืน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความสำคัญกับเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีหนังสือเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ซึ่งเน้นเรื่องนี้โดยตรง และยังมีผลงานหนังสือและการบรรยายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้เป็นจำนวนมาก จากการศึกษาค้นคว้าผลงานของท่าน ผู้วิจัยสามารถสรุปแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ได้ดังนี้

1.2.1 สาเหตุของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

ในแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สาเหตุของปัญหาการพัฒนานั้นมีที่มาจากมนุษย์มีทิฏฐิหรือความเชื่อที่ผิด ทำให้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของกิเลสต่างๆ

“เพื่อรวบรัดจะพูดได้ว่า ความเห็นผิดสำคัญที่ครอบงำอารยธรรมของมนุษย์สมัยปัจจุบันมี 3 ประการคือ

1. การมองตัวมนุษย์เอง แยกต่างหากจากธรรมชาติ โดยมีฐานะที่จะไปเป็นเจ้าของผู้ครอบครองพิชิตธรรมชาติและจัดการกับธรรมชาติตามความปรารถนาของตน

2. การมองเพื่อนมนุษย์ไม่เป็นเพื่อนมนุษย์ คนไม่มองคนในภาวะที่ร่วมกัน แต่มองแบบแบ่งแยกออกไปว่า เป็นมนุษย์พวกโน้น พวกนี้ มีตัวกำหนดแบ่งแยกต่างๆ

3. การมองความสุข ว่าเกิดจากการมีวัตถุที่จะบำรุง บำเรอให้เต็มที โดยเข้าใจว่ามนุษย์จะมีความสุขได้ต่อเมื่อ มีวัตถุเสพบำรุงบำเรอมากที่สุด

... ทิฏฐิ 3 อย่างนี้แหละเป็นตัวกำหนดทิศทางหรือวิถีการกระทำของมนุษย์ ซึ่งเราเห็นได้ไม่ยากว่ามันมีบทบาทอย่างไรในปัจจุบัน มนุษย์ปัจจุบันนี้ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของทิฏฐิเหล่านี้”

จากเรื่อง “พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2544: 40-41)

“สรุปว่า ปัญหาที่ปรากฏตอนนี้ ที่ขัดขวางการแก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อม ทำให้การแก้ปัญหาการพัฒนาไม่สำเร็จ ทำให้เกิดการพัฒนายังยั้งไม่ได้ ก็เพราะปัญหาหลัก 3 อย่างที่เป็นตัวขัดขวางจริยธรรม คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ

1. ตัณหา ความอยากได้ อยากบำรุงบำเรอตัวเอง ให้มีความสุข สะดวกสบาย พรั่งพร้อม ด้วยวัตถุที่มากมายสมบูรณ์ พุดง่ายๆ ว่าความอยากได้ผลประโยชน์

2. มานะ ความต้องการยิ่งใหญ่ อยากมีอำนาจครอบงำผู้อื่น ตั้งแต่ระดับบุคคลถึง ระดับสังคมประเทศชาติ พุดง่ายๆ ว่าความใฝ่อำนาจ

3. ทิฏฐิ ความยึดมั่นถือมั่นจนคลั่งไคล้ในค่านิยม แนวความคิด ลัทธิ ศาสนา อุดมการณ์ต่างๆ ข้อนี้เป็นตัวร้ายที่สุดที่รองรับสำหรับปัญหาไว้ให้เหนียวแน่น ยึดเยื้อและแก้ได้ยากเหมือนกับตัณหาและมานะที่ลงไปนอนกันแล้ว”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 88)

“ปัญหาทั้งหลายเกิดจากความชิงชัง หรือเกลียดชังกัน ด้วยอำนาจของ โทสะอย่างหนึ่ง และปัญหาที่เนื่องมาจากความโลภอย่างหนึ่ง โลภะและโทสะนี้เป็นตัวการสำคัญ เมื่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้ามากขึ้น ตลอดจนเกิดมี high technology หรือ เทคโนโลยีขั้นสูง ซึ่งเกี่ยวข้องกับข่าวสารข้อมูลขึ้นมา ก็

ปรากฏว่าความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเหล่านั้น ถูกนำมา
สนอง โลกะ และโทสะ...

การสร้างความสำเร็จทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมที่เป็นมา ได้เป็นไปใน
แนวทางของการสนองโลกะและโทสะเสียเป็นส่วนใหญ่ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
พร้อมทั้งความเจริญของเทคโนโลยีทางด้านข่าวสารข้อมูลและการสื่อสาร ได้ถูกใช้ในการ
การนำกล่อมมนุษย์ให้เฟลิดเฟลินลุ่มหลงอยู่ในความมัวเมาต่างๆ มากกว่าจะใช้ในการ
พัฒนาคุณภาพชีวิตหรือพัฒนาตัวมนุษย์เอง”

จากเรื่อง “พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต),
2544: 36-37)

“การที่คนแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสียไม่สำเร็จ หรือไม่ได้ผล ก็เพราะขาดตัว
นี้ คือไม่มี “ยาม” นี้แหละ หมายความว่า คนปกครองตัวเองไม่ได้ ไม่สามารถบังคับ
ควบคุมจิตใจของตนไม่รู้จักฝึกตน ขาดความเข้มแข็ง เคยตัวกับการตามใจของตน
ติดชินกับความมั่งง่าย หรือเอาแต่เห็นแก่ผลประโยชน์ของตน”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่อานาคตที่สดใสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ”
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 12)

จากข้อความต่างๆ ที่ยกมาผู้วิจัยจึงสรุปว่า พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เห็นว่า
สาเหตุที่ทำให้การพัฒนาเกิดปัญหากลายเป็นความไม่ยั่งยืนคือ มนุษย์ส่วนใหญ่มีความเชื่อหรือ
ความเห็น (คำศัพท์ทางพุทธศาสนาที่ท่านใช้เรียกความเชื่อหรือความเห็นคือ ทิฏฐิ) ที่ผิด 3
ประการได้แก่

1. มนุษย์มองตัวเองแยกจากธรรมชาติ คิดว่าตนมีสามารถครอบครองธรรมชาติได้
2. มนุษย์มองเพื่อนมนุษย์อื่นๆ แบบแบ่งแยกพวก
3. มนุษย์เชื่อว่าความสุขเกิดจากการมีวัตถุที่จะบำรุง บำเรอตนได้อย่างเต็มที่

ซึ่งความเชื่อ ความเห็นหรือทิฏฐิเหล่านี้ ทำให้มนุษย์ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสต่างๆ ได้แก่
โลกะ โทสะ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ จนไม่สามารถควบคุมตัวเองได้ ทำให้การพัฒนาในอดีตจนถึง
ปัจจุบันไม่สมดุล

1.2.2 นิยามการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ตัวชี้วัดการการพัฒนาที่ยั่งยืน คือความสัมพันธ์ระหว่าง 3 ส่วนได้แก่มนุษย์, สังคมและธรรมชาติ ดังที่ปรากฏในงานเขียนต่างๆ มากมาย เช่น

“โดยเฉพาะการดำรงอยู่ของมนุษย์นี้เป็นระบบ ซึ่งองค์ประกอบทั้งหลาย จะต้องประสานกลมกลืนกันอย่างมีดุลยภาพ มนุษย์จะอยู่ดีได้มิใช่ด้วยการเอาแต่ตัวเอง แต่ต้องอยู่ร่วมในระบบ... ในการที่มนุษย์จะอยู่ด้วยดีนั้น ระบบการดำรงอยู่มีองค์ประกอบอะไรบ้าง ที่จะต้องประสานกลมกลืนกัน ก็เห็นว่าต้องมี

1. ตัวมนุษย์เอง
2. สังคม
3. ธรรมชาติแวดล้อม หรือระบบนิเวศ

มนุษย์จะดำรงอยู่ด้วยดี องค์ประกอบสามอย่างนี้จะต้องเป็นไปด้วยดี ไปด้วยกันได้ ประสานกลมกลืน เกื้อกูลและสมดุลกัน”

จากหนังสือเรื่อง “รุ่งอรุณของการศึกษา: เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 23)

“สิ่งที่เป็นองค์ประกอบร่วม ซึ่งช่วยให้มนุษย์อยู่ได้ด้วยดีนั้นมี 3 อย่างคือ หนึ่ง **ตัวมนุษย์เอง** และ **สังคม** ตาม **ธรรมชาติแวดล้อม**...

ที่นี่ การพัฒนาความเจริญของมนุษย์ในยุคที่ผ่านมาเน้นแต่แยกออกไปเป็นด้านๆ ไม่ประสานกัน และมุ่งเอาชนะกตัญญูธรรมชาติ ก็จึงผิดกฎเกณฑ์นี้”

จากเรื่อง “คนไทยสู่ยุคไอที” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550: 58-59)

“เมื่อจะทำอะไรก็ต้องคำนึงถึงองค์ทั้งสาม คือ มนุษย์ ธรรมชาติ สังคม เช่น ถ้าจะพัฒนาเทคโนโลยี ก็ต้องดูว่า เทคโนโลยีนี้ช่วยให้มนุษย์ดีขึ้นด้วยไหม เกื้อกูลต่อธรรมชาติใหม่ ทำลายธรรมชาติหรือขัดแย้งกับธรรมชาติใหม่ และเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมหรือไม่”

จากเรื่อง “หลักการศึกษานในพระพุทธในพระพุทธศาสนา” (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531: 20)

“ที่ว่ามานี้ เป็นข้อปฏิบัติต่อองค์ประกอบทั้งสามแห่งการดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ คือ

ธรรมชาติ เราต้อง อนุรักษ์

สังคม เราต้อง ร่วมมือ (กัน)

ชีวิต เราต้อง อยู่พอดี หรือรู้จักพอ (ดีของมัน)”

จากเรื่อง “รุ่งอรุณของการศึกษา: เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 137)

“ต่อไปนี้ ในการคิดเป็น ไม่ว่าจะคิดทั่วถึงขนาดไหนก็ตามอย่างน้อยก็ให้ได้ 3 อย่างนี้เข้าไว้ก่อนเป็นหลัก คือ ในการดำเนินชีวิตเฉพาะตัวของเราก็ดี ในการอยู่ร่วมกันก็ดี ในการทำโครงการต่างๆ ก็ดีโดยเฉพาะในการทำกาพัฒนาทั้งหลาย ให้คำนึงถึงองค์ประกอบ 3 อย่างนี้ ว่าจะได้รับผลกระทบอย่างไร...

1. ด้านชีวิต หรือตัวมนุษย์ การพัฒนานั้นจะมีผลกระทบต่อชีวิตอย่างไรบ้าง ทั้งสองส่วน คือ ด้านร่างกายจะเป็นอย่างไร ด้วยจิตใจจะเป็นอย่างไร

2. ด้านสังคม การพัฒนานั้นจะมีผลกระทบอย่างไร ต่อสังคมระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับประเทศ ตลอดจนระดับโลก

3. ด้านธรรมชาติแวดล้อม ผลกระทบจะเป็นอย่างไร อย่างง่ายๆ ก็ดูธรรมชาติรอบตัว สัตว์ พืช ต้นไม้ ป่า เป็นอย่างไร ดิน น้ำ ลม (อากาศ) ไฟ (ความร้อนความเย็น หรืออุณหภูมิจึง) เปลี่ยนแปลงอย่างไร หรือมองเป็นระบบทั้งหมด ในขั้นต้น คิดเป็นแค่นี้ก็พอไปได้”

จากเรื่อง “รุ่งอรุณของการศึกษา: เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 137)

“เมื่อมองในแง่ของพระพุทธศาสนาอย่างนี้ หลักการทางเศรษฐศาสตร์ก็เลยมาสัมพันธ์กับเรื่องระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่ว่าม้องค์ประกอบ 3 อย่างสัมพันธ์อิงอาศัยกันอยู่

องค์ประกอบ 3 อย่างนี้คือ **มนุษย์ ธรรมชาติ และ สังคม ....**

องค์ประกอบทั้งสามในการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้น จะต้องประสานเกื้อกูลกัน หมายความว่า องค์ประกอบเหล่านี้ ประสานกันด้วย และเกื้อกูลต่อกันด้วยในการดำรงอยู่ร่วมกันและก็เดินไปด้วยกัน”

จากเรื่อง “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548: 54)

จึงสรุปได้ว่านิยามการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แก่การพัฒนาที่ทำให้ มนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมสามารถอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล หรือเป็นการพัฒนาที่ทำให้มนุษย์สามารถมีชีวิตอยู่ได้โดยไม่เบียดเบียนตน และไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ธรรมชาติ และสังคม

1.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืน

เมื่อได้นำเสนอแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและเข้าใจแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้ว ผู้วิจัยขอเสนอความเชื่อมโยงของแนวคิดทั้งสองนี้ว่าในความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) การเรียนรู้หรือการพัฒนามนุษย์คือกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้

“ตกลงว่า ความโลภเห็นแก่ตัว และความชิงชังรังเกียจกัน ที่เคียดคูกันมานี้แหละ ได้ก่อปัญหาให้แก่มนุษย์ทั้งในระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเอง และมนุษย์กับธรรมชาติการแก้ปัญหาข้างต้นนี้ จะทำได้ก็ต้องมีการขัดเกลาควบคุมความโลภ และความเกลียดชัง แต่เป็นธรรมดาของมนุษย์ปุถุชนย่อมมีความโลภและความโกรธ การพูดนั้นทำได้ง่ายแต่จะแก้ปัญหาจริงทำได้ยาก จะต้องมีการศึกษาชนิดที่เป็นการพัฒนามนุษย์กันอย่างจริงจัง”

จากเรื่อง “พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544: 38)

“ในที่สุด ปัญหาอยู่ที่การพัฒนาคน ทั้งนี้ เราต้องยอมรับว่า เราพัฒนาคนไม่ทัน”

จากเรื่อง “คนไทยกับสัตว์ป่า” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 28)

“ที่สำคัญยิ่งก็คือ การศึกษา หมายถึง การพัฒนาคน ซึ่งได้ยอมรับกันแล้วว่า จะให้เป็นแกนกลางของการพัฒนาที่ยั่งยืน เรื่องการศึกษาหรือพัฒนาคนนี้ มีข้อที่จะต้องพิจารณาทำความเข้าใจกันอีกมาก เช่น อาจตั้งข้อสังเกตว่าถ้าการศึกษาที่จะให้ยังหมายถึงการศึกษาในความหมายที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การศึกษานั้นก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนาไม่ยั่งยืน และจะทำให้ไม่อาจแก้ปัญหาได้เลย เพราะด้วยการศึกษาแบบที่เป็นอยู่นี้ การที่คนร่ำรวยมั่งมีสุขภาพดีขึ้น ก็หมายถึงการที่จะบริโภคผลาญทรัพยากรธรรมชาติและระบายนของเสียให้แก่สิ่งแวดล้อมมากขึ้น”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)”
(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 75)

“แน่นอนว่าการแก้ปัญหาเหล่านี้ให้ถึงรากถึงฐานเป็นภารกิจของการศึกษา การศึกษาที่แท้จะต้องถึงสาระและต้นสถานการณ์ เวลานี้มนุษยชาติต้องการคนมีคุณภาพอย่างเข้มข้น ที่ไม่เพียงจะมาแก้ปัญหา แต่มาเป็นผู้นำโลกออกจากทางที่ผิด และนำโลกนำสังคมให้เดินไปในทิศทางที่ถูกต้อง และก้าวไปในการสร้างสรรค์ที่จะให้สัมฤทธิ์จุดหมายในการที่มนุษย์จะพึงมี ชีวิตที่สุขเกษมดีงาม ธรรมชาติที่รื่นรมย์ และสังคมที่สันติสุข”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สื่อนาคตที่สดใสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ”
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 141)

หรืออาจกล่าวอีกแบบหนึ่งได้ว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นปัจจัยที่สามารถนำไปสู่พัฒนาที่ยั่งยืนได้ แต่ต้องจัดการเรียนรู้ในแนวทางที่ถูกต้อง ที่สามารถพัฒนามนุษย์ให้พ้นจากอิทธิพลของกิเลสและมีชีวิตที่สร้างสรรค์ช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ได้จนกระทั่งมีชีวิตที่ดีงาม ช่วยให้สังคมและสิ่งแวดล้อมอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลย์

1.2.4 เรื่องเร่งด่วนที่ต้องเรียนรู้เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เสนอว่ามีเรื่องสำคัญอยู่ 4 เรื่องที่ควรจะเริ่มเรียนรู้ ศึกษากันอย่างจริงจัง ได้แก่

- 1.2.4.1 การสร้างทิวทัศน์ใหม่
- 1.2.4.2 ท่าทีต่อธรรมชาติ
- 1.2.4.3 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ
- 1.2.4.4 การใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

1.2.4.1 การสร้างทิวทัศน์ใหม่

สาเหตุสำคัญที่ทำให้มนุษย์ตกอยู่ใต้อิทธิพลของกิเลสต่างๆ จนก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมาย คือคนจำนวนมากมีความเชื่อหรือความเห็นเกี่ยวกับชีวิต ความสุขและธรรมชาติที่นำไปสู่การเบียดเบียนธรรมชาติ ดังนั้นการแก้ปัญหาจึงต้องเริ่มที่การสร้างทิวทัศน์หรือความเชื่อใหม่ขึ้นมา

“ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า การแก้ไขปัญหาคือความโลภ ความโกรธ ความเห็นแก่ตัว การแย่งชิงสิ่งเสพบำรุงบำเรอ และการเกลียดชังทำลายซึ่งกันและกันนั้นเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องแก้ไขก็จริง แต่จะแก้ไขได้ ต้องแก้ไขถึงขั้นทิวทัศน์ ไม่ให้ความโลภและความเกลียดโกรธนั้นมีที่ยึดที่เกาะที่กอดตัวจับตัวจนกลายเป็นสภาพเหนียวแน่นยึดเยื่อ มั่นคง ส่งผลกว้างไกล และยาวนาน”

จากเรื่อง “พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544: 44)

“ในเมื่อมนุษย์อยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติ ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ ก็ย่อมเป็นไปตามและมีผลส่งผลตามระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น เพราะฉะนั้น มนุษย์ทำอะไรขึ้นมา ก็มีผลในระบบเหตุปัจจัยนี้กระทบต่อสิ่งภายนอกบ้าง กระทบตัวเองบ้าง และในทำนองเดียวกัน สิ่งที่เกิดขึ้นภายนอก ก็มีผลกระทบต่อตัวมนุษย์ด้วย”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 151)

“ความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วอย่างหนึ่ง คือการทำให้ความแตกต่าง กลายเป็นความประสานเสริมเติมเต็มกลมกลืนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพ เมื่อมนุษย์ยังไม่พัฒนา มักจะให้ความแตกต่างเป็นขัดแย้ง หรือเกิดความสับสนแล้วความแตกต่างก็กลายเป็นความขัดแย้ง ศักยภาพของการพัฒนาคือการทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริม การพัฒนามนุษย์อย่างนี้จะต้องมาประยุกต์เข้ากับการแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมด”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 151)

“ในแง่อิสรภาพ อิสรภาพก็มีความหมายเปลี่ยนไปเป็นว่าอิสรภาพ คือ การมีความสามารถอยู่ดีมีสุขด้วยตนเองโดยขึ้นกับธรรมชาติแวดล้อมน้อยลง ตามลำดับ ตามนี้กลับตรงข้ามกันเลยกับแนวคิดตะวันตก คือ พอมนุษย์มีอิสรภาพมากขึ้น มนุษย์ก็อยู่ดีมีสุขโดยขึ้นต่อธรรมชาติน้อยลง ดำรงอยู่ดีได้ด้วยตนเอง...

เสรีภาพคืออะไร พิจารณาได้หลายชั้น ...

เสรีภาพอย่างต่ำที่สุดคือเสรีภาพของคนที่เข้าใจว่าทำอะไรๆ ได้ตามชอบใจ

ต่อมาสูงขึ้นอีกหน่อยก็คือคนที่บอกว่าทำได้ตามชอบใจแต่ต้องมีขอบเขต แสดงว่ามีกรอบขึ้นมาหน่อย

ต่อจากนั้น ความหมายที่สูงขึ้นไปซึ่งมีสาระในทางธรรมมากขึ้น จะเป็น ความหมายแบบที่มีดุลยภาพหรือความสมดุลเกิดขึ้น กล่าวคือ มองว่าตัวเองนี้มี เสรีภาพ โดยสัมพันธ์กับเสรีภาพของผู้อื่น ซึ่งก็ใกล้เคียงกับเสรีภาพในกรอบหรือในขอบเขต แต่เป็นการมองโดยมีปัญญาเห็นเหตุผล และทำให้ไม่รู้สึกรู้ว่าความมีขอบเขตนั้นเป็น การบีบคั้นตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก ที่จะทำให้เสรีภาพในความหมายที่ถูกต้องนั้น ดำรงอยู่ได้”

จากเรื่อง “การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 9-10)

“ที่นี้ต่อไป ยังมีเสรีภาพอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นเสรีภาพในความหมายขั้น รากฐาน คือการที่คนเราจะมีเสรีภาพแท้จริงภายนอกได้ เราจะต้องมีเสรีภาพภายใน ด้วย คิดจิตใจจะต้องเสรี เสรีก็คือเป็นอิสระจากการครอบงำของอำนาจที่จะมาชักจูง ให้ผิดไปจากธรรม อำนาจที่จะมาครอบงำจิตใจให้หันเหเขวออกไปจากธรรมก็คือ กิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือตัณหา มานะ ทิฐิ เมื่อกิเลสพวกนี้ เข้ามาครอบงำจิตใจแล้วก็ทำให้เราไม่อยู่ในธรรม ทำให้เราเขวออกจากธรรม...

ตัณหา คือ ความอยากได้อะไรอยากเอาเพื่อตัว ต้องการผลประโยชน์และสิ่ง บำรุงบำเรอปรนเปรอตน ไม่ยอมเสียสละเพื่อใคร (ใฝ่เสพ ใฝ่บริโภค)

มานะ คือ ความอยากให้ตัวยิ่งใหญ่ ต้องการอำนาจความเด่นดัง ความสำคัญหรือการครอบงำเหนือผู้อื่น ไม่ยอมใคร (ใฝ่อำนาจ ใฝ่อิทธิพล)

ทิฐิ คือ การยึดถือเอาแต่ความเห็นของตัวเอง ต้องการให้เขารับเอาความเห็น ของตน ยึดติดถือมั่นในความเชื่อ ลัทธิอุดมการณ์ของตน จนสำคัญเหนือกว่าความ จริง ไม่ยอมรับฟังใคร (คลั่งลัทธินิยม อุดมการณ์คับแคบ)

จากเรื่อง “การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 25-28)

“ในการพัฒนามนุษย์ยุคที่โลกไร้พรมแดน อยู่ในสภาพโลกาภิวัตน์นี้ สิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องมุ่งเน้นก่อนอื่น ก็คือการทำให้นุชนมีจิตใจและปัญญาเป็นสากล สอดคล้องกันกับความเป็นสากลของโลก และในบรรดาความเป็นสากลทั้งหลายนั้น อย่างน้อยความเป็นสากล 3 ประการต่อไปนี้เป็นหลักการที่จะต้องทำให้ได้กล่าวคือ

1. ความเป็นมนุษย์ที่สากล มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นเพศผิวเผ่าพันธุ์ชาติลัทธิศาสนาใด เกิดที่ไหนอยู่ที่ใด ก็มีความเป็นมนุษย์เสมอกัน มีธรรมชาติแห่งความรักสุขเกลียดทุกข์หวาดภัยกลัวตายทั้งนั้น การฆ่าฟันทำร้ายทำลายชีวิตมนุษย์ไม่ว่าคนใดยอมเป็นความชั่วร้ายเป็นบาปทั้งนั้น ไม่ใช่ถือแบ่งแยกว่า มนุษย์พวกนี้ฆ่าไม่ได้เป็นบาป มนุษย์พวกนี้มักลุ่มนั้นนับถืออย่างโน้นเป็นคนของภูตผีมาร ฆ่าได้ไม่บาป หรือกลับเป็นบุญ

2. ความเป็นจริงที่สากล ความเป็นจริงแห่งความเป็นเหตุเป็นผลเป็นภาวะสากลมีอยู่โดยธรรมชาติ เรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติเป็นของกลางไม่ขึ้นต่อหรือเป็นไปเฉพาะคนกลุ่มไหนพวกใด หลักการนี้จะต้องถือและใช้ทั่วไป เช่น จะพูดว่าทุกศาสนาสอนให้คนทำดีเท่านั้นไม่พอ จะต้องให้ความเป็นเหตุเป็นผลในการทำดีนั้นเป็นสากลด้วย กล่าวคือ ถ้าสอนว่าการทำดีทำให้ได้ผลดี หรือการทำดีเป็นเหตุให้คนไปสวรรค์ ก็จะต้องเป็นหลักการแห่งความจริงที่เสมอเหมือนกันเป็นสากลว่า คนที่ไหนผู้ใดก็ตามทำดีก็ไปสวรรค์ไม่ใช่เป็นหลักการที่เป็นจริงสำหรับคนกลุ่มนี้พวกนี้ที่นับถืออย่างนี้ไม่เป็นจริงสำหรับคนพวกอื่นหรือพวกโน้นประเภทโน้น คนกลุ่มนี้ทำดีไปสวรรค์ได้ แต่คนที่ไม่ใช่พวกนี้ไม่ใช่อย่างนี้ ทำดีก็ไปสวรรค์ไม่ได้ดังนี้เป็นต้น ในทางชั่วหรือบาปว่าคนทำชั่วไปนรกก็ทำนองเดียวกันข้อนี้ แนวคิดตะวันตกอาจจะบอกว่าให้เป็นจริยธรรมสากล แต่ที่จริงมันก็คือความจริงตามธรรมชาติหรือกฎธรรมดานั่นเอง

3. เมตตาที่เป็นสากล มนุษย์ทุกถิ่นทุกพวกที่อยู่รวมกันได้เป็นกลุ่มเป็นหมู่เป็นชุมชนเป็นสังคม ย่อมจะมีการสั่งสอนอบรมกัน (จะเรียกว่า จริยธรรมหรืออะไรก็ตาม) ให้รักใคร่ช่วยเหลือกัน ไม่เบียดเบียนทำร้ายกันพูดสั้นๆ ว่ามีเมตตา แต่มนุษย์มักจะสอนเมตตานี้ให้มีจำกัดเฉพาะในกลุ่มในหมู่พวกของตน ครั้งไปสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับมนุษย์พวกอื่นกลุ่มอื่น มนุษย์กลับมีท่าทีตลอดจนเลี่ยมสอนกันให้รังเกียจเฉียดฉิว และแม้กระทั่งคิดร้ายมุ่งทำลาย การทะเลาะวิวาทเบียดเบียนตลอดจนสงครามจึงมีขึ้นบัดนี้ เมื่อโลกไร้พรมแดน มนุษย์ชาติมีความเป็นอยู่อิงอาศัยทั่วถึงกันเป็นอันเดียว มนุษย์จะต้องปรับเปลี่ยนท่าทีความรู้สึกโดยพัฒนาตนขึ้นมา

ให้มีเมตตาที่เป็นสากล คือ ต้องแผ่ขยายความรักใคร่ไม่ตรีไปยังหมู่มนุษย์ทั้งหมด โดยมีความปรารถนาดีต่อมนุษย์ทุกคนเสมอกัน ซึ่งก็สอดคล้องกับหลักการ 2 ข้อแรก นั่นเอง

นอกจากการพัฒนามนุษย์ให้พ้นอิทธิพลครอบงำของกิเลสจอมบงการ 3 ตัว คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ข้างต้นที่จะต้องทำกันไปโดยตลอด เพื่อความชัยชนะที่แท้จริงของมนุษย์แล้ว สิ่งที่จะต้องทำให้ได้เพื่อปูพื้นฐานแห่งสภาพโลกาภิวัตน์ให้มีในมนุษย์โดยสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ก็คือ ความเป็นสากล 3 ประการนี้ ถ้ามนุษย์พัฒนาความเป็นสากล 3 ประการนี้ขึ้นมาไม่ได้ ก็เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าการพัฒนา มนุษย์ไม่เดินหน้า ซึ่งจะส่งผลโยงต่อไปทำให้การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่อาจบรรลุ ความสำเร็จที่มุ่งหมาย”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)”
(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 228-230)

“มนุษย์ที่พัฒนาดีแล้วจะค่อยๆ หลุดพ้นไปจากสิ่งที่ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า มัจฉริยะ คือ ความหวงแหนแบ่งแยกกีดกัน 5 ประการ ตามหลักนี้ เราจะมองเห็นลักษณะของมนุษย์ที่พัฒนาแล้ว ในแง่ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ได้ด้วยหนึ่ง คือการที่เขามีมัจฉริยะหรือความหวงแหนกีดกันแบ่งแยกนี้ลดน้อยลงไป มัจฉริยะ 5 คือ

1. ความหวงแหนกีดกัน เกี่ยวกับเรื่องที่อยู่อาศัยประเทศ ท้องถิ่น ดินแดน
2. การหวงแหนกีดกัน เกี่ยวกับเรื่องพรรคพวก พงศ์เผ่า เหล่าก้อ หรือชาติพันธุ์ เช่น ethnic groups และ religious groups ต่างๆ
3. ความหวงแหนกีดกัน เกี่ยวกับเรื่องลาภ ทรัพย์สมบัติ และ ผลประโยชน์ต่างๆ
4. ความหวงแหนกีดกัน เกี่ยวกับเรื่องชั้นวรรณะ ผิวพรรณ จำพวก class, caste ตลอดจน colour
5. ความหวงแหนกีดกันในเรื่องของวิทยาการความรู้คุณพิเศษ วุฒิ ความดีงาม ความก้าวหน้าในทางภูมิธรรมภูมิปัญญา และความสำเร็จต่างๆ

ในการศึกษา เมื่อมีการพัฒนามนุษย์ มนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะต้องมี ลักษณะในด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ที่มีมัจฉริยะเหล่านี้ลดน้อยลงจนกระทั่ง

ทั้งหมดไปในที่สุด เพราะฉะนั้นเราจึงสามารถดูมนุษย์ว่ามีความเจริญหรือพัฒนาสัก
แค่ไหน จากการแสดงออกของอัจฉริยะในความสัมพันธ์ระหว่างกัน

บัดนี้ ถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องกำจัดอัจฉริยะ คือความใจแคบทั้ง 5
อย่างนี้ให้ได้ โลกจึงจะปลอดภัยจากการกีดกันทำลายกันระหว่างหมู่ระหว่างพวก
แต่แนวโน้มเวลานี้ดูเหมือนจะเป็นไปในทางตรงข้าม”

จากเรื่อง “พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต),
2544: 57-58)

อาจสรุปเรื่องการสร้างทิวทัศน์ได้ว่า ตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) การ
สร้างทิวทัศน์ใหม่ เป็นสิ่งที่สำคัญมากที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะปัจจุบัน ความโลภ
ความโกรธ กลายเป็นทิวทัศน์ เป็นความเห็น เป็นหลักการ หรือเป็นสิ่งที่สังคมทั่วไปเชื่อและยอมรับ
ทำให้แก้ไขยาก การจะแก้ต้องแก้ให้ถึงขั้นทิวทัศน์ไม่ให้ ความโลภและความโกรธมีสิ่งยึดเกาะ เพื่อ
มีทิวทัศน์ที่ถูกต้องแล้ว แม้ความโลภและความโกรธจะยังมีอยู่ ก็จะไม่สามารถสร้างปัญหาได้มาก

ทิวทัศน์ใหม่ที่จะต้องสร้างขึ้น มีแนวคิดดังนี้

1. สิ่งทั้งหลายเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย และมนุษย์ก็เป็น
ส่วนหนึ่งของธรรมชาติด้วยดังนั้นการกระทำของมนุษย์จึงมีผลต่อธรรมชาติและตัวมนุษย์เอง
2. มนุษย์มีความสามารถที่จะฝึกหัดพัฒนาได้ และเมื่อมนุษย์พัฒนาตัวเองแล้ว จะ
สร้างดุลยภาพให้กับปัจจัยต่างๆ ได้ กล่าวคือสามารถพัฒนาเป็นองค์ประกอบที่เกื้อกูลต่อระบบ
การอยู่ร่วมกัน โดยที่มนุษย์ก็อยู่ดีมีสุข อยู่ร่วมกันในสังคมที่สุขสมาน และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมก็
งดงาม
3. ดังที่กล่าวไว้ในส่วนของการเรียนรู้ตลอดชีวิตว่า เป้าหมายหนึ่งของการเรียนคือ
อิสรภาพ แต่เมื่อมนุษย์ได้รับการพัฒนาที่ถูกต้อง นิยามของอิสรภาพและเสรีภาพจะเปลี่ยนไปจาก
หมายถึงสามารถทำอะไรก็ได้ หรือสามารถเบียดเบียนธรรมชาติได้เต็มที่ เป็นหมายถึง การมี
ความสามารถอยู่ดีมีสุขด้วยตนเอง โดยขึ้นกับธรรมชาติแวดล้อมน้อยลงตามลำดับ ส่วนเสรีภาพ
จะมีความหมายที่สูงขึ้น มีสาระทางธรรมขึ้น คือ แต่ละคนมีเสรีภาพโดยสัมพันธ์กับเสรีภาพของ
ผู้อื่น คือ เสรีภาพในกรอบแต่ด้วยปัญญาจึงไม่เห็นว่าการรอบนั้นเป็นสิ่งบีบคั้นตนเอง นอกจากนี้ยังมี
เสรีภาพภายใน คือ มีจิตใจที่เป็นอิสระจากกิเลสคือ โลก โกรธ หลง ตัณหา มานะ ทิวทัศน์
4. มนุษย์ต้องพัฒนาจนมีจิตใจและปัญญาที่เป็นสากล ตระหนักถึงความเป็นมนุษย์
ที่สากล ความเป็นจริงที่สากล และเมตตาที่เป็นสากล ที่จะทำให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้

อย่างไม่มี ความหวงแหนกีดกันหรือมีอคติในเรื่อง 5 ประการ คือ เรื่องที่อยู่อาศัย เรื่องพรรคพวก ชาติพันธุ์ เรื่องทรัพย์สินสมบัติ เรื่องชนชั้นวรรณะ และเรื่องวิทยาการความรู้

1.2.4.2 ทำที่ต่อธรรมชาติ

การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ มนุษย์ต้องเลิกทำลายธรรมชาติและฝึกตัวเองให้สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูล ด้วยเหตุนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จึงให้แนวทางปฏิบัติต่อธรรมชาติไว้ ดังนี้

“ถ้าเรามีทำที่ต่อธรรมชาติถูกต้อง เป็นไปในทางที่ดีแล้ว ก็จะมีผลผันพฤติกรรมให้เปลี่ยนไปเลย ทำที่ต่อธรรมชาติที่ถูกต้องเป็นอย่างไร พระพุทธศาสนามองธรรมชาติอย่างไร ว่าโดยสาระสำคัญ

1. พระพุทธศาสนามองธรรมชาติเป็นที่รื่นรมย์ สอนให้มองเห็นและชื่นชมในความงามของธรรมชาติ และให้เราสามารถมีความสุขกับธรรมชาติ ...

ถ้าคนทั่วไปมีทำที่ได้เพียงข้อที่ 1 เท่านั้นก็แก้ไขปัญหาไปได้เยอะแล้ว...

...ต้องให้มนุษย์มีความสุขในการอยู่กับธรรมชาติพอมนุษย์มีความสุขในการอยู่กับธรรมชาติบีบ เขาก็รักธรรมชาติเองเลยทันที ...

2. มองสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติว่าเป็นเพื่อนร่วมภพธรรมชาติอันเดียวกัน... สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดทั้งสิ้นคือเป็นเพื่อนร่วมภพธรรมชาติอันเดียวกัน จึงต้องมีเมตตาปรารถนาดีมีไมตรีต่อกัน ข้อนี้เป็นเหตุเป็นผลในตัว...

3. มองธรรมชาติโดยสัมพันธ์กับการพัฒนาตนของมนุษย์ว่าธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่า เอื้อต่อการพัฒนาตนของมนุษย์ เช่น ความสงัดวิเวกช่วยให้นม่น้อมจิตให้สงบเป็นสมาธิ ภาพของสิ่งทั้งหลายที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติเกื้อหนุนให้ปัญญามองเห็นความจริงของโลกและชีวิต ดังจะเห็นว่า ในการพัฒนาตนของพระภิกษุ ท่านสอนให้พระไปอยู่ป่า เอาธรรมชาติแวดล้อมเป็นปัจจัยเกื้อกูลในการพัฒนาตนของมนุษย์ เมื่อเราถือว่าธรรมชาติแวดล้อมเป็นปัจจัยเกื้อกูลในการพัฒนาตนของมนุษย์ เมื่อเราถือว่าธรรมชาติแวดล้อมเป็นปัจจัยเกื้อกูลในการพัฒนาตนของมนุษย์ มีส่วนอยู่ในระบบการพัฒนาตนของมนุษย์ มันก็มีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างสูง”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)”
(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 188-191)

ในเรื่องการแก้ปัญหาการทำลายป่าและสัตว์ป่า โดยเน้นสิ่งที่จะต้องทำ 2 อย่างคือ

1. การพยายามประสานประโยชน์ของทุกฝ่าย รวมทั้งการแก้ปัญหาคความยากจนด้วยวิธีประสานผลประโยชน์นี้และการสร้างระบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างความอยู่รอดของคนกับความอยู่รอดของป่าและสัตว์ป่าให้เด่นชัดขึ้นมา

2. การพัฒนาคนให้ลดความโลภความเห็นแก่ตัว และความโหดเหี้ยม โดยปลูกฝังเมตตากรุณาแก่กันแต่เด็ก ๆ รวมทั้งให้มีปัญญามองเห็นคุณค่าของป่า และรักป่าด้วยใจที่มีปัญญานำมา”

จากเรื่อง “คนไทยกับสัตว์ป่า” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 33)

“เรื่องธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมก็ใช้วิธีการอนุรักษ์ธรรมชาติหรือการสงวนทรัพยากร (conservation) ข้อนี้แยกได้เป็น 2 ด้านใหญ่ ๆ คือ การพิทักษ์รักษาบำรุงส่งเสริมสภาพธรรมชาติอย่างหนึ่ง และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัดและอย่างมีประสิทธิภาพอย่างหนึ่ง”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 76)

“มนุษย์จะต้องรู้จักแก้ไขปัญหาในการอยู่กับธรรมชาติแวดล้อม จะต้องจัดหาและจัดสรรปัจจัย 4 ให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยมีอาหารการกินเป็นต้นอย่างเพียงพอ และมีความเป็นอยู่สะดวกสบายพอสมควร ตลอดจนมีความปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ เป็นต้น การกระทำเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็น”

จากเรื่อง “พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544: 68)

สรุปได้ว่าตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) หากมนุษย์มีท่าทีต่อธรรมชาติที่ถูกต้องจะช่วยแก้ปัญหา และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ คือมนุษย์จะต้องรักและเห็นความสำคัญของธรรมชาติ ท่าทีต่อธรรมชาติที่ดีและจะนำไปสู่ความเกื้อกูล ที่มนุษย์ควรจะมีให้เกิดขึ้นมีดังนี้

1. รักและชื่นชมความงามของธรรมชาติ และมีความสุขกับการอยู่ในธรรมชาติ มองว่าธรรมชาติ มีคุณค่าในการพัฒนาชีวิตตนเอง
2. มองสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติว่าเป็นเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติด้วยกัน ควรมีความปรารถนาดีต่อกัน มนุษย์จึงควรปลูกฝังความเมตตา กรุณาเป็นคุณสมบัติในจิตใจ
3. บทบาทของมนุษย์ต่อธรรมชาติควรจะเป็นส่งเสริมบำรุงธรรมชาติ ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ ในขณะที่เดียวกันก็พยายามจัดสรรให้มนุษย์มีปัจจัย 4 เพียงพอ มีชีวิตที่สะดวกสบายพอสมควรและปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ

1.2.4.3 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ

พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ มีความสำคัญมากต่อชีวิตมนุษย์และการพัฒนา ซึ่งนักวิชาการจำนวนมากเชื่อการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่สมดุลก็เป็นสาเหตุของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้แนวทางเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ ไว้ดังนี้

“เราก็ต้องพัฒนาคนด้วย นี่ก็คือการที่จะต้องพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ คู่ขนานกันไปกับการพัฒนาคนให้มีจริยธรรม แล้วเราจึงจะเข้าสู่ภาวะพัฒนาโดยไม่เพิ่มปัญหา”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)”
(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 88)

“ถ้าเศรษฐศาสตร์จะมีความหมายอย่างแท้จริง เศรษฐศาสตร์จะต้องมีส่วนในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ในการทำให้มนุษย์มีความสามารถที่จะดำรงชีวิตที่ดีงาม มีความสุขร่วมกันได้ดียิ่งขึ้นด้วย มิฉะนั้นเศรษฐศาสตร์จะมีไว้เพื่ออะไร”

จากเรื่อง “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548: 48)

“การสร้างควมพรังพร้อมทางเศรษฐกิจจึงเป็นภารกิจสำคัญที่จะต้องทำ แต่เราจะต้องให้ความเจริญก้าวหน้าพรังพร้อมทางเศรษฐกิจนั้นสัมพันธ์กับจุดหมาย โดยเป็นไปเพื่อจุดหมาย คือให้เกิดคุณภาพชีวิต ซึ่งทำให้มนุษย์พร้อมที่จะสร้างสรรค์หรือปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ดีงาม”

จากเรื่อง “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548: 60)

“พฤติกรรมเศรษฐกิจ เมื่อหลักพระพุทธศาสนาเข้ามาสัมพันธ์แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการผลิตการบริโภคหรือการวิภาคแบ่งปันกระจายรายได้อะไรก็ตาม ก็จะมีเริ่มต้นจากจุดยืนที่ตัวมนุษย์ว่าจะต้องมีความรู้จักรัประมาณก่อน ความรู้จักรัประมาณ หรือความรู้จักพอดีนี้ ทางพระเรียกว่า **มัตตัญญูตา** เช่นรู้จักพอดีในการบริโภคอาหารก็เป็นโภชนะมัตตัญญูตา...

...เมื่อเรากินอาหารเพื่อคุณค่าที่แท้คือเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิต เพื่อสุขภาพดี เพื่อเป็นอยู่ผาสุกแล้ว เราก็ไม่เห็นแก่เอร็ดอรร้อย ไม่กินให้มากเกินไป ไม่กินอาหารที่เป็นพิษ หรือสิ่งที่ทำลายสุขภาพแม้จะเอร็ดอรร้อย เราก็จะกินแค่พอดี และรู้จักรัเลือกหาอาหารที่มีคุณค่าแม้บางทีจะไม่อรร้อยก็กินมันบ้าง อะไรทำนองนี้ ซึ่งนอกจากทำให้มีประโยชน์ต่อชีวิตของตนเองแล้ว พร้อมกันนั้น ก็ทำให้ลดการเบียดเบียนกันในสังคม และเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมไปในตัวด้วย อย่างนี้เรียกว่ารู้จักรัประมาณ หลักโภชนะมัตตัญญูตา ที่ให้ปฏิสังขาย มองหาคุณค่าแท้ๆ จึงเป็นประโยชน์ทั้งต่อการพัฒนาชีวิตของตน การอยู่ร่วมกันในสังคม และการรักษาสภาพแวดล้อมไปด้วย”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)”
(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 191-193)

“รวมความว่า จะต้องพัฒนาเศรษฐกิจพร้อมไปกับการพัฒนาตัวมนุษย์เองด้วย เพราะฉะนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องให้สมดุลด้วยการพัฒนามนุษย์ มิฉะนั้น ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็อาจจะเป็นเพียงภาพลวงตา ดังที่ปรากฏในหลายกรณี ว่าเป็นความเจริญทางเศรษฐกิจที่ทำให้ธรรมชาติเสื่อมโทรมบ้าง ... ประเทศมีความเจริญเติบโตใหญ่ทางเศรษฐกิจแต่แท้จริงแล้วปรากฏว่าคนส่วนใหญ่สูญเสียความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ส่วนในบางกรณีประเทศไม่มีความเจริญเติบโตใหญ่ทางเศรษฐกิจ แต่คนกลับมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจดีกว่า ถ้าอย่างนี้ เรายอมไม่มีความเจริญทางเศรษฐกิจ เพื่อให้คนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจจะดีกว่า”

จากเรื่อง “พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544: 73-74)

“ที่นี่ มาพูดถึงถึงเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ในแง่ความต้องการก่อน ...

พุทธศาสนาพูดถึงธรรมชาติของมนุษย์อย่างน้อยที่เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ จะฟังเข้าใจ 2 ประการ

ประการที่หนึ่ง คือ ความต้องการนี้ ตามหลักพุทธศาสนา ในแง่ที่หนึ่ง ยอมรับว่า มนุษย์มีความต้องการไม่จำกัด แต่นั่นเป็นเพียงความต้องการประเภทที่ 1

พุทธศาสนาแยกความต้องการเป็น 2 ประเภท ความต้องการอีกประเภท หนึ่งค่อนข้างจะจำกัด

ความต้องการ 2 ประเภทนี้ ถ้าใช้ภาษาสมัยใหม่ยังหาคำศัพท์โดยตรงไม่ได้ ความต้องการประเภทที่หนึ่ง ขอเรียกว่าความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตน คือ ตัณหา เป็นความต้องการที่ไม่จำกัด

ส่วนความต้องการประเภทที่ 2 ขอเรียกว่า ความต้องการคุณภาพชีวิต คือ ฉันทะ เป็นความต้องการที่มีขอบเขตจำกัด

ประการที่สอง ซึ่งสัมพันธ์กับหลักความต้องการ คือ พุทธศาสนาถือว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ และการที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้นี้ ก็สัมพันธ์กับความต้องการคุณภาพชีวิต กล่าวคือ

การที่มนุษย์ต้องการคุณภาพชีวิตนั้น เป็นการแสดงถึงภาวะที่มนุษย์ ต้องการพัฒนาดตนเอง หรือพัฒนาศักยภาพของตนเองขึ้นไป

เพราะฉะนั้น สาระอย่างหนึ่งของการพัฒนามนุษย์ก็คือ การที่เราจะต้อง พยายามหันเห หรือปรับเปลี่ยนความต้องการจากความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตน มาเป็นความต้องการคุณภาพชีวิต

นี่เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของการฝึกฝนพัฒนาตนของมนุษย์ซึ่งก็มาสัมพันธ์ กับเรื่องความต้องการ”

จากเรื่อง “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548: 26-30)

ผู้วิจัยจึงสรุปว่าในแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พฤติกรรมทาง เศรษฐกิจที่สอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธศาสนา จะสามารถนำมนุษยชาติไปสู่การพัฒนาที่ ยั่งยืนได้ ซึ่ง พฤติกรรมทางเศรษฐกิจที่มนุษย์ควรจะได้เรียนรู้ และฝึกหัดปฏิบัติเป็นดังนี้

1. พัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาคน สังคม และธรรมชาติ ซึ่งเป็น องค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. ทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ โดยตั้งอยู่บนความประมาท รู้จักคุณค่าแท้ มุ่งพัฒนามนุษย์ และสร้างสรรค์เกื้อกูลสังคม และธรรมชาติ ต้องพัฒนาให้มนุษย์สร้างและสนองความต้องการประเภทขั้นต่ำ ซึ่งจะนำไปสู่คุณค่าแท้ของชีวิต ในขณะที่ลด ละ ความอยากประเภทตัณหา

3. ตระหนักว่าความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สำคัญกว่า ความเจริญจากเศรษฐกิจ ภารกิจสำคัญทางเศรษฐกิจ คือ การแก้ปัญหาความหิวและความยากจน

1.2.4.4 การใช้เทคโนโลยี

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นิยาม เทคโนโลยีว่า เป็นเครื่องมือขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ ทำให้มนุษย์สามารถทำสิ่งต่างๆ ได้มากมาย เทคโนโลยีเป็นเรื่องสำคัญที่มนุษย์จะต้องทำความเข้าใจเพราะเทคโนโลยีเป็นที่มาของปัญหามากมาย แต่ขณะเดียวกันเทคโนโลยีก็เป็นปัจจัยสำคัญ อย่างหนึ่งที่จะแก้ปัญหาต่างๆ และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) คิดว่าสิ่งที่มนุษย์ควรจะเรียนรู้เรื่องเทคโนโลยีมีดังนี้

- ต้องใช้เทคโนโลยีด้วยความไม่ประมาท และใช้เพื่อการสร้างสรรค์ และเพื่อการศึกษา ไม่ใช่ใช้เพื่อการเสพ

- ต้องพัฒนาเทคโนโลยีไปพร้อมๆ กับการพัฒนามนุษย์
- ต้องพัฒนาและใช้เทคโนโลยีเพื่อฟื้นฟู รักษา และเกื้อกูลธรรมชาติ

“เนื่องจากเทคโนโลยีเป็นเครื่องขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ ทำงานแทนมนุษย์ได้มากมาย และอีกประการหนึ่งเป็นเครื่องบำรุงบำเรออำนวยความสะดวก สะดวกสบาย ถ้ามนุษย์ใช้มันด้วยสติและมีโยนิโสมนสิการ โดยปฏิบัติต่อมันถูกต้อง มันก็จะเป็นปัจจัยที่เกื้อกูลยิ่งทั้งในการพัฒนาตัวมนุษย์เองและในการนำการพัฒนาที่ยั่งยืนไปสู่จุดหมาย แต่ถ้ามนุษย์ลืมหิวใจเลิกละไปโดยใช้แต่เทคโนโลยีทำงานให้และเสพสุขโดยใช้เทคโนโลยีบำรุงบำเรอ มนุษย์จะโน้มเอียงไปในทางที่จะพึงพาและตกเป็นทาสของเทคโนโลยี ทั้งในแง่อินทรีย์ที่ทำงานการและในด้านความสุข คือขาดเทคโนโลยีแล้วทำงานไม่ได้ ดำเนินชีวิตให้ได้ผลดีไม่ได้ และมีความสุขไม่ได้ ผลก็จะกลายเป็นว่าเทคโนโลยีนำมาซึ่งความเสื่อมแก่มนุษย์ มนุษย์จึงจะต้องไม่ประมาท และให้ความเจริญของเทคโนโลยี เคียงคู่กันไปกับการพัฒนาตนเอง ไม่ใช่เทคโนโลยีเจริญแต่มนุษย์เสื่อมลง และมนุษย์เป็นทาสของเทคโนโลยี แทนที่จะเป็นเจ้านายใช้เทคโนโลยี”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)”
(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 253-254)

“ทำอย่างไรจะให้มนุษย์ พยายามสร้างเทคโนโลยีชนิดที่อำนวยความสะดวก
ในทางที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ และใช้เทคโนโลยีนั้น
ในทางที่เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต”

จากเรื่อง “คนไทยสู่ยุคไอที” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550: 51)

“สังคมไทยจะต้องแก้ไขเกี่ยวกับเรื่องเทคโนโลยี เริ่มต้นตั้งแต่การใช้เพื่อ
เสพกับการใช้เพื่อศึกษาและสร้างสรรค์

เวลานี้เด็กหาความสุขจากการเสพเทคโนโลยีมาก ต่อไปการศึกษาตั้งแต่ใน
บ้าน จะต้องมุ่งเน้นที่จะช่วยให้เขามีความสุขจากการใช้เทคโนโลยีทำการสร้างสรรค์
เด็กที่พัฒนาจะมีความสุขแบบนี้ คือ ความสุขจากการใช้เทคโนโลยีทำการสร้างสรรค์
หรือความสุขจากการสร้างสรรค์ด้วยเทคโนโลยีเขาจะมีความสุขจากการใช้
คอมพิวเตอร์สร้างงาน ไม่ติดอยู่กับการหาความสุขจากการใช้คอมพิวเตอร์เล่นเกมส์
เขาจะใช้เทคโนโลยีทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ขึ้นมา ถ้าเด็กมาถึงขั้นนี้ พ่อแม่อุ่นใจ
สบายใจได้ และสังคมของเราก็มีหวังที่จะพัฒนาแต่ถ้าเด็กยังหาความสุขจากการ
เสพเทคโนโลยีแล้ว ให้ระวังเถิด”

จากเรื่อง “คนไทยสู่ยุคไอที” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550:
177-178)

“ตกลงว่าจะต้องพัฒนาคนให้เหนือเทคโนโลยีไม่ว่าเทคโนโลยีจะเจริญไป
เท่าไร ก็ต้องพัฒนาคนให้เหนือเทคโนโลยีนั้น อย่าให้ต่ำกว่าอย่าให้คนเป็นทาสของ
เทคโนโลยี ถ้าเทคโนโลยีเหนือกว่าคนเมื่อไร อันตรายก็จะเกิดขึ้น ถ้าคนยังเหนือ
เทคโนโลยีก็มีทางรอด เพราะคนยังรักษาอิสรภาพอยู่ได้ ฉะนั้นข้อที่หนึ่งในแง่ของ
คนก็เป็นอันว่า พัฒนาคนให้เหนือเทคโนโลยีเพื่อรักษาอิสรภาพไว้ให้ได้ตลอด”

จากเรื่อง “คนไทยสู่ยุคไอที” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550:
145-146)

“ในแง่ของธรรมชาติแวดล้อม งานของเราคือ ทำอย่างไรเราจะใช้เทคโนโลยี
เอาประโยชน์จากธรรมชาติได้โดยไม่เบียดเบียนและทำลายธรรมชาติ ให้การได้
ประโยชน์จากธรรมชาติเป็นการเกื้อกูลธรรมชาติด้วย”

จากเรื่อง “คนไทยสู่ยุคไอที” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550: 147)

สรุปได้ว่าพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นิยามเทคโนโลยีว่า เป็นเครื่องมือขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ ซึ่งทำให้มนุษย์สามารถทำสิ่งต่างๆ ได้มากมายทั้งสร้างสรรค์และทำลาย ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน สิ่งที่เราจะเรียนรู้เรื่องเทคโนโลยีมีดังนี้

1. ต้องใช้เทคโนโลยีด้วยความไม่ประมาท และใช้เพื่อการสร้างสรรค์ และเพื่อการศึกษา ไม่ใช่ใช้เพื่อการเสพ
2. ต้องพัฒนาเทคโนโลยีไปพร้อมๆ กับการพัฒนามนุษย์
3. ต้องพัฒนาและใช้เทคโนโลยีเพื่อฟื้นฟู รักษา และแก้วิกฤตธรรมชาติ

สรุปเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ตามที่ได้ศึกษาผลงานต่างๆ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้วิจัยสามารถสรุปแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของท่านได้ว่า การเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนคือการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา หรือการพัฒนาตนเองทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจและปัญญา การเรียนรู้เป็นสิ่งจำเป็นตามธรรมชาติของมนุษย์เพราะมนุษย์เกิดมาพร้อมกับความไม่รู้ว่าควรจะใช้ชีวิตอย่างไร การเรียนรู้เป็นสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ และเป็นขบวนการที่จะต้องทำไปตลอดชีวิต จึงเรียกว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิต การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นผลที่จะเกิดขึ้นได้ เมื่อมนุษย์มีการเรียนรู้จนสามารถจัดชีวิตให้ บุคคลแต่ละคน รวมทั้งสังคมในภาพรวมและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลเกื้อกูล นอกจากนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ยังได้เสนอว่าเรื่องที่เราจะต้องเรียนรู้อย่างเร่งด่วนได้แก่ เรื่องการสร้างปฏิสัมพันธ์หรือความเชื่อ ความเห็นใหม่ เรื่องทัศนคติต่อธรรมชาติ เรื่องพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ และเรื่องการใช้เทคโนโลยี

ส่วนที่ 2 แนวคิดเรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ไม่ได้พูดถึงเรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาในงานเขียนและงานบรรยายต่างๆ มากนัก สามารถยกมาเป็นตัวอย่างได้เล็กน้อย

“ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี จึงมิได้เป็นหลักประกันหรือเป็นเครื่องแสดงถึงความพัฒนาของจิตใจมนุษย์ หรือการพัฒนาตัวของมนุษย์เอง แต่แสดงถึงการที่ความเจริญของจิตใจก้าวไม่ทัน หรือไม่ได้ก้าวไปด้วยกันกับความเจริญของ

เทคโนโลยี ดังนั้น ถ้ามนุษย์เคยเบียดเบียนแย่งชิงทำลายและลุ่มหลงมัวเมาอย่างไร เทคโนโลยีก็เพียงมาช่วยเสริมให้การเบียดเบียนแย่งชิงทำลายและลุ่มหลงมัวเมานั้น และดูเหมือนว่ามนุษย์ยุคปัจจุบัน จะใช้เทคโนโลยีในรูปลักษณะนี้เป็นเครื่องมือให้การศึกษแก่มวลชน และแก่เยาวชนเป็นแนวหลัก

ถ้าการศึกษาของประชาชน โดยเฉพาะของเด็กและเยาวชน เป็นไปอย่างนี้ ไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นที่ยอมรับของทางการหรือไม่ก็ตาม แต่ก็เป็นการศึกษาที่นอกกรอบกระแสหลัก แล้วจะหวังความสวัสดิแก่สังคมนี้ได้อย่างไร เพราะที่แท้แล้วมันหาใช้การศึกษาไม่ แต่เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับการศึกษาเลยทีเดียว”

จากเรื่อง “คนไทยสู่ยุคไอที” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550: 47-48)

“ถ้าจะให้สังคมไทยเจริญพัฒนาอย่างถูกต้อง เพื่อให้เป็นสังคมที่ดีงาม หรือ แม้แต่เพียงพอเพื่อให้เป็นสังคมที่มีชัยชนะในเวทีการแข่งขันของโลก จะต้องมีการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบที่จะพัฒนาคนโดยเฉพาะอนุชนคือเด็ก และเยาวชน หรือลูกไทยหลานไทย”

จากเรื่อง “คนไทยสู่ยุคไอที” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550: 146-147)

“เหตุปัจจัยที่สำคัญมาก ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นรากฐานของค่านิยม ก็คือสิ่งที่เรียกว่า ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ของคนในสังคมนั้นเอง ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ก็คือพื้นฐานจิตใจ พื้นฐานทางปัญญาของคนในสังคมนั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ซึมซาบไหลมาในกระแสวัฒนธรรม... ภูมิจิต ภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่มาในกระแสวัฒนธรรมก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมนั่นเอง วัฒนธรรมทั้งหมดก็เป็นผลของการศึกษาในอดีต ทั้ง การศึกษาอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งการศึกษาโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว วัฒนธรรมของเราที่เกิดขึ้นคืออะไร มองให้ดีแล้ว มันก็คือผลรวมของการศึกษาของชาติไทยทั้งหมดในอดีตนั่นเอง ในที่นี้เรากำลังมองการศึกษาในวงกว้าง วงกว้างที่ไม่ใช่การศึกษาในห้องเรียนในชั้นเรียน ไม่ใช่การศึกษาในสถาบันเท่านั้น แต่เรามอง การศึกษาของคนทั้งชาติทั้งประเทศ”

จากเรื่อง “ธรรมกับการศึกษาของไทย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538: 14-15)

“ที่นี้มองไปอีกด้านหนึ่ง อาตมภาพก็เห็นไปว่า ชาวบ้านเหล่านี้เขาก็ได้รับการศึกษาอีกด้านหนึ่ง ซึ่งเราเรียกได้ว่าเป็นการศึกษานอกโรงเรียน เป็นการศึกษา นอกแบบเป็น *Informal Education* คือ การที่สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ประเพณีนั้นทำให้จิตใจของเขายังมีความเยือกเย็น มีความยิ้มแย้มแจ่มใส สามารถที่จะทนรับสิ่งที่เข้ามาบีบคั้นการดำรงชีวิตเหล่านี้โดยไม่มีกรอียดฮึด ไม่ได้คิดซึ่งเคียด โกรธแค้นไม่แสดงอาการที่ว่าฉันจะต้องลุกฮือขึ้นมาต่อต้านล้มล้างรัฐบาล อะไร ทำนองนี้เขาไม่ได้พูดเลย นี่ก็เป็นการศึกษาด้านหนึ่งที่เราควรที่จะเอาใจใส่เหมือนกัน เป็น *Informal Education* อีกอันหนึ่งที่มีอยู่ในสังคมไทยที่เราอาจจะมองข้ามไป”

จากเรื่อง “ทางสายกลางของการศึกษาไทย” พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตฺโต), 2530: 192)

แต่ในงานเขียนบางแห่งท่านได้พูดถึงหลักการของรูปแบบการศึกษาไว้กว้างๆ โดยเน้นที่บุคคลที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการศึกษา

“การศึกษาจะต้องมีองค์ประกอบด้านบุคคล ใครเล่าคือองค์ประกอบที่สำคัญในการศึกษาในขบวนการให้การศึกษาโดยเฉพาะที่จัดขึ้นเป็นรูปแบบ เป็นระเบียบแบบแผน ... จะมีบุคคลผู้เป็นองค์ประกอบในการศึกษาที่สำคัญ 2 ฝ่ายคือ ครูฝ่ายหนึ่ง กับศิษย์อีกฝ่ายหนึ่ง ผู้ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการศึกษานี้ เป็นตัวการที่จะยังกิจกรรมการศึกษาให้ดำเนินไป ครูเป็นสื่อชักนำหรือเหนี่ยวนำ การศึกษาให้เกิดแก่ศิษย์ ศิษย์เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากสื่อนั้นในการยังการศึกษาให้เกิดขึ้นแก่ตน”

จากเรื่อง “ปรัชญาการศึกษาไทย” (พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตฺโต), 2525: 130)

“ผู้ทำหน้าที่เป็นครูซึ่งพยายามชักนำการศึกษาให้เกิดขึ้นแก่ศิษย์ จะต้องคอยสำรวจตนเองว่า ได้ทำหน้าที่เพื่อจะทำปัญหาหรือการศึกษาที่แท้จริงให้เกิดขึ้นแล้วหรือยัง หน้าที่ของครูในขบวนการการศึกษาสรุปได้มี 2 อย่าง

อย่างหนึ่งเราเรียกหน้าที่ของครูว่าเป็น สิบปทายก หรือ ศิลปทายก สิบปทายกคืออะไร สิบปทายกคือผู้ให้ศิลปวิทยาหรือผู้ถ่ายทอดศิลปวิทยา หมายความว่า... ถ่ายทอดศิลปวิทยาการแก่ศิษย์...

หน้าที่ประการที่สอง เรียกว่าเป็นหน้าที่ของกัลยาณมิตร หน้าที่ของกัลยาณมิตรก็คือ การที่จะเป็นผู้ชี้แนะ เป็นผู้กระตุ้นเตือนให้ศิษย์รู้จักคิดรู้จักใช้ปัญญา ฝึกการใช้ปัญญา และรู้จักรับผิดชอบสร้างสมคุณธรรมให้เกิดมีขึ้นในตน ให้เป็นคนไม่มีทุกข์ไม่มีปัญหา อันนี้เป็นสิ่งสำคัญเป็นหน้าที่ในทางการศึกษาโดยตรง เป็นหน้าที่หลักของครู หรือหน้าที่ที่ทำให้ได้ชื่อว่าเป็นครู ครูได้ทำหน้าที่นี้หรือไม่... จะต้องสำรวจตนเองว่า เราได้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรหรือไม่”

จากเรื่อง “ปรัชญาการศึกษาไทย” (พระราชวรมุณี (ประยูรค์ ปยุตโต), 2525: 130-131)

“จุดรวบยอดและผลพิสูจน์ของการพัฒนาการศึกษาก็อยู่ที่บุคคล 2 พวกที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินการศึกษาคือ ครู กับศิษย์ หรือผู้ให้การศึกษากับผู้รับการศึกษานี้เอง การพัฒนาการศึกษาและการวัดผลการพัฒนาการศึกษา จึงน่าจะต้องเน้นที่การทำหน้าที่ของบุคคล 2 พวก ดูว่าครูทำหน้าที่ครบถ้วนทั้งในฐานะสืบทายก และในฐานะกัลยาณมิตรหรือไม่ ผู้รับการศึกษาบริบูรณ์ด้วยอัตตัตถะและปรตถะหรือไม่ เมื่อทำได้เช่นนี้แล้วก็ถือว่า การพัฒนาการศึกษาได้เข้าถึงสาระของการศึกษาแล้ว การเข้าถึงสาระของการศึกษานั้น มันมีจุดจบหรือว่ามันมีหลักยืนที่แท้จริงของมัน ถ้าทำได้เช่นนี้แล้วเราก็ไม่ต้องมาพัฒนาในส่วนสาระเนื้อหาต่อไป ส่วนที่เราจะต้องพัฒนาก็คือรูปแบบหรือระบบวิธีต่างหาก ว่าเราจะพัฒนาระบบวิธีหรือวิธีการให้การศึกษา ในระบบก็ตาม นอกกระบบก็ตาม กันอย่างไร จึงจะบรรลุถึงเนื้อหาสาระของการศึกษาอย่างนี้”

จากเรื่อง “ปรัชญาการศึกษาไทย” (พระราชวรมุณี (ประยูรค์ ปยุตโต), 2525: 130)

“การศึกษาที่สัมฤทธิ์ผล ย่อมจะแสดงตัวออกมาให้ปรากฏในรูปที่เป็นคุณสมบัตินุคลิกภาพ และการดำเนินชีวิตของผู้รับการศึกษานั้นเอง ดังนั้น เพื่อผลในทางปฏิบัติ ท่านจึงจับเอาคุณสมบัตินุคลิกภาพ และการดำเนินชีวิตของผู้ที่การศึกษามาจัดวางกำหนดไว้ ถือเป็นจุดมุ่งหมายของการศึกษาด้วย และเป็นเครื่องทดสอบสัมฤทธิ์ผลของการศึกษาไปด้วยพร้อมกัน โดยวางหลักว่าการศึกษาที่ได้ผลจะต้องทำให้ผู้ได้รับการศึกษาเจริญงอกงามขึ้นในแนวทางของอัตตถะ 2 อย่าง และบรรลุอัตตถะ หรืออรรถถะ 2 อย่างต่อไปนี่คือ

อัตตัตถะ แปลว่า ประโยชน์ตน

ปรัดตะ แปลว่า ประโยชน์เพื่อผู้อื่น

ข้อที่ 1 อัดตัตตะ ประโยชน์ตน คนโดยมากพอบอกว่าประโยชน์ตน ก็มักจะนึกถึงทรัพย์สิน ลาภ ยศ อำนาจ สุข สรรเสริญ ที่เกิดแก่ตน ความจริงอันนั้นไม่ใช่ อันที่เราต้องการคือ อรรถประโยชน์ ... คือ ความเจริญอกงามที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของเธอ ... คือความมั่งคั่งแห่งสติปัญญาและคุณธรรม ปัญญา เขามีมากขึ้นไหม เขามีคุณธรรมอะไรดีขึ้นไหม มีศีล มีสุตะ มีจาคะ มีสติ มีวิริยะ มีขันติมากขึ้นหรือไม่ มีความสามารถที่จะพึ่งตนเอง มีความพร้อมที่จะดำเนินชีวิตที่ดีหรือยัง เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่าเป็นประโยชน์ตน ถ้าหากว่ามีประโยชน์ตนเพิ่มพูนขึ้นอย่างนี้แล้วก็จะนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดี...

ข้อที่ 2 ปรัดตะ ประโยชน์เพื่อผู้อื่น การศึกษาได้ทำให้ตัวผู้ศึกษาหรือผู้รับการศึกษานั้น เป็นบุคคลที่เป็นประโยชน์หรือสามารถทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นหรือไม่ เช่น เขารู้จักหน้าที่ รู้จักความรับผิดชอบต่อส่วนรวม รู้จักรักษาระเบียบสังคมหรือไม่ คือชีวิตของเขานั้นได้เกื้อกูลแก่ผู้อื่น เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตที่ร่วมกันของคนทั้งหลาย เป็นไปเพื่อความดีงามที่ร่วมกันหรือไม่ หรืออย่างน้อยไม่เป็นไปเพื่อกระทบกระเทือน ทำชีวิตที่ร่วมกันหรือประโยชน์ที่ร่วมกันของสังคมนั้นให้เสื่อมสูญไป”

จากเรื่อง “ปรัชญาการศึกษาไทย” (พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต), 2525: 134-136)

แม้พระพรหมคุณาภรณ์จะไม่ได้พูดถึงเรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาไว้มากนัก แต่แนวคิดของท่านก็น่าสนใจ ซึ่งอาจสรุปแนวคิดเรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ว่า

1. การมองการศึกษาต้องมองทั้งภาพรวม ไม่ใช่สนใจเฉพาะการศึกษาในสถาบันหรือในชั้นเรียนเท่านั้น เพราะการศึกษานอกระบบ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลสูงต่อชีวิตของประชาชน ดังนั้นจึงต้องให้ความสำคัญด้วย
2. ท่านมักพูดถึงการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบไว้พร้อมๆ กันโดยไม่กล่าวแยก และให้ความสำคัญที่เป้าหมายมากกว่าว่า เป้าหมายของรูปแบบการศึกษาต่างๆ คือ การพัฒนามนุษย์
3. วัฒนธรรมเป็นผลรวมที่เกิดมาจากรูปแบบการศึกษาทั้งหมดในอดีต ทั้งการศึกษาในระบบและนอกระบบ รวมทั้งการศึกษาที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบัน

และยังทำหน้าที่เป็นผู้ให้การศึกษาเองด้วย ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงควรให้ความสนใจกับเรื่อง วัฒนธรรมด้วย

4. สาระสำคัญของรูปแบบการศึกษา คือ การจัดการศึกษาในรูปแบบใดก็ตาม จะประกอบไปด้วยบุคคล 2 ฝ่าย คือ ผู้ให้การศึกษา (ครู) กับผู้รับการศึกษา (ศิษย์) การจัดการศึกษาที่ดีคือสามารถเอื้อให้ บุคคลทั้ง 2 ฝ่าย ได้ต้องทำหน้าที่ของตนเอง คือ ครูต้องเป็นทำหน้าที่ สอนวิชาความรู้ (สืปพายก) และสอนให้ศิษย์เป็นพัฒนาชีวิตตามหลักไตรสิกขา เป็นคนดี สามารถมีชีวิตที่ติงามสร้างสรรค์ได้ (กัลยาณมิตร) ส่วนศิษย์จะต้องได้รับการศึกษาที่สมบูรณ์ สามารถสร้างประโยชน์ตน คือมีชีวิตที่ติงามสร้างสรรค์ (อัตตัตถะ) และสามารถสร้างประโยชน์เพื่อผู้อื่น เพื่อส่วนรวมได้อีก (ปรัตถะ) รูปแบบการศึกษาต้องนำมาสู่เป้าหมายนี้

ส่วนที่ 3 แนวคิดเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พูดถึงกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ไว้ว่าเริ่มจากการ รับประสบการณ์ ผ่านประสาทสัมผัส

“ประสบการณ์เข้ามาทางทวารหรืออายตนะ หรืออินทรีย์ที่ทำการรับรู้ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และพอรับเข้าไปแล้วก็มาอยู่ในใจ ระลึกขึ้นมาเป็น ความจำ เป็นประสบการณ์เก่า ตลอดจนประสบการณ์ทางใจในเวลานั้นๆ เช่น ความรู้สึกรัก ความรู้สึกชัง ความรู้สึกเกลียด ความรู้สึกเครียด นี่เป็นประสบการณ์ที่เป็นความรู้สึกทางจิตใจ ซึ่งไม่มีทางตา หู จมูก ลิ้น

ประสบการณ์ต่างๆ นี้ เป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องรับอยู่เสมอท่านเรียกว่า กระทบ มนุษย์ต้องกระทบกับสิ่งที่เรียกว่าอารมณ์ หรือประสบการณ์เหล่านี้ ...

ประสบการณ์ที่เข้ามา หรือสิ่งที่ถูกรับรู้ หรือที่เรียกว่าอารมณ์นี้ เข้ามาทาง ตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และปรากฏในใจ เรียกว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ หรือสิ่งที่ได้รู้ ได้เห็น ได้ยิน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้โดยมากจะมีเป็น 2 ประเภทคือ

1. ประเภทที่ทำให้รู้สึกสบายใจ ถูกใจ
2. ประเภทที่ไม่สบายใจ ไม่ถูกใจ

ถ้าอยู่กึ่งกลางระหว่างสองประเภทนี้ ก็เรียกว่าเฉยๆ ...

พอรับประสบการณ์เข้ามา พร้อมทั้งคุณสมบัติที่ปรากฏแก่มนุษย์ มนุษย์ ก็จะมีท่าที่ตอบสนอง ถ้าถูกใจสบายใจก็ชอบใจ ถ้าไม่ถูกใจ ไม่สบายใจ ก็... ไม่

ชอบหรือเกลียด ทางพระเรียกว่า ถูกใจก็ยินดี ไม่ถูกใจก็ยินร้าย หรือชอบกับชัง นี่เป็นท่าทีของมนุษย์ธรรมดาตั้งแต่เกิดมา...

จากความยินดี ชอบใจ หรือจากความยินร้าย ไม่ชอบใจ ก็คิดไปต่างๆ ตามอิทธิพลของความชอบชัง หรือยินดียินร้ายนั้น เรียกว่าเป็นความคิดปรุงแต่ง ต่อจากความคิดปรุงแต่ง ก็แสดงออกมาเป็นการพูดการทำต่างๆ ซึ่งไม่เป็นไปด้วยความรู้ เอาแต่ความอยากเข้าว่า เข้ากับกระบวนการเมื่อก็ คือทำให้เกิดปัญหา เพราะไม่รู้ความจริง แล้วปฏิบัติไม่ถูกต้องตามกฎของความจริง เรียกว่า เป็นท่าทีการมองสิ่งทั้งหลายตามแบบของมนุษย์ที่ยังไม่มีการศึกษา

พอมีการศึกษา ท่าทีแบบยินดียินร้ายนี้เปลี่ยนไปเป็นท่าทีของการเรียนรู้ เราเริ่มเปลี่ยนอย่างไร ตอบว่า พอคนเรามีจิตสำนึกในการศึกษาพัฒนาตน ท่าทีต่อประสบการณ์ก็เปลี่ยนไป สิ่งทั้งหลายที่เข้ามาไม่ทำให้เกิดปฏิกิริยาชอบชังแต่กลายเป็นข้อมูลของความรู้ไปทั้งหมด

ตอนแรกนั้น ประสบการณ์เข้ามาในลักษณะของสิ่งที่ถูกใจไม่ถูกใจ แต่ตอนนี้มันเปลี่ยนเป็นข้อมูลของความรู้ เราจะมองเห็นสิ่งทั้งหลายในแง่ที่เป็นสิ่งซึ่งเราจะได้เรียนรู้ เป็นข้อมูลที่เรานำมาใช้ในการฝึกฝนพัฒนาตน หรือทำประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ในเวลาที่ได้รับประสบการณ์ เราจะมองว่าจากสิ่งนี้หรือประสบการณ์นี้ เราได้ประโยชน์อะไรบ้างที่จะนำไปใช้ในการฝึกฝนพัฒนาตน เราได้ข้อมูลอะไรที่จะนำไปใช้ในการแก้ปัญหา ตอนนี่การมองสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนไป นี่คือจุดเริ่มต้นของการศึกษา คือ การที่ท่าทีต่อประสบการณ์ต่างๆ เปลี่ยนแปลงไป...

แต่ถ้ามีท่าทีของการชอบชัง ปัญญาจะไม่เกิดเลย ปัญญาหยุดทันที ไม่มีปัญญาตั้งแต่เริ่มต้น... กิเลสก็เกิดขึ้นมีความรู้สึกชอบชัง ความโกรธ เกลียด ความรู้สึกอย่างนั้นอย่างนี้ตามมา ไม่เกิดความรู้ ไม่เกิดปัญญา

แต่ถ้ามองเป็นการเรียนรู้แล้ว เราจะได้ปัญญา ได้ความรู้ได้ข้อมูลไปหมด นั่นคือการมองตามความเป็นจริง อันนี้คือท่าทีต่อประสบการณ์อันเป็นพื้นฐานเบื้องต้น เป็นจุดนำไปสู่การศึกษาและพัฒนาตนเอง”

จากเรื่อง “พุทธศาสตร์กับการแนะแนว”(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 26-30

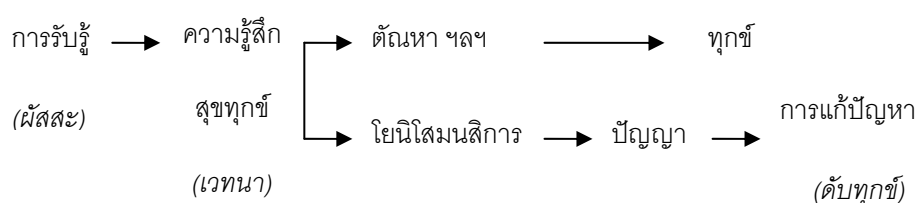

“ปัญหาและปัญญาของมนุษย์ เริ่มจากประสบการณ์เมื่อเราพบ ประสบการณ์หรือสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วเราไม่มีความรู้ จึงปฏิบัติไม่ ถูกต้องก็เกิดปัญหา แต่ถ้าเราปฏิบัติถูกโดยเริ่มด้วยความรู้ ก็นำไปสู่การแก้ปัญหา ได้สำเร็จจุดเริ่มต้นจึงอยู่ที่การพบกับประสบการณ์ว่าจะพบกับมันอย่างไร

การพบประสบการณ์ที่เป็นจุดเริ่มต้นนั้น เป็นจุดเริ่มต้นที่เป็นจุดแยกหรือ เป็นต้นทางสองแฉ่งด้วย คือจะเป็นการพบกับประสบการณ์ด้วยท่าทีที่ผิดพลาด หรือด้วยท่าทีที่ผิดพลาด หรือด้วยท่าทีที่ถูกต้องถ้าเริ่มต้นจากการมีท่าทีหรือการมี เจตคติที่มองสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ก็จะนำไปสู่การปฏิบัติถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย เริ่มตั้งแต่การปฏิบัติถูกต้องต่อชีวิตของตน แล้วก็นำไปสู่การแก้ไขปัญหาก็สำเร็จ”

จากเรื่อง “พุทธศาสตร์กับการแนะแนว” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 22-23)

“จุดสำคัญที่โยนิโสมนสิการเข้ามาเริ่มบทบาท ก็คือการตัดตอนไม่ให้ เวทนามีอิทธิพลเป็นปัจจัยก่อให้เกิดต้นเหตุต่อไป คือ ให้มีแต่เพียงการเสวยเวทนา แต่ไม่เกิดต้นเหตุ เมื่อไม่เกิดต้นเหตุ ก็ไม่มีความคิดปรุงแต่งตามอำนาจของต้นเหตุ นั้นต่อไป เมื่อตัดตอนกระบวนการคิดของต้นเหตุแล้ว โยนิโสมนสิการก็นำความคิด ไปสู่แนวทางของการก่อเกิดปัญญา แก้ปัญหา ดับทุกข์ และทำให้การศึกษาต่อไป อาจเขียนกระบวนการความคิดให้ดูง่าย ๆ ดังนี้”

จากเรื่อง “ทางสายกลางของการศึกษาไทย” (พระราชวรมูณี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2530: 156)

“เป็นอันว่า เมื่อบุคคลเริ่มมีการศึกษา เขาก็เริ่มให้ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็น ทั้งคนที่มีการศึกษาและคนไม่มีการศึกษาก็ใช้สิ่งเดียวกัน ... การศึกษาก็เริ่มที่ นั้น คือ เริ่มที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา

ก. เมื่อยังไม่มีการศึกษาก็ใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพื่อเสพสิ่งที่ชอบใจ เพื่อให้เกิดความสบาย ที่เรียกว่าสุขเวทนา ชีวิตของเขาอยู่ในระดับของการใช้ตา หู จมูก ลิ้น เพื่อเสพ และสุขทุกข์ของเขาที่อยู่ทีสิ่งชอบใจ และไม่ชอบใจ

ข. แต่พอเริ่มมีการศึกษาเขาก็เริ่มใช้ ตา หู จมูก ลิ้น เพื่อการเรียนรู้ และเขาก็มีความสุขใหม่จากการเรียน ซึ่งเป็นความสุขที่ไม่ขึ้นต่อสิ่งชอบใจหรือไม่ชอบใจ ประสบการณ์ทุกอย่างสามารถเป็นสิ่งเรียนรู้ได้ทั้งนั้นเพราะฉะนั้นเขาจึงได้ความสุขจากทุกประสบการณ์

ตรงนี้เป็นความก้าวหน้าและเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการศึกษา และคนก็เริ่มพัฒนา

พอถึงจุดนี้ คือพอเขาใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็น เรา เรียกว่าคนเริ่มมีการศึกษา การศึกษาดังต้นที่นี้”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 26-27)

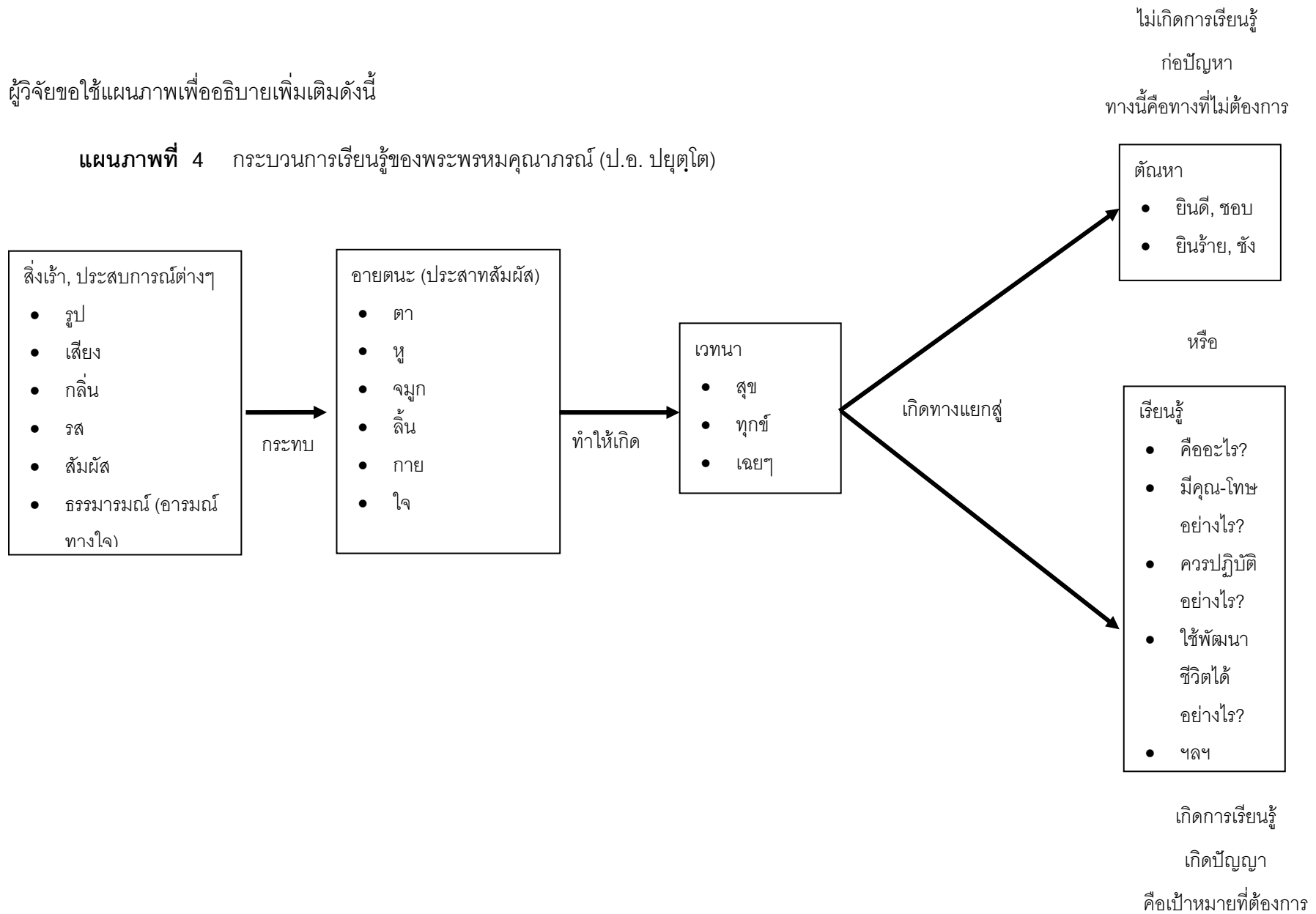
ตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ เริ่มต้นที่การรับประสบการณ์ ผ่านทางอายตนะ หรือ อินทรีย์ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อรับประสบการณ์แล้วจะเกิดความรู้สึกหรือเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งคือ สุข ทุกข์ หรือเฉยๆ ขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการตามธรรมชาติ เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ กับทุกคน แต่ขั้นตอนต่อจากนี้จะเป็นทางแยกหรือจุดตัดสินใจว่าจะเกิดการเรียนรู้หรือไม่ เพราะเมื่อเกิดความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉยๆ แล้วแต่ละคนอาจจะ

1. เกิดความรู้สึกชอบใจ ไม่ชอบใจหรือยินดี ยินร้าย ซึ่งจะนำไปสู่การมุ่งให้ได้มาซึ่งความรู้สึกแบบนั้น หรือมุ่งหลีกเลี่ยงให้พ้นไปจากความรู้สึกแบบนั้น ซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาต่างๆ และความทุกข์ จากการแก่งแย่งเบียดเบียนทำร้ายกัน ถ้ามาสู่จุดนี้ ซึ่งอาจเรียกว่าวิถีแห่งตัณหา ถือว่าไม่มีการศึกษาหรือการศึกษาไม่เกิดขึ้น หรือ

2. เกิดการเรียนรู้ ทั้งในด้านการรับรู้ข้อมูลสิ่งต่างๆ เป็นอย่างไร รวมทั้งเกิดการพัฒนาชีวิตในด้านต่างๆ ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาจนสามารถแก้ปัญหาต่างได้ และมีความสุข หรือแม้กระทั่งความยั่งยืน ซึ่งเป็นจุดสนใจของการวิจัยครั้งนี้ จุดนี้คือ สภาวะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ถือว่า เป็นการเรียนรู้ หรือ การศึกษาที่แท้จริง

ผู้วิจัยขอใช้แผนภาพเพื่ออธิบายเพิ่มเติมดังนี้

แผนภาพที่ 4 กระบวนการเรียนรู้ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

เมื่อมีการรับประสบการณ์แล้วมนุษย์อาจมีปฏิกริยาในทางชอบใจ ไม่ชอบใจหรือในทางเรียนรู้แล้ว จึงต้องมีแนวทางที่จะทำให้มนุษย์ มีการเรียนรู้จากประสบการณ์ให้มากขึ้น ตอบสนองในทางชอบใจ ไม่ชอบใจน้อยลง การจะช่วยให้มนุษย์มีการเรียนรู้มากขึ้นนี้ มีปัจจัยส่งเสริมอยู่หลายประการ เมื่อมีปัจจัยส่งเสริมแล้ว การเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้นมาเอง

“เพราะฉะนั้นจึงต้องมาพูดกันในเรื่อง อินทรีย์สังวร คือ การสำรวมรู้จักใช้อินทรีย์ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา

การศึกษาพื้นฐาน คือเรื่องการบริหารโรคปัจจัยสี่ กับเรื่องการใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ จะต้องให้เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษา ถ้าได้จุดนี้แล้ว การศึกษาก็เริ่มเดินหน้า”

จากเรื่อง “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545: 03)

“การมองในวิถีทางของปัญญาเป็นอย่างไร คือการที่เราจะไม่หยุดความคิดแค่รูปลักษณะเท่านั้น และเราจะไม่เอาความพอใจและไม่พอใจของเราเป็นเครื่องวินิจฉัย ไม่เดินความคิดตามวิถีทางของตัณหา แต่เราวิเคราะห์ความจริงในสิ่งนั้นต่อไปอีก ทำให้เราเข้าใจถึงองค์ประกอบ เหตุปัจจัย และความสัมพันธ์ของสิ่งเหล่านั้น ... เป็นการวิเคราะห์ต่อไป ซึ่งจะทำให้เราเข้าถึงตัวปัญหา และนำไปสู่ความจริงได้”

จากเรื่อง “ปรัชญาการศึกษาตามหลักพุทธศาสนา” (พระราชวรมุณี (ประยูร ปยุตฺโต), 2519: 34)

“ในชีวิตของคนทั่วไป กระบวนกรรมแห่งปัญหานี้ เป็นกิจกรรมส่วนใหญ่ที่ดำเนินไปเกือบตลอดเวลา ในวันหนึ่งๆ อาจเกิดขึ้นแล้วๆ เล่าๆ นับครั้งไม่ถ้วน ชีวิตที่ไม่มีการศึกษา ย่อมถูกครอบงำและกำหนดด้วยกระบวนการแห่งความคิดอย่างนี้ ความเป็นไปของกระบวนกรรมนี้ดำเนินไปได้เองง่ายๆ โดยไม่ต้องใช้สติปัญญา ไม่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจหรือความสามารถอะไรเลย จัดเป็นธรรมดาขั้นพื้นฐานที่สุด ยิ่งได้สั่งสมความเคยชินไว้มากๆ ก็ยิ่งเป็นไปเองอย่างคล่องแคล่ว เพราะการที่เป็นไปอย่างปราศจากปัญญา ไม่ต้องมีสติปัญญาเข้ามาเกี่ยวข้อง และสติปัญญาไม่ได้เป็นตัวควบคุม จึงเรียกว่าเกิดจากอวิชชาและจึงเป็นกระบวนการที่ไม่เป็นไปเพื่อ

แก้ไขปัญหาก็เป็นไปเพื่อก่อปัญหา ทำให้เกิดทุกข์ เรียกว่าเป็น ปัจจัยการแห่งทุกข์ ลักษณะทั่วไปของมันคือ เป็นการคิดที่สนองตัณหา ผลของมันคือการก่อปัญหา ทำให้เกิดทุกข์ จึงไม่เป็นการศึกษา สรุปสั้น ๆ จะเรียกว่า กระบวนการคิดแบบสนองตัณหา หรือการคิดแบบก่อปัญหา หรือวงจรแห่งความทุกข์ ก็ได้”

จากเรื่อง “ทางสายกลางของการศึกษาไทย” (พระราชวรมูณี (ประยูรฑ์ ปยุตฺโต), 2530: 154)

“นอกจากปรโตโมหะและโยนิโสมนสิการแล้ว อันที่จริงยังมีองค์ประกอบแทรกที่มาจากช่วยหนุนอีก 5 ตัว ซึ่งอยู่ในกระบวนการฝึกขั้นก่อนที่จะเข้าสู่สมรรคด้วยจึงรวมกันมีทั้งหมด 7 ตัว

1. กัลยาณมิตตตา (ความมีกัลยาณมิตร) ได้แก่ ปรโตโมหะที่ดีซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก ที่ได้กล่าวไปแล้ว

2. ศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) คือ ความเป็นผู้มีวินัยหรือชีวิตที่มีระเบียบ หรือมีพฤติกรรมเคยชินที่ดี ซึ่งเกิดจากการใช้วินัยมาฝึกให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี ด้วยการจัดระเบียบชีวิต และจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้มีสภาพซึ่งเอื้อโอกาสต่อการที่จะดำเนินการพัฒนาต่อ ๆ ไป

3. ฉันทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ) คือ มีแรงจูงใจที่ถูกต้อง ได้แก่ ความใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ต้องการเข้าถึงความจริง และทำสิ่งทั้งหลายให้ดีขึ้นเป็นเลิศ ซึ่งเข้ามาทำหน้าที่แทนตัณหา

4. อุตตสัมปทา (ความทำตนให้ถึงพร้อม) คือการทำตนให้ถึงความสมบูรณ์แห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ โดยมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

5. ทิฐิสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยหลักการแห่งความเชื่อถือ) คือ เชื่อถือในหลักการแห่งเหตุผลหรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อมองอะไรมองตามเหตุปัจจัย ซึ่งทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้น เพราะเป็นผู้ที่คิดหาเหตุผลอยู่ตลอดเวลา

6. อัปมาทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท) คือ ความกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา มีสติ ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่พลาดโอกาส โดยเฉพาะความมีจิตสำนึกตระหนักในความเปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้เห็นคุณค่าของกาลเวลา และรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ตลอดจนทำงานและพัฒนาชีวิตแข่งกับเวลา

7. โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ) การรู้จักมนสิการ หรือรู้จักคิดรู้จักพิจารณาด้วยตนเอง 'ไม่มองอะไรข้ามๆ พრაๆ คลุมๆ แต่รู้จักคิดสืบสาวหาเหตุปัจจัย แยกแยะให้เห็นองค์ประกอบ จับแง่ดีมาใช้ประโยชน์ได้ และรู้จักโยงให้เห็นองค์รวมหรือสร้างองค์ความรู้ความคิดใหม่ได้ ทำให้เกิดปัญญาที่เข้าถึงความจริง ได้ประโยชน์และทำการสำเร็จ สนองความใฝ่รู้ และใฝ่สร้างสรรค์ได้โดยสมบูรณ์

องค์ประกอบหรือปัจจัยฝึกทั้ง 7 ตัว ที่กล่าวมานั้น รวมเรียกว่า บุญนิมิตของมรรค เป็นเครื่องหมายบ่งบอกล่วงหน้าถึงการมาของมรรคเป็นจุดเริ่มที่จะนำเข้าสู่มรรค คือวิถีชีวิตที่ใฝ่ใจของผู้มีการศึกษา ในการศึกษาที่เราเอาปัจจัยตัวแรกคือ กัลยาณมิตร มาช่วยชักนำ หรือกระตุ้นให้เกิดปัจจัยตัวอื่น ตั้งแต่ตัวที่ 2 จนถึงตัวที่ 7"

จากเรื่อง "จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร?" (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 35-36)

"7 ข้อที่ท่านเรียกว่า รุ่งอรุณของการศึกษา ก็เลยมาจบที่หลักรุ่งอรุณของการศึกษา

พอได้รุ่งอรุณของการศึกษา ท่านบอกว่า การศึกษาก็ตามมาเอง โดยไม่ต้องเรียกร้องปรารภณา พุทธธรรมบอกว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย เพราะฉะนั้น ถ้าเราทำเหตุปัจจัยถูกต้อง เหตุปัจจัยนั้นก็ทำให้กระบวนการดำเนินไปสู่ผลของมันเอง

ฉะนั้น เราจะต้องให้การศึกษานิดที่หนึ่งที่ทำให้การศึกษาเกิดขึ้นมาเอง โดยไม่ต้องไปเรียกร้อง คือ ถ้าเราทำเหตุถูกต้องแล้ว ผลก็ย่อมเกิดขึ้นมาเองตามเหตุนั้น เมื่อทำเหตุปัจจัยของการศึกษาแล้ว การศึกษาที่เป็นผลก็ต้องเกิดตามมาอย่างแน่นอน ชนิดที่เรียกได้ว่าอยู่ในตัวของเด็กเลยทีเดียว ซึ่งจะทำให้กระบวนการดำเนินชีวิตของเด็กนั้นเป็นกระบวนการของการศึกษาอยู่ในตัว

สำหรับทุกคนที่มีลักษณะอย่างนี้ ชีวิตของเขาย่อมเป็นการศึกษาตลอดชีวิต จะต้องศึกษากันเรื่อยไปจนกว่าเขาจะจบการศึกษา คือเป็นพระอรหันต์ เพราะฉะนั้น ไม่ต้องกลัวว่าคนจะไม่ศึกษา เพราะจะมีการศึกษาตลอดชีวิต ชนิดที่อยู่ในตัวของเขาเอง เพราะชีวิตของเขาคือการศึกษา

ตามหลักธรรมถือว่า ชีวิตคือการศึกษา แต่หมายถึงชีวิตที่ดำเนินถูกต้อง เมื่อดำเนินชีวิตถูกต้องก็เป็นการศึกษาทันที เพราะชีวิตอย่างนั้นจะมีการพัฒนา

ตลอดเวลาด้วยการเรียนรู้จากประสบการณ์ และการพยายามแก้ปัญหา เป็นต้น ดังปรากฏในหลักที่เรียกว่า รุ่งอรุณของการศึกษา ที่กล่าวมาแล้ว”

จากเรื่อง “รุ่งอรุณของการศึกษา: เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 107-108)

นอกจากบุพนิมิตรแห่งมรรคทั้ง 7 ข้อนี้แล้ว ศรัทธา โดยเฉพาะโพธิศรัทธาหรือความเชื่อในความสามารถ ภูมิปัญญาของมนุษย์ ก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับการดึงมนุษย์เข้าสู่อารมณ์ศึกษา เพราะปัจจัยที่นำไปสู่การศึกษาทั้ง 7 ตัวที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น ปัจจัยที่สำคัญที่สุดได้แก่ กัลยาณมิตรหรือการมีปัจจัยภายนอกเช่นครู อาจารย์หรือครอบครัวที่ดี และโยนิโสมนสิการหรือความสามารถที่จะคิดพิจารณาสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเอง โดยเป้าหมายที่แท้จริงที่ต้องการคือ โยนิโสมนสิการ แต่ความสามารถที่จะคิดเป็นนั้น เกิดขึ้นได้ยาก สำหรับคนส่วนมาก จำเป็นจะต้องมีคนหรือปัจจัยต่างๆ จากภายนอกช่วยชี้แนวทางให้ ดังนั้น บทบาทและหน้าที่ที่แท้จริงของกัลยาณมิตร คือ การกระตุ้น และปลุกฝังจนกระทั่ง เกิดโยนิโสมนสิการได้ ซึ่งก่อนที่จะสร้างโยนิโสมนสิการได้ กัลยาณมิตร จำเป็นต้องช่วยสร้าง ศรัทธาที่เกื้อหนุนการศึกษาขึ้นด้วย ได้แก่ ศรัทธาในความสามารถของมนุษย์หรือโพธิศรัทธา ซึ่งความศรัทธานี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการศึกษา เพราะศรัทธามีหน้าที่ที่สำคัญ คือ

1. ศรัทธาเป็นตัวจับจุดให้
2. ศรัทธาช่วยให้ปัญญามีทิศทางและเป้าหมายที่ต้องการ
3. ศรัทธาทำให้เกิดพลัง

“ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐินั้น ได้แสดงความหมายในที่นี้ว่า เป็นจุดเริ่มหรือแหล่งที่มาของการศึกษา หรืออาจจะเรียกว่า บุพภาคของการศึกษา เพราะเป็นบ่อเกิดของสัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นแกนนำ เป็นต้น

1. **ปรโตโฆสะ** แปลว่า เสี่ยงจากอื่น หรือ การกระตุ้นชักจูงจากภายนอก ได้แก่ การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจงอธิบายจากผู้อื่น ตลอดจนการเรียนรู้เลียนแบบจากแหล่งต่างๆ ภายนอก หรืออิทธิพลจากภายนอก แหล่งสำคัญของการเรียนรู้ประเภทนี้ เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ เพื่อน คนแวดล้อมใกล้ชิด ผู้ร่วมงาน ผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา บุคคลมีชื่อเสียง คนโด่งดัง คนผู้ได้รับความนิยมในด้านต่างๆ หนังสือ สื่อมวลชนทั้งหลาย สถาบันทางศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น ในที่นี้

หมายถึงเฉพาะที่แนะนำในทางถูกต้องดีงาม ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง โดยเฉพาะที่สามารถช่วยนำไปสู่ปัจจัยที่ 2 ได้ ปัจจัยข้อนี้ จัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก หรืออาจเรียกว่า ปัจจัยทางสังคม บุคคลผู้มีความสมบัติเหมาะสมสามารถทำหน้าที่เป็น ปรโตโมสะที่ดีมีคุณภาพสูง มีคำเรียกเฉพาะว่า กัลยาณมิตร ตามปกติกัลยาณมิตรจะทำหน้าที่เป็นผลดี ประสบความสำเร็จแห่งปรโตโมสะได้ ต้องสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้เล่าเรียน หรือรับการฝึกสอนอบรม จึงเรียกวิธีเรียนรู้ในข้อนี้ได้ว่า วิธีการแห่งศรัทธา ถ้าผู้มีหน้าที่ให้ปรโตโมสะ เช่น ครู อาจารย์ พ่อแม่ ไม่สามารถทำให้เกิดศรัทธาได้ และผู้เล่าเรียน เช่น เด็กๆ เกิดมีศรัทธาต่อแหล่งความรู้ความคิดอื่นๆ มากกว่า เช่น ดาราในสื่อมวลชน เป็นต้น และถ้าแหล่งเหล่านั้น ให้ปรโตโมสะที่ชั่วร้ายผิดพลาด อันตรายย่อมเกิดขึ้นในกระบวนการแห่งการศึกษา อาจเกิดการศึกษาคือผิดหรือความไร้การศึกษา

2. **โยนิโสมนสิการ** แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หรือคิดถูกวิธี แปลงง่าย ๆ ว่า ความรู้จักคิดหรือคิดเป็น หมายถึง การคิดอย่างมีระเบียบหรือคิดตามแนวทางของปัญญา คือ การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ เช่น ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมันโดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัย สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้น ๆ เรื่องนั้นๆ ออกให้เห็นสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาความรู้สึกด้วยต้นเหตุอุปาทานของตนเองเข้าจับหรือเคลือบคลุม ทำให้เกิดความดีงาม และแก้ปัญหาได้ ข้อนี้เป็นองค์ประกอบฝ่ายภายในหรือ ปัจจัยภายในตัวบุคคล และอาจเรียกตามองค์ธรรมที่ใช้งานว่า วิธีการแห่งปัญญา

บรรดาปัจจัย 2 อย่างนี้ ปัจจัยข้อที่ 2 คือ โยนิโสมนสิการ เป็นแกนกลางหรือส่วนที่ขาดไม่ได้ของการศึกษา การศึกษาจะสำเร็จผลแท้จริง บรรลุจุดมุ่งหมายได้ก็เพราะปัจจัยข้อที่ 2 นี้ ปัจจัยข้อที่ 2 อาจให้เกิดการศึกษาได้โดยไม่มีข้อที่ 1 แต่ปัจจัยข้อที่ 1 จะต้องนำไปสู่ปัจจัยข้อที่ 2 ด้วย จึงจะสัมฤทธิ์ผลของการศึกษาที่แท้ ...อย่างไรก็ตามแม้ความจริงจะเป็นเช่นนี้ก็ไม่ต้องอาศัยปรโตโมสะเลยใช้แต่โยนิโสมนสิการอย่างเดียว ก็มีแต่อัจฉริยบุคคลยอดเยี่ยม เช่น พระพุทธเจ้า เป็นต้น ซึ่งมีน้อยท่านอย่างยิ่ง ส่วนคนทั่วไปที่เป็นส่วนใหญ่หรือคนทั้งหมดในโลก ต้องอาศัยปรโตโมสะเป็นที่ชักนำชี้ช่องทางให้กิจกรรมในทางการศึกษาที่จัดกันอยู่ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งดำเนินการกันเป็นระบบเป็นงานเป็นการ การถ่ายทอดความรู้

และศิลปวิทยาการต่างๆ ที่เป็นเรื่องของสุตะ ก็ล้วนเป็นเรื่องของปรโตโฆสะทั้งสิ้น การสร้างปรโตโฆสะที่ดั่งงามโดยกัลยาณมิตร จึงเป็นเรื่องที่ควรได้รับความเอาใจใส่ ตั้งใจจัดเป็นอย่างยิ่ง จุดที่พึงยำเกี่ยวกับโยนิโสมนสิการนั้นก็คือ เมื่อดำเนินกิจการ ในทางการศึกษา อำนาจปรโตโฆสะที่คืออยู่นั้น กัลยาณมิตรพึงระลึกอยู่เสมอว่า ปรโตโฆสะที่อำนาจให้มันจะต้องเป็นเครื่องปลุกเร้าโยนิโสมนสิการ ให้เกิดขึ้นแก่ผู้เล่าเรียนรับการศึกษา”

จากเรื่อง “ทางสายกลางของการศึกษาไทย” (พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2530: 149-150)

“ตามหลักพุทธศาสนา กระบวนการของการศึกษา เริ่มต้นด้วยศรัทธา พื้นฐาน ที่เรียกว่า ตถาคตโพธิสัตว์ หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “โพธิสัตว์” แปลว่า ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ กล่าวคือ ความเชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพุทธะ ได้แก่ ความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ว่าเป็นสัตว์ที่เรียนรู้ได้ ฝึกฝนพัฒนาได้ จนสามารถบรรลุสัจธรรมและมีชีวิตที่ดั่งงามสูงสุด ที่เรียกว่าเป็น “พุทธะ” บุคคลผู้ที่มีศรัทธานี้จะสามารถก้าวหน้าต่อไปในกระบวนการศึกษาแห่งการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน คือ พุทธิกรรม จิตใจ และปัญญา ที่เรียกว่า ไตรสิกขา

จะเห็นชัดว่า **โพธิสัตว์** เป็นศรัทธาที่เชื่อมต่อกับปัญญาโดยตรง เพราะเป็นความเชื่อในตัวปัญญานั้นเอง โดยโยงสู่จุดหมายคือการบรรลุความเป็นพุทธะ ผู้รู้ความจริงและมีชีวิตที่ดั่งงามสมบูรณ์โดยนัยนี้ ศรัทธาที่เกี่ยวพันปัญญา จึงแยกได้เป็น 2 ด้าน คือ

1. ศรัทธาในศักยภาพของมนุษย์ คือ เชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่เรียนรู้ ฝึกฝนพัฒนาได้ ซึ่งสามารถที่จะพัฒนาปัญญาของตน จนเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ และดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดั่งงามมีความสุขที่สมบูรณ์
2. ศรัทธาในความจริงของธรรมชาติ คือ เชื่อว่าธรรมชาติหรือสรรพสิ่งมีภาวะและความเป็นไปอันเป็นระเบียบแน่นอน ซึ่งเป็นความจริงแท้ที่มนุษย์ควร จะรู้ และด้วยปัญญาที่รู้ความจริงของธรรมชาตินั้น จะทำให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดั่งงามมีความสุขที่สมบูรณ์”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 16-17)

“ศรัทธาเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าปราศจากศรัทธา การศึกษาจะเป็นไปได้ยาก เพราะเมื่อไม่เชื่อในศักยภาพของตนเองว่าจะพัฒนาได้ ก็ไม่เชื่อในการพัฒนาตนเอง ไม่เกิดแรงจูงใจที่จะฝึกฝนพัฒนาแต่อย่างใด...

...ประการต่อไป หลักการนี้ทำให้มีความมั่นใจ มีกำลังในการที่จะดำเนินตามระบบของการฝึกฝนพัฒนาตน เพราะเมื่อมีความเชื่อก็มีกำลังใจที่จะทำต่อไป”

จากเรื่อง “หลักการศึกษาในพระพุทธในพระพุทธศาสนา” (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2531: 13-15)

“เมื่อมีศรัทธาขั้นพื้นฐานนี้แล้ว ก็ก้าวไปสู่ศรัทธาในระดับปฏิบัติการ โดยมีศรัทธาที่เกื้อหนุนปัญญา หรือเอื้อต่อการพัฒนาปัญญา ซึ่งจะทำหน้าที่ที่สำคัญ คือ

1. **ศรัทธาเป็นตัวจับจุดได้** พอเรามองเห็นว่าในบรรดาสิ่งที่เราพบเห็น หรือได้ยินมากมายนี้ อันไหนมีเค้าว่าจะทำให้เราบรรลุผลที่ประสงค์ ที่เราต้องการ เช่นจะทำให้ได้ผลสำเร็จในการที่จะไปพัฒนาเด็กให้เป็นคนดี ศรัทธาก็จับที่จุดนี้ คือเกิดความเชื่อว่ามันจะให้ผลที่ต้องการได้ พอเกิดความเชื่อนี้ตั้งเค้าขึ้นมา นิดหน่อยท่านเรียกว่า เป็น “อาการวดี สหุธา” แปลว่าศรัทธาที่มีเค้า ศรัทธาก็จับจุดเป็นเป้าให้แก่ปัญญาแล้วก็เจาะที่นี้ แต่ถ้าไม่มีศรัทธา ศรัทธาไม่จับจุดให้ ปัญญาก็จับจุด อันโน้นก็เอา อันนี้ก็เอาไปเรื่อย ๆ ไม่เจาะลึกลงไป แต่พอศรัทธาจับให้ปัญญาก็เจาะที่นั่นเลย

2. **ศรัทธาช่วยให้ปัญญามีทิศทาง** และเดินหน้าไปในทิศทางสู่เป้าหมายที่ต้องการ เพราะเชื่อว่ามันจะให้ผลที่เรามุ่งหมายให้เกิดความสำเร็จ เช่นอย่างนักวิทยาศาสตร์เชื่อว่า ถ้าค้นไปถึงนั่นได้ เราจะเข้าใจธรรมชาติได้ เราจะสามารถตอบปัญหา หรือคลายปมที่เราติดอยู่ได้ อันนี้แน่แล้ว เราค้นมุ่งหน้าไปให้ถึงนั่นแหละศรัทธาก็กำหนดทิศทางให้ เราก็แนวไป

3. **ศรัทธาทำให้เกิดพลัง** เป็นธรรมดาว่าคนมีศรัทธา มีความเชื่อมั่น จะเกิดกำลัง การที่จะแสวงปัญญาได้สำเร็จจะต้องมีพลัง มีความเข้มแข็งในการที่จะเอาจริงเอาจัง ถ้าไม่มีความจริงจัง ไม่มีความเข้มแข็งอันนี้ ความเพียรพยายามก็ไม่มี ไม่อยากจะไปเคลื่อนไหวทำการต่างๆ แต่พอมีศรัทธาว่า อันนี้แหละคือสิ่งที่ให้คุณค่าหรือความหมายสูงสุดแก่ชีวิต หรือว่าอันนี้แหละจะให้บรรลุจุดหมายที่ใฝ่ปรารถนา ก็เกิดแรงใจ เป็นพลังยิ่งใหญ่ แม้แต่จะข้ามน้ำข้ามทะเลไปบุกป่า ไปขั้วโลกก็เอาหมด สละชีวิตให้ก็ยังได้เลยฝรั่งเขาปลุกฝังคุณสมบัตินี้ไว้ได้มาก เขา

ต้องการความรู้อะไรสามารถที่จะยอมสละชีวิตให้ทั้งชีวิต สามารถที่จะเดินทาง บุกป่าฝ่าดงกันดารถึงจะมีภัยอันตรายก็เสี่ยงไปได้ เพื่อหาความรู้ด้วยศรัทธา ฉะนั้นคุณสมบัติในใจที่ว่าเป็นตัวสร้างพลัง ก็คือศรัทธานี้แหละ

ตกลงว่า ศรัทธาให้ทั้งจุดที่ปัญญาจะเจาะ ทั้งให้ทิศทางที่ปัญญาจะเดินก้าวไปสู่จุดหมาย และทั้งให้พลังในการที่จะเดินหน้าไปด้วย แต่ก่อนอื่นต้องแยกได้ ระหว่างศรัทธา 2 อย่าง คือ ศรัทธาที่ขัดขวางปิดกั้นปัญญา กับศรัทธาที่เป็นตัวเกื้อหนุนปัญญาในทางที่ถูกต้องนั้น ศรัทธาเป็นองค์ประกอบและเป็นคุณสมบัติที่สำคัญมากในกระบวนการพัฒนาปัญญา”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 17-18)

อาจพูดอีกอย่างหนึ่งว่ากระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนเริ่มต้นที่การฝึกควบคุมการใช้อายตนะ หรือ อินทรีย์ ให้ได้เรียนรู้จากการรับประสบการณ์ ไม่ใช่รับประสบการณ์แล้วมุ่งสนใจที่ความรู้สึกชอบไม่ชอบ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือมนุษย์มีแนวโน้มที่จะตกอยู่ในอิทธิพลของตัณหา เนื่องจากกระบวนการที่นำไปสู่ตัณหานั้นเกิดขึ้นได้ง่าย ไม่ต้องใช้ความรู้หรือความพยายามอะไรและเป็นความเคยชินเดิมที่สะสมไว้ เพราะไม่ได้รับการพัฒนาที่ถูกต้อง จึงขาดสติปัญญาที่จะมาควบคุมการรับประสบการณ์

สิ่งสำคัญคือต้องดึงมนุษย์ออกจากวิถีแห่งความชอบใจไม่ชอบใจ (ตัณหา) มาสู่วิถีแห่งการเรียนรู้ และพัฒนาตนเอง การจะให้มนุษย์เปลี่ยนจากวิถีแห่งตัณหามาสู่วิถีแห่งการเรียนรู้ จำเป็นจะต้องมีปัจจัยบางอย่างที่จะมาช่วย ปัจจัยอะไรบ้าง ที่จะเป็นสิ่งดึงให้มนุษย์ออกจากอิทธิพลของตัณหา แล้วเข้าสู่เส้นทางแห่งการศึกษาเรียนรู้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เสนอหลักธรรมหมวดหนึ่ง ชื่อว่า “บุพนิมิตร ของมรรค” ซึ่งท่านเรียกว่า เป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำเข้าสู่วิถีชีวิตที่ดีงามของผู้มีการศึกษา ซึ่งมีอยู่ ทั้งหมด 7 ข้อว่าเป็นปัจจัยที่จะดึงมนุษย์เข้าสู่ทางที่ถูกต้อง บุพนิมิตรแห่งมรรคทั้ง 7 ข้อ คือ

1. กัลยาณมิตตตา (ความมีกัลยาณมิตร)
2. ศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล)
3. ฉันทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ)
4. อุตตสัมปทา (ความทำตนให้ถึงพร้อม)
5. ทิฐีสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยหลักการแห่งความเชื่อถื่อ)

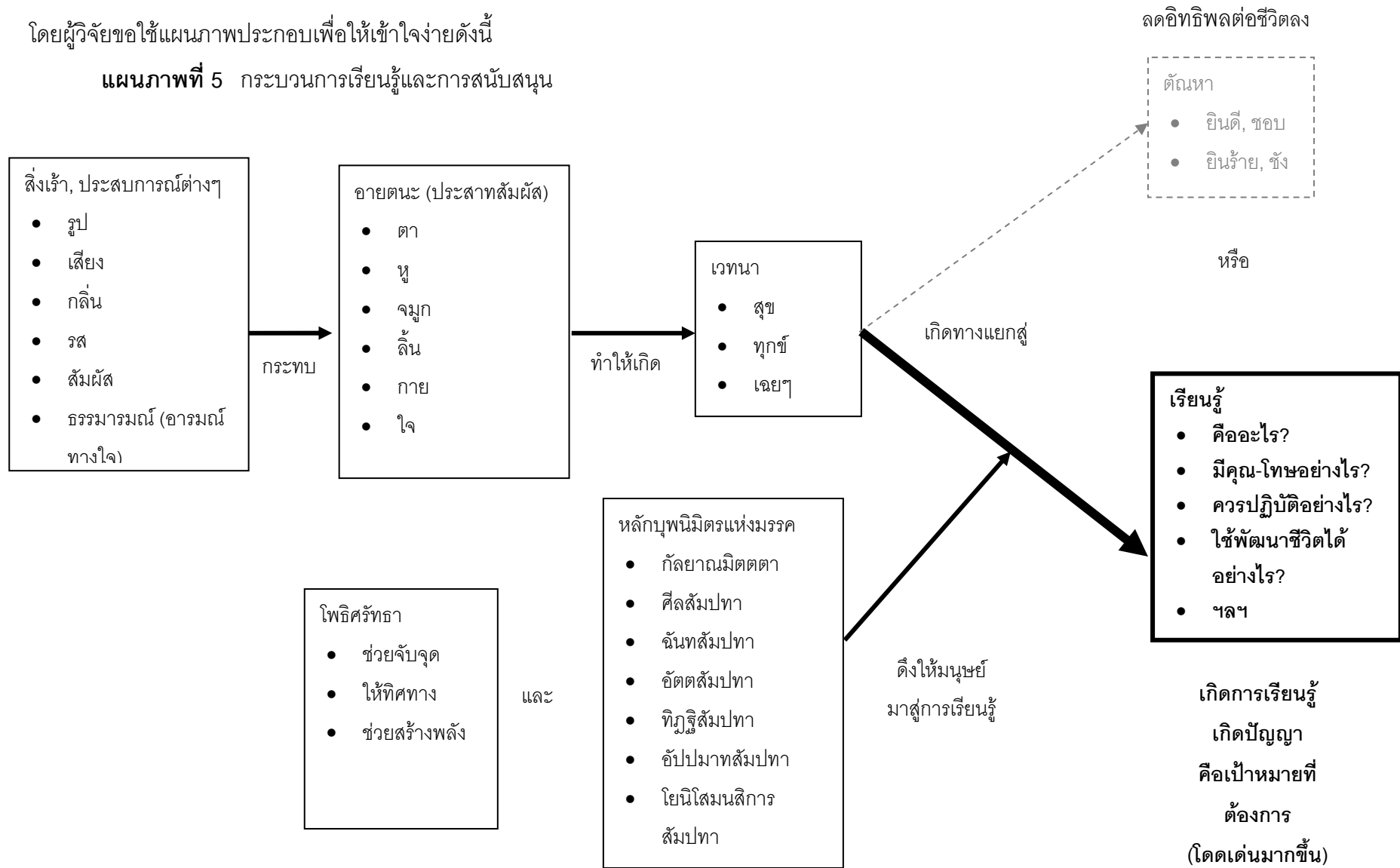
6. อับปรมาทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท)
7. โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) เสนอว่าถ้าหากปัจจัยทั้ง 7 นี้เกิดขึ้นแล้ว การศึกษาตลอดชีวิตจะเกิดขึ้นเอง ชีวิตจะมีการพัฒนาตลอดเวลาด้วยการเรียนรู้จากประสบการณ์และความพยายามแก้ปัญหา

สรุปว่าแนวคิดด้านกระบวนการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) คือการรับประสบการณ์ผ่านอายตนะแล้วเกิดการศึกษาเรียนรู้เพื่อให้เกิดการพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น และไม่ตกอยู่ในใต้อิทธิพลของตัณหาหรือความชอบชัง โดยปัจจัยที่จะช่วยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้คือหลักบุญนิมิตรแห่งมรรค 7 ข้อและโพธิศรัทธา

โดยผู้วิจัยขอใช้แผนภาพประกอบเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น

แผนภาพที่ 5 กระบวนการเรียนรู้และการสนับสนุน

ส่วนที่ 4 การสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ดังที่ได้กล่าวไว้ในส่วนของกระบวนการเรียนรู้ว่า โภธิศรัทธาและบุพนิมิตแห่งมรรค 7 ประการคือ ปัจจัยสำคัญที่จะนำมนุษย์ไปสู่การเรียนรู้ ดังนั้นการสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงต้องเริ่มจาก

1. ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดโภธิศรัทธา ซึ่งเป็นศรัทธาพื้นฐาน ที่เชื่อในปัญญาและศักยภาพของมนุษย์ที่จะพัฒนาตนเองได้ เมื่อมนุษย์มีความเชื่อดังนี้ เขาก็พร้อมที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเอง

“ในการศึกษาตามหลักพุทธศาสนาหรือการปฏิบัติธรรมนั้น สิ่งสำคัญที่จะต้องมีคือ ความเชื่อในโภธิ เรียกว่า โภธิศรัทธา ซึ่งถือว่าเป็นศรัทธาพื้นฐาน เมื่อมนุษย์เชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์เป็นพุทธะได้แล้วเขาก็พร้อมที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเอง

... ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าคำว่า โภธิ นั้นให้จุดเน้นทั้งในด้านของศักยภาพที่มนุษย์ฝึกได้จนถึงที่สุด และในด้านของปัญญาให้เห็นว่าแก่นนำของการพัฒนานั้นอยู่ที่ปัญญา และศักยภาพสูงสุดนั้นก็แสดงออกที่ปัญญา เพราะตัวตนหรือจุดศูนย์รวมของการพัฒนาอยู่ที่ปัญญา ”

จากเรื่อง “จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร?” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 40)

2. ส่งเสริมให้เกิดบุพนิมิตแห่งมรรคหรือปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิทั้ง 7 ข้อ ซึ่งเป็นแก่นนำของกระบวนการการเรียนรู้ เรื่องนี้ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เห็นว่าเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญมากและควรส่งเสริมให้เกิดขึ้นในทุกระดับ ตั้งแต่ในครอบครัว จนถึงระดับชาติ โดยเฉพาะข้อที่สำคัญที่สุดได้แก่ กัลยาณมิตรซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกและโยนิโสมนสิการซึ่งเป็นปัจจัยภายในของบุคคล

“ในการดำเนินงานเกี่ยวกับการศึกษา จุดสนใจที่ควรเน้นกันเป็นพิเศษคือ เรื่องปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ ที่เป็นจุดเริ่มต้น เป็นแหล่ง เป็นที่มาของการศึกษา ... ส่วนกระบวนการของการศึกษา เรียกว่า ศิล สมาธิ ปัญญานั้น เพียงแต่รู้เข้าใจไว้ เพื่อคอยเสริมคมให้เนื้อหาของการศึกษาหันเบนดำเนินไปตามกระบวนการนั้น”

จากเรื่อง “ทางสายกลางของการศึกษาไทย” (พระราชวรมนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2530: 47)

“ปัจจัยที่ช่วยในการเรียนรู้มีหลายอย่าง แต่เมื่อจัดประเภทก็มี 2 พวก คือ ปัจจัยภายนอก กับปัจจัยภายใน และในบรรดาปัจจัยภายนอก-ภายในที่มีมากนั้น ปัจจัยที่เป็นแกน คือ

1. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปรโตมิสสะ (เสียงจากผู้อื่น/สื่อข้างนอก) ที่ดี ที่เอื้อหรือเกื้อหนุน โดยเฉพาะกัลยาณมิตร คือ บุคคลหรือประสบการณ์ของบุคคลที่ดีมีปัญหา

2. ปัจจัยภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ (การรู้จักมอง รู้จักคิด รู้จักพิจารณา คิดเป็น หรือคิดถูกทางถูกวิธี)”

จากเรื่อง “กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 63)

“ปัจจัยภายนอก คือกัลยาณมิตรนี้ ควรจะช่วยกระตุ้นโยนิโสมนสิการให้เกิดขึ้น เมื่อคนรู้จักคิด หรือคิดเป็นแล้ว ก็จะทำให้เกิดปัญญา และแก้ปัญหาได้ถูกต้อง”

จากเรื่อง “พุทธศาสตร์กับการแนะแนว”(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 32)

“ตัวประกอบภายนอกของการศึกษา คือ กัลยาณมิตร หรือสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดีนั้น มีความสำคัญอย่างมาก แต่เป็นหลักที่ไม่ได้รับความใส่ใจเท่าที่ควร แม้แต่ชาวพุทธเองก็มักละเลยมองข้ามไปเสีย เป็นเหตุให้พระพุทธานามักถูกเพ่งเล็งไปในด้านเดียวในแง่ที่เป็นคำสอนซึ่งเน้นปัจเจกบุคคล ความสำคัญของหลักข้อนี้มีมากถึงขนาดที่ควรแยกพิจารณาเป็นเรื่องหนึ่งต่างหากทีเดียว เพราะตามหลักพุทธศาสนาถือว่า ความมีกัลยาณมิตรเท่ากับพรหมจรรย์ คือ การดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ หรือ การดำเนินตามมรรคทั้งหมด”

จากเรื่อง “ปรัชญาการศึกษาไทย” (พระราชวรมุนี (ประยูร ธิปยุตฺโต), 2525: 30-31)

“คนจะมีความรู้จริง ต่อเมื่อเขามีโยนิโสมนสิการ ซึ่งจะทำให้เขารู้จักเรียนรู้ดำเนินชีวิตได้ดี ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างได้ผลและพึงตนเองได้

สำหรับคนทั่วไป การเรียนรู้ การที่จะรู้จักดำเนินชีวิตให้ดีการที่จะปฏิบัติต่อสิ่งและสถานการณ์ทั้งหลายอย่างได้ผล ต้องอาศัยการช่วยเหลือแนะนำของผู้อื่นที่หวังดีและมีประสบการณ์มากกว่า ซึ่งเรียกว่ากัลยาณมิตร

การช่วยเหลือที่ดีที่สุดของกัลยาณมิตร (ปัจจัยภายนอก) คือ การชักนำ กระตุ้นเร้าให้ผู้เรียนเกิดมีโยนิโสมนสิการ (ปัจจัยภายใน) ”

จากเรื่อง “ปรัชญาการศึกษาไทย” (พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), 2525: 63-64)

3. นอกเหนือจากการส่งเสริมให้เกิดศรัทธาที่ถูกต้องและบุพนิมิตรแห่งมรรคแล้ว พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ยังแนะนำว่าควรเน้นความสำคัญเกี่ยวกับหลักสันโดษเพื่อให้ ประชาชนเข้าใจ และปฏิบัติตามหลักสันโดษได้อย่างถูกต้อง คือให้สันโดษในวัตถุเสพ แต่ไม่ สันโดษในคุณธรรม เมื่อบุคคลสามารถปฏิบัติตามหลักสันโดษที่ถูกต้องแล้ว การเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจะตามมาเอง

“**สันโดษ** เป็นคุณธรรมที่สำคัญมากในทางวิชาการ โดยเฉพาะสำหรับ ผู้บริหาร และครูอาจารย์ สันโดษจะมาหนุนจันท์อย่างเต็มที่ จะต้องเน้นด้วยว่า สันโดษเป็นธรรมที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ ตอนนี่จึงขอฟุดเรื่องสันโดษให้เป็น ตัวอย่างของการที่คนไทยยังใช้ธรรมในพุทธศาสนาเพื่อสนองจุดหมายเพียงเพื่อหยุด เพียงเพื่อมีความสุขที่ตัน โดยลงท้ายที่ความประมาท...

สันโดษเป็นเรื่องของท่าทีต่อวัตถุ สิ่งเสพ สิ่งบริโภคน สันโดษก็คือความ พอใจในวัตถุเสพ เช่น ปัจจัย 4 ตามที่มีที่ได้ หรือตามที่เป็นของตน คนไทยเราก็ มองคนสันโดษในแง่นี้ด้วยคือ เป็นคนที่พอใจในวัตถุสิ่งของตามที่มีที่ได้ ไม่ ทะเยอทะยาน ไม่อยากได้ไม่อยากมี แต่อย่างทีบอกเมื่อกี้ว่า ถ้ามองแค่นี้ ก็จะเป็น สันโดษเพื่อสุข แล้วก็ตัน ...

เมื่อเราสันโดษในวัตถุเสพ วัตถุมีพอให้ชีวิตอยู่ได้ตามสมควรเราก็มี ความสุขแล้ว เมื่อไม่ต้องวุ่นวายพลาณาหาสิ่งเสพ สิ่งที่เราได้ในตอนนี้คืออะไร เราก็ สงวนเวลา แรงงาน และความคิดไว้ได้มาก เมื่อเวลามี แรงงานมี สมองว่างอยู่ยังไม่ ได้ใช้ จะเอาไปใช้อะไรตอนนี้จุดแยกก็อยู่ที่ว่าจะหยุดหรือจะใช้มัน ถ้าหยุดก็แปลว่า ชี้แจงก็จบ แต่ถ้าไม่หยุดก็จะมีผลตามมาว่า ตอนนี่เรามีความพร้อม ทั้งเวลา แรงงานและความคิดเรามีเหลือเฟือ ตอนนี่เราได้พัฒนาจันท์ไว้แล้ว เรามีความใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่สร้างสรรค์ อยู่แล้ว ก็เอาแรงงาน เวลา และความคิดที่สงวนไว้ได้นั้นไปสนอง จันท์ ก็เดินหน้าแนวไปเลย

ตรงนี้มีข้อสังเกตทางธรรมว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งโทษไว้คู่กับไม่สั่งโทษ แต่ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่าสั่งโทษลอยๆ ไม่ได้ ถ้าสั่งโทษลอยๆ จะผิดทันที สั่งโทษจะต้องตามด้วยวัตถุประสงค์ แล้วก็มีธรรมเป็นคู่กันว่าไม่สั่งโทษ

พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระองค์ตรัสรู้เพราะไม่สั่งโทษ พระองค์ตรัสไว้เองว่า

“ภิกษุทั้งหลาย (ที่บรรลุโพธิญาณนี้) เราได้เห็นคุณของธรรม 2 ประการ คือ

1. ความไม่สั่งโทษในกุศลธรรม
2. การเพียรพยายามไม่ระย่อ”

ไม่สั่งโทษก็เช่นเดียวกัน จะปล่อยลอยๆ ไม่ได้ ต้องต่อท้ายว่าไม่สั่งโทษในกุศลธรรม คือสำหรับสิ่งที่ดีงาม ซึ่งเป็นเรื่องของการสร้างสรรค์ที่เข้ากับฉันทะแล้ว พระพุทธเจ้าไม่มีสั่งโทษเลย ถ้าพระพุทธเจ้าสั่งโทษ ก็ไม่ได้ตรัสรู้ เพราะพอใจแล้ว พระองค์เสด็จไปหาอาจารย์โยคะ ได้สมาธิ ได้ฌาน ได้สมาบัติ ถ้าพระพุทธรูปเจ้าพอใจสั่งโทษก็หยุดแค่นั้นไม่ไปต่อ แต่พระพุทธเจ้าทรงถือว่า ถ้ายังไม่บรรลุจุดหมายจะหยุดไม่ได้ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงเป็นตัวอย่างของคนที่ไม่สั่งโทษ แต่หมายถึงไม่สั่งโทษในกุศลธรรม

เมื่อสั่งโทษในวัตถุประสงค์ ก็มาหนุนให้ไม่สั่งโทษในกุศลธรรมได้เต็มที่ ถ้าเราไม่สั่งโทษในวัตถุประสงค์ เราก็ไม่สามารถไม่สั่งโทษในกุศลธรรม คนที่สั่งโทษในกุศลธรรมก็ไม่สั่งโทษในสิ่งเสพ เพราะพอใจแล้วในกุศลธรรม เอาแค่นี้ ไม่อยากได้ไม่อยากดีกับความรู้ความดีงามและการสร้างสรรค์ แค่นี้พอแล้ว ไปหาความสนุกสนานเพลิดเพลินดีกว่านี่คือ คนจำพวกที่ไม่สั่งโทษในวัตถุประสงค์ แต่สั่งโทษในกุศลธรรม

พระพุทธเจ้า ทั้งพระองค์เองก็ทรงปฏิบัติ และทรงสอนพวกเราว่า **ให้สั่งโทษในวัตถุประสงค์ แต่ให้ไม่สั่งโทษในกุศลธรรม** เมื่อไม่สั่งโทษในกุศลธรรมก็ก้าวต่อไปในไตรสิกขาได้ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนให้ไม่สั่งโทษในกุศลธรรม...

ควรจะสรุปไว้เพื่อให้เห็นภาพรวมดังนี้

1. ความสั่งโทษ และไม่สั่งโทษ ที่ผิด
  - ก. สั่งโทษที่ผิด (สั่งโทษเทียม หรือสั่งโทษตัน) คือ
    - 1) สั่งโทษในวัตถุประสงค์ ซึ่งจบลงที่ความสุข นำไปสู่ความเกียจคร้านและความประมาท
    - 2) สั่งโทษในสิ่งดีงามสร้างสรรค์ ซึ่งทำให้หยุดหรือเฉื่อยลง นำไปสู่ความประมาทเช่นเดียวกัน
  - ข. ไม่สั่งโทษที่ผิด คือ

1) ไม่สิ้นโทษในวัฏสุเทพ ทำให้ละทิ้งหรือไม่ใส่ใจกิจการหน้าที่ และการสร้างสรรค์สิ่งดีงาม

2. ความสิ้นโทษ และความไม่สิ้นโทษ ที่ถูกต้อง

ก. สิ้นโทษที่ถูกต้อง (สิ้นโทษแท้ หรือสิ้นโทษเดินหน้า) คือ

1) สิ้นโทษในวัฏสุเทพ เพื่อออกมาเวลา แรงงาน และความคิด ไปใช้ในการทำกิจการหน้าที่ทำสิ่งดีงามสร้างสรรค์

ข. ไม่สิ้นโทษที่ถูกต้อง คือ

1) ไม่สิ้นโทษในกุศลธรรม คือ ไม่รู้ลืม ไม่รู้พอใจการทำกิจการหน้าที่ทำสิ่งดีงามสร้างสรรค์ ”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 60-69)

4. สำหรับบุคคลทั่วไปและการใช้ชีวิตประจำวันพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แนะนำว่าทุกคนสามารถฝึกตนเองได้เหมือนพระเณร คือ เริ่มจากฝึกการบริโภคปัจจัย 4 โดยเตือนสติตัวตลอดเวลา แต่ให้มีการเตือนตนเองเป็นพิเศษก่อนที่จะเริ่มบริโภคสิ่งต่างๆ

“ ในการฝึกเบื้องต้น พอพระเณรบวชเข้ามา ก็เริ่มฝึกการบริโภคปัจจัย 4 ทันทสำหรับพระเณรนั้นมีหลักอยู่แล้วว่า ให้เป็นอยู่ง่าย อาศัยปัจจัย 4 พอเลี้ยงชีพ ต้องให้บริโภคคือฉันด้วยปัญญา เพราะฉะนั้นจึงมีบทพิจารณาให้ท่องก่อนจะบวชก็ให้ท่องบท ดังขณิกปัจจเวกขณะ คือ พิจารณาในขณะที่นั้นๆ เช่น เวลาจะฉัน ก็พิจารณาอาหาร เพื่อให้มีสติ คือ ฉันโดยรู้ตัวว่า ที่ฉันนี้ เพื่อสนองความต้องการที่แท้จริงของชีวิตนะ ไม่ใช่เพียงเพื่อเอร็ดอร่อย โก้เก๋...

...หันมาดูตัวอย่างจากชีวิตของพระสงฆ์ ที่ท่านนำหลักธรรมมาปฏิบัติพระ เก่าๆ ก่อนฉันท่านจะว่าบทพิจารณาอาคารเตือนสติไว้ก่อนความจริงนั้นสติต้องเป็นไปในเวลาฉันตลอดเวลา ไม่ใช่มีแค่ตอนเริ่ม แต่ที่เราว่าหรือสวดออกมา ก่อน ก็เพื่อจะเตือนตัวเอง ให้มีสติตั้งใจพิจารณาตั้งแต่ตอนเริ่มฉัน”

จากเรื่อง “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545: 6-8)

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะสรุปแนวทางการสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ว่า เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องส่งเสริมปัจจัยต่างๆ ที่จะเอื้อให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ได้แก่

1. ส่งเสริมโพธิศรัทธา ซึ่งเป็นศรัทธาพื้นฐาน ที่เชื่อในปัญญาและศักยภาพของมนุษย์ที่จะพัฒนาตนเองได้ การส่งเสริมให้เกิดศรัทธาเช่นนี้จะช่วยให้บุคคลเกิดกำลังใจที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเอง
2. ส่งเสริมให้เกิดบุพนิมิตรแห่งมรรคหรือปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิทั้ง 7 ข้อ ซึ่งได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อกระบวนการเรียนรู้ โดยให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับการสร้างกัลยาณมิตรและการสอนให้มีโยนิโสมนสิการ
3. ปลุกฝังให้ประชาชนมีความสนใจในทางที่ถูกคือคือสันโดษ หรือพึงพอใจในวัตถุเสพบริโภคต่างๆ ให้มีเท่าที่จำเป็น เพื่อให้ไม่ต้องทุ่มเวลา แรงกายและทรัพย์สิ้นไปในการแสวงหาวัตถุเสพบริโภค แล้วนำเวลา แรงกายและทรัพย์สินนั้นไปใช้ในการพัฒนาตนเอง แก้ปัญหาต่างๆ และทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม
4. หมั่นเตือนสติตนเองก่อนจะเสพบริโภคสิ่งต่างๆ เพื่อให้เสพบริโภคเท่าที่จำเป็น เพื่อให้ได้คุณค่าแท้ต่อชีวิต

ส่วนที่ 5 แนวทางการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในสำหรับกลุ่มเป้าหมาย

5.1 สำหรับบุคคลทั่วไป

จากการศึกษางานเขียน ประวัติชีวิตและการสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้วิจัยสามารถเสนอแนวทางปฏิบัติสำหรับบุคคลทั่วไปให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นข้อๆ ดังนี้

1. ทุกคนควรมีคติชีวิตที่กระตุ้นให้ตัวเองเรียนรู้และพัฒนาตลอดเวลา ตัวอย่างคติที่พบจากการวิจัยได้แก่ “บัณฑิตย่อมฝึกตน” “จะรู้อะไรต้องรู้ให้จริง จะทำอะไรต้องทำให้สำเร็จและดีที่สุด” และ “เวลาแต่ละวัน อย่าให้ผ่านไปเปล่า จะน้อยหรือมากก็ให้ได้อะไรไปบ้าง” ซึ่งคติชีวิตเหล่านี้จะเป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลทั่วไปตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้

“ศิษย์ของท่านเจ้าคุณฯ คนหนึ่งมาที่วัดพระพิเรนทร์บ่อยๆ ยืนนานวันที่ได้รู้จักกับท่าน ก็ยังรู้สึกประทับใจปฏิปทาจริยาวัตรอันเรียบร้อย สงบเย็น และงดงาม

ตามแบบอย่างพระสุปฏิปันโน นอกจากนั้น เขายังประทับใจความเป็นนักปราชญ์ผู้
อ่อนน้อมถ่อมตนของท่าน

ศิษย์ผู้นั้นมีความสงสัยเสมอมาว่า อะไรหนอที่หล่อหลอมให้ท่านเป็นเช่นนี้
ท่านมีคติชีวิตของท่านเองหรือไม่ ถ้ามีคืออะไร

เมื่อมีโอกาสจึงกราบสมัสการถามท่านเจ้าคุณฯ ตามที่ตนอยากรู้ท่านตอบ
ว่า “คติชีวิตที่อาตมายึดประพฤติปฏิบัติมาตลอด คือ บัณฑิตย่อมฝึกตน

คติอีกข้อหนึ่ง ซึ่งถือมาก่อน และต่อมาก็ถือไว้ด้วยกัน คือ ถ้าจะทำ
อะไร ก็ต้องพยายามทำให้สำเร็จและทำให้ดีที่สุด”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์: ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ. ปยุตฺโต)” (พนิตา อังจันทร์เพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 11-12)

“อตุตธานิ ทมยนฺติ ปณฺทิตา” แปลว่า บัณฑิตย่อมฝึกตน พุทธศาสนา
สุภาษิตบทนี้ เป็นบทที่ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก บอกว่าชอบมากมาตั้งแต่เด็ก
และใช้เป็นคติประจำชีวิต ชีวิตที่หมั่นสำรวจตรวจสอบตนเองและหมั่นฝึกตนเองอยู่
เสมอ นำไปสู่การเป็นบัณฑิตที่แท้จริง พุทธศาสนสุภาษิตนี้ สะท้อนให้เห็น
เป้าหมายในชีวิตของท่านได้ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งนั้น อาจพิจารณาได้จากความคิด
และลักษณะจิตใจของท่านในการทำงานและการใช้ชีวิต

“อาตมามีความคิดนี้อยู่ในใจตลอดเวลา คือ ทำอะไรต้องทำให้สำเร็จ มี
อุปสรรคอะไรก็ต้องพยายามเอาชนะให้ได้ แล้วเวลาทำอะไรก็ต้องพยายามทำให้ดี
ที่สุด โดยเฉพาะเรื่องที่เป็นกิจหน้าที่ต้องทำเต็มที่ให้ดีที่สุด เท่าที่จะทำได้

อาตมาเคยสังเกตตัวเอง เช่น เวลามีโอกาสขึ้นไปที่สูงๆ ไปในที่ๆ เป็น
หน้าผา อาตมาจะก้าวไปให้หมิ่นเหม่ที่สุดเท่าที่ทำได้ นี่เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของ
จิตใจ คือทดลองก้าวไปให้ถึงจุดที่ไปต่อไม่ได้อีกแล้ว จึงหยุด”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)” (อาภา จันทรสกุล,
เรียบเรียง, 2538: 12)

“ท่านเจ้าคุณฯ มีหลานตาอยู่คนหนึ่งมีชื่อเรียกเล่นว่า “แบงก์” ...

เวลาหลวงตาไปพักที่กุฏิสงฆ์ ที่บ้านจังหวัดร้อยเอ็ด หลานแบงก์ชอบที่จะ
มาหาหลวงตาที่กุฏิหลวงตาก็จะพูดคุยและสอนธรรมะเล็กๆ น้อยๆ ให้

ครั้งหนึ่งท่าน... บอกให้หลานแบงก์ท่องคตินิคม ซึ่งมาจากภาษาบาลีว่า

อโหมสํ ทิวสํ กยิรา อปุเปเน พหุเกเน วา แปลว่า
เวลาแต่ละวัน อย่าให้ผ่านไปเปล่า จะน้อยหรือมากก็ได้ทำอะไรไปบ้าง”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์ : ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ. ปยุตฺโต)” (พนิตา อังจันทรเพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 217-219)

2. หัดเรียนรู้สิ่งต่างๆ ด้วยตัวเอง หมั่นตรวจสอบตัวเองในด้านต่าง ๆ ว่าได้ทำสิ่งที่
ควรทำหรือไม่

“มักจะมีผู้สงสัยอยู่เสมอว่าท่านเจ้าคุณฯ เรียนภาษาอังกฤษมาจากไหน
จึงได้มีความรู้ทางภาษาถึงขั้นได้รับอาราธนาไปสอนวิชาพระพุทธศาสนาที่
มหาวิทยาลัยชั้นนำในสหรัฐฯ ได้นอกจากนั้น ยังได้เขียนหนังสือเป็นภาษาอังกฤษ
ด้วยเช่น *Thai Buddhism in the Buddhist World, Freedom: Individual and
Social.* ฯลฯ

เพื่อตอบข้อสงสัยในเรื่องนี้ ท่านเล่าให้ฟังอย่างไม่ปิดบังว่า ท่านเรียน
ภาษาอังกฤษด้วยตนเอง โดยเฉพาะไวยากรณ์ ท่านจะหาตำรามาอ่านทำความเข้าใจ
พอเข้าใจดีแล้ว ท่านก็หาแบบฝึกหัดชนิดที่มีเฉลย มาทดสอบความรู้ของ
ตนเอง

จากนั้นก็หาหนังสือภาษาอังกฤษมาอ่านเพื่อศึกษาค้นคว้า โดยเฉพาะจาก
พวก encyclopedia ขนาดเล็กๆ พร้อมทั้งค้นหาความหมายของศัพท์ต่างๆ อย่าง
ละเอียด รวมไปถึงวิธีการออกเสียง ในพจนานุกรมหลายๆ เล่มเพื่อเปรียบเทียบ
และฟังวิทยุคลื่นสั้น VOA (Voice of America) เป็นประจำบางรายการที่เห็นว่าเป็น
ประโยชน์ เช่น *Science in the News* ท่านก็จะอัดเทปเก็บไว้เป็นข้อมูลสำหรับ
อ้างอิงต่อไป”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์ : ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ. ปยุตฺโต)” (พนิตา อังจันทรเพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 57-58)

“สามเณรร่วมชั้นรูปหนึ่งในครั้งกระนั้น คือ สามเณรทองเหมาะ (ต่อมา
เป็นพระครูภาวนาวิกรม เจ้าอาวาสวัดปราสาททอง และปัจจุบันลาสิกขาแล้ว)
สังเกตเห็นความตั้งใจเรียนเอาจริงเอาจังของสามเณรประยุทธ์ แม้ไม่สบายบ่อยๆ
แต่สามเณรประยุทธ์ไม่เคยขาดเรียน ไม่เคยหลับในห้องเช่นเณรรูปอื่นๆ

นอกจากนั้นสามเณรประยุทธ์ยังใช้เวลาว่างเท่าที่มีอ่านหนังสือ ศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเองไปด้วย”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)” (อาภา จันทรสกุล, เรียบเรียง, 2538: 52)

“เมื่อจะรับเชิญพูดหรือเขียนหัวข้อใดหรือเกี่ยวเนื่องกับสาขาวิชาการใด ท่านก็จะค้นคว้าหาความรู้ในเรื่องนั้นอย่างดีที่สุด ผลจึงปรากฏว่าการบรรยายหรือข้อเขียนนั้นมีความลึกซึ้ง ชัดเจน และมีการสังเคราะห์ การบุกเบิกในแง่มุมสร้างสรรค์ใหม่ๆ เสมอ จนเป็นที่ยอมรับและได้รับความเคารพนับถือจากผู้เชี่ยวชาญานั้น ๆ”

จากเรื่อง “ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรม ประยุทธ์ ปยุตฺโต” (ธรรมสภา, มปป.: 78)

“ตัวเรานี้ก็อยากจะพัฒนาตัวเองอยู่แล้วและขั้นตอนของการพัฒนาตัวเองอย่างหนึ่ง ก็คือการสำรวจตัวเอง พระพุทธเจ้าตรัสว่าเราควรสำรวจตัวเองอยู่ตลอดเวลาประหมัด สดใสมีสติ จะได้ว่าเรามีจุดอ่อน จุดด้อย ข้อบกพร่องอะไร จะได้พัฒนาตัวได้ถูกต้อง”

จากเรื่อง “ธรรมสำหรับผู้สูงอายุ” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538: 31-32)

“ท่านเจ้าคุณอาจารย์นี้กว่าจะเป็นผู้ที่ได้ประสบความสำเร็จ ดำเนินชีวิตเป็นมาถึงขั้นนี้มันได้ต้องเป็นคนที่มีมุมเท จริงจังต่อการฝึกตนมาก ท่านก็เคยเล่าให้ฟังว่าชีวิตตั้งแต่ยังเป็นสามเณรน้อย ๆ อายุยังไม่ครบบวช ยังไม่ถึง 20 ท่านก็ยังคงเคยพูดบอกว่า ท่านเพียรพยายามในการสำรวจ ในการตรวจรักษาเรื่องศีลาจารวัตร ทั้งข้อที่เป็นสิกขาบท ของสามเณร 10 ข้อ ท่านบอกมาก่อนจะนอนก็มาคิดทบทวนใคร่ครวญดูว่าภายในวันนี้มัน ในฐานะที่เป็นสามเณรได้ทำอะไรล่วงเกินผิดพลาด บกพร่องไปจากสิกขาบทเหล่านั้นหรือไม่อย่างไร เป็นการทำให้ได้สำรวจตรวจตราฝึกฝนพัฒนาตนให้ดียิ่งขึ้นไป ก็ดูจากการที่ท่านมีท่าทีมุมมองอย่างนี้ก็บ่งบอกได้ชัดเจน ว่าท่านเป็นคนที่เรียนรู้ฝึกฝน ปฏิบัติตนด้วยดีเสมอมา”

(พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินฺทฺร จินฺตาปญฺโญ). รองเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน, สัมภาษณ์, 18 พ.ย. 2554)

ในส่วนของ การเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้วิจัยได้ค้นพบข้อคิดและเทคนิคบางประการที่ทุกคนสามารถประยุกต์ให้เกิดการเรียนรู้ชีวิตประจำวันได้แก่

2.1 เรียนรู้โดยการจดบันทึก

“สามเณรประยูรจะมีสมุดเล่มเล็กที่นำมาตีเส้นแบ่งแต่ละเส้นบรรทัดออกอีก 3 เส้น แล้วบันทึกทุกอย่างด้วยตัวหนังสือเล็กจิ๋ว ยากที่ใครจะอ่านได้ครุพุดอะไรที่น่าสนใจหรืออ่านอะไร คั่นอะไรที่น่าสนใจ สามเณรประยูรก็จะจดบรรจงลงในสมุดที่เตรียมไว้”

นิสัยจดบันทึกทุกอย่างด้วยตัวหนังสือเล็กจิ๋ว ลงในสมุดแบ่งเส้นถึยบนี้ จุดประสงค์สำคัญไม่ใช่อยู่ที่การประหยัด แต่เป็นนิสัยความชอบที่ท่านเจ้าคุณฯ อธิบายว่า

“อาตมามีนิสัยชอบรวบรวมประมวลเนื้อหาในหนังสือต่างๆ ให้ได้มากที่สุด โดยใช้เนื้อที่น้อยที่สุด จะได้ไม่เปลืองที่เก็บ จะเอาไปไหนก็สะดวก...

นิสัยชอบอ่าน ชอบย่อเนื้อหาจากหนังสือเล่มโตที่มีเนื้อหามากๆ นำมาประมวล รวบรวมเป็นความรู้ ให้ได้มากที่สุดและครบถ้วนที่สุด ส่งผลต่อมาให้เกิดนิสัยที่มีค่าต่องานของท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกอย่างชัดเจน ท่านเจ้าคุณฯ เป็นผู้ที่จับประเด็นเรื่องต่างๆ ได้ดีเยี่ยม ฟังอะไรยาวๆ อ่านอะไรหลายๆ ก็นำมาสรุปเป็นประเด็นได้สั้นๆ ครบถ้วน”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตฺโต)” (อาภา จันทรสกุล, เรียบเรียง, 2538: 52-53)

“ในความรู้สึกของคนธรรมดาที่ไม่ค่อยจะมีความละเอียดประณีตกับชีวิตเท่าใด ก็ารู้สึกว่าท่านเจ้าคุณฯ เป็นผู้ที่มีความประณีตและถี่ถ้วนมากจริงๆ

ท่านจะจดบันทึกทุกสถิติต่างๆ ที่เราๆ ท่านๆ อาจจะมองผ่านเลยหรือไม่สนใจ เช่น บันทึกอุณหภูมิกำหนดเวลา บันทึกเหตุการณ์ ราคาหนังสือ แม้แต่จำนวนครั้งที่ใช้โทรศัพท์ ระยะเวลาที่เปลี่ยนถ่านไฟ เพื่อที่จะรู้ว่าถ่านไฟยี่ห้อนี้ ยี่ห้อนั้นใช้ทนแค่ไหน

ในเวลาเดินทาง ท่านจะจดบันทึกการเดินทางไว้หมด ว่าไปที่ไหน ไปเมื่อใด ไปกับใครบ้างไปอย่างไร พบเจอสิ่งใดน่าสนใจ เวลาเท่าใด ท่านจะจดบันทึกของท่านอย่างนี้เป็นประจำ

หนังสือของท่านทุกเล่มจะมีบันทึกไว้ว่าหนังสือเล่มนั้นๆ ได้มาจากไหน ถ้ามีผู้ถวาย ใครเป็นผู้ถวาย เมื่อวันที่เท่าไร ถ้าซื้อมาราคาเท่าไร ชื่อที่ไหน เมื่ออ่านหนังสือเล่มนั้นจบแล้ว มีความคิดเห็นต่อหนังสือนั้นอย่างไร...”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์: ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” (พนิตา อังจันทร์เพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 62-63)

“มีอันหนึ่งที่เป็นเคล็ดลับคือทำกิจกรรมทุกอย่างให้ทำด้วยสติ ปัญญา ซึ่งตรงกันข้ามกับคนทั่วไปจะดำเนินชีวิตด้วยความเคยชิน ท่านจะแยกให้เห็นได้ชัด ถ้าเราทำอะไรด้วยสติปัญญา มันจะไม่มี ความขัดแย้งไม่มีปัญหา ก็จะแก้ไขอะไรต่างๆ ได้ดี แต่เราดำเนินชีวิตด้านความเคยชินก็จะพลั้งเผลอ หลงลืม หรือไม่ละเอียดอ่อนกับเรื่องใหม่ๆ ที่ผ่านเข้ามา เราก็จะเรียกได้ว่าทุกวันมันก็มีอะไรใหม่ ๆ ทั้งนั้น แต่วงจรชีวิตของคนมักจะเจอกับเรื่องเดิมๆ คนเดิมๆ หน้าที่เดิมๆ ความเคยชินนี้ทำให้เราขาดความละเอียด ขาดความตื่นตัวกับประสบการณ์ใหม่ที่รับเข้ามา ท่านจะเน้นเรื่องนี้ ท่านเป็นผู้ที่มีสติ มีความละเอียด รอบคอบ สิ่งหนึ่งที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนคือ การบันทึก ท่านจะเขียนบันทึกทุกวัน แล้วท่านอยู่ในกุฏิ ท่านมีอะไรต้องบันทึก ก็ไม่รู้ แต่ท่านมีเรื่องต้องบันทึกทุกวัน แม้แต่งานที่ทำอยู่ ท่านมีความละเอียดมาก เช่น ท่านทำเรื่องอะไรอยู่ ใช้เวลากี่วัน หรือระหว่างทำอยู่มีอะไรมาแทรกมาขึ้น ท่านก็จะจดโน้ตไว้ทำงานละเอียด ท่านใส่ใจทุกรายละเอียด เคยอุปฐาก เวลาท่านอยู่โรงพยาบาล ท่านก็จดบันทึก ใครมาเยี่ยม ให้ความเห็นอย่างไร ใครมาก่อนมาหลัง ท่านจดไว้หมด”

(พระภิกษุณฺญ์ กุศลนฺโท. วัตถุนานเวศกวัน, สัมภาษณ์, 18 พ.ย. 2553)

2.2 รู้จักเรียนรู้จากทุกสถานการณ์ แม้แต่เหตุการณ์อันไม่พึงประสงค์

“ครั้งหนึ่ง ดวงตาทั้งสองข้างของท่านเจ้าคุณฯ โดนไวรัสเล่นงาน จนกระทั่งลูกตาดำเป็นแผล เกิดมีรอยถลอก หลังจากจักษุแพทย์ตรวจรักษา ก็ได้สั่งให้ท่านเข้าพักรักษาอาการต่อในโรงพยาบาลศิริราชปิดตาทั้งสองข้างของท่านไว้ด้วยผ้าก๊อซ แล้วปิดฝาครอบเป็นโลหะอีกชั้นหนึ่ง พวกเราไปเยี่ยมท่านที่โรงพยาบาล เห็นว่าท่านได้พยายามทำทุกอย่างเหมือนขณะที่ดวงตาปกติ คือ ฉันทัวเอง สรงน้ำเอง เดินเองโดยใช้ไม้เท้า พอพวกเราไปคร่ำครวญว่า “สงสารท่านจังเลย ท่านคงลำบากมาก”

ท่านฟังแล้วยิ้มน้อยๆ เหมือนนยามปกติ ไม่มีเค้าของความวิตกกังวลใดๆ ในสีหน้าแม้แต่สักนิดกล่าวว่า “อาตมาไม่เป็นไรหรอก คิดอยู่แต่ว่าถ้าต่อไปไม่สามารถมองเห็นได้อีก แล้วจะใช้ชีวิตอย่างไรไม่ให้เป็นการคนอื่น ก็เลยหัดไว้เสียตั้งแต่ตอนนี้เลย”

ในที่สุด ท่านก็หายจากโรคนี้ แม้จะกินเวลานานหลายเดือน”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์: ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” (พินิตา อังจันทร์เพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 21-22)

“เนื้อหาตอนหนึ่งในหนังสือ สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ ซึ่งมาจากคำบรรยายของท่านเจ้าคุณฯ ที่แสดงแก่กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุขเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547 ได้แสดงถึงความเป็นผู้มีสติมั่นคงของท่าน แม้ในสถานการณ์ที่คนทั่วไปอาจมีความตื่นเต้นหรือหวุ่นวิตกบ้าง ไม่มากก็น้อย เท่านั้นยังไม่พอ ยังสามารถหาความรู้เพิ่มเติมได้อีกด้วย

ขณะเข้ารับการรักษาตัดนิ้วในถุงน้ำดี และอยู่ในระหว่างนอนรอวิสัญญีแพทย์ซึ่งติดประชุมให้มาวางยาสลบ ท่านได้คุยกับแพทย์อื่น ๆ ที่อยู่ในห้องผ่าตัดพอดีแพทย์ที่จะผ่าตัดให้ท่านเพิ่งกลับจากอเมริกา และได้ไปดูการแก้ปัญหาโรคใหม่ที่เป็นโรคอารยธรรม นั่นก็คือ โรคอ้วน หรือ ที่เรียกเป็นภาษาวิชาการว่า obesity ท่านจึงถือโอกาสซักถามคุณหมอ เพื่อหาความรู้ในเรื่องนี้”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์: ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” (พินิตา อังจันทร์เพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 327-328)

“อาตมารู้สึกและบอกตัวเองมาตั้งแต่เด็กว่า โรคภัยไข้เจ็บนั้นเกิดมาพร้อมอาตมาเป็นเพื่อนกันมา อาตมาไม่มองว่า เป็นศัตรู...

อีกอย่าง อาตมาชอบศึกษา เวลาป่วยก็มีโอกาสได้ค้นสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเอง เช่น เอา *medical encyclopedia* มาเปิดดู เวลาป่วยเป็นอะไร ก็ค้นดูตำรา ก็ได้ความรู้มากมายจากการเจ็บป่วยของตัวเอง”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)” (อาภา จันทรสกุล, เรียบเรียง, 2538: 28-29)

2.3 เรียนรู้วิธีที่จะหาประโยชน์จากข่าวสาร เรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญเพราะ ปัจจุบันข้อมูลข่าวสารมีมากมาย ถ้าปฏิบัติไม่ถูกต้องมนุษย์ก็จะหลงกระแสนแล้วตกเป็นเหยื่อของข่าวสารข้อมูล สิ่งที่เราควรเรียนรู้ในเรื่องนี้คือการพัฒนาปัญญาให้ตนสามารถรู้เท่าทันสามารถนำข่าวสารมาใช้ประโยชน์อย่างแท้จริงจนถึงขั้นสามารถเปลี่ยนและนำกระแสให้ไปในทางที่ถูกต้อง และสร้างสรรค์มนุษยชาติ ซึ่งปัญญาที่ใช้สำหรับการจัดการกับข่าวสารข้อมูลที่พระพรหมคุณาภรณ์แนะนำไว้คือหลักปฏิสัมพันธ์ 4 ข้อ

“คนปัจจุบันคิดว่า โลกทุกวันนี้ มีข่าวสารข้อมูลแพร่กระจายกว้างขวาง ทั้งถึงรวดเร็วมาก ก็คิดว่าคนจะฉลาด คนจะมีปัญญา จะเข้าสู่ยุคแห่งปัญญา แต่อาจจะเป็นการมองที่ไม่ถูกต้องทีเดียวแท้จริงการมีข้อมูลข่าวสารมาก ไม่ได้หมายความว่าจะทำให้คนมีสติปัญญา หากว่าไม่พัฒนาคนให้รู้จักรับและใช้ข้อมูลนั้น ข่าวสารข้อมูลนั้น ถือว่าเป็นโลกาภิวัตน์ (globalization) อย่างหนึ่ง เพราะเป็นกระแสที่ไหลไปทั่วโลก มีอิทธิพลแม้กระทั่งครอบงำชาวโลกได้ การที่ข่าวสารไหลไปเป็นกระแสทั่วถึงอย่างนั้น มนุษย์เราจะปฏิบัติต่อมันแตกต่างกันเป็นหลายแบบ ซึ่งอาจจะแย่งง่าย ๆ ดังนี้

พวกที่หนึ่ง ไหลไปตามกระแสและถูกกระแสท่วมทับ โดยมีอาการหลงมกมาย ถูกกระแสพัดพาไป คล้ายกับที่คนโบราณเคยมกมายในข่าวลือ แล้วก็ตกเป็นเหยื่อของข่าวสารข้อมูล

ปัจจุบัน มีคนไม่น้อยที่ตกเป็นเหยื่อของข่าวสารข้อมูล และเมื่อมีข้อมูลมาก ๆ แต่ไม่รู้จักรับไม่รู้จักใช้ ก็กลายเป็นคนฉิวเฉิบ ฉาบฉวย ผ่าน ๆ ไปไม่เข้าถึงข้อมูลที่แท้จริง ถ้าเราไม่สามารถทำให้คนพัฒนาสติปัญญาอย่างถูกต้อง ให้สามารถเข้าถึงข้อมูลอย่างแท้จริง และสามารถถือเอาประโยชน์จากข่าวสารข้อมูลได้ ก็จะเป็นโทษอย่างมาก ข่าวสารข้อมูลจะกลายเป็นเครื่องมือสำหรับล่อเร้าและหลอกลวง ทำให้คนตกเป็นเหยื่อ

พวกที่สอง ตามทันกระแส แต่ไม่รู้เท่าทันกระแส คนจำนวนมากมีความภาคภูมิใจว่า ตนตามทันข่าวสารข้อมูล อาจจะได้รับการชื่นชม ทำนองนี้ว่า แหม ...คนนี่เก่งมาก มีข่าวสารข้อมูลอะไรออกมา ตามทันหมด แต่ปรากฏว่าเขาตามทันเท่านั้นไม่รู้เท่าทัน อันนี้ก็เป็นปัญหาของสังคมปัจจุบัน คือตามทัน แต่ไม่รู้เท่าทัน และตัวเองก็ตกอยู่ในกระแส ถูกกระแสท่วมทับพัดพาไป อย่างที่พูดไปแล้ว แต่ถ้า

เรามีปัญญารู้เท่าทัน ก็จะทำให้เราสามารถดำรงตัวอยู่ท่ามกลางกระแสได้ เป็นผู้ที่ยืนหยัด ตั้งหลักอยู่ได้

พวกที่สาม อยู่เหนือกระแส คือ การรู้เท่าทันกระแสก็ยังไม่พอ ควรจะสามารถทำได้ดีกว่านั้นอีก คือ ขึ้นไปอยู่เหนือกระแส จึงจะเป็นผู้ที่นำเอาข้อมูลข่าวสารมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง จัดเป็นพวกที่สามารถจัดการกับกระแส โดยทำการเปลี่ยนแปลงกระแส หรือนำกระแสให้เดินไปในทิศทางใหม่ที่ต้องการ คนที่จะสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ จะต้องมีความสามารถถึงขั้นอยู่เหนือและนำกระแสได้ แบบพวกที่สามนี้”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์: ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” (พนิตา อังจันทร์เพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 171-174)

“ครั้งหนึ่ง มีพระสถิติวาหาริกูปหนึ่งได้ขอให้ท่านเจ้าคุณฯ อธิบายหลักธรรมข้อ ปฏิสัมภินา 4 ท่านให้รรถาธิบายดังนี้

ปฏิสัมภินา 4 คือ ปัญญาแตกฉานเป็นปัญญาที่จะช่วยในเรื่องข่าวสาร ข้อมูล งานสอน งานสื่อสาร ให้ได้ผลสำเร็จสูงสุด มี 4 ประการ เป็นฝ่ายรับ 2 ประการ และฝ่ายใช้การ 2 ประการ คือ

1. อัตถปฏิสัมภินา ปัญญาแตกฉานในอรรถ เมื่อฟัง ดู หรือรับข่าวสาร ต้องเข้าใจความหมายให้ถูกต้อง ชัดเจน เข้าถึงเนื้อหาสาระตัวอย่างเช่น เมื่ออ่านหนังสือสักเล่ม ต้องถามตัวเองว่า เข้าใจเรื่องทั้งหมดแจ่มแจ้งหรือไม่ สามารถแบ่งซอยได้ว่าแต่ละตอนมีความหมายอย่างไร ถ้าไม่เข้าใจ ก็จะไม่ยอมให้ผ่านไป ต้องพยายามศึกษาให้เข้าใจให้ได้

2. ธัมมปฏิสัมภินา ปัญญาแตกฉานในธรรม เมื่อสามารถสรุปย่อหรือตั้งเป็นหัวข้อได้ และหัวข้อที่สรุปมานั้น สามารถสืบสาวมองเห็นรายละเอียดหรือสาระทั้งหมด จับหลัก จับสาระได้ พอจับหลักได้ ก็สามารถจับประเด็นได้ เมื่อจับประเด็นได้ ก็จรรู้ว่า แก่นของเรื่องอยู่ที่ไหน ถ้าเป็นกรณีที่เป็นปัญหา ก็จะจับได้ว่า ปัญหาอยู่ตรงไหน ไม่พรัวไม่เลื่อนเปื้อน หรือหลงไปผิดทาง

ทั้ง 2 ข้อแรก เป็นฝ่ายรับ ต่อไปฝ่ายใช้การ

3. นิรุตติปฏิสัมภินา ปัญญาแตกฉานในนิรุตติ มีความสามารถในการเลือกใช้ภาษาที่เหมาะสม มีเทคนิคการใช้ภาษาที่เชี่ยวชาญ คือสามารถถ่ายทอดให้ผู้ฟัง เข้าใจอย่างที่ต้องการให้เข้าใจ ทั้งขยายและทั้งสรุปความ

4. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ มีไหวพริบซึ่มซาบความรู้ที่มีอยู่แล้วสามารถเอามาเชื่อมโยง นำมาสร้างเป็นความรู้ใหม่เข้ากับกรณี หรือเหตุการณ์ต่างๆ เพื่อใช้แก้ปัญหาและจัดการกิจการธุระการงานให้ได้ผลสูงสุด”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์ : ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” (พินิตา อังจันทร์เพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 335-338)

3. พัฒนาตนเองในด้านพฤติกรรมและความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ อย่างเกื้อกูลสร้างสรรค์ หรือพัฒนาศีล ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ย้ำว่าต้องพัฒนาศีลให้ครบทั้ง 4 หมวด หรือที่ทางธรรมเรียกว่า “ปาริสุทธิศีล” ไม่ใช่แค่ศีล 5 ซึ่งสังคมไทยเน้นให้ความสำคัญอยู่แล้ว โดยหมวดที่ท่านให้ความสำคัญมากๆ ได้แก่ ปัจจัยปฏิเสวนาศีล (การรู้จักเสพใช้ปัจจัย 4) และอาชีวนปาริสุทธิศีล (การทำอาชีพสุจริต มีประโยชน์ต่อสังคมและ รู้จักใช้อาชีพเป็นเวทีในการศึกษาพัฒนาชีวิต)

“สังเกตดูเถอะ ศีล 5 หรือเบญจศีลนี้ เราเน้นกันมาก แต่ที่จริงศีล 5 เป็นศีลชุดที่สัมพันธ์กับคนสัตว์ หรือ สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมเท่านั้น ยังไม่ครบ เราต้องสัมพันธ์กับสิ่งสรรพด้วย จึงต้องมีศีลอย่างอื่นอีก 3 ชุด รวมเป็นศีล 4 อย่าง หรือ 4 ชุดนี้แหละ

ศีล 4 ชุดนี้ ถู้อตามอย่างศีลของพระสงฆ์ ซึ่งท่านจัดว่าเป็นศีลที่ครอบคลุมทั้งหมด เรียกว่า ปาริสุทธิศีล 4 คือ

1. ปาฏิโมกขศีล ศีลหลัก หรือศีลประธาน
2. อินทริยสังวรศีล ศีลคือความสำรวมอินทริย์
3. อาชีวนปาริสุทธิศีล ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ
4. ปัจจัยปฏิเสวนาศีล ศีลในการเสพใช้ปัจจัย 4

4.1 ศีล 5 หรือเบญจศีลนี้ เป็นหลักความประพฤติของประชาชนทั่วไป หรือเป็นศีลหลักและศีลสามัญของมนุษย์ จึงเทียบกับ ปาฏิโมกขศีล ... ศีลหลักของคฤหัสถ์หรือสำหรับมนุษย์ชนทั่วไปก็ใช้แค่ 5 ข้อที่เรียกว่าเบญจศีลนี้ ซึ่งเป็นชุดที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรือในสังคม... คือ

- 1) เว้นปาณาติบาต
- 2) เว้นอทินนาทาน

3) เว้นกาเมสุมิจอาจารย์

4) เว้นมุสาวาท

5) เว้นสุราเมรัยมัชชปมาทัญฐาน

ศีลชุดนี้ ถือว่าเป็นของสามัญ ในที่นี้จึงไม่ต้องอธิบายอีก

4.2 อินทรีสังวร (เรียกเต็มว่าอินทรีสังวรศีล) พุดง่าย ๆ ว่าศีลในการรู้จักใช้อินทรีย คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย รวมไปถึงใจ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เช่น ตาดู หูฟัง แล้วก็จมูกดมกลิ่น ลิ้นชิมรส กายถูกต้องแตะกระทบ มาจบที่ใจรำพึงคำนึงรู้คิด แต่ที่เด่นก็คือ ตา-หู หู-ฟัง ...

หลักการก็คือ ต้องมีสติในการใช้อินทรีย ... เมื่อดู ต้องได้ปัญญา ได้ความรู้ ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ หรือที่จะเอาไปใช้ประโยชน์ อย่างน้อย ได้รู้เท่าทันเห็นความเป็นไปต่างๆ อาจะโยงเรื่องราวให้เห็นความเป็นเหตุเป็นปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ ได้ฝึกการสืบสาวกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย

5. ปัจจัยปฏิเสวนา ศีลข้อนี้ก็ใหญ่มาก เป็นเรื่องของการเสพบริโภคปัจจัย ที่เราพูดกันว่าปัจจัย 4 ก็คือสิ่งที่เกื้อหนุนชีวิต

“ปัจจัย” แปลว่า สิ่งที่เกื้อหนุนชีวิต หรือเป็นเงื่อนไขให้ชีวิตดำเนินไปได้ ถ้าเราไม่มีมัน ชีวิตเราก็อยู่ไม่ได้ หรืออยู่ดีไม่ได้ คำว่าปัจจัยบอกความหมายเสร็จ อยู่ใน ตัวว่า

1) เราจะเสพบริโภคสิ่งที่เป็นปัจจัย คือสิ่งที่เกื้อหนุนชีวิต สิ่งที่เป็นคุณแก่ชีวิต เพราะฉะนั้น สิ่งที่ทำลายหรือบั่นรอนชีวิต อย่าไปปฏิเสวนามันเลย คือ อย่าไปเสพบริโภคมันเลย นี่มันเรื่องอะไรกัน มนุษย์สมัยนี้เอาแต่เสพบริโภคเรื่อยเปื่อยไม่พูดให้ชัดว่าเสพบริโภคปัจจัย จึงไม่ได้คำนึงเลยว่ามันเป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิตหรือเปล่า กินเสพบริโภคแล้วเป็นอันตรายต่อชีวิตกันมากมาย อย่างโรคอารยธรรมปัจจุบันที่พูดเมื่อก็ ก็เกิดจากความไม่ได้เรื่องนี่ แม้แต่ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสียหายเสื่อมโทรมอะไร ก็เพราะการเสพบริโภคของมนุษย์ อันนี้คือเรื่องใหญ่มาก

2) ที่ว่าเราเสพบริโภคสิ่งที่เป็นปัจจัย คือสิ่งที่เกื้อหนุนชีวิตนั้นบอกความหมายอีกอย่างหนึ่งด้วยว่า สิ่งเสพบริโภค เช่น อาหาร นั้นเป็นสิ่งที่เราอาศัยให้ชีวิตของเราเป็นอยู่ได้ แล้วก็พร้อมที่จะไปทำอะไรๆ ที่เป็นวัตถุประสงค์แห่งการมีชีวิตของเรา พุดง่าย ๆ ว่า มันเป็นเครื่องอาศัย เป็น means ไม่ใช่เป็น end ...

ที่ย้ำอันนี้ก็เพราะเวลานี้ มนุษย์กำลังพลิกตรงข้าม เขาเอาเรื่องเศรษฐกิจ เอาวัตถุดิบเสพบริโภคเป็นจุดหมาย ทุงเทรียวแรงกำลังทุกอย่างเพื่อจะให้ได้สิ่งเสพ บำรุงบำเรอมา แล้วก็หลงระเริงมัวเมาจมอยู่กับการหาความสุขจากการเสพบริโภค สิ่งเหล่านี้ พ่วงมาพร้อมด้วยการแย่งชิงข่มเหงเบียดเบียนทำลายรบราฆ่าฟันกัน ตลอดจนรุกรานทำลายโลกแห่งธรรมชาติ เป็นที่มาของปัญหาแทบทุกอย่างในปัจจุบัน

6. อาชีพปาริสูทธิศิลป์ ศิลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ พุดสั้นๆ ก็คือ สัมมาชีพ นั่นแหละ เรื่องอาชีพะ คือการเลี้ยงชีวิต หรือการหาเลี้ยงชีพ ... นี่เป็น ศิลที่สำคัญซึ่งเราก็ไม่ค่อยเน้นกัน

อย่างที่บอกแล้ว ศิลข้อนี้ พุดง่าย ๆ ก็คือการประกอบสัมมาชีพ ... หมายถึง อาชีพที่อย่างน้อยไปผิดกฎหมาย ... และถ้าจะให้ดียิ่งขึ้น ก็ให้เป็นอาชีพที่สนองความต้องการของชีวิตและสังคม ... คือไม่ใช่แค่ให้ได้เงินมาเลี้ยงตัวเองเท่านั้น แต่เกื้อกูลผู้อื่นไปด้วย...

แล้วถ้าจะให้อาชีพนั้นดีเป็นกุศลยิ่งขึ้น ก็ให้ได้อีกชั้นหนึ่ง คือ ใช้อาชีพของตนนั้น เป็นเวทีพัฒนาตนเอง ...

เราควรตั้งเป็นคติประจำใจเลยทีเดียวว่า เราจะทำอาชีพของเราให้เป็น การศึกษาหมายความว่า เราจะใช้อาชีพเป็นเวทีพัฒนาชีวิตของเรา ซึ่งจะเป็นเวทีใหญ่ และจะพัฒนาได้มากจริงๆ เพราะว่าอาชีพคือชีวิตส่วนใหญ่ของเรา มันกินเวลาส่วนใหญ่ของชีวิตของเรา

เป็นอันว่า อาชีพนี้เป็นแดนฝึกมนุษย์ที่สำคัญยิ่ง ถ้าใช้เป็นแล้ว อาชีพก็มาเป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง เพียงแต่ว่าต้องตระหนักในจุดมุ่งหมายนี้ไว้

ถ้าเรามีจิตสำนึกในการศึกษานี้ไว้ บนเวทีแห่งอาชีพนั้น เราจะได้ฝึกทุกอย่าง ได้พัฒนาทุกด้าน ฝึกการอยู่ร่วมทำงานร่วมติดต่อสัมพันธ์เพื่อนมนุษย์ ฝึกความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ฝึกพฤติกรรมในการสื่อสารสัมพันธ์กับผู้อื่น ฝึกวาจาให้รู้จักพูดอย่างได้ผล อะไรต่างๆ คือ ฝึกศิลปะนี้แหละ แล้วก็ฝึกจิตใจให้มีภาวะที่เอื้อต่องาน ให้อ่อนโยน มีเมตตากรุณา ให้คิดดี ให้เข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง อดทน มีวินัย รู้จักควบคุมอารมณ์ได้ มีความรับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ สงบ ผ่องใส ร่าเริง เบิกบาน และที่สำคัญยิ่งยอดคือ ได้ฝึกได้พัฒนาปัญญาในการเรียนรู้ลักษณะเยี่ยงลงไปในวิชาชีพของตน เรียนรู้เข้าใจเรื่องราว ผู้คน และสิ่งทั้งหลายทั่วไป

“ได้ฝึกคิดแก้ปัญหา เพิ่มเสริมความแจ่มชัดเจตต่าง ๆ ทั่วโลกเข้าใจชีวิต แม้กระทั่ง
ยังเห็นอริยสังขาร”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่นาคตที่สดใสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ”
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 85-110)

“[เรื่องการเสพรวิภาคสิ่งต่างๆ] สำหรับมนุษย์ปุถุชนอย่างชาวบ้าน เรายอม
ให้บ้างในเรื่องความเอร็ดอร่อยสวยงามโก้เก๋ แต่ควรจะมีหลักว่า

1. ต้องให้ได้คุณค่าที่แท้จริงเป็นฐานไว้ก่อน อย่าให้เสียอันนี้เด็ดขาด
ถ้าเสียก็คือดำเนินชีวิตผิด ไม่มีการศึกษา

2. ส่วนที่มาประกอบเสริมในด้านคุณค่าเทียม เช่นความอร่อย
สวยงามโก้เก๋นั้น อย่าให้เลยเถิดไปจนกลายเป็นการเบียดเบียนตนเบียดเบียนผู้อื่น
ตรงนี้สำคัญมาก

ก) อย่าให้เบียดเบียนตน เช่น รับประทานอาหารแล้วทำให้
สุขภาพร่างกายเสียไป เพราะเห็นแก่คุณค่าเทียม เช่นเห็นแก่เอร็ดอร่อยโก้เก๋เลยกิน
จนอืดเพื่อ หรือกินอาหารที่เป็นพิษ

ข) อย่าให้เบียดเบียนผู้อื่น เช่น ทำให้สังคมเดือดร้อนเพราะแย่ง
ชิงเอาเปรียบกัน หรือเอาจากผู้อื่นมากโดยไร้เหตุ

ค) อย่าทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาก ไม่ใช่ว่า
กินก็เปลืองขยะก็เปรอะ”

จากเรื่อง “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต),
2545: 11-12)

“ท่านเจ้าคุณฯ ไม่เคยทิ้งสิ่งของไปง่ายๆ โดยไม่พิจารณาถึงประโยชน์ใช้
สอย ที่สามารถนำกลับมาใช้อีก พวกถุงพลาสติกก็อบเก็บ ถูกระดาษกระดาษสี
น้ำตาลห่อของห่อหนังสือ เชือกฟาง เชือกด้าย เชือกพลาสติก ยางรัด หนังสือดี
ที่มีผู้นำมาทิ้งไว้ที่กุฏิ โดยอาจจะใส่ของมาถวายท่านด้วยเหตุอันใดก็ตาม ถ้ายังอยู่ใน
สภาพดีใช้งานได้ก็ ท่านจะแยกประเภทหมวดหมู่สิ่งของเหล่านั้น เชือกก็นำมาพัน
ใหม่ให้เป็นขดเล็กๆ ยาวสั้นตามความเหมาะสม (ท่านพันได้สวยงามราวกับเป็นงาน
ศิลปะที่ต้องใช้ฝีมือและความประณีตอย่างสูง) แล้วก็ใส่กล่องเก็บไว้อย่างเป็น
ระเบียบเรียบร้อย กระดาษห่อของก็คลี่ให้เป็นแผ่นเรียบแล้วพับเก็บเป็นที่ ยางหนังส
ะดีก็นำมาใส่กล่องรวมกันไว้ เก็บไว้ใช้ต่อไป

เมื่อใครมาที่กุฏิแล้วเกิดมีความจำเป็นจะต้องใช้สิ่งเหล่านี้ ท่านก็มักจะมิให้อยู่เสมอ ไม่มีขาดเวลาท่านหยิบออกมายื่นส่งให้ พวกเราก็คอดที่จะแอบยิ้มด้วยความชื่นชมในความเป็นผู้มีสติปัญญาละเอียดอ่อนของท่าน แม้แต่เรื่องเล็กๆน้อยๆ อย่างการจัดเก็บสิ่งของที่คนอื่นอาจจะมองว่าเป็นขยะ แล้วโยนทิ้งไปง่ายๆ ท่านก็มองเห็นค่าและจัดการกับสิ่งของเหล่านั้นอย่างเหมาะสม ก่อให้เกิดประโยชน์ภายหลัง.”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์: ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” (พนิตา อังจันทร์เพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 17-18)

“ท่านเจ้าคุณฯ จะใช้สนูทุกๆ ก้อนให้ได้ประโยชน์ที่สุด คือ ใช้เกลี้ยงไม่ให้เหลือเศษทิ้งได้เลย เมื่อสนูเหลือก้อนเล็กมากจับไม่ติดแล้ว ท่านก็จะนำมารวมกับก้อนใหม่แล้วใช้ต่อไป จนสนูรวมตัวเป็นเนื้อเดียวกัน เมื่อจะหมดก้อน ก็ทำเช่นนี้อีกเรื่อยไป

ยาสีฟัน ก็เช่นกัน ท่านก็รีดเสี้ยนหมดเกลี้ยงหลอด แล้วจึงค่อยทิ้งไป

ถ่านไฟที่ใช้กับเครื่องบันทึกเสียงก็เช่นเดียวกัน เช่น เมื่อเอาออกจากเครื่องแล้ว ก็เอามาใส่กระบะเล็กๆ ที่ประดิษฐ์ขึ้นเป็นไฟฉายใช้ต่อไปในกรณีนี้ ท่านบอกว่าไม่ใช่มุ่งที่ประหยัด แต่เป็นการทดสอบความสามารถของท่านเองว่าจะทำให้ถ่านไฟเหล่านั้น เป็นประโยชน์จนถึงที่สุดได้อย่างไร”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์: ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” (พนิตา อังจันทร์เพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 98-99)

“ท่านพยายามที่จะอยู่กับธรรมชาติ ไม่พึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป ท่านก็จะพยายามที่จะหาอากาศที่โปร่งโล่ง อากาศที่สลับปะทะ เกื้อกูลด้วยดี นี่ก็คือการไม่ต้องอาศัยพึ่งพาวัตถุ การดำเนินชีวิตของท่านเจ้าคุณอาจารย์สมัยก่อนนี้ก็มีการออกไป บรรยายแสดงธรรมที่อื่นๆ มากมาย ในการบรรยายธรรมนั้นๆ ก็จะมีเทปบันทึกเสียงก็ใส่ถ่านดับเบิลเอ และพอไฟอ่อน ท่านก็จะเอาถ่านที่เลิกใช้จากเทปนั้นมาใส่ไฟฉาย ... ทำให้ยืดอายุของการใช้สิ่งของเหล่านี้ออกไปอีก แทนที่จะมาทิ้งๆ ขว้าง โดยที่ทำไมใส่ใจ ไม่สนใจต่างๆ ท่านจะมีเครื่องวัดไฟว่า ก้อนไฟก้อนนี้มีไฟแค่ไหนอย่างไร สมควรจะมาใช้ต่อหรือไม่ จะใช้ต่อจนกระทั่งไฟนั้นหมดถึงจะทิ้งทำลายออกไป ทำให้เห็นว่า ความจริง วิธีการดำเนินชีวิตของท่านเจ้าคุณอาจารย์นั้น เป็น

แบบ เป็นตัวอย่างที่ดี และทำให้ฟังพากันว่าเหตุหรือสิ่งแวดล้อม ท่านตระหนักถึงคุณค่าและการใช้อย่างประหยัดและไม่ฟุ้งเฟ้อจนเกินไป และใช้เต็มตามศักยภาพและสิ่งของที่มีอยู่นั้น ก็เป็นชีวิตของพระ และผู้ที่อยู่ด้วยปัญญา ได้รู้เข้าใจและดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความกลมกลืนกับธรรมชาติ เห็นคุณค่าและสิ่งแวดล้อมว่าจะทำอะไรที่จะไปให้ไปเพิ่ม มลภาวะให้กับสิ่งแวดล้อมโดยที่ไม่จำเป็น ... [จิ๋ว] ใช้ไปจนกระทั่งว่าจิ๋วขาดหรือสีซีดมากเกินไป ก็เปลี่ยน แต่ก็ไม่ได้ใช้หลายผืน ใช้แค่ชุดเดียว ไตรเดียว ใช้เรื่อยมา รองเท้าท่านก็ใช้คู่เดียว ใช้นานจนกระทั่งขาด ใช้จนใช้ไม่ได้แล้วจึงจะเปลี่ยน”

พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินศร จินตาปญโญ), สัมภาษณ์, 18 พ.ย. 2554)

4. ใช้ชีวิต ด้วยความไม่ประมาท

“คนเราพออยู่สุขสบายก็มักกลายเป็นคนประมาท ต้องมีแรงบีบคั้นกดดัน จึงจะไม่ประมาท เมื่อไม่ประมาทก็กระตือรือร้น เร่งขวนขวาย การคิดการพูดการกระทำที่สร้างสรรค์ได้งานได้การก็ตามมา พระพุทธเจ้าจึงให้ถือความไม่ประมาทเป็นหลักธรรมสำคัญ เป็นใหญ่คลุมหลักธรรมอื่นๆ ดังรอยเท้าช้างไม่ประมาทเสียอย่างเดียว ธรรมข้ออื่นๆ ก็ตามมาได้หมด แต่ถ้าประมาทเสียอย่างเดียว ธรรมข้ออื่นๆ ก็นอนตายทั้งหมด เพราะเหลืออยู่แค่ในคัมภีร์ ไม่มีใครเอามาปฏิบัติ บางทีแม้แต่ได้ผลจากธรรม สบายใจหายทุกข์แล้ว เลยนอนใจ ไม่คิดแก้ไม่คิดก้าวต่อไป ก็มี ดังนั้นผู้นำที่ฉลาดจึงคอยสร้างเหตุบีบคั้นบ้าง ปลุกใจบ้าง เพื่อเร่งเร้าให้คนไม่ประมาท ในหมู่สงฆ์ก็ต้องมีหลักการสำคัญอย่างหนึ่ง คือ ความเคารพในความไม่ประมาท เพื่อแก้ปัญหที่ว่า ทำอย่างไร ทั้งที่สุขสบายก็ไม่ให้ประมาท ซึ่งเป็นเรื่องยาก ผีนกระแสดิจิตของมนุษย์ปุถุชน คนผู้ใดรู้จักเร่งเร้ากระตุ้นเตือนตนเองให้ไม่ประมาทได้ ทั้งที่ไม่มีเหตุภายนอกบีบคั้น คนผู้นั้นคือนักปฏิบัติธรรมที่แท้”

จากเรื่อง “มองอเมริกาแก้ปัญหาไทย” พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541: 55-56)

5.2 สำหรับเด็กและเยาวชน

นอกจากหลักทั้ง 4 ข้อที่กล่าวไปแล้ว ผู้วิจัยพบว่าพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความสำคัญกับเด็กและเยาวชนมากเป็นพิเศษ โดยท่านได้ให้หลักปฏิบัติสำหรับเด็กและเยาวชนเพิ่มเติมไว้อีกดังนี้

5.2.1 สร้างให้เกิดความเคยชินที่ดี โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาในระดับศีล เน้นความมีระเบียบวินัย รู้จักใช้ชีวิตอย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติ และ รู้จักประมาณในการบริโภค หรือรู้จักบริโภคให้ได้คุณค่าแท้

“เพราะฉะนั้น ตรงนี้ก็จึงเป็นจุดช่วงชิงที่ว่าจะทำอย่างไรให้คนมีพฤติกรรมเคยชินที่ดีได้ก่อน โดยเฉพาะสำหรับเด็กๆ เรื่องนี้สำคัญมาก การยืนเดินนั่งนอน กิน ดื่ม ฯลฯ เป็นที่จับของพฤติกรรมเคยชินได้ทั้งนั้น ดังนั้น การวางระเบียบวินัยต่างๆ ในความหมายหนึ่งก็คือระบบการสร้างพฤติกรรมเคยชินที่มุ่งให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี และพฤติกรรมเคยชินที่ดีนี้แหละเป็น ศีล”

จากเรื่อง “จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร?” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 58)

“ทำไมจึงต้องพูดเรื่องศีลมาก ก็เพราะว่า ในการฝึกหรือพัฒนาความเป็นอยู่ระดับต้นๆ นี้ ส่วนที่จะเด่นก็คือเรื่องของ 1) ด้านรูปธรรม และ 2) ด้านภายนอก ซึ่งเป็นด้านที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม อยู่กับสิ่งแวดล้อม และอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งจะเป็นฐานให้พร้อมที่จะเดินลึกต่อเข้าไปข้างใน จึงเป็นด้านที่จะต้องฝึกต้องพัฒนาก่อนเลย ...

โดยเฉพาะเด็กๆ ศีลนี้เป็นเรื่องใหญ่ แล้วความหมายก็มากกว่าที่คนไทยเข้าใจ จึงคิดว่าต้องเน้นเรื่องนี้มาก”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่นาคตที่สดใสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 77-78)

“ศีลข้ออินทริยสังวร ที่ว่าให้รู้จักใช้ตาหู จูฟังนี้ แทบไม่มีใครพูดถึง จะต้องคำนึงกันให้มาก ว่าเด็กใช้ตาหู จูและฟังกันอย่างไร จู-ฟังแล้ว ได้ข้อมูลความรู้ ได้แง่คิด ได้คติอะไร ที่จะมาใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหา ในการดำเนิน

ชีวิตเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ในการพัฒนาตัวเองให้งอกงามขึ้น หรือในการช่วยเหลือเกื้อกูลพ่อแม่ พี่น้อง ครอบครัว เพื่อนมนุษย์”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่นาครที่สดใสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ”
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 88-89)

“การที่จะพัฒนามนุษย์ในการรักษาสภาพแวดล้อมก็เหมือนกับการศึกษาจะต้องช่วยสร้างพฤติกรรมเคยชินที่ดีให้เด็กตั้งแต่อยู่ในครอบครัว และเมื่อไปโรงเรียนก็ให้มีพฤติกรรมเคยชินในการดำเนินชีวิตทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการกิน การอยู่ การเดิน การเล่น การใช้ของหรือทำอะไรก็ตาม ในลักษณะที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมแต่ให้เกื้อกูลต่อสภาพแวดล้อม ให้เป็นสุขในการอยู่กับต้นไม้ดอกไม้ในธรรมชาติ ให้มีอากาศเป็นมิตรเอ็นดูกรุณาต่อสัตว์ต่างๆ และรู้จักเรียนรู้จากธรรมชาติ

เมื่อทุกอย่างกลายเป็นพฤติกรรมเคยชินแล้ว เราสร้างตัวนี้ขึ้นมาได้แล้วเราจะประสบความสำเร็จมากวินัยและกฎเกณฑ์ต่างๆ ตลอดจนกฎหมายของบ้านเมืองที่จะได้ผลดี ต้องเน้นในขั้นการให้เกิดพฤติกรรมเคยชิน เมื่อเน้นเรื่องพฤติกรรมเคยชินก็ต้องเอาใจใส่ที่เด็ก ต้องเริ่มแต่ยังเล็ก ต้องจัดให้ดีในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูซึ่งรวมไปถึงการสร้างสภาพแวดล้อมที่ป้องกันไม่使人ทำสิ่งเสียหายแต่เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการทำสิ่งที่ดีงาม อันนี้เป็นการพัฒนาคนในระดับต้น ที่พื้นที่ที่สุด แต่ยั่งยืนหนักแน่นที่สุด

ขอเน้นว่า วิธีการสำคัญมากในการสร้างพฤติกรรมเคยชินคือ วินัย เริ่มแต่กฎเกณฑ์กติกาในครอบครัว และในโรงเรียนเป็นต้นไปและพูดในทางย้อนกลับว่าการใช้วินัย ควรมุ่งไปที่การสร้างพฤติกรรมเคยชินนี้เองไม่ใช่มองไปที่การบังคับควบคุมหรือ ใช้อำนาจซึ่งจะทำให้เขว และเพราะเหตุนี้จึงต้องพูดต่อไปว่า วินัยต้องเริ่มฝึกตั้งแต่เด็ก แต่เล็ก”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)”
(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 199-200)

“เมื่อรักษาปัจจัยปฏิสวนาศิล เราก็จะดำเนินชีวิตที่พอดี เราจะแยกออกได้ว่าอันไหนเป็นคุณค่าที่แท้จริงของปัจจัยสี่อย่างนี้ ๆ อันไหนไม่ใช่ สิ่งเสพติดหรือเครื่องใช้ที่มีขึ้นมาเพื่ออะไร ประโยชน์ที่แท้ของมันอยู่ตรงไหนกันแน่ เราจะเสพจะใช้มัน ต้องให้ได้คุณค่าที่แท้นั้นก่อน ...

เรื่องคุณค่าแท้-คุณค่าเทียมนี้สำคัญมาก จะต้องฝึกเด็ก ฝึกนักเรียน พัฒนาให้เขาเข้าใจจุดมุ่งหมายของสิ่งที่เราซื้อมาเสพบริโภค อย่างจะซื้อ คอมพิวเตอร์ ก็ต้องถามเด็กก่อนว่าคอมพิวเตอร์มีประโยชน์อย่างไร คุณค่าที่แท้ของมันคืออะไร เราควรใช้มันเพื่ออะไร จะซื้อมาเพื่ออะไร ให้เด็กคิดหาคำตอบที่ใจเขาเอง ก็ต้องยอมรับให้ได้ พอเด็กตอบได้แล้ว ทีนี้ก็ใช้เป็นบทย้าเตือนสติประจำตัวเลย ถ้าเกินหรือนอกเหนือจุดมุ่งหมายนี้ ก็แสดงว่าคงจะพลาดแล้วนะ ให้ระวัง ถ้าจะไกลออกไป ก็อย่าให้มันมากนัก ให้อยู่กับคุณค่าที่แท้จริง และทำให้คุณค่าที่แท้จริงนั้น สำเร็จผลออกมาให้ได้”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่นาคตที่สโตไสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ”
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 106-107)

5.2.2 ฝึกเด็กให้เกิดฉันทะโดยฝึกให้เรียนรู้ได้จากทุกสถานการณ์ มีความสุข และสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

“การฝึกการพัฒนาในการดู-ฟังนี้ ยิ่งก้าวไปได้อีกเยอะ เช่น ตอนแรก เป็นธรรมดาที่เราจะเห็นว่า ให้พยายามจัดให้เด็กได้พบเห็นได้ดูได้ยินได้ฟังข้อมูล เรื่องราว ประสบการณ์ที่ดีๆ ให้เขาได้เรียนรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ เรียกว่าให้เด็กได้รับ สิ่งที่ดีที่สุด

แต่การฝึกฝนพัฒนายังมีก้าวต่อไปจากนั้นอีก คือ ต่อจากการพยายามให้เด็กได้รับแต่สิ่งที่ดี ให้พบสิ่งที่ดี พยายามไม่ให้พบสิ่งที่ไม่ดี ขึ้นเหนือกว่านั้นก็คือ ให้เด็กได้รับสิ่งที่ดีที่สุด พร้อมทั้งสามารถเอาประโยชน์ได้จากสิ่งที่ดีที่สุด ...

การให้เด็กได้รับสิ่งที่ดีที่สุด คือการที่ปัจจัยภายนอกใช้โอกาสเพิ่มพูนเสริมเต็มปัจจัยที่ดีแก่เด็กให้ได้มากที่สุด และการให้เด็กพัฒนาความสามารถที่จะเอาดีเอาประโยชน์ได้จากประสบการณ์และสถานการณ์ทุกอย่างแม้แต่ที่เลวที่สุด คือการที่ปัจจัยภายนอกช่วยให้เด็กพัฒนาปัจจัยภายในตัวเขาเองขึ้นมา ที่จะทำให้เขาเป็นผู้ที่ ได้พัฒนาแล้ว และพึงตนได้อย่างแท้จริง

ความสามารถที่จะเอาดีเอาประโยชน์ได้จากประสบการณ์และสถานการณ์ ทุกอย่างแม้แต่ที่เลวที่สุด คือปัจจัยภายในต่างๆ หลายอย่าง เฉพาะอย่างยิ่ง ข้อที่ ควรเน้นมาก คือความรู้จักคิด ที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการ”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่นาคตที่สโตไสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ”
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 90-91)

“เคยพูดว่า ความหมายหนึ่งหนึ่งของการศึกษา คือการพัฒนาความสุข คนไม่ใช่มีความสุขแค่จากการเสพบริโภค จากการสนองบำเรอผัสสะแห่ง ตา หู เป็นต้น เท่านั้น แต่เพียงแค่นี้เริ่มมีการพัฒนาในการศึกษา เราก็มีความสุขอย่างใหม่ ขึ้นมาจากการเรียนรู้ จากการฝึกตน แม้แต่จากการทำอะไรที่ยาก ต่อจากนั้น ยังมีความสุขแบบต่างๆ รอคคนที่พัฒนาชีวิตด้วยการศึกษาอีกมากมาย

ถ้าเด็กมีความสุขจากการสนองความต้องการทางตา หู จมูก ลิ้น และ ผิวกาย ที่เจอสิ่งชอบใจเท่านั้น ไม่รู้จักพัฒนาตัว แดนแห่งความสุขของเขาจะแคบ มาก...

ที่นี่ เมื่อเขามีการศึกษา พอก้าวไปถึงขั้นมีความสุขจากการเรียนรู้แล้ว ก็ จะก้าวต่อไปสู่การมีความสุขจากการกระทำ ตอนนี้เป็นขั้นที่สำคัญ ถ้าระบบ การศึกษาจัดตั้งนี้เก่งจริง ต้องทำงานขั้นนี้ให้ได้ คือต้องให้เด็กพัฒนาถึงขั้นมี ความสุขจากการทำ ซึ่งหมายถึงทำสิ่งที่ดีที่สร้างสรรค์ คือเกิดจากการมีปัญญา รู้ เข้าใจ มองเห็นเหตุผลแล้ว เกิดฉันทะที่จะทำ พอเขาเกิดฉันทะที่จะทำแล้ว การ กระทำก็กลายเป็นความสุขทันที

พอพัฒนาไปอีกหน่อย แม้จะทำสิ่งที่ยากก็มีความสุข บางที่ยิ่งยากก็ยิ่งสุข มาก เหน็ดเหนื่อยเท่าไรไม่ว่า เมื่อมีฉันทะ ก็มีมีความสุข

แต่ที่นี้ เด็กสมัยนี้ ผู้ใหญ่แทบไม่ได้ช่วยให้พัฒนาฉันทะเลย (ฉันทะคือ อดอะไร บางทีก็ยังไม่รู้จัก) ฉะนั้น ไม่ว่าจะทำอะไร ก็จะไม่ทำไปทั้งนั้น เจอแต่สิ่งที่ ต้องทำ ก็เลยเป็นทุกข์ ทั้งทุกข์ที่จะทำและไม่มีแรงใจที่จะทำ ก็เลยอ่อนแอลงไปด้วย เมื่อชีวิตแต่ละคนอ่อนแอลง สังคมก็อ่อนแอลง อารยธรรมก็เปลี่ยน ก็เสื่อมลง แน่นนอน บอกได้เลยว่าถ้าฉันทะเลือนกลางจางหาย และต้นหาคือขยายแผ่ไปครอบงำ ทั่ว มนุษย์ที่อยู่กันด้วยต้นหามาจะและทิวี่ก็จะนำพาอารยธรรมสู่กาลอวสาน”

จากเรื่อง "สยามสามไตร : สู่นาคตที่สดใสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ"
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 99-101)

5.2.3 พัฒนาให้เด็กและเยาวชนเกิดโยนิโสมนสิการ หรือมีความสามารถในการคิด ซึ่งสามารถทำได้โดยให้อิสระในการคิดกับเด็ก ไม่บังคับหรือครอบงำความคิด มุ่งเน้นให้ความรู้ ไม่ใช่ส่งเสริมแค่ให้ติดอยู่กับความรู้ที่ชื่นชอบหรือไม่ชอบ และพัฒนาจิตสำนึกทางการศึกษา

“การคิดเป็นนี้ มีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ มันทำให้เห็นความเป็นไปได้หลายๆ อย่าง ทำให้ผู้หนึ่งสามารถที่จะเลือกเอาอันที่ดีที่สุด เหมือนอย่างเราฝึกเด็ก

การที่เราฝึกเด็กนั้น เราฝึกแบบประชาธิปไตย คือเราไม่ได้ไปครอบงำความคิดเขาว่า เธอต้องคิดอย่างนั้นนะ อย่างนี้นะ แต่เราเป็นผู้เสนอแนะคือเรานำเสนอให้เขา

เช่นถ้ามีสถานการณ์อย่างนี้เกิดขึ้น เราชี้ให้เด็กมองเห็นว่า นี่นะเรื่องนี้คิดอย่างนี้ได้ คิดอย่างนั้นก็ได้ คิดอย่างโน้นก็ได้ มีทางเลือกหรือความเป็นไปได้หลายอย่าง แต่ละอย่างนั้นๆ จะมีข้อดีข้อเสียอย่างไร แล้วกระตุ้นให้เด็กรู้จักและมีความรับผิดชอบ ที่จะพิจารณาแล้วตัดสินใจด้วยตนเองว่าอันนั้นดีที่สุด เป็นประโยชน์ที่สุด มีข้อเสียน้อยที่สุด หรือเข้ากับกรณีได้ดีที่สุด การคิดเป็นก็ออกมาในรูปนี้ ไม่ใช่ไปสั่งว่า เธอต้องคิดอย่างนี้ เมื่อชี้ข้อคิดและชี้ทางเลือกไปแล้วเด็กจะคิดเป็นเอง

ต่อไป พอเขาคิดด้วยตนเองได้แล้ว เขาเห็นความเป็นไปได้หรือทางเลือกหลายอย่างแล้ว เวลามองอะไรเขาจะมองหลายแง่ มองหลายมุม แล้วก็หลายชั้น ไม่ใช่มองแง่เดียวชั้นเดียว จะมีความคิดแบบไม่ตีขลุม ชนิดที่ว่าพอมองแง่เดียวก็ถึงความเห็นไปเลยว่า อันนี้เลวอันนี้ดี หรืออะไรทำนองนี้ เด็กที่ได้ฝึกคิดมาแบบนี้จะรู้จักแยกแยะ จะมีความคิดเชิงวิเคราะห์ จะแยกได้ว่า อันนี้ดีในแง่นี้ ไม่ดีในแง่นี้ อย่างนี้เป็นต้น

ฉะนั้น ถ้าเราจะฝึกกันในการที่จะคิดเป็น วิธีฝึกเบื้องต้น ก็คือ

1. การใช้คำถาม เช่นถามว่า คืออะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ หรือเกิดขึ้นมาได้อย่างไร มีคุณมีโทษอย่างไร คำถามในแง่ความเป็นจริงว่า คืออะไร เป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ เป็นต้น เป็น objective แต่เมื่อถามว่ามีคุณมีโทษอย่างไร ก็เริ่มเป็น subjective แต่มันไม่ใช่ subjective แท้ คือเป็นเรื่องของความสัมพันธ์แล้วแต่ว่าจะสัมพันธ์กับอะไร ถ้าสัมพันธ์กับเรื่องนี้ มีแง่ที่จะเกิดผลดีเป็นประโยชน์อย่างไร ก็มีเหตุผลที่จะไปสัมพันธ์กับเรื่องนั้น ถ้าสัมพันธ์กับเรื่องนั้นมีแง่ที่จะเกิดผลเสียเป็นโทษอย่างนั้น จึงไม่ควรเข้าไปสัมพันธ์ คือคิดพิจารณาว่า ถ้าใช้ในแง่นี้จะมีคุณ ถ้าใช้ในแง่นี้จะมีโทษอย่างนั้นๆ ทำให้รู้จักคิด รู้จักแยกแยะ ออกไปได้ต่างๆ

2. การทำให้เห็นทางเลือก คือ ในเวลาฝึก นอกจากตั้งคำถามอย่างที่ว่าแล้ว ก็ให้มีทางเลือกหลายๆ ให้เห็นความเป็นไปได้ต่างๆ ในทางความคิด เพื่อ

เด็กจะได้เห็นทางคิด แล้วจะได้นำไปฝึกกับตนเองได้ง่าย เมื่อเด็กมองเห็นว่า ประสบการณ์หรือสถานการณ์อันนี้ มีทางเป็นไปได้ทางความคิดตั้งหลายๆ อย่าง เด็กก็จะสามารถคิดได้ด้วยตนเองว่า ทางเลือกไหนดี แต่ละอย่างหรือแต่ละทางมี ข้อดีข้อเสียอย่างไรแล้วก็เลือกเอาทางเลือกที่ดีที่สุด เท่าที่ปัญญาของเขามองเห็น แล้วก็พัฒนาปัญญาที่จะเลือกนั้นต่อไปอีก”

จากเรื่อง “รุ่งอรุณของการศึกษา: เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 64-65)

“ชักนำเด็กตั้งแต่เล็กแต่น้อยให้รู้จักคิดในแนวทางของโยนิโสมนสิการ ไม่ใช่ทับถมกดเด็กให้จมลงไปในวังวนแห่งคำถามหัดให้รู้จักคิดถามคิดตอบในเรื่องว่า คืออะไร เป็นอย่างไร เป็นมาอย่างไร เป็นเพราะอะไร เพื่ออะไรเป็นต้น แม้แต่เมื่อ พาเด็กไปร้านค้าเด็กเห็นของเล่นสนใจจะได้จะเอา ก็ไม่หมกความคิดของเด็กไว้กับความน่าได้นำเอาเพียงของรูปร่างสีสัน แต่ชี้แนะเด็กในทางปัญญาด้วยโยนิโสมนสิการ เช่นว่าสิ่งนี้คืออะไรทำที่ไหนใช้เพื่ออะไรทำได้อย่างไร มีข้อดีข้อเสียอย่างไร เราจะปฏิบัติต่อมันอย่างไรจึงจะดี เป็นต้น”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 243-244)

“ในการฝึกเด็กก็เหมือนกัน เราเคยฝึกเด็กในกระบวนการคิดที่จะให้คิดเป็น บ้างหรือเปล่า เริ่มตั้งแต่เด็กอยู่กับครอบครัว ยังไม่เข้าโรงเรียน เราก็ต้องมีการฝึก ความคิดแล้ว เพราะการคิดนั้นมีทางแยกไประหว่างรู้จักคิด กับไม่รู้จักคิด ...

ยกตัวอย่างเช่น พ่อแม่ พาเด็กไปร้านขายของ แค่นี้ก็เป็นการให้การศึกษา แล้ว พอไปเห็นของ เด็กก็ตื่นตาตื่นใจ โดยมากเด็กจะตื่นกับสี เช่นสีเขียว สีแดง ซึ่งเป็นสิ่งที่ชัดเจน ทำให้เกิดความรู้สึกมาก เมื่อเห็นสีต่างๆ และเห็นของที่แปลกๆ โดยรูปร่าง ทรวดทรง เป็นต้น แกกก็สนใจ เด็กจะมีทั้งความอยากบริโภค และอยาก ทำ หรืออยากผลิตอยู่ด้วยกัน อย่างน้อยก็อยากรู้ ตอนนี้อยู่ที่ว่าจะเรานำเด็ก ไปทางไหน

พ่อแม่ส่วนมาก เอาในเมืองไทยเราก่อน พอเด็กเห็นและสนใจพ่อแม่มักจะ บอกว่า โอ อันนี้สวยกว่า อันนั้นสวยกว่า อย่างนี้ดีกว่าเอาอันนี้ดีกว่า สวยกว่าอันนั้น อะไรต่างๆ มักจะอยู่แค่นี้ ไม่ค่อยนำความคิดไปในเชิงที่จะให้รู้ว่า นี่คืออะไร ใช้ทำ

อะไร และทำมาได้อย่างไร ต่อไปจนกระทั่ง เมื่อรู้มากขึ้นก็ให้รู้จักแยกว่าอันนี้มีแง่ดี
อย่างนี้ อันไหนมีแง่ดีอย่างนั้น ดีกว่ากันในเรื่องนี้ๆ ทำให้มีความคิดในเชิงวิเคราะห์
ต่อไป

ฉะนั้น การศึกษาในครอบครัวจึงสำคัญมาก ยังไม่ถึงโรงเรียนหรือ เด็ก
จะได้ฝึกฝนในทางความคิดไปแต่ต้นแล้ว ถ้าได้รับการชี้ช่องทางแรก เด็กจะไม่
พัฒนาศักยภาพทางความคิด แต่จะมุ่งบริโภค หรือสนองความอยากอย่างเดียว
เห็นอะไรก็อยากได้ อยากใช้ อยากบริโภค เอาสอยเอางามเข้าว่า แล้วค่านิยม
บริโภคก็เกิดขึ้น

แต่ถ้าฝึกให้เด็กรู้จักคิด ด้วยการซักถามเป็นต้นบ้าง หรือเราบอกแนะบ้าง
ว่านี่คืออะไร เขาใช้ทำอะไร เขาทำมาอย่างไร เด็กก็จะได้ข้อมูลความรู้ และพัฒนา
ความคิดต่อไป นี่เป็นเรื่องของชีวิตประจำวันเลยทีเดียว จะเป็นการพัฒนาตัวเองอยู่
เรื่อยตลอดเวลา

คนที่รู้จักคิดแบบนี้ จะพัฒนาตัวเองอยู่ตลอดเวลาด้วยการคิดนั้น เพราะ
คนย่อมมีเรื่องเข้ามาด้วยประสบการณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ การพัฒนาตนจึงเป็นไปเอง
อย่างเพิ่มทวีโดยอัตโนมัติ ในขณะที่อีกคนหนึ่งย่ออยู่กับที่ และนี่เป็นเครื่องแสดงให้
เห็นความแตกต่างระหว่างบุคคลว่าทำไมคนจึงแตกต่างกันออกไปได้มากมาย”

จากเรื่อง “รุ่งอรุณของการศึกษา: เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน” (พระธรรมปิฎก
(ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 62-63)

“คนที่มีจิตสำนึกในการศึกษา เป็นนักฝึกตน จะคิดว่า ปัญหาเป็นที่ลับ
ปัญญา พอปัญหามา เราก็ได้ฝึกปัญญา พอปัญญามาปัญหาก็หมด และยังยาก ยิ่ง
ได้มาก คือ อะไรที่ยาก ก็เป็นตัวที่ช่วยให้เราได้ฝึกตนเองมาก

เด็กที่ฝึกตนดีแล้ว พัฒนาได้ผล จะมีชีวิตที่เป็นสุขได้เสมอเขาอยู่ในโลกที่
มันไม่เป็นไปตามใจของเรา ก็ไม่ว่าอะไร แม้แต่เจอสิ่งที่ไม่ดีไม่ชอบ ก็เอาดีเอา
ประโยชน์จากมันได้ แม้ในความทุกข์ก็หาความสุขได้ คนที่เก่งจริง ต้องหาความสุข
ได้แม้ในความทุกข์และเอาประโยชน์ได้จากปัญหา และมองเห็นประโยชน์แม้ในความ
ทุกข์ ก็อย่างทีพูดแล้วว่า คนที่ตกทุกข์เจอปัญหาแล้ว ไม่จับแจ่ว ไม่ท้อแท้ ไม่ถอย
เสีย พยายามเรียนรู้จากทุกข์และเพียรแก้ปัญหา เขาจะพัฒนาอีกมากมายจากการ
ที่ผ่านทุกข์ผ่านปัญหานั้นไปได้...

เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้สร้างจิตสำนึกในการฝึก หรือในการศึกษา คือเจออะไร ก็ถือเป็นการที่จะได้เรียนรู้ทั้งหมด เจออะไรทุกซอกอะไรยาก ก็เป็นบทเรียน เป็นแบบฝึกหัดหมด พอเอาเป็นแบบฝึกหัดแล้ว การพัฒนาก็เดินหน้าไปเรื่อย พร้อมทั้งได้เพิ่มทุนในการสร้างความสุขให้แก่ตัวเอง”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่นาครที่สดใสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ”
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 91-93)

สำหรับเด็กและเยาวชน สิ่งที่ต้องให้ความสำคัญมากในความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แก่ การสร้างความเคยชินที่ดี โดยเฉพาะเรื่องการกินและใช้สิ่งต่างๆ สร้างฉันทะหรือจิตสำนึกแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น เพื่อให้เด็กและเยาวชนเกิดความรักในการเรียนรู้ และฝึกให้เด็กคิดเป็นเพื่อให้ไม่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของความรู้ลึกลับซบเซาต่างๆ

ส่วนที่ 6 แนวคิดด้านผู้จัดการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

สำหรับแนวทางการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านผู้จัดการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้วิจัยพบว่าท่านแบ่งผู้จัดการศึกษาออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ พ่อแม่, ครูอาจารย์, รัฐและสังคม, สถาบันการศึกษา และสื่อมวลชน โดยแต่ละกลุ่มมีแนวทางการจัดการศึกษา ดังนี้

6.1 พ่อแม่

ในแนวคิดพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) การเรียนรู้เริ่มขึ้นตั้งแต่ในบ้าน และในครอบครัว ซึ่งพ่อแม่คือผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุด

“เมื่อว่าโดยย่อ ตามหลักพระศาสนา พ่อแม่นั้นทำหน้าที่สำคัญ คือ

1. ท่านห้ามปรามเราไม่ให้ทำความชั่วซ้ำเสียหายป้องกันเราไม่ให้ตกไปในทางที่ต่ำทรมามีอันตราย
2. ท่านสั่งสอนแนะนำเราให้ตั้งอยู่ในความดี ชักนำเราให้มุ่งไปในทางที่จะพบความสุขความเจริญ
3. ท่านให้เราได้เล่าเรียนศิลปวิทยา มีความรู้ที่จะไปประกอบอาชีพการงานเพื่อตั้งตัวให้เป็นหลักต่อไป
4. ถึงเวลาถึงวัยที่จะมีครอบครัวท่านก็เป็นธุระเอาใจใส่จัดแจงช่วยเหลือ โดยรับที่จะทำด้วยความเต็มใจ

5. ทรัพย์สินสมบัติของท่าน ก็เป็นของลูกนั่นเอง ซึ่งท่านจะมอบให้ในเวลาอันสมควรเป็นระยะๆ ไป จนครั้งสุดท้ายที่เรียกว่ามรดก

ทั้งหมดนี้ เป็นที่รู้จักกันตามหลักการของพระศาสนา แต่ที่พ่อแม่ท่านทำทุกอย่างเพื่อลูกด้วยความรัก ว่าโดยคุณธรรมก็คือการกระทำที่ออกมาจากพรหมวิหาร 4 ประการนั่นเอง คือ

1. ใจของพ่อแม่ท่านประกอบด้วยความรักความปรารถนาดี เอาใจใส่เลี้ยงดูลูกให้เจริญเติบโตและองกงามมีความสุข คือ มีเมตตา

2. ประกอบด้วยกรุณา มีความสงสาร คอยช่วยเหลือให้พ้นจากความยุ่งยากเดือดร้อน ช่วยแก้ไขปัญหาและปลดเปลื้องความทุกข์

3. มีมุทิตา คอยส่งเสริม ให้กำลังใจ และพลอยยินดีเมื่อลูกประสบความสำเร็จ ประสบความสำเร็จหรือทำความดีงานถูกต้อง

4. มีอุเบกขา ในเวลาที่สมควร เช่น เมื่อลูกจะต้องรับผิดชอบตัวเอง หรือควรรู้จักฝึกหัดทำอะไรด้วยตนเอง ท่านก็จะให้โอกาสแก่ลูกที่จะพัฒนาตัวเอง คือ ไม่ใช่จะทำให้ไปหมดทุกอย่างจนกระทั่งลูกทำอะไรไม่เป็น อันนี้เรียกว่า วางอุเบกขา

นี่คือหลัก พรหมวิหาร 4”

จากเรื่อง “จากสุขในบ้านสู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคม” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 2-3)

“โดยสรุปแล้วก็รวมเป็นการสงเคราะห์ 2 ประเภท คือ

2 อามิสสงเคราะห์ สงเคราะห์ด้วยอามิสคือวัตถุสิ่งของเช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น ข้อนี้ชัดเจนอยู่แล้ว

3 ธรรมสงเคราะห์ สงเคราะห์ด้วยธรรมคือการแนะนำสั่งสอนให้รู้จักชั่วดี บาปบุญ เหตุผล ให้เจริญด้วยคุณธรรมความดี มีสติปัญญา พัฒนารุ่งขึ้นไป รวมทั้งการแสดงเมตตากรุณาที่ท่านปฏิบัติต่อลูกอยู่ตลอดเวลา มีความรักความเอาใจใส่มีความอดทนต่อลูก ลูกจะทำอะไรเป็นเหตุให้พ่อแม่ต้องงุ่นงาย ยุ่งยาก ท่านก็อดทน เป็นต้น

จากการสงเคราะห์ของพ่อแม่นี้แหละ ลูกก็จะเอาไปเป็นแบบอย่างในการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน สิ่งที่ยกย่องไว้ก็คือการสงเคราะห์นั้น ประการสำคัญอยู่ที่ต้องให้ครบทั้งสองอย่าง คือ อย่างมีเพียงอามิสสงเคราะห์ ซึ่งเป็นการสงเคราะห์

ด้วยวัตถุประสงค์ของอย่างเดียว ต้องมีธรรมสงเคราะห์ด้วย จึงจะมีความเจริญพัฒนาที่สมบูรณ์”

จากเรื่อง “จากสุขในบ้านสู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคม” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 6-7)

“เมื่อพูดถึงเรียนกับเลียนก็อยากพูดถึงคำว่า เลี้ยง ด้วย เลี้ยง ก็เป็นศัพท์สำคัญเหมือนกัน ทำไมต้องพูดถึงคำว่า เลี้ยงด้วย เพราะอยากเน้นถึงความสำคัญของการให้การศึกษที่บ้านในวัยเริ่มต้น

“เลี้ยง” ก็คือกระบวนการให้การศึกษานี้ในวัยเริ่มต้น ซึ่งเป็นวัยที่สำคัญอย่างยิ่ง ในทางพระพุทธศาสนา ท่านเน้นหนักในเรื่องฐานะของพ่อแม่ที่เรียกว่าเป็นบูรพาจารย์... พูดง่ายๆ ว่าครูคนแรกผู้สอนในสิ่งที่จำเป็นที่สุด คือสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต

เราอาจจะไปเรียนวิชาการต่างๆ เป็นหย่อม เป็นจุด เป็นเรื่องจำเพาะ แต่ก่อนที่จะไปเรียนวิชาต่างๆ เหล่านั้น เราได้เรียนรู้วิถีดำเนินชีวิตที่จำเป็นเบื้องต้น ทั้งการกิน-ขับถ่าย-นั่ง-นอน-เดิน-พูด ฯลฯ จนกระทั่งเรียนความรู้สึก เรียนวิธีที่จะสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์เรียนลักษณะนิสัยใจคอต่างๆ จากพ่อแม่ เราจึงควรให้ความสำคัญแก่บทบาททางการศึกษาของพ่อแม่ผู้เลี้ยง ที่เป็นบูรพาจารย์นี้ เพราะฉะนั้นเราจึงต้องโยงเรื่องการเลี้ยงให้มาสัมพันธ์กับการศึกษาให้ได้

ว่าที่จริง เลี้ยง คือ กระบวนการให้การศึกษที่บ้านในวัยเริ่มต้นของเด็ก”

จากเรื่อง “กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 42)

“ควรสอนวิธีคิดที่ถูกต้องให้แก่เด็กตั้งแต่อายุในวัยแรก อาจจะโดยการใช้นิยาม คำถามคำตอบ ซึ่งเป็นวิธีที่แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ทรงใช้มาก และใช้บ่อย

บางคนอาจจะนึกว่า ชั้นเด็กเล็กนี่ยังไม่จำเป็นที่แท้แล้ว การฝึกตั้งแต่เด็กมีความสำคัญมาก...

เพราะเด็กกำลังโตจะมีศักยภาพที่จะเป็นไปได้สองทาง คือ 1. ศักยภาพในการรับรู้แบบขอบ-ซัง และ 2. ศักยภาพในการรับรู้ไว้เป็นข้อมูลเพื่อใช้ประโยชน์อันนี้สุดแต่เราจะฝึกเด็กไปทางไหน ...

การให้การศึกษาแก่เด็ก จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำตั้งแต่เล็กๆ มีระดับที่ทำได้ และต้องทำให้ถูกต้อง หากเด็กได้รับการสอนที่ถูกต้อง เมื่อไปสู่วิทยาลัย ก็จะยอมรับง่ายขึ้น เพราะมีรากฐานของการคิดแบบโยนิโสมนสิการ (คิดโดยแยกคาย) มาตั้งแต่เดิมาแล้ว”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์ : ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” (พินิตา อังจันทร์เพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 68-70)

“เราต้องเลี้ยงเด็กเพราะอะไร เพราะว่าเขายังดำเนินชีวิตด้วยตนเองไม่ได้ ใช่หรือไม่ เขายังดำเนินชีวิตให้รอดและให้ดีด้วยตนเองไม่ได้ดังนั้น เราจึงต้องเลี้ยง เมื่อใดเขาดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง เราก็เลิกเลี้ยง ใช่ไหม แต่เราควรจะก้าวไปกว่านั้นอีกว่า เมื่อเขาดำเนินชีวิตที่ดีได้ด้วยตนเอง เราก็เลิกเลี้ยง

พูดสั้นๆ ว่า การเลี้ยง คือ กระบวนการช่วยให้เด็กดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง

เด็กจะสามารถดำเนินชีวิตได้หรือได้อย่างดีด้วยตนเองนั้น เราจะทำอย่างไร อะไรเป็นตัวสำคัญที่จะทำให้เด็กดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเองทั้งได้รอด และได้ดีด้วย เพียงแค่เลี้ยงอาหารเป็นต้น คือให้ปัจจัย 4 และวัตถุอำนวยความสะดวกสบายทั้งหลายนั้น เพียงพอไหมที่จะให้เด็กดำเนินชีวิตได้ด้วยตัวเอง ตอบว่า ไม่พอหรอก สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงเครื่องประกอบ เป็นสิ่งเอื้ออำนวย ตัวสำคัญที่จะทำให้เด็กสามารถดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง ก็คือการเรียนนั่นเอง

การเรียน การฝึก การหัด นี่ต่างหากเป็นตัวแท้ตัวจริงที่ทำให้เด็กสามารถดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง การเลี้ยงให้โตด้วยอาหารเป็นต้นนั้น ทำให้เขาโตแต่กาย แต่เขาจะยังไม่สามารถดำเนินชีวิตด้วยตนเอง”

จากเรื่อง “กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 42-43)

จากการศึกษางานเขียน ประวัติชีวิตของท่านและสัมภาษณ์คนใกล้ชิด ผู้วิจัยสามารถสรุปแนวทางสำหรับพ่อแม่ได้ว่าบทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครองได้แก่ เลี้ยงดูลูกตามหลักธรรมเพื่อให้ลูกเป็นคนดี ได้แก่หลักทศ 6 และพรหมวิหาร 4 พร้อมกันนั้นก็ให้การศึกษาในชั้นเริ่มต้นกับลูกเพื่อให้ลูกมีความพร้อมที่จะเรียนรู้จากแหล่งอื่นๆ ต่อไป

6.2 ครู อาจารย์

พระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้แนวทางสำหรับครู อาจารย์ดังนี้

1. ครูอาจารย์ควรมีคุณสมบัติ และคุณธรรมต่างๆ ดังนี้

1.1 กัลยาณมิตรธรรม

“ผู้บริหารและครูอาจารย์นั้น อยู่ในฐานะเป็นผู้นำ ที่เอื้อการศึกษาแก่ศิษย์ และคนอื่น ๆ ในชุมชน จึงเป็นแกนกลางของการสร้างชุมชนแห่งการศึกษา หรือชุมชนวิชาการ ซึ่งเป็นชุมชนแห่งกัลยาณมิตร ดังนั้น ผู้บริหารและครูอาจารย์ จึงควรมีคุณสมบัติแห่งความเป็นกัลยาณมิตร ที่ทางพระเรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ... (ได้แก่)

1. ปิโย แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” หรือ “น่ารัก” หมายความว่า เป็นผู้รู้จักเอาใจใส่ในตัวบุคคลและสุขทุกข์ของเขา เข้าถึงจิตใจ ให้ความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาได้ถาม ...

2. ครู แปลว่า “นำเคารพ” คือ เป็นคนมีหลักหนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ และมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นปลอดภัย เป็นที่พึ่งได้ ...

คุณสมบัติอีกอย่างหนึ่งของผู้ที่เป็น “ครู” ซึ่งถือธรรมหรือหลักการเป็นใหญ่ ก็คือเป็นผู้เที่ยงตรง ไม่มีอคติ ไม่มีความลำเอียง...

อคติ คือ ความลำเอียง หรือการเขวออกไปนอกทางที่ควรจะทำประพฤติปฏิบัติ มี 4 ประการด้วยกัน คือ

ลำเอียงเพราะชอบ เรียกว่า ฉันทาคติ

ลำเอียงเพราะชัง เรียกว่า โทสาคติ

ลำเอียงเพราะขลาด เรียกว่า ภยาคติ

ลำเอียงเพราะเขลา เรียกว่า โมหาคติ”

3. ภาวนีโย แปลว่า “นำเจริญใจ” คือ นำยกย่อง เป็นแบบอย่างได้ ทำให้ผู้ที่ร่วมอยู่ร่วมไป คือ คนทั้งหลายในชุมชนนั้น มีความภาคภูมิใจ พอนึกถึงก็มีความมั่นใจและภาคภูมิใจในตัวผู้บริหารและครูอาจารย์ เป็นผู้ที่มีการศึกษาจริง ได้พัฒนาตนแล้วเป็นผู้มีสติปัญญา มีความสามารถ รู้จริง เก่งจริง และมีคุณธรรมความดีงามอย่างแท้จริง นำเอาอย่าง

คุณสมบัติข้อนี้ อาจแยกได้อย่างน้อย 2 ด้าน ซึ่งจะต้องนำไปอธิบาย ขยายความต่อไป คือ

ก) ด้านความรู้ความสามารถทางวิชาการ

ข) ด้านปฏิบัติ หรือด้านการดำเนินชีวิต เช่น ความประพฤติทั่วไป ความสัมพันธ์กับผู้อื่น และการดำรงตนในสังคม เป็นต้น

4. วัตถุประสงค์ “รู้จักพูด” หมายความว่า รู้จักพูดให้ได้ผล รู้ว่าใน สถานการณ์ไหน และกับใครควรพูดอะไรอย่างไร เป็นต้น พูดง่ายๆ ว่า พูดเป็น สอนเป็น เป็นนักสื่อสารที่ดี และเอาใจใส่สื่อสารกับผู้ร่วมไปด้วยอยู่เสมอ เพื่อให้รู้ เข้าใจกัน และรู้เข้าใจในสิ่งที่ทำ เป็นต้น

พระพุทธเจ้าทางแสดงลักษณะของนักสื่อสารหรือนักสั่งสอนที่ดีไว้ 4 อย่าง คือ

1) พูดแจ่มแจ้ง คือ ชี้แจงอธิบายให้เข้าใจชัดเจน มองเห็นเหตุผล แจ่มแจ้ง หมดสงสัย เหมือนจูงมือไปเห็นกับตา (สันทัสสนา)

2) พูดจริงใจ คือ พูดให้เห็นคุณค่าและความสำคัญ จนเกิดความ ซาบซึ้ง ยอมรับ อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ (สมาทปนา)

3) พูดเร้าใจ คือ ปลุกใจให้คึกคัก เกิดความแข็งขันมั่นใจและมี กำลังใจหาญกล้า กระตือรือร้นที่จะทำให้สำเร็จ โดยไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและ ความยากลำบาก (สมุตเตชนา)

4) พูดให้ร่าเริง คือ ทำให้เกิดบรรยากาศแห่งเมตตา ไม่ตรี ความหวังดี และความรู้สึกที่สดชื่นร่าเริง เบิกบานผ่อนคลาย แซ่มนชื่นใจด้วยความหวัง ในผลดีและทางที่จะสำเร็จ (สัมปหังสนา)

5. วจนักขโม คือรู้จักฟัง ท่านใช้คำว่า วจนักขโม แปลว่า “ทนหรือ ควรต่อถ้อยคำ” (ของคนอื่น) ไม่ใช่ว่าเขาแต่พูดแก่เขาอย่างเดียวโดยไม่ยอมรับฟัง ใคร ต้องยอมรับฟัง เพราะการรู้จักรับฟังเป็นส่วนหนึ่งของการที่จะสื่อสารให้ได้ผล แม้ว่าเขาพูดมาจะไม่ถูกใจอะไรก็ทนได้ ทั้งนี้ก็เพื่อให้งานการและประโยชน์ที่จะทำ นั้นสำเร็จ เช่น ครูอาจารย์ถูกศิษย์ซักไซ้ไต่ถาม ถามจุกจิก ถามเรื่องที่ครูคิดว่า น่าจะรู้แล้ว ถ้าครูอาจารย์ไม่มีความอดทนในการรับฟัง เดี่ยวก็จะเบื่อ หรือรำคาญ ท่านว่าต้องมีคุณธรรมข้อนี้จึงจะแก้ไขได้ ต้องทำใจให้สบาย อดทนรับฟังเขาเพื่อให้ เข้าใจเขาและช่วยเขาได้ดี

6. คัมภีร์ภูจะ กะถัง กัดตา แปลว่า “ผู้จักแกล้งเรื่องราวต่างๆ ที่ ลึกซึ้ง” ปัญหาอะไรที่หนักและยาก ก็เอามาชี้แจงอธิบาย ช่วยทำให้ศิษย์เป็นต้น มีความกระจ่างแจ้ง เรื่องที่ลึกที่ยากก็ทำให้ตื่นใ้ง่ายได้ และพาเขาเข้าถึงเรื่องที่ยาก และลึกลงไปๆ อย่างได้ผล

7. โน จัฎฐาเน นิโยชะเย แปลว่า “ไม่ชักนำในอฐานะ” คือ ในเรื่องที่ไม่ใช่เรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ใช่สาระ ออกนอกเรื่องนอกราว เหลวไหล ไม่เกี่ยวกับ จุดมุ่งหมาย

ธรรมของกัลยาณมิตร 7 ประการนี้ เป็นคุณสมบัติที่มาประกอบเสริมกัน และมาประสานเข้ากับพรหมวิหาร 4 ประการ ที่พูดไปก่อนแล้ว ซึ่งจะทำให้ ผู้บริหารและครูอาจารย์ทำหน้าที่สำเร็จผลดีอย่างแท้จริง”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรม ของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 99 -105)

1.2 สันโดษอย่างถูกต้อง

“ในวัฒนธรรมของเราถือว่า ผู้ที่เป็นครูอาจารย์จะต้องมีชีวิตแบบสันโดษ แต่สันโดษในความหมายที่ว่า เพื่อจะได้ทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรม ของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 13)

1.3 มีฉันทะ มีเมตตา กรุณา

“ในวงการการศึกษาและในวงการทางวิชาการ เราไม่ได้เกี่ยวข้องกับ ความรู้และความจริงในกฎธรรมชาติอย่างนักวิทยาศาสตร์เท่านั้น และเราก็มิใช่เพียง จะมาสร้างสรรค์วัตถุให้มันดีเท่านั้น แต่เรายังมีองค์ประกอบที่ต้องเกี่ยวข้องมากกว่า นั้นอีก คือ เราต้องเกี่ยวข้องกับคน คือให้การศึกษาแก่มนุษย์ ที่ว่าเราต้องการให้ ชีวิตของเขาดีงาม

ชีวิตของคนที่ยังไม่สมบูรณ์นั้น ถ้ามองในสายตาของคนที่สมบูรณ์แล้ว ก็ เห็นว่าเขายังบกพร่องคือยังทุกข์อยู่ เมื่อเห็นคนอื่นมีทุกข์อยู่ คุณธรรมที่เกิดขึ้นแก่ผู้

มองเห็นก็คือ กรุณา ซึ่งสืบเนื่องมาจากเมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีต่อชีวิตของผู้อื่น

ที่จริงก็ฉันทีนี่แหละ พอมาเกี่ยวข้องกับมนุษย์เข้า มันก็เปลี่ยนชื่อไปฉันที แปลว่า อยากให้มันดี พอไปเจอเพื่อนมนุษย์ความอยากให้มันดีไปแสดงออกที่คน ก็กลายเป็นอยากให้คนนั้นเขาดี เช่น อยากให้เขาอยู่ในภาวะที่ดีงาม เป็นคนดี มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง มีสุขภาพดี มีความสุข เอิบอím ฉันทีที่ว่าใฝ่ดี คือปรารถนาดี เมื่อมาแสดงต่อมนุษย์ก็กลายเป็นเมตตา ฉะนั้นเวลาท่านอธิบายเมตตา ท่านจะโยงไปหาฉันที เพราะโดยพื้นฐานที่แท้

ฉันทีเป็นจุดเริ่มของเมตตา

ขอให้จับจุดนี้ให้ได้ จับที่รากเหง้าต้นตอเลย ฉันทีนี่เองอยากให้มันดีไปเกี่ยวข้องกับวัตถุก็เรียกฉันทีพอมาเกี่ยวข้องกับคนก็เปลี่ยนศัพท์ใหม่ เรียกว่าเมตตา คือปรารถนาดีหรือใฝ่ดีต่อเพื่อนมนุษย์

เป็นอันว่า ครูอาจารย์ไม่ได้เกี่ยวข้องกับแต่ตัวความรู้ และไม่ได้เกี่ยวข้องกับแค่วัตถุสิ่งของ แต่เรามาเกี่ยวข้องกับคน ก็เลยต้องขยับมาสู่คุณธรรมที่เรียกว่า เมตตา

เมื่อเขาอยู่เป็นปกติเราก็ออยากให้เขามีความสุขเรียกว่า เมตตาต่อจากนั้นเมื่อเขามีปัญหา มีความทุกข์ เราก็ออยากให้เขาพ้นจากทุกข์หรือพ้นจากปัญหานั้น เมตตาก็เปลี่ยนไปเป็นกรุณา เมตตาใช้ในภาวะปกติ ส่วนกรุณาใช้ในภาวะที่คนนั้นตกต่ำ เดือดร้อน...

ครูอาจารย์ก็เช่นเดียวกัน ก็ต้องมีคุณธรรมข้อนี้ในใจ อยากให้ชีวิตของผู้เรียนผู้ศึกษาพ้นจากความบกพร่อง พ้นจากปัญหา ขึ้นไปสู่ความดีงามจนมีความสมบูรณ์ คุณธรรมที่เกิดในใจนี้ก็คือกรุณาเมื่อมีกรุณา ก็คือฉันทีมาแล้ว และจะทำให้การปฏิบัติงานของครูอาจารย์ได้ผลเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นครูอาจารย์ที่สอน หรือเป็นครูอาจารย์ที่บริหารก็ตาม เมื่อกรุณามาแล้ว ฉันทีทำหน้าที่ ก็ต้องพยายามทำเด็กให้ดีให้ได้ ถ้าเด็กยังไม่ดีก็จะไม่ยอมหยุด ถ้าเด็กยังไม่หมดปัญหาก็จะไม่ยอมหยุด ถ้ามีคุณธรรมนี้อยู่เป็นแรงในใจ การศึกษาก็ต้องพัฒนา เดินหน้าแน่นอน เพราะฉะนั้นครูอาจารย์จึงไม่ใช่อยู่แค่วิชาการ แต่โยงเอาวิชาการมาสู่คนอื่นขั้นหนึ่งด้วย คือทำให้วิชาการเกิดผลเชิงปฏิบัติการในชีวิตของคน โดยฉันทีโยงความรักวิชาการมาสู่การสอนคนด้วยกรุณา”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 51-53)

1.4 ธรรมชาติของครู

“แม้ว่าท่านจะเหนื่อยจะเพลียอย่างไร ท่านก็มีเมตตาที่จะให้ความรู้แก่คณะนักศึกษาทุกคนที่มาเรียนกับท่าน ท่านจะเตรียมการสอนอย่างดีทุกครั้ง เวลาสอนก็ตั้งใจสอน อธิบายอย่างละเอียดดีที่สุด จนผู้ที่เรียนกับท่านย่อมจะรู้สึกได้ และเมื่อจบการบรรยายแล้ว ท่านจะเปิดให้ซักถามปัญหา โดยให้เวลาอย่างเต็มที่ ไม่หายสงสัย ไม่เลิกชั้นเรียน

การบรรยายธรรมของท่านทุกครั้ง ก็เช่นเดียวกัน นอกจากจะผ่านการกลั่นกรองอย่างดีแล้วยังมีลักษณะของธรรมชาติธรรม (ธรรมของนักเทศน์) 5 ประการด้วย คือ

1. กล่าวชี้แจงไปตามลำดับความง่าย-ยาก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันโดยลำดับ
2. กล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจชัด แต่ละแ่งแต่ละประเด็น
3. แสดงด้วยอาศัยความเมตตา มุ่งให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง
4. ไม่แสดงด้วยเห็นแก่อาภิส
5. แสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น สอนตามหลักตามเนื้อหา ไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์ : ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” (พินิตา อังจันทร์เพ็ญ, เรียบเรียง, 2549:120-121)

ในส่วนของรูปแบบการศึกษาผู้วิจัยได้เสนอไว้แล้วตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ว่า ครู อาจารย์ มีหน้าที่สำคัญ 2 ประการคือศิลปทายก (ถ่ายทอดความรู้และวิชา) และ กัลยาณมิตร (สอนให้ศิษย์เป็นคนดี) ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้ขยายความการทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรว่า ครูอาจารย์ควรจะเป็นคนที่น่าเข้าหา น่าเคารพ เป็นแบบอย่างที่ดี มีทักษะในการสื่อสารที่ดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งการฟัง สามารถอธิบายเรื่องที่สอนได้อย่างลึกซึ้งและไม่ชักชวนศิษย์ไปในทางที่เสียหาย และได้เสนอถึงแง่คิดและหลักธรรมอื่นๆ สำหรับครูอาจารย์อีกได้แก่ ครูอาจารย์ควรมีความสันโดษและมีเมตตากรุณา จึงจะสามารถทำหน้าที่ของตนได้เต็มที่

6.3 รัฐและสังคม

ในส่วนนี้จะพูดถึงบทบาทของผู้ปกครองประเทศ รัฐบาลและบทบาทโดยรวมของคนในสังคม ว่าถ้าต้องการให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนควรจะทำเช่นไร โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แนะแนวทางสำหรับรัฐและสังคมไว้ดังนี้

6.3.1 รัฐและสังคม ควรให้ความสำคัญกับการศึกษา ซึ่งทำได้โดยให้ความสำคัญกับการสร้างกัลยาณมิตร โดยเฉพาะครู อาจารย์ โดยการผลิตครูที่มีคุณภาพ ยกฐานะครูอาจารย์ในด้านความรู้และคุณธรรม ยกกระตบฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ส่งเสริมให้คนอยากเป็นครู อาจารย์

“ในการศึกษา ที่จัดทำกันอย่างเป็นงานเป็นการ เป็นกิจการของสังคมนั้น ปัจจัยข้อที่ 1 คือ ความมีกัลยาณมิตร เป็นเรื่องใหญ่ มีความสำคัญมาก รัฐหรือสังคมมีหน้าที่จัดสรรและจัดเตรียมบุคลากรที่จะทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร เช่น ครู อาจารย์ ถึงกับต้องจัดเป็นองค์กรใหญ่โตใช้จ่ายงบประมาณมากมาย ถ้าได้กัลยาณมิตรที่ดีมีคุณสมบัติมีความรู้เข้าใจชัดเจนในกระบวนการของการศึกษา และสามารถทำหน้าที่ของกัลยาณมิตรได้ดี กิจการการศึกษาของสังคมก็จะประสบความสำเร็จด้วยดี ดังนั้นการสร้างหรือจัดเตรียมกัลยาณมิตรจึงมีความสำคัญยิ่ง และควรจัดเตรียมอย่างถูกต้อง”

จากเรื่อง “จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร?” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 37)

เราจะต้องเน้นเรื่องใหญ่มากเรื่องหนึ่งในปัจจุบัน ก็คือเรื่องคุณภาพของการศึกษา และเรื่องคุณภาพของการศึกษานั้น ด้านหนึ่งที่สำคัญมากก็คือ คุณภาพของครูโดยเฉพาะการผลิตครูที่มีคุณภาพ...

เราจะต้องมีการยกฐานะของครูทั้งในด้านคุณธรรม ความรู้วิชาการ และยกฐานะในทางเศรษฐกิจและสังคมไปด้วย ปัจจุบันนี้ฐานะของครูนั้นทรุดหมดเลยทั้งด้านคุณธรรมและวิชาการ ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจะปล่อยไว้ไม่ได้ และรัฐบาลนี้ ควรจะมีเป้าหมายที่เด่นชัด ควรจะมองเห็นความสำคัญของการศึกษา เมื่อมองเห็นความสำคัญของการศึกษา ก็ต้องมองเห็นความสำคัญของครู แล้วก็มีเป้าหมายชัดเจนที่จะส่งเสริมครูอย่างจริงจัง... การส่งเสริมคุณภาพครูนี้พึงถือเป็นเป้าหมายอันสำคัญของรัฐ หัวหน้ารัฐบาลควรจะเอาใจใส่เรื่องนี้ให้เต็มที่ ครูควร

“ได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคล ชำนาญของสังคม... เราจะต้องหันกลับมาทำให้ครูเป็น อาชีพอันดับหนึ่ง เพราะเป็นคนที่สอนคนในอาชีพอื่นทุกอาชีพ เป็นครูเขาแต่กลับมา อยู่ในสภาพที่ด้อย เมื่อปล่อยปละละเลยกัน... แล้วสังคมนี้มันจะก้าวหน้าไปได้ อย่างไร”

จากเรื่อง “ทางสายกลางของการศึกษาไทย” พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), 2530: 201-203)

6.3.2 เชื้อให้เกิดสังคมแห่งการศึกษา จัดสังคมให้เชื้อต่อการเรียนรู้

“เมื่อบุคคลแต่ละคนเรียนรู้ตลอดชีวิต สังคมก็จะกลายเป็นสังคมแห่งการ เรียนรู้

แต่พร้อมกันนั้นในทางย้อนกลับก็ต้องจัดสรรสังคมให้มีสภาพและ บรรยากาศที่เชื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของแต่ละบุคคลนั้นด้วย”

จากเรื่อง “กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546: 45-46)

“ชุมชนที่สำคัญมากอย่างหนึ่ง คือชุมชนทางการศึกษา แม้ว่าจะรู้สึก เหมือนว่ามีมาก แต่น่าจะไม่จริง เพราะโดยมาก เฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนี้ ที่มีกัน มากมาย เป็นเพียงสถานศึกษา หรือสถาบันการศึกษา ยิ่งถ้าหมายถึงการศึกษาใน ความหมายที่แท้จริงด้วยแล้ว (คือในความหมายว่าเป็นการพัฒนาคน ไม่ใช่เพียงการ ฝึกวิชาชีพ) ก็หาแทบไม่ได้ และไม่ค่อยมีใครเอาใจใส่

ตรงนี้จึงมาถึงเรื่องของพระพุทธศาสนา ว่าโดยหลักการ พระพุทธศาสนา มองสังคมทั้งหมด เป็นชุมชนแห่งการศึกษา

ที่พูดอย่างนี้ ก็ควรตระหนักซัดกันอยู่แล้ว เพราะพุทธศาสนาบอกว่า ธรรมชาติของมนุษย์คือเป็นสัตว์ที่จะฟังฝึก คือศึกษาได้ และต้องศึกษา แล้วระบบ ของพุทธศาสนาทั้งหมดก็คือไตรสิกขา ที่ให้มนุษย์ศึกษาตั้งแต่เผลอมาสัมผัสโลก จนกว่าจะเป็นบุคคลที่สมบูรณ์เมื่อจบลงที่เป็นนอเสขะ คือ ไม่ต้องศึกษาต่อไป ซึ่งทั้ง ชีวิตยากที่จะเพียงพอ จึงเป็นการศึกษาตลอดชีวิต และข้ามชีวิต

ควรให้ทุกคนสำนึกและตระหนักรู้ว่า ที่เรามีชีวิตกันอยู่ได้นี้ถึงแม้จะไม่ใส่ใจเลย เราก็ต้องเรียนรู้ต้องศึกษาต้องพัฒนาตัวกันอยู่เรื่อย ทีนี้ ถ้าเราใส่ใจเรียนรู้ตั้งใจศึกษา เราก็ไม่ใช่แค่จะมีชีวิตอยู่ได้ แต่จะมีชีวิตที่อยู่อย่างดี...

เมื่ออยู่กันในสังคมที่เป็นอย่างนี้ไหนๆ ทุกคนก็ต้องเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาตนกันอยู่แล้ว เราก็มาเกื้อหนุนกัน มาจัดสรรโอกาสและจัดอะไรๆ ให้เอื้อแก่กัน ในการศึกษาที่แต่ละคนนั้นจะศึกษาพัฒนาชีวิตของตนๆ กันได้อย่างดีที่สุด

แม้แต่ที่มีการปกครอง ตั้งแต่เป็นหมู่บ้าน ไปจนเป็นเมือง เป็นรัฐ เป็นประเทศ จะเป็นรัฐบาล หรือกระทั่งเป็นโลกบาล จะบริหารจัดการอำนาจบริการอะไรต่างๆ ให้มันมีศรีสุขอย่างไรก็ตาม ก็ต้องไม่ลืมว่า ทุกอย่างนั้นจะมีความหมายสมบูรณ์ และการทำหน้าที่ของผู้ปกครองจะถูกต้องจริงแท้ ต่อเมื่อเป็นเครื่องเอื้อเกื้อหนุนให้ทุกคนก้าวขึ้นไปในการศึกษาพัฒนาชีวิตของเขา”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่นาคตที่สไตส์ด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 113-115)

6.3.3 ขยายโอกาสทางการศึกษาให้สังคมโดยรวมได้รับการศึกษาที่ใกล้เคียงกัน

“การขยายการศึกษานั้น คงจะต้องเน้นที่การขยายโอกาสในการศึกษา เป็นข้อสำคัญก่อนอื่นเพราะความไม่เสมอภาคแห่งโอกาสในการได้รับการศึกษาเป็นปัญหาสำคัญที่มีมาในสังคมของเราเป็นเวลานานแล้ว ตลอดเวลากว่าศตวรรษที่ได้เริ่มจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่เป็นต้นมา ส่วนการขยายการศึกษานั้นถ้าเป็นการศึกษาที่ถูกต้อง ก็ต้องขยาย เพราะการศึกษาทำให้เกิดปัญญาซึ่งเป็นแกนนำของการพัฒนามนุษย์ เป็นองค์ธรรมที่จะนำมนุษย์ไปสู่อิสรภาพและสันติสุข”

จากเรื่อง “ทางสายกลางของการศึกษาไทย” (พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2530: 188)

6.3.4 รัฐต้องทำหน้าที่ให้ความรู้กับประชาชน

“ภาครัฐเองควรมีหน้าที่นำเสนอข้อมูลในลักษณะเป็นกลาง อย่างที่เรียกว่า objective เป็นข้อมูลล้วนๆ ไม่มีการใส่อารมณ์ความรู้สึก รวมไปถึงการใช้ภาษา หรือสำนวนที่แสดงออกถึงความรู้สึกเจ็บแค้น เพราะการกระทำเช่นนั้น อาจ

เป็นการช่วยทำให้เรื่องร้ายแรงยิ่งขึ้นไปอีก แต่ดูเหมือนว่า จะยังไม่มีใครก้าวออกมาทำเลย ปล่อยให้วิพากษ์วิจารณ์กันไปตามอารมณ์ คนนี้พูดที่คนนั้นพูดที่ ไม่มีประเด็นที่เป็นข้อเท็จจริง”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์: ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)” (พนิตา อังจันทร์เพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 161-162)

6.3.5 รัฐมีหน้าที่สร้างสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล โดย

1. สร้างวัฒนธรรมที่ดี สร้างบรรยากาศ แห่งการไม่เบียดเบียนและบรรยากาศ ในการช่วยเหลือเกื้อกูล มีความสามัคคี

“พฤติกรรมเคยชินระดับสังคม หรือวัฒนธรรมนี้ ยิ่งหนักแน่นได้ผลมาก เพราะกลายเป็นว่าคนส่วนใหญ่เป็นอย่างนั้น และมีการถ่ายทอดต่อๆ กันไปยังคนรุ่นที่ตามมา สามารถหล่อหลอมให้คนรุ่นใหม่เกิดมีพฤติกรรมเคยชินอย่างนั้น ๆ ไปด้วยโดยไม่รู้ตัว ถ้าพฤติกรรมเคยชินในทางที่เกื้อหนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน และเกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม กลายเป็นวัฒนธรรมแล้ว ก็พูดได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยการอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นต้นนั้น สำเร็จผลโดยแทบไม่ต้องลงทุนอะไรเลย แต่ในทางตรงข้าม ถ้าประชาชนมีวัฒนธรรมที่ไม่เกื้อกูล การพัฒนาที่ยั่งยืนก็สำเร็จได้ยาก”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2539: 200-201)

“จุดที่ตรงกับเป้าหมายแท้จริง อยู่ที่การจัดสรรเอื้ออำนวยโอกาส เพื่อส่งเสริมให้คนศึกษาพัฒนาชีวิตของเขา โดยจัดสรรปัจจัยอุปกรณ์บริการสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่จะเป็นสภาพซึ่งส่งเสริมเอื้อและเกื้อหนุนให้ทุกคนสามารถพัฒนาชีวิตให้ดีงามสมบูรณ์ทางศีล ทางจิตใจ และทางปัญญา เพื่อให้มีอิสรภาพที่เกื้อกูลต่อกันยิ่งขึ้นไป

จะเห็นว่า การบริหารจัดการสังคม ไม่ใช่สักแต่จะให้เห็นได้มีโอกาสสนองความต้องการเสพให้สุขๆ เรื่อยเปื่อยไปอย่างเลื่อนลอยแล้วก็หมุนเวียนอยู่ในวังวนของความไม่สุขสม และวุ่นวายอยู่กับการแย่งชิงความสุขกัน มองความหมายของกฎกติกาในเชิงลบเป็นเครื่องบังคับฝืนใจ และผู้รับผิดชอบสังคมก็มอมอยู่กับการ

ทำงานเชิงลบ ในการป้องกันแก้ไขการละเมิดกัน ไม่รู้จักจบสิ้น ไม่เป็นอันจะทำงานที่สนองความต้องการของชีวิตและสังคมที่แท้จริงสักที

ในการจัดตั้งสังคมที่ดี เราจะต้องเข้าถึงความจริงทั้งหมดของธรรมชาติ รู้แจ้งชีวิต เข้าใจโลก ต้องรู้ให้หมด แล้วจัดให้เหมาะ คือ ต้องรู้ครบถ้วน จึงจัดให้ทุกคนอยู่ดีมีสุขได้ โดยมีโอกาสและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาตนของทุกคนในสังคมนั้น”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่นาคตที่สโตไลต์ด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ”
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 125-127)

“การปกครองในยุคปัจจุบันนี้กำลังพลาด... การปกครองได้กลายเป็นการปกครองเพื่อการปกครอง คือการปกครองเพื่อมุ่งความเรียบร้อยให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์กติกาที่วางไว้ เป็นต้น ถ้าคนอยู่กันเรียบร้อยสังคมสงบเรียบร้อยก็คือว่าบรรลุจุดหมายของการปกครอง ซึ่งที่จริงยังไม่ใช้ ...

การปกครองที่แท้จริงนั้น มีขึ้นเพราะอะไรและเพื่ออะไร เรามีชุมชนขึ้นมาแล้วต้องการให้คนในชุมชนนั้นมีชีวิตที่ดียิ่งมีความสุขแต่ชีวิตที่ดียิ่งนั้นคืออะไรและเพื่ออะไร พุคส์ันๆ ว่า ชีวิตที่ดียิ่งเป็นชีวิตแห่งการฝึกฝนพัฒนา ... ชีวิตที่ดียิ่งของมนุษย์ไม่ได้มาเปล่าๆ ไม่เกิดขึ้นเพียงจากสัญชาตญาณแต่ได้มาด้วยการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาเราต้องการให้มนุษย์มีชีวิตที่ดียิ่ง เราจึงสร้างชุมชนและสังคมขึ้นและสร้างสรรค์ให้สังคมนั้นเป็นสภาพเอื้อต่อการที่ชีวิตของแต่ละคนจะได้มีโอกาสพัฒนาขึ้นไปเป็นชีวิตที่ดียิ่ง...

แกนกลางของความเป็นอยู่ในชุมชนนั้น ก็คือการศึกษา ทุกคนมีหน้าที่พัฒนาชีวิตของตนเองให้เข้าถึงความดีงาม และเราก็สร้างชุมชนหรือสังคมขึ้นมาเพื่อจะได้เป็นสภาพเอื้อต่อการศึกษาของแต่ละชีวิตนั้น ถ้าคนไม่มีชุมชนนี้ หรือไม่มีสังคมนี้ เขาก็จะไม่ได้โอกาส สภาพแวดล้อมจะไม่เอื้อ เช่นมีการเบียดเบียนกัน มัวแต่เดียดร้อนวุ่นวาย แต่เมื่อมาอยู่ในชุมชนนี้แล้วสภาพแวดล้อมทุกอย่างและระบบความเป็นอยู่ ได้จัดตั้งวางไว้เพื่อเอื้อต่อการที่แต่ละคนจะได้พัฒนาชีวิตของตนเข้าสู่ความดีงาม เพราะฉะนั้นสังคมจึงเป็นสภาพเอื้อในแง่นี้

ตามหลักการที่ว่านี้ การปกครองมีขึ้นเพื่ออะไรการปกครองนั้นเป็นสื่อประสานความร่วมมือร่วมทุนร่วมแรงร่วมใจร่วมสามัคคี เป็นต้น เพื่อจัดสรรโอกาสจัดสรรบรรยากาศ จัดสรรระบบความสัมพันธ์ของคน จัดสรรกิจการ จัดสรร

สภาพแวดล้อมทุกอย่าง ให้เอื้อต่อการที่มนุษย์จะได้ดำเนินชีวิต กิจกรรม และกิจการต่างๆ เพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมของตน ให้แต่ละคนเข้าถึงความมีชีวิตที่งดงาม เพราะฉะนั้นชุมชนที่ดีจึงเป็นชุมชนแห่งการศึกษา และมีการปกครองเพื่อเอื้อต่อการศึกษานั้น”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 105-107)

“จุดเน้นสำคัญของมาตรการต่าง ๆ ทางสังคม ก็คือการสร้างบรรยากาศแห่งการไม่เบียดเบียน ตลอดจนบรรยากาศแห่งการช่วยเหลือเกื้อกูล สังคมจึงจะต้องให้มีมาตรการพิทักษ์และป้องกันคนที่อยู่ในสถานะต่างๆ ซึ่งมีโอกาส มีกำลังความสามารถมากน้อยต่างกัน ไม่ให้เบียดเบียน ช่มเหิง เอารัดเอาเปรียบกันและเอื้อโอกาสที่แต่ละบุคคลจะพัฒนายิ่งขึ้นไปทั้งในฐานะมนุษย์และในฐานะทรัพยากรมนุษย์

ในระดับสังคมชั้นใด ในระดับต่างสังคมก็ชั้นนั้น ประชาชาติที่เปิดถึงทั่วกันแล้ว จะต้องวางมาตรการร่วมกันปกป้อง มิให้มีการกดขี่บีบบังเอารัดเอาเปรียบกันระหว่างประเทศ ไม่ว่าน้อยใหญ่

พร้อมกันนั้น สังคมก็พึงมีมาตรการพิทักษ์ป้องกันไม่ให้คนเบียดเบียนทำลายธรรมชาติแวดล้อม แต่มีมาตรการส่งเสริมสนับสนุนการกระทำและกิจการที่เกื้อกูลแก่ธรรมชาติ”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 250)

2. สร้างวินัยในสังคม

“วัฒนธรรมจัดเป็นวินัยอย่างหนึ่ง เพราะเป็นแบบแผนของสังคม และเป็นเครื่องฝึกพฤติกรรมของคน ทำให้เป็นไปในรูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่งเฉพาะตัว ตลอดจนเป็นเอกลักษณ์ของสังคมนั้นๆ แต่เป็นวินัยที่ไม่ต้องประกาศหรือบังคับใช้ และได้ผลกว่าวินัยแบบอื่น...

...ฉะนั้น จึงควรตั้งเป้าหมายให้พฤติกรรมที่เกื้อหนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน และเกื้อกูลต่อธรรมชาติแวดล้อม ลงตัวเข้าไปอยู่ในวิถีใช้ชีวิตของผู้คนทั่วไป จนกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคมหรือของมนุษยชาติทั้งหมด”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)”
(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 201-202)

“ตรงนี้ก็มาถึงตอนสำคัญ ซึ่งเป็นเรื่องของมนุษย์เอง ที่จะใช้ปัญญาซึ่งรู้ เข้าใจเข้าถึงความจริงของธรรมชาตินั้น มาจัดการกันในเรื่องของมนุษย์นี้เอง นี่ก็คือ การจัดตั้งตามสมมติของมนุษย์ (บัญญัติระเบียบชีวิต-ระบบสังคม) : โดยความตกลงเห็นชอบร่วมกัน (บางทีก็ด้วยอำนาจบังคับ) มนุษย์ก็บัญญัติกฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกาต่างๆ ขึ้นมาให้คนยึดถือปฏิบัติ กำหนดแบบแผนแห่งสิทธิมนุษยชน จัดระบบและกระบวนการต่างๆ ที่จะเกื้อหนุนให้ทุกคนมีปัจจัยพื้นฐานอันจำเป็น สำหรับการมีชีวิตที่อยู่ผาสุก และสามารถทำการด้วยเสรีภาพ เท่าที่ไม่เป็นการ เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนละเมิดต่อผู้อื่น มีโอกาสเท่าเทียมกันในการสนองความต้องการของตนๆ อันไม่เสมอเหมือนกันในการที่จะมีความสุข เป็นต้น”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่นาคตที่สโตสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ”
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 124-125)

3. จัดสรรเศรษฐกิจให้เกื้อหนุนการพัฒนา

“ในเวลาหนึ่งเวลาได้ก็ตาม มนุษย์ในสังคมนี้ อยู่ในระดับการพัฒนาที่แตกต่างกัน ไม่เท่ากัน มีพฤติกรรม มีสภาพจิตใจ มีปัญญาความรู้ความเข้าใจ มีความต้องการ และระดับความสามารถในการมีความสุขไม่เท่ากันซึ่งผู้บริหารหรือผู้ปกครอง

1. จะต้องจัดสรรเศรษฐกิจ เอื้ออำนวยบริการและสิ่งเกื้อหนุนต่างๆ ให้เหมาะกับระดับการพัฒนาที่ต่างกันของคนเหล่านั้น โดยสนองความต้องการของคนที่แตกต่างกันเหล่านั้น เท่าที่ไม่ก่อความเบียดเบียนเสียหาย ไม่เสียความชอบธรรม”

จากเรื่อง “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548: 81-82)

4. ส่งเสริมให้คนในสังคมมีฉันทะ

“2. คนที่มีฉันทะ ทำงานด้วยความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ มีความสุขด้วยการค้นคว้าหาความรู้แสวงปัญญา และทำงานสร้างสรรค์อย่างอุทิศตัว แม้จะมีจำนวนน้อย แต่เป็นกำลังสร้างสรรค์สังคมที่แท้จริง

ผู้บริหารจะต้องใส่ใจสนใจ ค้นหาคนประเภทนี้ และส่งเสริมเกื้อหนุนอย่างจริงจัง

ดังนั้น รัฐหรือผู้บริหารจะต้องส่งเสริมเอื้ออำนวยโอกาสและจัดสรรปัจจัยเกื้อหนุนให้ประชาชนมีการศึกษา ที่จะกระตุ้นโลหะให้เป็นปัจจัยแก่ฉันทะบ้าง ให้ลดละโลหะเพิ่มกำลังฉันทะบ้าง โดยเฉพาะส่งเสริมฉันทะ คือความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ให้แรงเข้ม และมีระบบเงื่อนไขอันรัดกุมศักดิ์สิทธิ์ ที่จะก่อเกิดผลในการพัฒนาชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง”

จากเรื่อง “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548: 84)

“ผู้ที่บริหารสังคม จะต้องเข้าใจว่า จะต้องส่งเสริมคนที่มีฉันทะอยากทำ อยากรู้ อยากค้นคว้า อยากสร้างความสำเร็จที่เป็นประโยชน์ คนพวกนี้มักไม่ต้องการผลตอบแทน นอกจากผลสำเร็จของงาน สามารถทำงานได้ตลอดเวลา มีความสุขกับสิ่งที่ทำ มีความสุขที่ได้เห็นสิ่งที่ทำเจริญก้าวหน้า ไม่อยากกิน ไม่อยากนอนด้วยซ้ำ

คนพวกนี้ถึงจะมีน้อย แต่เป็นพวกที่สร้างสรรค์อารยธรรมให้แก่มนุษยชาติ เช่น พวกนักวิทยาศาสตร์ นักค้นคว้า นักประดิษฐ์ หรือแม้กระทั่งศิลปินผู้สร้างงานศิลปะ

ผู้บริหารสังคม หรือแม้คนในสังคมด้วยตนเอง ต้องเอาใจใส่สนับสนุนคนพวกนี้ไว้ เพื่อให้เขาอยู่ได้ ทำงานได้ คนพวกนี้แม้เป็นส่วนน้อยของสังคม อาจจะมีเพียงแค่ 2-3 เปอร์เซ็นต์ แต่ถ้าเขาได้รับการส่งเสริม สังคมก็มีความหวังจะเจริญก้าวหน้าไปได้”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์: ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” (พินิตา อัจฉนทรเพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 230)

“การปกครองเพื่อการศึกษา คือเพื่อจัดสรรโอกาสให้กิจกรรมและกิจการทุกอย่างดำเนินไปในทางที่ช่วยพัฒนาชีวิตของคนหรือช่วยให้คนได้พัฒนาชีวิตของตน และการที่คนจะพัฒนาชีวิตก็ต้องมีฉันทะ

เมื่อมองย้อนกลับ คนจะต้องมีฉันทะ การปกครองจึงจะเป็นไปได้ด้วยดี ทั้งนี้เพราะว่า เมื่อคนมีฉันทะคือต้องการไปสู่จุดหมายของชีวิต ของกิจการ และของสังคม ที่การปกครองจัดสรรโอกาสให้เขาก็ย่อมเดินหน้ามุ่งไปในทางสู่จุดหมายนั้น ทุกอย่างก็เรียบร้อยเป็นไปด้วยดี แต่ถ้าคนไม่มีฉันทะ เขาไม่ต้องการไปสู่จุดหมายของชีวิตของกิจการและของสังคม แต่เขาต้องการสิ่งอื่นที่อยู่นอกทางนั้น เขาก็ย่อมแตกแยกเขวออกป็นอกทาง ความวุ่นวายก็ย่อมเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ถ้าขาดฉันทะ การปกครองที่ดีก็ไม่มีทางสำเร็จ

มองดูอย่างง่าย ๆ ในชุมชนทางวิชาการ ถ้าทุกคนในชุมชนนั้นมีฉันทะใฝ่ปรารถนาตรงต่อจุดหมายของวิชาการ ซึ่งเป็นจุดหมายที่ตรงกันและร่วมกันของชุมชน การปกครองก็ทำหน้าที่ของมันไปอย่างราบรื่น แต่ถ้าคนในชุมชนนั้นไม่มีฉันทะคือไม่ใฝ่ปรารถนาต่อจุดหมายของวิชาการ กลับไปใฝ่ปรารถนาสิ่งอื่น การปกครองก็ไม่มีทางที่จะเป็นไปโดยเรียบร้อยด้วยดี”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 106)

กล่าวโดยสรุปรัฐและสังคมมีหน้าที่ที่สำคัญเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน แบ่งได้เป็นสองด้านคือด้านการให้การศึกษาและด้านการสร้างสังคมที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกัน หน้าที่ในด้านให้การศึกษาได้แก่ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาครูอาจารย์ จัดสังคมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ ให้โอกาสการศึกษาแก่ประชาชนอย่างทั่วถึง และให้ความรู้ในเรื่องที่สำคัญกับสังคม ส่วนหน้าที่ในด้านการสร้างสังคมที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันได้แก่ สร้างวัฒนธรรมแห่งความสามัคคีไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน สร้างวินัยในสังคม จัดสรรเศรษฐกิจให้เอื้อต่อการพัฒนามนุษย์ และสร้างฉันทะให้กับคนในสังคม

6.4 สถาบันการศึกษา

เพื่อที่จะส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จะละเลยไม่พูดถึงบทบาทของสถาบันการศึกษาไม่ได้ ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้แนวทางสำหรับสถาบันการศึกษาซึ่งเป็นผู้จัดการศึกษาหนึ่ง ดังนี้

6.4.1 สถาบันการศึกษา ควรเป็นชุมชนที่ส่งเสริมให้คนได้พัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา โดย

1. มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการศึกษา

“โดยเฉพาะมีบุคคล ที่จะมาเกื้อหนุนให้ผู้ที่ต้องการศึกษาพัฒนาชีวิต เดินหน้าก้าวไปได้ด้วยดีในไตรสิกขา”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่นาคตที่สโตไสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 38-41)

6.4.2 เป็นชุมชนแห่งกัลยาณมิตร ที่ทุกคนช่วยเหลือกัน

“รวมแล้ว ชุมชนสังฆะนี้ มีลักษณะประจำตัว 4 อย่าง คือ

1) มีบุคคลผู้ร่วมกัน ที่เป็นผู้ได้ฝึกศึกษาพัฒนาตนจบแล้วบ้าง กำลังศึกษาอยู่บ้าง

2) มีความสัมพันธ์เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน

3) มีความสามัคคี

4) มีวินัยที่จัดระบบความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในด้วยกันเองและกับคนภายนอก การดำเนินชีวิตและกิจการทั้งหลาย ให้เอื้อต่อสิกขา พร้อมทั้งเป็นเครื่องรองรับรักษาสามัคคี

ขอให้ดูว่า ชุมชนที่ดีก็ต้องมีลักษณะอย่างนี้ เฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนน่าจะมีลักษณะอย่างนี้ คือเป็นชุมชนแบบนี้”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่นาคตที่สโตไสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 42)

“ว่าโดยสรุป ชุมชนแห่งการศึกษา มีบรรยากาศแห่งความสัมพันธ์ที่เอื้อต่อกัน ดังนี้

ก. ครูอาจารย์หรือผู้ที่ศึกษามากกว่า ช่วยเอื้อการศึกษาแก่ผู้ที่ศึกษาน้อยกว่า

ข. ผู้ศึกษาทั้งหลายในระดับต่างๆ มีความเป็นอยู่และกิจกรรมที่เอื้อการศึกษาแก่กันและกัน

ค. ชุมชนเป็นแหล่งเอื้อการศึกษาแก่คนภายนอก ที่จะเข้ามาแสวงการศึกษา ทั้งระยะสั้นและระยะยาว

ง. ชุมชนเป็นแหล่งชุมนุมผู้มีการศึกษา ที่จะออกไปเอื้อการศึกษาแก่คนทั่วไปในสังคม

จ. ชุมชนการศึกษาต่างแห่ง เอื้อการศึกษาแก่กันและกัน

ชุมชนมหาวิทยาลัยและชุมชนทางวิชาการทั้งหลายก็ควรเป็นอย่างนี้ใช่หรือไม่ มหาวิทยาลัยควรเป็นชุมชนที่ทำหน้าที่ไม่เฉพาะแต่วิชาการ คือไม่ใช่ศึกษาในความหมายจำกัดทางวิชาการล้วนๆ แต่ทุกคนเข้ามาแล้วจะได้พัฒนาชีวิตของตนไปสู่ความดีงาม รวมทั้งอาจารย์ก็พัฒนาชีวิตของตนเองไปสู่ความดีงาม และมีความสุขในการแสวงหาความรู้ ในการทำงานสร้างสรรค์ ในการสอน ในการให้วิชาความรู้แก่ลูกศิษย์ ช่วยเอื้อแก่ชีวิตของลูกศิษย์ ลูกศิษย์ก็พัฒนาตนขึ้นไปและเอื้อต่อเพื่อนศิษย์ในการแสวงปัญญาและพัฒนาชีวิต ผู้บริหารก็ปกครองด้วยการสร้างสภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้อาจารย์และช่วยให้ลูกศิษย์พัฒนาตัวของเขาและช่วยกันพัฒนาตนขึ้นมา ถ้าอย่างนี้ก็เป็นชุมชนกัลยาณมิตร ที่มีบรรยากาศทางวิชาการหรือพูดให้ตรงยิ่งกว่านั้นว่ามีบรรยากาศแห่งการศึกษา ซึ่งสมาชิกของชุมชนเอื้อต่อกัน เริ่มตั้งแต่มีไมตรี มีเมตตา กรุณา มีแต่การปฏิบัติในเชิงสร้างสรรค์หรือทางบวก”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 110-111)

6.4.3 ต้องให้เกิดการพัฒนาถึงขั้นปัญญา

“ที่นี้พอพูดถึงเรื่องปัญญา ก็หมายถึงจุดยอดของการศึกษาเพราะว่าการศึกษาเป็นการพัฒนาคน เป็นการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนามนุษย์ ให้เกิดคุณสมบัติต่างๆ มากมาย และจุดยอดของคุณสมบัตินั้นก็คือเกิดปัญญา

เมื่อพูดถึงปัญญาในฐานะเป็นคุณสมบัติที่เยี่ยมยอดของมนุษย์ก็โยงไปหาคุณสมบัติอื่นอีกมากมาย เพราะฉะนั้นเมื่อเราพูดถึงมหาวิทยาลัยในฐานะเป็นแหล่งวิชาการที่ยิ่งใหญ่ และโยงไปหาปัญญา การแสวงปัญญานั้นก็โยงต่อไปหาคุณสมบัติต่างๆ ที่ดีงามของมนุษย์อีกมากมาย ซึ่งในทางพุทธศาสนาบอกว่า การพัฒนาคุณสมบัติเหล่านี้รวมแล้วก็อยู่ที่การพัฒนาชีวิต 3 ด้านของมนุษย์ คือ

1. พัฒนาพฤติกรรม
2. พัฒนาจิตใจ และ

3. พัฒนาปัญญา”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 3-4)

6.4.4 ให้ความสำคัญกับวินัย

“อะไรจะเป็นหลักประกันหรือเครื่องเกื้อหนุนในทางรูปธรรมที่จะให้เกิดความมั่นคงชุมชนแห่งกัลยาณมิตร ที่ทุกคนเอื้อต่อการศึกษากันและกัน ที่ระบบทั้งหมดเอื้อต่อการพัฒนาชีวิตของแต่ละคน และเอื้อต่อกิจกรรมในการศึกษา สิ่งนั้นก็คือ วินัย

วินัย คือการจัดสรรสภาพแวดล้อม ระบบการเป็นอยู่ และระบบความสัมพันธ์ที่จะมาเอื้อต่อการพัฒนาชีวิตนี้แหละพูดสั้นๆ ว่าวินัยคือการจัดสรรโอกาส วินัยมีความหมายเชิงบวก ไม่ควรมองวินัยเป็นเครื่องบังคับ...

เมื่อมีวินัย หรือตั้งอยู่ในวินัย ก็เรียกว่า “มีศีล” ไม่ใช่ “มีวินัย” ที่จริงเราพูดผิด ความมีวินัยไม่มีศัพท์ วินัยมีความหมายว่า...

1. วินัย คือ การจัดระเบียบความเป็นอยู่ ระบบสังคม และสภาพแวดล้อม เป็นต้น ให้เกิดโอกาส

2. วินัย คือ ตัวข้อความ หรือข้อกำหนดที่วางไว้ เพื่อให้รู้ว่าจะจัดอย่างไรเพื่อให้การจัดนั้นเกิดผลเป็นจริงในทางปฏิบัติ เช่นที่เรียกว่า กฎหมาย

3. วินัย คือ การจัดการให้คนปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกาหรือระบบระเบียบที่วางไว้นั้น ข้อนี้ก็ คือ การปกครอง การปกครองก็เป็นความหมายอย่างหนึ่งของวินัย

วินัยทั้งสามความหมายอยู่นอกตัวคนทั้งนั้นนี่เมื่อคนปฏิบัติตามวินัย ซึ่งอาจจะเรียกว่า ตั้งอยู่ในวินัยนั้น ก็เกิดเป็นคุณสมบัติของคนที่เราเรียกว่า ศีล ศีลก็คือ การที่คนนั้นตั้งอยู่ในวินัย ปฏิบัติตามวินัย...

เมื่อการปฏิบัติตามวินัยกลายเป็นคุณสมบัติในตัวคน คือคนมีศีล ก็เหมือนกับว่าวินัยของชุมชนเข้าไปอยู่ในตัวคนแล้ว ระเบียบระบบที่จัดตั้งวางไว้เพื่อจัดสรรโอกาส ก็บรรลุผลตามวัตถุประสงค์และระบบความสัมพันธ์ของชุมชน กัลยาณมิตรก็เกิดมีขึ้น”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 112-115)

6.4.5 ส่งเสริมฉันท์เพื่อให้เกิดบรรยากาศทางวิชาการอย่างแท้จริง

“เมื่อมีฉันท์แล้ว ชีวิตชีวิตก็มาทันที จิตใจจะมีกำลังสดชื่น ยิ่งถ้าศรัทธาตามมาด้วย การไฟแสงปัญญาที่มีชีวิตชีวิตเต็มที แต่ถ้าไม่มีฉันท์ และไม่มีศรัทธาก็อย่างที่ยกเมื่อกี้ว่า ปฏิบัติการในการแสวงหาความรู้ที่เรียกว่าวิชาการจะแห้งแล้งได้สักแต่รูปร่างแบบ ทำไปพอได้เกณฑ์ที่เขาตั้งไว้ เป็นเหมือนต้นไม้พลาสติก หรือต้นไม้เทียม บรรยากาศทางวิชาการที่แท้จริงก็ไม่มี เพราะมันไม่มีชีวิตชีวิต

บรรยากาศเป็นสิ่งสำคัญที่มาหนุน บรรยากาศทางวิชาการที่แท้จริงจะมีได้ก็ต่อเมื่อคนมีฉันท์ เพราะฉันท์จะช่วยสร้างความรู้สึกเป็นสุขในตัวตน และความรู้สึกมีชีวิตชีวิตในสังคม แต่ถ้าไม่มีฉันท์ กำลังเรี่ยวแรงความรู้สึกมีชีวิตชีวิตก็ไม่มี บรรยากาศทางวิชาการที่แท้ก็ไม่มี และตัวคนเองก็ไม่มีความสุข ได้แต่แสวงหาความรู้และทำงานวิชาการไปอย่างฝืนจิตจำใจ ต่อไปอาจจะเกิดความรู้สึกแปลกแยก และมองไม่เห็นคุณค่าของตนเอง”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 37-38)

กล่าวโดยสรุป สถาบันการศึกษา ซึ่งเป็นผู้จัดการศึกษาหลักในสังคม มีแนวทางปฏิบัติซึ่งคล้ายกับรัฐและสังคมกล่าวคือ จัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการศึกษา สร้างชุมชนทุกคนมีส่วนร่วมช่วยกันศึกษาและพัฒนา ให้ความสำคัญกับวินัย และส่งเสริมฉันท์ให้เกิดขึ้น

6.5 สื่อมวลชน

ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) สื่อมวลชน มีความสำคัญต่อการศึกษาของประชาชนอย่างมาก เพราะมีบทบาทในการชักจูง ส่งเสริมค่านิยม และนำความคิดเห็นของประชาชน สามารถช่วยเหลือแก้ปัญหาและทำประโยชน์ต่อมนุษยชาติ ดังนั้นผู้ทำการวิจัยจึงจัดให้สื่อมวลชนเป็นส่วนหนึ่งของผู้จัดการศึกษา โดยที่ผู้จัดการศึกษาต่าง ๆ ควรเข้าไปเกี่ยวข้องร่วมมือกับสื่อมวลชน เพื่อนำสื่อมาใช้เพื่อส่งเสริม สัมมาทิฐิ และให้สื่อมวลชน ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร จัดเสนอรายการที่มีประโยชน์ และมีความรับผิดชอบต่อสังคม

“ในสังคมอย่างนี้ จะต้องเน้นความสำคัญของสื่อมวลชนให้มากต้องพยายามทำให้สื่อมวลชนทำงานด้วยความรับผิดชอบ เพราะสื่อมวลชนจะมีอิทธิพล

ในยุคนี้มากมาย ดูปัจจุบันนี้ลี สังคมของเราต่างๆ ที่อยู่ในยุคเกษตรกรรม ในชีวิตของคนส่วนใหญ่ อิทธิพลของสื่อมวลชนก็ยิ่งมากเหลือเกิน”

จากเรื่อง “รุ่งอรุณของการศึกษา: เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 54)

“เราได้พูดถึงปัจจัยของการศึกษาตามแบบพระพุทธศาสนา 2 อย่าง คือ ปัจจัยภายในกับปัจจัยภายนอก และได้เน้นว่าปัจจัยภายในคือ โยนิโสมนสิการนั้นเป็นตัวแกนสำคัญยิ่ง ที่นี้ในด้านปัจจัยภายนอกในยุคปัจจุบันนี้ อาตมภาพว่าสื่อมวลชนสำคัญอย่างยิ่ง ปัจจุบันนี้จะต้องถือว่าสื่อมวลชนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการศึกษา การศึกษาน่าจะเข้าไปมีส่วนอย่างมากในสื่อมวลชน เพราะสื่อมวลชนนี้มีอิทธิพลในการศึกษาของคนหรือเด็กปัจจุบันนี้ บางทีมากกว่าตัวครูเสียอีก เพราะฉะนั้น เราจะไม่เอาใจใส่ต่อสื่อมวลชนไม่ได้เลย ในฐานะที่มันเป็นปัจจัยภายนอกตัวเด่นของการศึกษา การศึกษาจึงควรจะมีอิทธิพลต่อเรื่องสื่อมวลชนให้มากที่สุดควรจะเอาสื่อมวลชนเข้ามาไว้ในความควบคุมของผู้บริหารการศึกษาหรือไม่ หรือว่าควรจะให้มีส่วนร่วมอย่างไร นี่ก็เป็นเรื่องที่น่าพิจารณา”

จากเรื่อง “ทางสายกลางของการศึกษาไทย” (พระราชวรมนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2530: 126-127)

“ถึงตรงนี้ขอพูดแทรกหน่อยว่า เราจะต้องไม่มองข้ามบทบาทที่สำคัญยิ่งของสื่อมวลชน ในการชักจูงส่งเสริมค่านิยมทางสังคมและความคิดเห็นของประชาชน สื่อมวลชนและเทคโนโลยีในด้านข่าวสารข้อมูลทุกชนิด สามารถช่วยเหลือทำประโยชน์แก่มวลมนุษย์ได้เป็นอย่างมาก ในการแก้ปัญหาของโลกสมัยปัจจุบัน และในการพัฒนามนุษย์ ถ้านำเอาศักยภาพที่มีอยู่มาใช้ในการส่งเสริมทฤษฎีหรือแนวความคิดที่ดั่งามขั้นพื้นฐานทั้ง 3 ประการที่กล่าวมาแล้ว พร้อมทั้งค่านิยมทางสังคมที่สอดคล้องกับทฤษฎีเหล่านั้น แทนที่จะมุ่งใช้ความเก่งกาจเชี่ยวชาญไปในการชักนำและโหมกระพือโฆษณา โทสะ โมหะ และค่านิยมทางสังคมที่ไม่พึงปรารถนานานัปการ ซึ่งเป็นไปตามอำนาจชักนำของทฤษฎีที่เป็นโทษสามอย่างข้างต้น”

จากเรื่อง “พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544: 70-71)

“การแก้ไขโดยเฉพาะสำหรับทีวีหรือสื่อมวลชนต่างๆ เหล่านี้ คือ ในแง่ผู้จัดทำอย่างไรจะใช้ปัญญาเต็มทีในการที่จะสร้างสรรค์โดยมีเจตนาที่ดีต่อผู้ชนผู้ฟัง จัดรายการด้วยความรับผิดชอบ”

จากเรื่อง “คนไทยสู่ยุคไอที” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550: 143)

จะเห็นได้ว่าผู้จัดการศึกษาต่างๆ ควรเข้าไปมีส่วนร่วมและตรวจสอบสื่อมวลชน เพื่อนำสื่อมาใช้เพื่อส่งเสริม สัมมาทิฐิ ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร และสื่อมวลชนเองควรมุ่งจัดเสนอรายการที่มีประโยชน์ และมีความรับผิดชอบต่อสังคม

ส่วนที่ 7 แนวคิดด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

จากการศึกษางานเขียน ประวัติชีวิต และสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้วิจัยสามารถสรุปแนวทางสำหรับการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้ดังนี้

7.1 แนวทางสำหรับการจัดการเรียนรู้

7.1.1 พัฒนาขั้นพื้นฐานและจิตสำนึกแห่งการศึกษา

“นอกเหนือจากศรัทธา ก่อนนั้นจะต้องมีความใฝ่รู้ และใฝ่ดี ที่เรียกว่า ฉันทะ ฉันทะนี้แปลว่าใฝ่รู้ และใฝ่ดี และใฝ่ทำให้มันดีขึ้นรวมเป็นฉันทะ 3 ชั้น พร้อมทั้งมีความสุขพัฒนาขึ้นมาด้วยในทุกชั้น รวมเป็น 4 ข้อ

1. ใฝ่รู้ หมายถึง ใฝ่รู้ความจริง คือ ต้องการเข้าถึงความจริงให้ได้
2. ใฝ่ดี หมายถึง อยากในภาวะที่ดีงาม ที่ได้เต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าจะตัวเราจะไปเกี่ยวข้องกับอะไรก็อยากให้มีมันดีไปหมดและ
3. ใฝ่ทำให้มันดี หรือ ใฝ่สร้างสรรค์ หมายถึงอยากทำทุกอย่างให้ดี ให้สมบูรณ์ หรือให้เป็นอย่างที่มีมันควรจะเป็น และ
4. ความสุข ซึ่งจะเกิดตามมาเมื่อได้สนองความใฝ่ คือ ความต้องการนั้นๆ ในทุกขั้นตอนตามธรรมชาติของมันเอง เป็นกระบวนการที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยของธรรมชาติ

ที่จริงนั้น ความใฝ่ดีนี้มีเชื้ออยู่แล้วในทุกคน แต่บางที่เราไม่ได้ใช้และไม่พัฒนามัน ...

ถ้าเราไม่พัฒนาด้านนี้ เรากลับไปสนองความใฝ่เสพของเด็ก เช่นกระตุ้นว่า เอออันนี้ดีสวย อันนั้นดีสวยกว่า อันนี้ดีอวยกว่า อย่างนี้ก็จบเลย เป็นการปิดกั้นฉันทะของเด็ก เด็กจะเขวออกจากการศึกษาไปอีกทางหนึ่งเลย ตรงนี้เป็นจุดแยก จึงบอกว่าการศึกษาเริ่มต้นที่บ้าน พ่อแม่เป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ถ้าพ่อแม่ไปสนองความใฝ่เสพของเด็ก ไปกระตุ้น ไปหนุน ไปเร้าด้านนั้น เด็กก็ไม่พัฒนา แต่ถ้ากระตุ้นในทางใฝ่รู้และใฝ่ดี การศึกษาก็เริ่มต้น”

จากเรื่อง “เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 30-32)

7.1.2 ฝึกให้มีโยนิโสมนสิการ หรือฝึกการคิด วิธีที่จะทำได้ดีคือ สอนจากเหตุการณ์ที่พบเห็นได้ในสื่อต่างๆ และในชีวิตประจำวัน ทั้งเรื่องดีและไม่ดี

“จะมีอะไรที่เอามาใช้แทนโทรทัศน์โดยไม่มีข้อบกพร่องที่กล่าวมาถ้าไม่มียังจำเป็นต้องใช้โทรทัศน์ จะมีทางแก้ไขอย่างไร ก็อาจได้ทางออกบางอย่างมาเสนอ เช่น มีการควบคุมการจัดเสนอให้มีแต่รายการที่ดีงามเป็นประโยชน์ ฝึกบุคคลที่เกี่ยวข้องนั้นทั้งฝ่ายบริการโทรทัศน์และตัวอย่างทางบ้าน เช่น บิดามารดาให้ทำหน้าที่กัลยาณมิตร ซึ่งช่องให้เด็กรู้จักพิจารณา และฝึกฝนตัวเด็กเองให้มีโยนิโสมนสิการ ดังนี้เป็นต้น”

จากเรื่อง “ทางสายกลางของการศึกษาไทย” (พระราชวรมูณี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2530: 164-165)

“เนื่องจากความเชื่อถือไว้วางใจที่ญาติพี่น้องเป็นต้น มีต่อคุณพ่อสํารายุ ฉะนั้นบ่อยครั้งที่คุณพ่อสํารายุทำบทบาทหน้าที่ที่ลูกๆ เรียกกันว่า “ท้าวมาลีวราช” คือช่วยพิจารณาตัดสินและไกล่เกลี่ย ให้ข้อคิดแก่ลูกๆ ญาติพี่น้องหรือชาวบ้านที่มีเรื่องทะเลาะวิวาทกัน ท่านเจ้าคุณฯ จะจดจำบทบาท “ท้าวมาลีวราช” ของโยมพ่อได้แจ่มชัด

“เด็กๆ พี่ๆ น้องๆ ก็มีเรื่องทะเลาะกันบ้างตามประสาเด็กเวลาที่ทะเลาะกัน โยมพ่อจะทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเสมอ ท่านจะเรียกลูกๆ ที่มีเรื่องให้มานั่งพร้อมกัน

แล้วท่านจะอธิบายเหตุ อธิบายผลต่างๆ ให้ฟัง ให้สามัคคีกัน โยมพ่อเป็นคนทีพูดเก่ง มีเหตุผลท่านสามารถชี้แจงเรื่องความดีความชั่วได้ชัดเจน ชี้แจงได้ซาบซึ้ง จนบางครั้งลูกๆ น้ำตาไหล ไม่เฉพาะแต่กับลูกๆ เวลาญาติพี่น้องและชาวบ้านมีเรื่องวิวาทกัน ก็มักจะมาตามท่านให้ไปช่วยไกล่เกลี่ยตัดสินความให้เสมอ จนลูกๆ เรียกท่านว่า “ท้าวมาลีวราช”

การรู้จักพูด รู้จักอธิบายชี้แจงเหตุผลของคุณพ่อสำราญกับลูกๆ โดยใช้ประโยชน์จากสถานการณ์จริงที่ลูกๆ ใช้อารมณ์อ้างเหตุผลของตัวเองเพื่อเอาชนะกันและกัน ในเวลาที่มีความขัดแย้ง ช่วยบ่มเพาะการรู้จักคิดไตร่ตรอง การยับยั้งอารมณ์ของตนเอง และการรู้จักมองจากเหตุและมุมมองของผู้อื่นให้กับลูกๆ”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)” (อาภา จันทรสกุล, เรียบเรียง, 2538: 15-16)

7.1.3 ส่งเสริมกิจกรรมทางการศึกษา เช่น จัดให้มีหนังสือหลากหลาย ดูฟังสิ่งที่ให้ความรู้ ส่งเสริมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ และส่งเสริมให้เด็กมีคุณธรรม

“ต่อมาคุณพ่อได้เปิดกิจการโรงเรียนมัธยมขึ้นเป็นแห่งแรกของอำเภอศรีประจันต์ เป็นการช่วยแก้ปัญหาที่ว่าในสมัยนั้นเด็กเรียนจบประถมปีที่สี่แล้ว ต้องจากบ้านไปเรียนต่อในเมืองหรือบ้างก็ไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ ซึ่งการเดินทางลำบากมาก ไม่มีรถประจำทางต้องอาศัยทางเรืออย่างเดียว โรงเรียนที่คุณพ่อตั้งขึ้นชื่อว่า “โรงเรียนบำรุงวุฒิมิราษฏร์”

คุณพ่อขอริเริ่มกิจการใหม่ๆ และโดยที่คุณแม่เป็นช่างฝีมือในการตัดเย็บเสื้อผ้า คุณพ่อจึงเปิดโรงเรียนสอนตัดเสื้อสตรีขึ้นอีกที่โรงสีไฟโดยได้เชิญคุณครูผู้สอนไปจากโรงเรียนสอนตัดเสื้อในกรุงเทพฯ ที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)” (อาภา จันทรสกุล, เรียบเรียง, 2538: 11-12)

“ท่านมีวิญญูณครูอย่างเต็มที่ สอนมาตั้งแต่เด็ก ท่านชอบสอน ที่บ้านไม่มีใครเป็นครู แต่ที่บ้านมีโรงเรียน ... โยมพ่อก็ไปหาครูมา แล้วตั้งโรงเรียนที่บ้าน ชื่อโรงเรียนบำรุงวุฒิมิราษฏร์ เป็นโรงเรียนมัธยมแห่งแรกของอำเภอศรีประจัญ คนอำเภอสามชุก บางชวาก ก็มาเรียนกัน แต่ท่านไม่ได้เรียนหรอก เพราะโรงเรียนปิดเสียก่อน ...

โยมพ่อก็สอนเขาว่าให้ทำเพื่อประโยชน์ของการศึกษา ไม่ให้ไปรีดนาทาเร้นเด็ก ป้ายังเคยคิดตอนเด็กๆ เลยว่าบ้านเรามีโต๊ะเก้าอี้มากมาย มีคนมาเรียน คนโตกว่าเรา มาชักธงชาติแล้วก็กลับ ก็รู้แค่นี้ และครูก็กินนอนอยู่ที่บ้าน ต่อมาก็เลิกไป โยมพ่อก็ให้เก็บกระดานดำไว้ ก็เก็บไว้อย่างละชุดสองชุด ... ยังมีอุปกรณ์ของโรงเรียนเหลืออยู่ มีชอล์ค มีกระดาน ท่านกลับไปถึงก็ทางกระดาน สอนเลย ABC หัดผสมตัว ซึ่งนักเรียนบ้านนอกจนถึง ป.4 ก็ไม่ได้มีการสอนภาษาอังกฤษ แต่เรา ป.2 – ป.3 ได้ ABC แล้ว ท่านเจ้าคุณสอน เด็กในละแวกนั้นมาเรียนกันเยอะ เสาร์ อาทิตย์ ไม่ไปไหน มีข้าวกิน แม่เลี้ยงเสร็จ โรงเรียนเลิกตอนเย็น โดยมากท่านไปอยู่นั้นก็ตอนปิดเทอม ท่านจะวางแผนไว้เลย”

(บุพผา คณิตกุล, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2553)

“ภาพของพ่อแม่ที่ขยันอดทนต่อการทำงาน วิธีการทำงานของพ่อที่รู้จักริเริ่มเปลี่ยนแปลงการทำงานอยู่เสมอ เพื่อค้นหาสิ่งที่ดีกว่าหรือดียิ่งๆ ขึ้น รวมทั้งการทำงานของพ่อแม่เนี่ย นอกจากเป็นการหาเลี้ยงชีวิตและครอบครัวแล้ว ยังเผื่อแผ่ไปสู่เรื่องการรับผิดชอบต่อสังคมด้วย ภาพเหล่านี้เป็นสิ่งที่เด็กชายประยุทธ์คุ้นเคยมาตั้งแต่เด็ก

สำหรับการอบรมสั่งสอนลูกๆ นั้น คุณพ่อสำราญท่านจะสอนให้ลูกๆ เห็นความสำคัญของการศึกษาเล่าเรียน และการปฏิบัติตนเป็นคนดี คุณธรรมที่ท่านให้ความสำคัญและนำมาตักเตือนลูกๆ เสมอคือ ให้ซื่อสัตย์ อย่าทะเลาะเบาะแว้งกันระหว่างพี่น้อง และเมื่อทำงานหรือประกอบอาชีพอะไรก็ตามอย่าเอาเปรียบผู้อื่น ในเรื่องความซื่อสัตย์ ซื่อตรง คุณพ่อสำราญปฏิบัติให้ลูกๆ เห็นเป็นตัวอย่างมาโดยตลอดลูกๆ ได้มีโอกาสซึมซับคุณธรรมข้อนี้ว่าโยงไปสู่การได้รับความไว้วางใจเชื่อถือจากผู้คนรอบข้าง”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)” (อาภา จันทรสกุล, เรียบเรียง, 2538: 11-12)

“ช่วงเวลาที่ท่านเจ้าคุณฯ เป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ ทุกวันพระอุโบสถหลังจากพระภิกษุฟังสวดปาฏิโมกข์เสร็จแล้ว จะมีสามเณรในวัดทุกรูปเข้าโบสถ์ เพื่อขอรับศีล 10 จากพระ (เรียกว่าต่อศีล) ท่านเจ้าคุณฯ จะเป็นผู้ให้ศีลแก่สามเณรและอบรมให้กำลังใจในการศึกษาเล่าเรียน ท่านจะซักถามและทักทายเป็นรายรูป

ถ้าสามเณรรูปใดมีข้อสงสัยเรื่องใด ท่านจะตอบข้อสงสัยของสามเณรอย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจน เป็นที่ประทับใจมาก

ในตอนเย็นของวันอาทิตย์ ลูกศิษย์วัดทุกคนจะต้องทำวัตร-สวดมนต์ และรับฟังโอวาทจากพระ โดยท่านเจ้าคุณฯ จะเป็นผู้ให้โอวาท ทั้งๆ ที่ท่านมีเวลา จำกัดมาก แต่ก็เสียสละให้กับสมาชิกร่วมสำนักโดยทั่วหน้า เรียกได้ว่าผู้ที่อยู่ร่วม สำนักกับท่านก็ได้รับประโยชน์จากท่านมากทีเดียว ยิ่งถ้าบุคคลนั้นมีความใฝ่รู้ใฝ่ ศึกษาด้วยแล้วจะยิ่งได้มาก”

จากเรื่อง “ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรม ประยุทธ์ ปยุตโต” (ธรรมสภา, มปป.: 52)

“สำหรับคนใกล้ชิด ญาติมิตร ลูกศิษย์ลูกหา ท่านก็จะสนใจไถ่ถามถึง เรื่องการศึกษา หากใครเรียนน้อย ท่านก็จะแนะนำให้เขาเรียนเพิ่มเติม ตัวอย่างเช่น ลูกๆ ของคนที่ทำงานในวัด ท่านก็จะไถ่ถามว่า เด็กๆ ได้เรียนหนังสือกันหรือไม่ หากใครไม่ได้เรียน ไม่ได้เรียนเพราะเหตุใด

ตั้งแต่เริ่มพำนักประจำที่วัดญาณเวศกวัน ก็เริ่มจัดให้ทุนการศึกษาแก่เด็ก ในชุมชนหรือท้องถิ่นข้างวัด เพื่อให้เด็กได้มีโอกาสทางการศึกษา จะได้มีชีวิตที่ดี และอนาคตจะได้ก้าวหน้า เป็นกำลังของชาติบ้านเมืองต่อไป

คุณกานดา อารยางกูร น้องสาวคนถัดไปจากท่านเล่าให้ฟังว่า นาน มาแล้ว ครั้งเมื่อยังเป็นพระมหาประยุทธ์ ท่านมีความห่วงใยน้องสาวสองคนของ ท่านที่บ้านในจังหวัดสุพรรณฯ และไม่ได้เรียนหนังสือต่อสูงๆ เนื่องจากโยมพ่อเห็น ว่าเป็นลูกผู้หญิง ไม่อยากให้มาอยู่กรุงเทพฯ กันตามลำพังเมื่อท่านเห็นว่า โยม พี่ชายของท่านพอจะมีที่พักให้น้องสาว ท่านจึงขอให้น้องสาวทั้งสองมาเรียนต่อ เพิ่มเติม อย่าหยุดอยู่แค่นั้น ในที่สุดน้องสาวของท่านก็ได้มาเรียนต่อที่กรุงเทพฯ ตามที่ท่านแนะนำ”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์: ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)” พนิดา อัจฉนทรเพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 321-322)

“ถ้าใครไปที่กุฏิของท่านเจ้าคุณฯ ก็จะทำให้เห็นว่า สมบัติที่ท่านมีมากที่สุดก็คง จะเป็นหนังสือ ซึ่งมีที่มาต่างๆ ส่วนหนึ่งญาติโยมถวาย บางส่วนท่านซื้อหามาเอง บางทีไปแสดงปาฐกถาแล้ว ผู้นิมนต์จัดถวาย

หนังสือที่มีมากที่สุด น่าจะเป็นพวกคัมภีร์ต่างๆ พระไตรปิฎก อรรถกถา อนุฎีกา ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาบาลีอักษรไทย อักษรโรมัน พม่า และอื่นๆ
 ลูกศิษย์คนหนึ่ง เคยถามท่านว่า “ท่านชอบหนังสือประเภทไหนมากที่สุด”
 ท่านตอบว่า “ก็คงจะเป็นหนังสืออ้างอิงต่างๆ เช่น หนังสือสารานุกรม (encyclopedia) พจนานุกรม (dictionary) ฯลฯ เมื่อเด็กๆ ชอบหนังสืออ้างอิงที่มีรูปภาพมาก ๆ ตอนนี้ก็ยิ่งชอบอยู่เหมือนกัน ถ้ามีเวลาดู”

จากเรื่อง “วิถีแห่งปราชญ์: ปฏิปทา จริยวัตร ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” พนิตา อังจันทร์เพ็ญ, เรียบเรียง, 2549: 82-83)

“ต่อมาความประทับใจในบุคคลที่ซื่อสัตย์ยิ่งปรากฏชัดมากขึ้นท่านเจ้าคุณฯ จำได้แม่นยำว่า เมื่อบรรพชาเป็นสามเณรแล้ว ท่านเคยได้หนังสือชีวประวัติบุคคลสำคัญมาอ่านมาศึกษา สามเณรประยูรศักดิ์ใจชีวประวัติของบุคคลสำคัญผู้หนึ่งที่มีลักษณะเด่น คือ ความซื่อสัตย์ เพราะบุคคลสำคัญผู้นั้นมีพฤติกรรมที่แสดงถึงความซื่อสัตย์อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่สามเณรประยูรศักดิ์ตั้งใจปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในคุณธรรมข้อนี้มาตั้งแต่วัยเด็กเช่นกัน...

นอกจากความซื่อสัตย์ ซื่อตรงแล้ว การไม่เอาเปรียบผู้อื่น ก็เป็นสิ่งที่คุณพ่อสำราญนำมาอบรมสั่งสอนลูกๆ บางครั้งท่านก็นำวิธีการทำงานของท่านมาเล่าเป็นตัวอย่าง เป็นข้อคิด เช่น เมื่อท่านทำงานเป็นกรรมกรโรงสี เวลาสีข้าวครบ 100 กิโลกรัม (1 กระสอบ) ท่านสามารถชกเปอร์เซ็นต์ได้ 5 บาท แต่ท่านก็ไม่เอา โดยมีข้อคิดว่าตัวเองเคยบวชเคยเรียนมา มีความรู้มากกว่าชาวบ้าน ไม่มีเหตุผลอะไรที่จะไปเอาเปรียบชาวนา ไม่ควรทำบาป ทำกรรม”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตฺโต)” (อาภา จันทรสกุล, เรียบเรียง, 2538: 13-15)

“โยมพ่อเป็นบ้านค้าขายก็จริง แต่พอตอนเย็นโยมพ่อจะมีเวลาให้กับลูก... จะมีความอบอุ่นมากในครอบครัวป่า แล้วคุณพ่อก็จะเล่าเรื่องของตัวเอง และเล่าประสบการณ์ต่างๆ ในกรุงเทพฯ ให้ลูกๆ ฟัง ตั้งแต่เด็ก ... ก็จะทำให้ท่านมาอยู่กับพระสังฆราชยังงัยตอนเล็ก และเรียนหนังสือยังไง และได้เปรียบนั้นเปรียบนี้ และต้องแข่งขันกับคนอื่นยังไง โยมพ่อก็จะเล่าให้เราที่มีความรู้สึกเหมือนให้เรำอยู่ในความคิดว่า ต้องเรียนนะ อย่างนั้นนะ อย่างนี้ละ ซึ่งพ่อทำไว้อย่างนี้เราน่าจะทำตามแบบอย่าง

โยมพ่อก็บวชเณรจนเป็นพระ เป็นประโยค 4 เป็นมหาแล้ว และจึงได้สึกไป ชาวบ้านก็เรียกท่านว่า ท่านมหา เป็นที่นับถือของชาวบ้าน ชาวบ้านมีเรื่องอะไรก็ต้องมาปรึกษา การปลูกฝังเรื่องการศึกษาที่ดีเป็นส่วนมาก โยมพ่อเป็นคนมีความยุติธรรมและรักความก้าวหน้า เพราะฉะนั้นตลาดที่เป็นตลาดเล็กๆ ชาวบ้านและลูกหลานต่างๆ จะฝากลูกให้และจะให้เรียนตรงไหนก็จะมาปรึกษา โยมพ่อเป็นผู้กว้างขวางในเรื่องนี้ คือที่บ้านจะรับหนังสือพิมพ์เป็นบ้านเดียว บ้านเศรษฐีก็ไม่รับ มีบ้านเรา พวกเศรษฐีและยากก็มาอ่านที่บ้านเรา สมัยก่อนมี หลักเมือง พิมพ์ไทย สยามรัฐ การเมือง เรื่องประเทศอเมริกาเป็นยังไง ขยายอาวุธอะไร จะเล่าให้พวกเราฟังหมด ลูกๆ ได้อิทธิพลตรงนี้เยอะ ความรู้ท่านเยอะ เป็นคนกว้าง และบ้านเราก็คือเป็นบ้านแรกที่มีวิทยุ”

(บุบผา คนิตกุล, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2553)

7.1.4 สำหรับการจัดการศึกษาเด็กและเยาวชน ควรใช้นิทานและการเล่น เป็นสื่อไปสู่ปัญญา

“โดยปกติที่คุณพ่อสำราญจะมีภาระยุ่งเรื่องการทำมาหากิจ แต่เมื่อใดก็ตามที่มีโอกาสอยู่กับลูกๆ ท่านจะฉวยโอกาสนั้นอธิบายให้ความรู้บรมสังฆสอน เล่านิทานให้ลูกๆ ฟัง นิทานของท่านให้ความเพลิดเพลินได้หลายอย่าง บางครั้งได้หัวเราะ บางครั้งได้ขำคิด บางครั้งก็เป็นคติเตือนใจ ท่านเจ้าคุณฯ ทบทวนเรื่องนี้ว่า

“โยมพ่อนั้นปกติท่านยุ่งเรื่องทำงานหาเลี้ยงครอบครัว ถ้าท่านมีเวลาลูกๆ ก็ได้ใกล้ชิดท่านเหมือนกัน ตอนเด็กๆ เวลาโยมพ่อจะเข้ามาทำธุระในกรุงเทพฯ บางที่ท่านก็จะเอาอาตมาติดมาด้วย โดยนั่งเรือเมล์มาจากสุพรรณมาขึ้นที่ท่าเตียน เวลาเดินทาง เราก็ได้เห็นอะไรแปลกๆ ใหม่ๆ มากมาย ก็คอยถามท่านตามประสาเด็ก เรียกว่า โนนอะไรนี่อะไร ท่านก็จะคอยอธิบายให้ฟัง และบางครั้งเวลาท่านว่าง พอค่ำรับประทานอาหารเย็นแล้ว ท่านก็เรียกลูกๆ มาล้อมวงกัน แล้วท่านก็เล่านิทานให้ฟัง โยมพ่อกับท่านเล่านิทานเก่งมาก เล่าได้สนุก บางเรื่องก็ทำให้ได้หัวเราะ”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยูร ญัตโต)” (อาภา จันทรสกุล, เรียบเรียง, 2538: 16-17)

“พี่ๆ น้องๆ ของท่านเจ้าคุณฯ เล่าว่า ท่านไม่ชอบเล่นแบบชนๆ แต่ท่านชอบเล่นแบบใช้ความคิดมาตั้งแต่เด็ก การเล่นนอกร้านที่ท่านชอบก็คือการเล่นน้ำในแม่น้ำท่าจีน นอกจากนั้นแล้วท่านมักเล่นอยู่ในบ้านกับน้องๆ ท่านสนิทกับน้องๆ มากกว่าพี่หรือเพื่อนรุ่นเดียวกัน ท่านเล่นกับน้องๆ ได้นานๆ ไม่ค่อยทะเลาะเบาะแว้งกัน การเล่นที่ชอบก็มีการเล่นเป็นครูสอนหนังสือ หรือเล่นนิทานให้น้องๆ ฟัง การเล่นจิ้ง เล่นละคร โดยท่านเป็นคนแต่งเรื่อง เป็นผู้กำกับ แจกบทให้น้องๆ และญาติๆ ลูกพี่ลูกน้องที่มาเล่นด้วย ละครที่ชอบเล่นคือ เรื่องสามก๊กตอนใจใจแตกทัพ สำหรับตัวท่านเอง ท่านจะเลือกเป็นขงเบ้ง ท่านชอบตัวละครที่ใช้ปัญญามาตั้งแต่เด็ก

เรื่องความนิยมผู้มีปัญญานี้ ทำให้เรื่องราวของพระโพธิสัตว์หรือเรื่องราวจากชาดกทศชาตินั้น ท่านบอกว่า “อาตมาตั้งแต่เด็กแล้ว ชอบพระมโหสถมากที่สุด เพราะ สามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหาต่างๆ เช่นรักษาบ้านเมืองไว้ได้ ส่วนพระเวสสันดรนั้น อาตมากลับไม่ติดใจ”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตฺโต)” (อาภา จันทรสกุล, เรียบเรียง, 2538: 31-32)

“จากชีวิตประจำวันได้เห็นพ่อค้าแม่ขาย เด็กชายประยูรในสมัยนั้นก็ สามารถจำลองนำมาเล่นสมมติได้เป็นที่เพลิดเพลิน

“บางที่อาตมาก็ชวนน้องๆ เล่นสมมติขายของ สมมติสถานที่เป็นธนาคาร เป็นตลาด มีคนซื้อคนขาย ไปหาสลากรถลวดด้ายที่มีอยู่มาสมมติเป็นเงิน ก็เล่นกันอยู่ บนชั้นสองของบ้าน ที่เรียกว่าเล่าเต็ง

พอโตขึ้นมาอีกหน่อย อาตมาชอบเล่นพวกเครื่องยนต์กลไก พวกเครื่องไฟฟ้า ใจชอบอยากประดิษฐ์อะไรที่มันแปลกๆ บางที่เอาไฟฉาย เอานาฬิกามารื้อดู แล้วประกอบเข้าไปไม่ได้เหมือนเดิมก็เสีย แต่โยมก็ไม่ได้ว่ากล่าวอะไร”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตฺโต)” (อาภา จันทรสกุล, เรียบเรียง, 2538: 32)

“ท่านมีเพื่อนเป็นเจ้าของโรงงานลวดด้าย ท่านสอนเศรษฐศาสตร์โดยเราไม่รู้ตัว ท่านเอาหัวลวดด้ายที่เป็นกระดาษ ท่านเอามาเยอะ แล้วท่านก็บอกว่า อันนี้เป็นแบงค์ อันนี้เป็นสตางค์ก็สตางค์ ก็ตั้งราคาพวกเราก็จำ ท่านก็เป็นนายธนาคาร บ้าผาขัดสนก็ไปกู้เงิน เราก็เรียนรู้รู้อย่างนี้ และการเรียนรู้เหล่านี้ก็กลับมาใช้ในชีวิตจริง

ของเราในตอนโต เมื่อก่อนก็แค่ให้เล่น ก็เล่นสนุกดี ท่านก็จะมีวิธีการพูด เรามาคุยืมเงินต้องมีเครดิต ต้องมีคนค้ำประกัน ท่านก็ทำ ตอนนั้นพวกเราก็ไม่คิดอะไรยาวมาถึงตอนนี้ ตอนหลังพอป่ามาทำธุรกิจมาทำอะไรก็คิดถึงท่านที่สอนเมื่อเราเป็นเรื่องการกู้เงินและการติดต่อธนาคารมาตั้งแต่เด็กและอุปโลกหัวหลอดค้ายสินนั้นสินนี้เป็นเงินมีค่าเท่านี้เท่านี้บาท ก็ยังมาคิดว่านี่ท่านสอนเราโดยที่เราไม่รู้ตัว”

(บุบผา คณิตกุล, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2553)

“คุณแม่ชุนกี เป็นชาวตลาดศรีประจันต์ ได้รับการศึกษาแบบชาวบ้านทั่วไปคือ พออ่านออกเขียนได้ แต่มีนิสัยรักการอ่านหนังสือ อาจเพราะเริ่มจากต้องอ่านหนังสือให้คุณยายฟัง แล้วพบว่า การอ่านนั้นให้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินจึงอ่านต่อมา และนำสิ่งที่อ่านพบมาเล่ามาสอนลูกๆ ดังที่นายแพทย์เกษม อารยางกูร เคยเขียนเล่าถึงแม่ไว้ว่า

“...แม่เป็นนักอ่านหนังสือ เพราะมีหน้าที่ต้องอ่านหนังสือเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ให้คุณยายของท่านฟังเป็นประจำ เท่าที่ทราบหนังสือประเภทนี้มีก็เรื่อง แม่รู้และเคยอ่านมาแล้ว เมื่อพวกเราอายุยังน้อยๆ ได้ยินแม่กล่อมน้องๆ เป็นเพลงและกลอนต่างๆ เป็นร้อยๆ เรื่อง การอ่านหนังสือมากของแม่ ทำให้แม่ได้รับอิทธิพลจากการอ่านหนังสือจ้มาใช้สอนลูกๆ เพราะบางเรื่องก็มีธรรมะที่น่าใช้ พวกเรารุ่นพี่ๆ ได้ยินแม่เล่าเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ มากมายหลายเรื่อง โดยไม่เคยเห็นหรืออ่านหนังสือพวกนั้นเลย พวกเราก็พอรู้เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ บ้างหนังสือเหล่านั้นแฝงธรรมะพอสมควร น่านำมาคิดและปฏิบัติ”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)” (อาภา จันทรสกุล, เรียบเรียง, 2538: 19-20)

“การพัฒนาคนในทางพุทธศาสนาในแง่ที่เกี่ยวกับสัตว์ป่านั้นมีหลายชั้น เริ่มด้วยการมีความรู้สึกที่ดิงามต่อสัตว์และป่า ความรู้สึกที่ดิงามส่วนหนึ่งก็คือการมองธรรมชาติในด้านดิงามและงดงาม ในพระพุทธานามามีวรรณคดีต่างๆ ที่ให้คนมองธรรมชาติแวดล้อม ในแง่ความสวยงาม อย่างในมหาเวสสันดรชาดก เช่น กัณท์จุลพนและมหาพนซึ่งแต่ก่อนนี้เอามาเทศน์มหาชาติกันทุกปี พอเทศน์มหาชาติก็มีการพรรณนาความงามของป่า และสัตว์ที่อยู่ในป่า ในด้านรูปบ้างเสียงบ้างทำให้เกิดความซาบซึ้งใจในความงามของธรรมชาติทำให้เรารักสัตว์และมีความสุข เวลา

เราเห็นธรรมชาติแวดล้อมสวยงามเราก็มีความสุข เราได้ความสุขจากธรรมชาติแวดล้อม รวมทั้งจากสัตว์เช่น นกที่มีสีสันวรรณะต่างๆ ร้องส่งเสียงต่างๆ ในป่าในเขาเมื่อเห็นนกบินได้ยินเสียงนกร้องก็มีความสุข พอเรามีความสุขเราก็รักมัน ทำให้เราช่วยกันรักษาป่าและสัตว์ป่าไว้ได้

วรรณคดีพุทธศาสนาเช่นเรื่อง มหาชาติเวสสันดรชาดก ได้ปลุกฝังจิตใจให้คนไทยมีความรักในป่าดงพงไพรและสัตว์ป่าน้อยใหญ่ แต่เวลานี้เรื่องของวรรณคดีเหล่านี้กำลังเลือนลางไป เราจะทำอะไรทดแทนขึ้นมาได้ในเรื่องความรู้สึกต่อสัตว์ป่าในแง่ของความเมตตากรุณา การชื่นชมในความงาม ความรักสัตว์ การอยู่อย่างเป็นมิตร การช่วยเหลือ และอยู่อย่างไม่รังแกกัน

คนไทยเรามีวรรณคดีในพุทธศาสนาเกี่ยวกับเมตตากรุณาต่อสัตว์นี้มากมาย...

ความเมตตากรุณาอย่างนี้ ปลุกฝังได้ เด็กของเราเกิดมาแล้วก็ควรอยู่กับสัตว์อย่างเป็นมิตรกัน เช่นกระรอก ถ้าเราดีกับมันก็มีความสุขด้วยกันทั้งสองฝ่าย ต่อไปเราก็ไม่อยากรังแกมัน เราจะรักมันเหมือนกับเพื่อน นี่ก็เป็นคติอย่างหนึ่งในวิถีชีวิตของเราในแง่การปลุกฝังเมตตากรุณา แต่เวลานี้เรากำลังขาดไป การศึกษาต้องมาช่วยเอาชาดกพวกนี้กลับเข้ามาสู่วิถีชีวิตของคนไทย หรือเอาเข้ามาช่วยการศึกษาของเรา เป็นการช่วยกันสร้างสรรค์...

นอกจากนั้น ชาดกเป็นเรื่องเกี่ยวกับสัตว์เป็นส่วนมาก ชาดกนี้มีตั้ง 550 เรื่อง นับถ้วนๆ จริงๆ แล้วมี 547 เรื่อง ชาดกทั้งหมดนี้มีสัตว์เป็นพระเอกเสียเกินครึ่ง สัตว์เป็นพระเอก เพราะฉะนั้นสัตว์ต้องมีความดี เรื่องในชาดกเล่าถึงความดีของสัตว์ต่างๆ พอเด็กได้คุ้นเคยกับการทำความดีของสัตว์ ก็รักสัตว์ ชื่นชมต่อสัตว์ ได้ทั้งคติในการทำความดีและความรู้สึกที่ดีงามต่อสัตว์ไปด้วยพร้อม ๆ กันแต่เวลานี้เราไม่ได้สนับสนุน ทำอย่างไรเราจะให้เด็กคุ้นกับเรื่องของสัตว์เหล่านี้"

จากเรื่อง "คนไทยกับสัตว์ป่า" (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 37-39)

7.1.5 ฝึกระเบียบวินัยตั้งแต่เด็กโดยสอนให้เข้าใจเหตุผลเบื้องหลังของพฤติกรรมต่างๆ

"พฤติกรรมต่างๆ ที่เด็กประพฤติปฏิบัติ หรือสอนให้ทำควรให้เป็นไปด้วยความรู้เข้าใจเหตุผลและคุณค่าหรือประโยชน์ ซึ่งนอกจากเป็นการพัฒนาปัญญาแล้ว

จะทำให้เกิดความพอใจ เต็มใจ และตั้งใจทำ เกิดผลดีทางจิตใจ และทำให้พฤติกรรมนั้นยั่งยืนมั่นคงด้วย”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)”
(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 244)

“ความรักและความใกล้ชิดกับแม่ในวัยเด็ก มีส่วนให้เด็กชายประยูรฯ ได้ซึมซับความใจดี ความใจเย็น ความขยัน อดทน การรู้จักประนีประนอมและรักความสงบ ในขณะเดียวกัน ความซื่อสัตย์ การรู้จักคิดเหตุและผล การไม่เอาเปรียบผู้อื่น การชอบคิดริเริ่ม การรู้จักเกรงกลัวต่อบาป ก็เป็นสิ่งที่ได้รับการอบรมสั่งสอนมาจากพ่อ

ครอบครัวจึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการสร้างนิสัย การฝึกคุณธรรมให้แก่เด็กเสมอ คุณธรรมบางอย่างที่ควรปลูกฝัง จัดบรรยากาศให้เด็กเรียนรู้ เช่น ความขยัน อดทน ซื่อสัตย์ รู้จักรับผิดชอบหน้าที่ตามวัย ถ้าพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับเด็ก ปล่อยให้ผ่านเลยไปโดยไม่ให้ความสำคัญ เมื่อเด็กโตขึ้น การฝึกฝนคุณธรรมดังกล่าวจะยุ่งยากมากขึ้น”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยูรฯ ปยุตฺโต)” (อาภา จันทรสกุล, เรียบเรียง, 2538: 22)

“วิธีปฏิบัติตัวอย่างใดในช่วงเวลาที่เรียนหนังสือ ท่านก็เปิดเผยเคล็ดลับอย่างตรงไปตรงมาโดยไม่ปิดบังว่า

การเรียนหนังสือของท่านนั้น โดยเฉพาะการเรียนบาลี ตั้งแต่ ป.ธ.3-9 นั้น ท่านจะวางแผนในการเรียนตั้งแต่เริ่มรู้ผลการสอบแต่ละชั้นว่า ในชั้นเรียนต่อไป มีหนังสือเรียนกี่เล่ม มีอะไรบ้าง ท่านจะจัดหามาให้ครบจัดเป็นชุดวิชาๆ นับดูว่ามีจำนวนกี่หน้า และดูเวลาจากวันที่เริ่มต้น จนถึงวันสิ้นสุดก่อนสอบรวมมีกี่วัน เหลือเวลาก่อนสอบไว้ 1 เดือน สำหรับทบทวนเวลาที่เหลือนำมาหารกับจำนวนหน้าหนังสือว่าจะต้องดูและแปลบาลีวันละกี่หน้า เมื่อลงตัวแล้ว จะต้องมิววนัยกับตัวเองคือวันหนึ่งๆ จะต้องทำให้ได้ตามนั้น ถ้าวันไหนทำไม่ได้เพราะมีเหตุที่คาดไม่ถึงหรือมีแขกมาเยี่ยม มีคนมาคุยด้วย ท่านจะนำไปรวมกับวันต่อไป ในวันถัดไปนั้นจะต้องทำงานหนักไปอีก 1 เท่า

ท่านเจ้าคุณฯ จะมีวินัยกับตัวเองเช่นนี้ จนกลายเป็นความเคยชินที่นำมาใช้กับการทำงานในปัจจุบัน”

จากเรื่อง “ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรม ประยูรฯ ปยุตฺโต” (ธรรมสภา, มปป.: 58)

7.1.6 สอนให้รัก และมีความสุขกับธรรมชาติ

“พ่อแม่ ผู้ใหญ่ คนเลี้ยง ครูอาจารย์ เป็นต้น นำเสนอโลก (รวมทั้ง ธรรมชาติ หมู่สัตว์ พันธุ์นก พันธุ์ไม้ และเพื่อนมนุษย์) แก่เด็กในลักษณะที่สื่อ นำ ความรู้ความเข้าใจตามเป็นจริง พร้อมทั้งเราจิตสำนึกที่จะก้าวเข้าไปร่วมสร้างสรรค์ ...

มีชีวิตที่ใกล้ชิดหรือไม่ห่างเหินธรรมชาติเกินไป รู้จักมีความสุขในการอยู่ กับธรรมชาติ ซึ่งจะนำไปสู่การรักธรรมชาติ และการอนุรักษ์ธรรมชาติ อย่างเป็นไป เองตามกระบวนการของเหตุปัจจัยตามธรรมดา โดยไม่ต้องรีบเร่ง และเป็นผลดีทั้ง แก่ชีวิตจิตใจของคนและต่อสิ่งแวดล้อม”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)”
(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 241)

“ดั่งที่ท่านเจ้าคุณฯ ได้กล่าวคำปราศรัยตอนหนึ่งไว้ ณ องค์การยูเนสโก (UNESCO) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสในวันที่ 20 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2537 ว่า

“...จงถามตนเองให้น้อยลงว่า ฉันจะได้อะไร และจงถามตนเองให้มากขึ้นว่า ฉันจะทำอะไรเพื่อผู้อื่นได้บ้าง ในทำนองเดียวกัน พึงมองเห็นคุณประโยชน์ที่ ธรรมชาติได้ให้แก่เรา แทนที่จะเรียกร้องเอาจากมันมากยิ่งขึ้นไปอย่างไม่รู้จักหยุด หย่อน พึงเรียนรู้ด้วยใจชื่นชมโดยมีจิตสำนึกมองเห็นคุณค่าที่ธรรมชาติและผู้คนที่อยู่ รอบข้างเรา ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลให้เรามีชีวิตเป็นอยู่อย่างดีในบัดนี้ ด้วยการฝึกฝน พัฒนาวิถีคิดแบบกตัญญูรู้สำนึกคุณอย่างนี้ ความเอื้ออาทร และความสุขแบบ ประสานก็จะก่อให้เกิดสันติสุขขึ้น ทั้งที่ใจและในสังคมความเอื้ออาทรและความสุข เช่นนั้นจะประสานสอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจที่ยังซึ่งลงไปถึงความเป็นเพื่อน ร่วมสุขร่วมทุกข์กันของสรรพสัตว์ต่อหน้ากฎธรรมชาติ ในขั้นสุดท้าย เราจะบรรลุ สันติภาพได้ก็ด้วยปัญญาที่ประกอบด้วยกรุณาดังกล่าวมานี้”

จากเรื่อง “ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)” (อาภา จันทรสกุล, เรียบเรียง, 2538: 91)

“แนวทางการดำเนินชีวิต ก็ะบอกว่าวิถีชีวิตของท่านอยู่กับธรรมชาติอย่าง เกื้อกูล โดยท่านจะปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ โดยไม่ยอมให้ไปทำลายธรรมชาติ ที่ เราสังเกตกัน ท่านจะรักต้นไม้ ท่านจะดูแลธรรมชาติในวัด วัดนี้จึงเป็นวัดที่มีต้นไม้

อุดมสมบูรณ์ ทั้งน้ำ และท่านก็ชอบอยู่กับธรรมชาติ ที่จริงธรรมชาติในวัดนี้ก็ดีนะแต่
ว่าอากาศชื้นไปหน่อย ทำให้ท่านต้องไปอยู่ที่อื่นบ้างเนื่องจากท่านสุขภาพไม่ดี
บางครั้งต้นไม้ที่มีปัญหา เกสรเยอะ ทำให้ท่านต้องมีปัญหา คิดกันว่าอยากจะตัด
ต้นไม้เพื่อสุขภาพของท่าน ท่านก็จะให้หลักเฉียง ให้ล้อมไว้ หรือให้เอาไปปลูกที่อื่น
แต่ไม่ให้ตัด ท่านไม่ให้ตัดง่าย ๆ ท่านมีแต่สนับสนุนให้ปลูกต้นไม้...

ท่านจะสนใจพวกต้นไม้ คือมันเป็นเรื่องธรรมชาติทั้งหมด ชีวิตของท่าน
ตั้งแต่เด็กที่เราเห็นมา ก่อนบวช ตั้งแต่เด็กแล้ว ชีวิตของท่านสมัยนั้นท่านยังเรียนวัด
ปทุมคงคา อยู่ ม.1 ม.2 เวลากลับบ้านปิดเทอมใหญ่ ท่านจะชวนน้อง ๆ เข้าป่า
เพราะที่บ้าน ที่สุพรรณ เป็นโรงสี และหลังบ้านจะมีสวนครัว สวนป่า มีต้นมะม่วง มี
ต้นสับปะรด มีต้นไม้เยอะแยะ จะชวนน้องเข้าป่า ไปเดินป่า... แล้วก็รักสัตว์ด้วย
ท่านเป็นคนมีใจเมตตาปรานีมาตั้งแต่เด็กแล้ว เข้าไปเก็บกวาดใต้ถุนบ้าน ไปเจอนกก็
เอามาเลี้ยง เจอไก่อก็เอามาเลี้ยง ไก่ไม่สบายก็รักษา เอาเงินในกระเป๋าออกมาสิบล้าน
ออกไปซื้อยาแล้วมารักษาไก่”

(บุบผา คนิตกุล, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2553)

7.2 แนวทางการประกันผลการเรียนรู้

นอกจากหลักคิดและแนวทางต่างๆ ที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.
ปยุตฺโต) ยังได้ให้หลักหรือแนวคิดสำหรับการประกันผลการเรียนรู้ การพัฒนามนุษย์ไว้อีก 3
ประการคือ หลักภาวนา การพัฒนาความเห็นที่ถูกต้อง การบรรลุจุดหมายของชีวิต และ
ความสามารถที่จะใช้ชีวิตได้อย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติ

7.2.1 หลักภาวนา

“การฝึกที่เรียกว่าศึกษา หรือแปลว่าการศึกษานี้ บางทีก็ใช้ศัพท์แทนเป็น
คำว่า ภาวนา ซึ่งก็คือเรื่องของศึกษานั้นเอง แต่คำว่าภาวนาแปลว่าทำให้เจริญ ทำ
ให้เป็นทำให้มีขึ้น หรือฝึกอบรม ภาวนาจัดเป็น 4 อย่าง คือ

1. กายภาวนา การพัฒนากาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับ
สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
2. ศิลภาวนา การพัฒนาศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับ
เพื่อนมนุษย์ในสังคม
3. จิตภาวนา การพัฒนาจิต คือ การทำจิตใจให้เจริญออกงามขึ้น
ในความดีงาม ความเข้มแข็งมั่นคงสงบสุข และเป็นอิสระ

4. ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา คือ การเสริมสร้าง ความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเหตุผล และการหยั่งรู้ความจริง จนเข้าถึงอิสรภาพ มีชีวิตที่ดีงามปลอดทุกข์ปราศจากปัญหา

ทำไมจึงจัดศึกษาเป็น 3 (ในเวลาทำการฝึก) และจัดภาวนาเป็น 4 (ในเวลาวัดผลคนที่ได้รับการฝึก) ที่จัดอย่างนี้ เพราะสัมพันธ์กับตัวความเป็นจริงในการปฏิบัติ ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมชาติเอง กล่าวคือ ในเวลาฝึก ศึกษาทั้ง 3 ด้าน จะผสมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ด้านที่ 1 คือ ศีลนั้น ที่จริงมันแยกออกเป็น 2 ส่วนอยู่ในตัว และการแยกเป็น 2 ส่วนนี้จะปรากฏชัดอยู่ในภาวนา คือ

1. ศีล ในส่วนของพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกาย ที่เรียกว่าสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ความสัมพันธ์กับวัตถุหรือโลกของวัตถุและธรรมชาติส่วนอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ เช่น เรื่องปัจจัย 4 สิ่งที่เราบริโภคใช้สอยทุกอย่าง และการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อมต่างๆ ไป

2. ศีล ในส่วนที่สัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคมมนุษย์ด้วยกัน ความเกี่ยวข้องและอยู่ร่วมกันในหมู่มนุษย์ จุดเน้นของศีลในส่วนนี้จะอยู่ที่สังคมมนุษย์คือ หมู่มนุษย์ด้วยกัน ดังจะเห็นได้ชัดในหลักศีล 5 ซึ่งมีแต่เรื่องของ การที่เราจะเข้าไปสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์ด้วยกันว่าจะอยู่ร่วมกันได้อย่างไร เราควรจะมีพฤติกรรมที่ไม่ละเมิดต่อกัน ไม่เบียดเบียนกันโดยไม่ทำร้ายชีวิตร่างกาย ไม่ลักขโมย ไม่ล่วงละเมิดกรรมสิทธิ์ ไม่ล่วงละเมิดคุ้มครอง ไม่ล่วงละเมิดด้วยวาจา ไม่สร้างความประหวั่นพรั่นพรึงน่ากลัว หรือความรู้สึกไม่ปลอดภัยแก่ผู้อื่น ด้วยการดื่มสุราเสพของมีเมาที่ทำให้ตนเองไม่มีสติ และกลายเป็นตัวคุกคามสังคม

เนื่องจากภาวนาท่านนิยมใช้ในเชิงการวัดผลของการศึกษาหรือการพัฒนาบุคคล รูปศัพท์ที่พบจึงมักเป็นคำแสดงคุณสมบัติของบุคคลคือแทนที่จะเป็นกายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา ก็เปลี่ยนเป็น

1. ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว (มีกายภาวน) คือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี เริ่มแต่รู้จักบริโภคปัจจัย 4 รู้จักใช้อินทรีย์ คือ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ในการเสพหรือใช้สอยวัสดุอุปกรณ์ตลอดจนเทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่เป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิต (กินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น ดูเป็น ฟังเป็น ฯลฯ)

2. ภาวิตศีล มีศีลที่พัฒนาแล้ว (มีศีลภาวนา) คือ มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ดำรงตนอยู่วินัย

และอาชีพะที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข (เสวนา-คบหาเป็น พุดเป็น สื่อสารเป็น ทำเป็น)

3. ภาวิตจิต มีจิตที่พัฒนาแล้ว (มีจิตภาวนา) คือมีจิตใจที่ฝึกอบรมดีแล้ว สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต คือ ประกอบด้วยคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้ออารี มีเมตตา ความเคารพอ่อนน้อม ความกตัญญูกตเวที เป็นต้น สมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพจิต คือ มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง มีความเพียรพยายาม มีอุตสาหะวิริยะ รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และสมบูรณ์ด้วยสุภาพจิต คือ มีจิตใจที่ร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เิบอิ่ม ผ่องใส และสงบสุข (ตั้งจิตเป็น วางใจเป็น ทำใจเป็น)

4. ภาวิตปัญญา มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว (มีปัญญาภาวนา) คือ รู้จัก คิดรู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงหรือตามที่มันเป็น ปราศจากอคติ และแรงจูงใจเคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและชีวิต เข้าถึงอิสรภาพ ปลอดภัยปราศปัญหา (คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ดับทุกข์เป็น)

ผู้มีภาวนา ครบทั้ง 4 อย่างนี้ เป็นภาวิต ทั้ง 4 ด้านนี้แล้ว โดยสมบูรณ์ เรียกว่า “ภาวิตัตตะ” แปลว่า ผู้ได้พัฒนาคนแล้ว ได้แก่พระอรหันต์ เป็นอเสขะ คือ ผู้จบการศึกษาแล้ว ไม่ต้องศึกษาอีกต่อไป”

จากเรื่อง “จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร?” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 44-48)

7.2.2 การพัฒนาความเห็นที่ถูกต้อง

“จริงอยู่ ในทางพระพุทธศาสนานั้นท่านถือว่า มนุษย์ที่พัฒนาสมบูรณ์แล้ว จะกำจัดละโลก โกรธ หลงได้ทั้งหมด แต่มนุษย์จะต้องพัฒนาขึ้นไปตามลำดับเป็นขั้นตอน สำหรับคนทั่วไปคุณสมบัติสำคัญที่จะใช้วัดระดับการพัฒนา ก็คือ การหมดความเห็นผิด ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในขั้นต้นๆ ของการพัฒนา มนุษย์ ถ้าละความเห็นผิดโดยแก้ไขความเห็นให้ถูกต้องได้แล้ว ถึงจะยังไม่หมดโลกะ และโทสะ ยังมีความเห็นแก่ตัว ยังมีความโลภ มีความเกลียดโกรธชิงชังกันบ้าง ก็จะไม่พิษสงมากนัก

เพราะฉะนั้น ในการพัฒนามนุษย์ พระพุทธศาสนาจึงกล่าวถึงคุณสมบัติขั้นแรกว่าได้แก่การละความเห็นผิดได้ เมื่อแก้ไขความเห็นให้ถูกต้องแล้ว ถึงเขายังมีโลภะ และโทสะ มันก็จะอ่อนกำลังลง และก่อผลร้ายในวงจำกัด ดังที่ท่านกล่าวถึงพระโศดาบันว่าละความเห็นผิดได้ แต่โลภะและโทสะเพียงแค่ว่าบางลง ยังไม่หมด นอกจากนี้ อิทธิพลของโลภะและโทสะนั้น ก็จะถูกลบและถูกแปรผันภายใต้พลังสร้างสรรค์ของแนวความคิดหรือทิวทัศน์ที่ถูกต้อง ซึ่งก่อให้เกิดผลที่ดียิ่งมากมายแผ่ขยายออกไป”

จากเรื่อง “พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544: 78-79)

7.2.3 การทำประโยชน์ เพื่อตนเองและผู้อื่น รวมทั้งการบรรลุจุดหมายของชีวิต

“อย่างไรก็ดี การศึกษาที่สัมฤทธิ์ผล ย่อมจะแสดงตัวออกมาให้ปรากฏในรูปที่เป็นคุณสมบัติ บุคลิกภาพ และการดำเนินชีวิตของผู้รับการศึกษานั้นเอง ดังนั้น เพื่อผลในทางปฏิบัติ ท่านจึงจับเอาคุณสมบัติ การแสดงออก และการดำเนินชีวิตของผู้ที่การศึกษามาจัดวางกำหนดไว้ ถือเป็นจุดมุ่งหมายของการศึกษาด้วย และเป็นเครื่องทดสอบสัมฤทธิ์ผลของการศึกษาไปด้วยพร้อมกัน โดยวางหลักว่าการศึกษาที่ได้ผลจะต้องทำให้ผู้ได้รับการศึกษาเจริญงอกงามขึ้นในแนวทางของยัตถะ 2 อย่าง และบรรลุยัตถะ หรืออรรถะ 2 อย่างต่อไปนี้คือ

ยัตถะ 1 แปลว่า ประโยชน์ตน

ยัตถะ 2 แปลว่า ประโยชน์เพื่อผู้อื่น

ข้อที่ 1 ยัตถะ 1 ประโยชน์ตน คนโดยมากพอบอกว่าประโยชน์ตน ก็มักจะนึกถึงทรัพย์สิน ลาภ ยศ อำนาจ สุข สรรเสริญ ที่เกิดแก่ตน ความจริงอันนั้นไม่ใช่ อันที่เรากำลังต้องการคือ อรรถประโยชน์ อรรถประโยชน์ อรรถประโยชน์คืออะไร ยัตถะประโยชน์ก็คือ ความเจริญงอกงามที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของเขา หรือความเจริญงอกงามแห่งชีวิตที่เป็นประโยชน์แก่ตัวเขา ความเจริญงอกงามนี้คืออะไร คือ ความงอกงามแห่งสติปัญญาและคุณธรรม ปัญญาเขามีมากขึ้นไหม เขามีคุณธรรมอะไรดีขึ้นมา มีศีล มีสุตะ มีจาคะ มีสติ มีวิริยะ มีขันติมากขึ้นหรือไม่ มีความสามารถที่จะพึ่งตนเอง มีความพร้อมที่จะดำเนินชีวิตที่ดีหรือยัง เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่าเป็นประโยชน์ตน ถ้าหากว่ามีประโยชน์ตนเพิ่มพูนขึ้นอย่างนี้แล้วก็จะนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดี แล้วผลประโยชน์ที่ต้องการในชีวิตเช่น ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ

เป็นต้น ก็จะสามารถติดตามมาเป็นผลพลอยได้ในอัตราส่วนที่พอเหมาะพอดี เป็นไปเพื่อเกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นไม่เป็นไปเพื่อเกิดโทษ ก่อความเดือดร้อนเป็นพิษเป็นภัย อันนี้เราเรียกว่าเป็นอัตตัตถะ

ข้อที่ 2 ปรตถะ ประโยชน์เพื่อผู้อื่น การศึกษาได้ทำให้ตัวผู้ศึกษาหรือผู้รับการศึกษานั้น เป็นบุคคลที่เป็นประโยชน์หรือสามารถทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นหรือไม่ เช่น เขารู้จักหน้าที่ รู้จักความรับผิดชอบต่อส่วนรวม รู้จักรักษาระเบียบสังคมหรือไม่ คือชีวิตของเขานั้นได้เกื้อกูลแก่ผู้อื่น เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตที่ร่วมกันของคนทั้งหลาย เป็นไปเพื่อความดีงามที่ร่วมกันหรือไม่ หรืออย่างน้อยไม่เป็นไปเพื่อกระทบกระเทือน ทำชีวิตที่ร่วมกันหรือประโยชน์ที่ร่วมกันของสังคมนั้นให้เสื่อมสูญไป

หลักนี้ ใช้ตรวจสอบได้ไม่เฉพาะแต่ตัวผู้รับการศึกษาเท่านั้น แต่ใช้ตรวจสอบผลสำเร็จของกระบวนการการศึกษา การดำเนินการการศึกษาตลอดจนระบบการศึกษาได้ทั้งระบบ เพราะผู้รับการศึกษาเป็นผลผลิตและคุณภาพของผลผลิตย่อมเป็นเครื่องวัดผลสำเร็จของระบบและการดำเนินงานทั้งหมด”

จากเรื่อง “ปรัชญาการศึกษาไทย” (พระราชวรมุณี (ประยูรค์ ปยุตโต), 2525: 134-136)

7.2.4 ความสามารถที่จะใช้ชีวิตได้อย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติ

“ต่อไปนี้ เครื่องวัดระดับการพัฒนาของมนุษย์ ต้องมิใช่เป็นเพียงการมีความสามารถมากขึ้นๆ ในการที่พิชิตเอาชนะครอบงำและจัดการกับสัตว์สิ่งอื่นทั้งหลายที่เป็นเพื่อนหรือเป็นส่วนร่วมในระบบของธรรมชาติ เพราะนับเป็นเพียงความสามารถของศัตรูคู่ปรปักษ์ที่จะข่มเหงทำร้ายหรือเอาเปรียบกัน

เครื่องวัดการพัฒนาของมนุษย์ที่แท้จริง คือ การมีความสามารถมากยิ่งขึ้นๆ ในการทำให้ความเป็นอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์และสัตว์สิ่งทั้งหลายเกื้อกูลเอื้อประโยชน์แก่กันมากขึ้นเบียดเบียนกันน้อยลง และทำให้โลกอุดมสมบูรณ์งดงามเหมาะแก่การอยู่อาศัยอย่างผาสุกมากยิ่งขึ้น

แน่นอนว่าอย่างหลังนี้ทำได้ยากกว่าอย่างแรก ยากกว่ามากทีเดียว นี่แหละจึงจะเป็นเครื่องแสดงถึงการพัฒนาและการมีความสามารถที่แท้จริง”

จากเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2539: 176-177)

จากการศึกษาผลงาน ประวัติชีวิต และการสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้วิจัยพบว่า ในเรื่องกระบวนการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ การจัดการเรียนรู้ และการประเมินผลการเรียนรู้ ในด้านการจัดการเรียนรู้มีสิ่งที่จะต้องทำคือพัฒนาขั้นพื้นฐานให้ผู้เรียนมีโยนิโสมนสิการหรือความสามารถในการคิด ส่งเสริมให้การศึกษาผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย และปลูกฝังระเบียบวินัยรวมทั้งความรักธรรมชาติ สำหรับการประเมินผลการเรียนรู้สามารถพิจารณาได้จาก คุณลักษณะต่างๆ ที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนได้แก่ความสามารถในการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม สภาวะจิตใจและปัญญาที่มีการพัฒนามากแค่ไหน ผู้เรียนมีความเชื่อและความเห็นที่เอื้อให้เกิดพัฒนาที่ยั่งยืนขนาดไหน สามารถทำประโยชน์ให้ตนเองและผู้อื่นได้มากน้อยเพียงใด และสามารถมีชีวิตที่เกื้อกูลธรรมชาติหรือไม่

สรุปรวบยอดแนวคิดการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะทำการสรุปรวบยอดเพื่อนำเสนอแนวคิดแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) การพัฒนาที่ยั่งยืนคือ สภาวะที่องค์ประกอบทั้ง 3 ส่วนได้แก่มนุษย์ในฐานะของปัจเจกบุคคล มนุษย์ในฐานะที่เป็นสังคม และธรรมชาติแวดล้อมอื่นๆ สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างประสานกลมกลืน สมดุลและเกื้อกูล การพัฒนาที่ยั่งยืนนี้เป็นเป้าหมายที่มนุษยชาติจะต้องไปให้ถึง และหนทางที่จะไปถึงเป้าหมายนั้นได้คือ การที่มนุษย์จะต้องมีการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามแนวทางของไตรสิกขา หรือการพัฒนาตนเองพร้อมกัน 3 ด้านคือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา เมื่อมนุษย์มีการพัฒนาตามหลักไตรสิกขามากพอ มนุษย์จึงจะมีความสามารถที่จะจัดปรับสิ่งต่างๆ ให้อยู่ในสภาวะที่ลงตัว กลายเป็นสภาพที่เอื้อเกื้อกูลกันได้

เมื่อเป็นเช่นนั้นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการจัดการศึกษา กระบวนการและการสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต กลุ่มเป้าหมาย ผู้จัดการศึกษา และกระบวนการจัดการเรียนรู้ จะต้องเป็นฐานนำไปสู่การพัฒนาคนอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนเรียกได้ว่าเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผู้ทำวิจัยเห็นว่าแผนภาพที่ดีที่สุดที่จะสรุปแนวคิดนี้ของพระพรหมคุณาภรณ์ ได้แก่ แผนภาพรูปพีระมิดชั้นบันได ดังนี้

แผนภาพที่ 6 แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนา

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีวัตถุประสงค์คือ

1. เพื่อศึกษา รวบรวมและวิเคราะห์แนวคิด ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านแนวคิด รูปแบบการจัดการศึกษาระบบการและการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
2. เพื่อนำเสนอแนวทางจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านกลุ่มเป้าหมาย ผู้จัดและกระบวนการจัดตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์สาระและการสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูล ตรวจสอบผลการวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิและมีขั้นตอนในการทำวิจัยดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาผลงาน ประวัติชีวิต และแนวทางการทำงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
3. สัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดของท่าน
4. วิเคราะห์ข้อมูล และเขียนผลการวิเคราะห์ข้อมูล
5. ตรวจสอบผลการวิเคราะห์ข้อมูล
6. นำเสนอผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) คือ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับทุกคนเนื่องจากธรรมชาติเฉพาะของมนุษย์ที่เกิดมาพร้อมกับความไม่รู้ ไม่ทราบว่าควรจะใช้ชีวิตอย่างไร แต่มนุษย์ก็มีธรรมชาติอีกด้านหนึ่งคือเป็นสัตว์ที่สามารถเรียนรู้ได้ทั้งเรียนรู้จากผู้อื่นและเรียนรู้ด้วยตนเอง สามารถพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้นได้โดยไม่มีขอบเขตจำกัด ดังนั้นทุกคนจึงต้องมีการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อให้สามารถมีชีวิตที่ดี

ปราศจากทุกข์ ปราศจากปัญหา การเรียนรู้ตลอดชีวิตจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้หากมนุษย์มีการพัฒนาตนเองอย่างถูกทางคือพัฒนาทั้งพฤติกรรม จิตใจและปัญญา (ตามหลักไตรสิกขา) จนกระทั่งสามารถมีชีวิตที่ดี สามารถสร้างสรรค์เกื้อกูลบุคคลอื่นๆ ในสังคมและธรรมชาติต่างๆ รอบตัวได้ ซึ่งสิ่งสำคัญที่ควรเรียนรู้ได้แก่

- การสร้างทิวทัศน์ (ความเห็น หรือ ความเชื่อ) ที่เอื้อต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
- ท่าทีต่อธรรมชาติ
- พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ
- การใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

รูปแบบการจัดการศึกษา

สิ่งสำคัญเกี่ยวกับการรูปแบบการศึกษาคือ การจัดการศึกษาจำเป็นจะต้องมองภาพรวมทั้งหมด ไม่ใช่แต่เพียงสนใจการศึกษาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในห้องเรียนหรือในระบบเท่านั้น เพราะการศึกษาที่เกิดขึ้นนอกระบบ โดยเฉพาะที่ถ่ายทอดมาทางวัฒนธรรมมีอิทธิพลมากพอๆ กัน หรืออาจมากกว่าการศึกษาในระบบอีก การศึกษาไม่ว่ารูปแบบใดก็ตามจะต้องนำไปสู่การทำหน้าที่และการบรรลุเป้าหมายของทั้งผู้สอนและผู้เรียน โดยผู้สอนมีหน้าที่สำคัญ 2 ประการคือการถ่ายทอดศิลปวิทยาหรือความรู้และทักษะให้กับผู้เรียน และปลูกฝังให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีชีวิตที่ดี เป็นผู้สร้างสรรค์สังคมและสิ่งต่างๆ ได้ ส่วนผู้เรียนมีเป้าหมายคือสามารถบรรลุประโยชน์ตน คือมีชีวิตที่ดีงามทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา จนสามารถพึ่งตนเองให้มีชีวิตที่ดีงาม สร้างสรรค์ได้ และประโยชน์ต่อผู้อื่นคือสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลสร้างสรรค์คนอื่นฯ ต่อไป

กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์เริ่มต้นตั้งแต่การรับประสบการณ์หรือสิ่งเร้าเช่น รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ความคิดต่างๆ ที่เกิดขึ้น ผ่านทางอายตนะหรืออินทรีย์ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อมีการรับประสบการณ์ก็จะเกิดความรู้สึกหรือเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งคือ สุข ทุกข์ หรือเฉยๆ กระบวนการจนถึงจุดนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ ตลอดเวลา ตลอดชั่วชีวิตของแต่ละคน การตอบสนองต่อกระบวนการนี้คือจุดแยกว่าจะเกิดการเรียนรู้หรือไม่ หากบุคคลตอบสนองต่อกระบวนการนี้ในทางที่ใช้ความรู้สึกชอบใจ ไม่ชอบใจเป็นใหญ่ จะนำไปสู่การแสวงหาความรู้ที่ตนชอบใจเพิ่มเติม หรือหลีกเลี่ยงความรู้สึกที่ตนไม่ชอบใจ ทางสายนี้เรียกว่าวิถีแห่งตัณหา ไม่นำไปสู่การเรียนรู้ อีกด้านหนึ่งหากบุคคลตอบสนองต่อกระบวนการนี้ในทางที่ใช้ประสบการณ์และ

เวทนาที่เกิดขึ้นมาเป็นข้อมูลเพื่อใช้ในการพิจารณาปรับปรุงชีวิตให้ดียิ่งขึ้นในด้านพฤติกรรม จิตใจ หรือปัญญา จะถือว่าเกิดการเรียนรู้ การตอบสนองในทางนี้ถือว่าเป็นวิถีแห่งปัญญา

ตามปกติแล้ว เมื่อเกิดการรับประสบการณ์มนุษย์มักจะมีการตอบสนองไปตามวิถีทางแห่งตัณหา ซึ่งนำไปสู่ปัญหาต่างๆ มากมาย การจะทำให้มนุษย์ใช้การรับประสบการณ์เป็นทางไปสู่การเรียนรู้จำเป็นจะต้องมีปัจจัยเอื้อต่างๆ ที่จะดึงให้มนุษย์เกิดปัญญา ปัจจัยเหล่านี้ได้แก่

- ศรัทธาหรือความเชื่อมั่นในความสามารถของมนุษย์ที่จะพัฒนาตนและ
- หลักบุญนิมิตรแห่งมรรคอีก 7 ประการได้แก่
  1. กัลยาณมิตตตา (ความมีกัลยาณมิตร)
  2. ศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล)
  3. ฉันทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ)
  4. อุตตสัมปทา (ความทำตนให้ถึงพร้อม)
  5. ทิฏฐิสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยหลักการแห่งความเชื่อถือ)
  6. อัปมาทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท)
  7. โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ)

ถ้าหากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถสร้างและส่งเสริมปัจจัยทั้งสองส่วนนี้ได้ กระบวนการเรียนรู้ก็จะเกิดขึ้นได้ในวงกว้างและต่อเนื่องและจะสามารถนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในที่สุด

การสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

เพื่อจะสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต จำเป็นจะต้องสนับสนุนส่งเสริมปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ที่ได้กล่าวไปแล้ว และยังมีข้อฝึกที่สำคัญอีกสองประการคือ

1. ฝึกตนให้ชีวิตตามหลักสันโดษที่ถูกต้องคือสันโดษในวัตถุเสพบริโภค ฝึกให้มีความพึงพอใจกับวัตถุสิ่งเสพเท่าที่มี เท่าที่ควรและเท่าที่หาได้โดยชอบธรรม เมื่อทำเช่นนั้นได้ก็จะสามารถสงวนพลังงานและเวลาให้สามารถไปทำสิ่งดี สิ่งสร้างสรรค์อื่นๆ ได้อีก กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า “สันโดษในวัตถุเสพ และไม่สันโดษในกุศลธรรม” หากคนจำนวนมากสามารถปฏิบัติได้ตามหลักสันโดษนี้ การเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้น

2. ฝึกตนให้เตือนสติตัวเองตลอดเวลาก่อนที่จะทำอะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อนการเสพบริโภคลึ่ต่าง เพื่อจะได้มีการเรียนรู้จากพฤติกรรมเหล่านั้น

การจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ

งานวิจัยครั้งนี้แยกกลุ่มเป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิตออกเป็น 2 ส่วนได้แก่ประชาชนทั่วไปและเด็ก เยาวชน โดยแนวทางการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนทั่วไป มีดังนี้

1. มีคตชีวิตที่กระตุ้นการเรียนรู้และการพัฒนาตนเอง
2. หัดการเรียนรู้ด้วยตนเอง
3. ตรวจสอบตัวเองในด้านต่างๆ
4. จัดบันทึก
5. หาโอกาสเรียนรู้จากทุกสถานการณ์
6. ฝึกตนให้สามารถหาประโยชน์จากข่าวสารได้
7. พัฒนาพฤติกรรมของตนเองให้สร้างสรรค์ก็่อกูล
8. เรียนรู้ฝึกหัดการประหยัดทรัพยากร
9. ใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท

สำหรับผู้ที่จะต้องเกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน ควรที่จะพัฒนาเด็กให้เกิดนิสัยทั้ง 9 ข้อที่เพิ่งกล่าวถึงไปและยังมีประเด็นอื่นๆ ที่ต้องให้ความสำคัญอีกคือ

1. สร้างความเคยชินที่ดี โดยเฉพาะความมีระเบียบวินัย ความรักธรรมชาติ และรู้จักประมาณในการบริโภค
2. ฝึกเด็กให้เกิดฉันทะ หรือความใฝ่รู้ ความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง
3. พัฒนาให้เด็กและเยาวชนมีความสามารถในการคิด โดยให้อิสระในการคิดกับเด็ก ไม่บังคับหรือครอบงำความคิดและเน้นให้ความรู้ไม่ใช่

แนวคิดสำหรับผู้จัดการศึกษา

จากการวิจัยครั้งนี้ ได้แนวทางสำหรับผู้จัดการศึกษา 5 กลุ่ม ได้แก่ พ่อแม่ ครูอาจารย์ รัฐ และสังคม สถาบันการศึกษา และสื่อมวลชน โดยที่แต่ละกลุ่มมีหน้าที่เฉพาะตัวดังนี้

- พ่อแม่รวมทั้งผู้ปกครองและผู้ดูแลเด็กมีหน้าที่ดังนี้
  1. เลี้ยงดูเด็กตามหลักทศ 6, พรหมวิหาร 4, สังคหวัตถุ 4 และสงเคราะห์ 2
  2. ให้การศึกษาเบื้องต้น และสร้างความพร้อมสำหรับศึกษาในขั้นต่อไปให้เด็ก
- ครูอาจารย์มีข้อควรปฏิบัติดังนี้
  1. ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร
  2. มีความสันโดษ เพื่อสามารถทุ่มเทเวลาและพลังงานให้กับศิษย์ได้

3. มีฉันทะและเมตตากรุณา
  4. การสอนควรสอนจากสิ่งง่ายไปยาก อธิบายได้ชัดเจน มุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่เห็นแก่อาภิส ไม่กระทบผู้อื่น (สอนตามหลักกรรมเทศกรรม)
- รัฐและสังคมมีหน้าที่ดังนี้
    1. ให้ความสำคัญกับการศึกษา ส่งเสริมการสร้างกัลยาณมิตร โดยเฉพาะครูอาจารย์
    2. จัดสังคมให้เอื้อต่อการเรียนรู้
    3. ให้โอกาสการศึกษาอย่างทั่วถึง
    4. ให้ความรู้กับประชาชน
    5. สร้างสังคมที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข
  - สถาบันการศึกษาควรมีลักษณะดังนี้
    1. เป็นชุมชนที่ส่งเสริมให้คนได้พัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา คือได้พัฒนาทั้ง ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา
    2. เป็นชุมชนแห่งกัลยาณมิตร ที่ทุกคนช่วยเหลือกัน
    3. มุ่งการพัฒนาให้ถึงขั้นปัญญา
    4. ให้ความสำคัญกับวินัย
    5. ส่งเสริมฉันทะและบรรมายาคาททางวิชาการ
  - สื่อมวลชนควรทำหน้าที่ดังนี้
    1. สร้างสื่อที่ส่งเสริมสัมมาทิฐิ (ความเห็น ความเชื่อที่สร้างสรรค์ เกื้อกูลการพัฒนาชีวิต)
    2. ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร
    3. มีความรับผิดชอบต่อสังคม

แนวคิดเรื่องกระบวนการจัดการเรียนรู้

ขั้นตอนและเทคนิคการจัดการเรียนรู้ที่งานวิจัยชิ้นนำเสนอได้แก่

1. พัฒนาฉันทะและจิตสำนึกในการศึกษา ปลุกฝังให้ผู้เรียนมีความใฝ่รู้และใฝ่ดี
2. พัฒนาโยนิโสมนสิการหรือความสามารถในการคิด ซึ่งควรจะทำโดยสอนจากสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน

3. ส่งเสริมกิจกรรมการศึกษาและส่งเสริมให้มีการเรียนรู้โดยวิธีหลากหลาย และในทุกโอกาสที่เป็นไปได้
4. ใช้นิทานและการเล่นเป็นสื่อที่ช่วยดึงดูดผู้เรียนให้เกิดปัญญา
5. ให้ความสำคัญกับระเบียบวินัยโดยเน้นให้รู้เหตุผลเบื้องหลังการกระทำต่างๆ
6. เน้นให้ผู้เรียนรักและมีความสุขกับธรรมชาติ

เมื่อมีการจัดการศึกษาแล้วควรมีการวัดและประเมินผลการเรียนตามแนวทางดังนี้

1. ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างไร
2. ความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ในสังคมเป็นอย่างไร
3. คุณภาพ สมรรถภาพและสุขภาพของจิตใจเป็นอย่างไร
4. ปัญญาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องความเข้าใจธรรมชาติและการใช้ชีวิตดีแค่ไหน อย่างไร (เกณฑ์การประเมินผล 4 ข้อนี้เรียกว่าหลักภาวะนา 4)
5. ความคิด ความเชื่อ ความเห็น (ทฤษฎี) ของบุคคลนั้นๆ เป็นอย่างไร นำไปสู่ความสร้างสรรค์ก่อคุณหรือไม่
6. สามารถพัฒนาตนเองได้ขนาดไหน สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ขนาดไหน
7. มีชีวิตที่ก่อคุณกับธรรมชาติขนาดไหน

อภิปรายผล

1. เรื่องการศึกษาและเรียนรู้

ผู้ทำวิจัยพบว่าพระพรหมคุณาภรณ์มีแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตต่างออกไปจากนักวิชาการท่านอื่นๆ โดยที่นักวิชาการเช่นคุมส์ (อ้างในอุ๋นตา นพคุณ, 2523) ให้นิยามว่าการศึกษาคือการเรียนรู้ไม่ว่าที่ไหน เมื่อไรหรือด้วยวิธีการใด หรือพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 นิยามการศึกษาตลอดชีวิตว่า คือการศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งการนิยามแบบนี้ทำให้เห็นว่าการเรียนรู้เป็นสิ่งที่เกิดจากภายนอกเข้ามากระทำกับบุคคล ในขณะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เห็นว่าการเรียนรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในตัวของแต่ละคน จากการรับประสบการณ์ผ่านอายตนะและนำมาเป็นข้อมูลปรับใช้เพื่อการพัฒนาตนเองในด้านต่างๆ ปัจจุบันภายนอกเป็นเพียงสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ภายในตนเท่านั้น

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเช่น เรื่องการเรียนรู้: ขุมทรัพย์ในตน (คณะกรรมการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21, 2539 (1996)) มักเน้นว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นมีความสำคัญมากในยุคปัจจุบันเพราะโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายและรวดเร็ว ทำให้การศึกษาและการเรียนในช่วงต้นของชีวิตเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะรับความเปลี่ยนแปลง ในขณะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เห็นว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีความสำคัญเพราะมนุษย์มีธรรมชาติที่จะต้องเรียนรู้ ฝึกหัด พัฒนาตน จึงจะสามารถมีชีวิตที่ดีงามได้ ดังนั้นการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นในทุกยุคทุกสมัย

ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์ (ในวรรณรัตน์ อภินันท์กุล, บรรณาธิการ, 2551) เสนอว่าเรื่องที่จะต้องเรียนรู้ในการเรียนรู้ตลอดชีวิต จะต้องตรงและเหมาะสมกับความจำเป็นของแต่ละคนและ สิ่งที่สำคัญคือการเสริมสร้างความสามารถในการเรียนรู้ ของประชาชนที่ไม่ใช่การอ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็นเท่านั้น แต่จะต้องสามารถอ่านและฟังเพื่อจับประเด็น คิดวิเคราะห์และลงมือปฏิบัติได้จริง รวมทั้งสามารถพูดสื่อสารความคิดเห็น และแสดงความต้องการของตนไปได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ว่าการเรียนรู้ควรจะเกิดจากเรื่องทั่วๆ ไปในชีวิตประจำวัน และ ผู้เรียนควรเรียนรู้ทั้งการรับข้อมูล และการสื่อสารให้ได้ผลดี (หลักปฏิสัมพันธ์ 4)

ในเรื่องความมุ่งหมายของการศึกษานั้นพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติมาตราที่ 6 สอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ว่า จุดมุ่งหมายในการศึกษาคือการพัฒนามนุษย์ให้มีความสมบูรณ์ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจและสติปัญญา

ในด้านกระบวนการจัดการศึกษา แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สอดคล้องกับกรอบยุทธศาสตร์การศึกษาตลอดชีวิตของคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543) และของสุมาลี สังข์ศรี (2544) ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตัวเอง ครอบครัวและสังคมจะต้องเข้ามามีส่วนช่วยในการจัดการศึกษา และจะต้องมีการใช้สื่อต่างๆ เข้ามาช่วยส่งเสริมการศึกษา

ประเวศ วะสี (2548) เสนอว่าครอบครัวจะต้องให้การศึกษาแก่เด็กเล็ก (0-6) ปี เพราะวัยนี้สมองได้เติบโตอย่างรวดเร็ว ถ้าเด็กได้รับการพัฒนาได้รับการกระตุ้นด้วยวิธีที่ถูกต้องแล้ว จะช่วยให้ทักษะการเรียนรู้พัฒนาไปได้ตลอดชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ว่าพ่อแม่หรือผู้ปกครองเด็กมีหน้าที่ให้การศึกษาเบื้องต้นแก่เด็ก แนวคิดของทั้งสองท่านนี้ต่างกันเล็กน้อยในเรื่องมิติที่ควรจะได้มีการพัฒนาโดยประเวศ วะสีเห็นว่าการพัฒนาการทุกด้านอย่างสมบูรณ์ครบองค์ 4 คือ การพัฒนาทางด้านร่างกาย การพัฒนา

ทางด้านสติปัญญา การพัฒนาทางด้านอารมณ์และด้านจิตใจ และการพัฒนาทางด้านสังคม ในขณะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เน้นความสำคัญในการวัดผลการพัฒนาตามหลักภาวนา 4 คือ ควรมีการพัฒนาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ด้านความสัมพันธ์กับสังคมและเพื่อนมนุษย์ ด้านการพัฒนาจิตใจ และด้านการพัฒนาปัญญา

คณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ (2543) ได้วางกรอบยุทธศาสตร์การศึกษาตลอดชีวิต เพื่อให้เกิดพลังและความเป็นไปได้ที่จะทำให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสังคมไทย ไว้หลายข้อ โดยข้อที่สอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แก่ สร้างนิสัยรักการอ่าน และการเรียนรู้ด้วยตนเอง และพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้

2. เรื่องรูปแบบการศึกษา

ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจในเรื่องรูปแบบการศึกษา คือ การแบ่งกลุ่มรูปแบบการจัดการศึกษา โดยปกติการแบ่งรูปแบบการศึกษาจะแบ่งเป็น 3 รูปแบบที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า Formal Education, Non-formal Education และ Informal Education ซึ่งเกียรติวรรณ อมาตยกุล (2530) นิยามการศึกษา 3 รูปแบบนี้เป็นภาษาไทยว่า การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาแบบธรรมชาติ หรือที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เรียกรูปแบบการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบนี้ว่า การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็ใช้คำว่าการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบบ่อยครั้ง ส่วนการใช้คำว่า การศึกษาตามอัธยาศัยนั้นผู้วิจัยยังค้นไม่พบ แต่ท่านยังใช้คำอื่นๆ ที่น่าสนใจเช่น การศึกษาที่เป็นทางการ การศึกษาที่ไม่เป็นทางการ การศึกษาที่รู้ตัวและการศึกษาที่ไม่รู้ตัว บางทีถ้าหากมีการศึกษาและสังเกตเพิ่มเติม คำที่เพิ่มเติมเข้ามาอาจใช้อธิบายรูปแบบการศึกษาได้ครอบคลุมและครบถ้วนยิ่งขึ้น

อีกเรื่องหนึ่งคือบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา จะมีคำเรียกผู้จัดการศึกษามากมายเช่นครู อาจารย์ ผู้อำนวยการความสะอาดทางการศึกษา วิทยากร ฯลฯ ซึ่งมีความจำเป็นในการแยกแยะการจัดการศึกษาในรูปแบบที่ต่างๆ กันออกไปในด้านผู้เรียน เวลาและสถานที่ แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในเรื่องนี้คือจะต้องไม่ลืมเนื้อแท้ว่าการจัดการศึกษารูปแบบใดก็ตามประกอบด้วยบุคคล 2 ฝ่าย คือผู้สอนหรือผู้จัดการศึกษาและผู้เรียน โดยหน้าที่สำคัญของผู้สอนคือการสอนวิชาความรู้ รวมทั้งทักษะต่างๆ และการสอนให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีชีวิตที่ดีงามสร้างสรรค์ ดังนั้นผู้จัดการศึกษาไม่ว่าจะเรียกว่าอะไรก็ตามจะต้องไม่ลืมเป้าหมายส่วนนี้ด้วย

ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ (2544) ได้เสนอหลักการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยว่า การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยจะต้องทำจนกระทั่งความรักที่จะเรียนรู้กลายเป็นวัฒนธรรม สังคมจะต้องจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้เช่นจัดห้องสมุด หรือสร้างสรรคสื่อต่างๆ ขึ้นมาส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

3. เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า งานส่วนมากจะสรุปว่าสาเหตุของการพัฒนาที่ยั่งยืนคือการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่สมดุล มุ่งพัฒนาวัตถุมากเกินไป ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็มีความเห็นในทางเดียวกันแต่ท่านยังเสนอเพิ่มเติมว่าการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่สมดุลยังไม่ใช่สาเหตุแรกที่สำคัญที่สุด แต่เป็นผลที่เกิดจากการที่มนุษย์มีความเชื่อและความเห็น (ทิฐิ) ที่ผิดเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติและความสุขคือเชื่อมนุษย์นั้นแยกตัวออกมาจากธรรมชาติและความสุขจะเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มีวัตถุประสงค์พร้อมทั้งพร้อม ดังนั้นแนวทางการแก้ไขปัญหาการพัฒนาท่านจึงเสนอสิ่งที่ควรศึกษาเรียนรู้ ทำความเข้าใจ 4 เรื่องคือ การสร้างทิฐิใหม่ที่เกื้อกูลการพัฒนาที่ยั่งยืน ท่าทีต่อธรรมชาติ พฤติกรรมทางเศรษฐกิจและการใช้เทคโนโลยี

สิ่งที่ควรเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนที่ยั่งยืน 4 เรื่องตามข้อเสนอของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีความใกล้เคียงกับข้อเสนอของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2543 ในมาตรา 23 ที่เสนอว่าในการจัดการศึกษาต้องให้มีการเรียนรู้เรื่องต่อไปนี้

- ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคมได้แก่ครอบครัว ชุมชน ชาติและสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
- ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้และประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน
- ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา
- ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษาเน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง
- ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

ในด้านนิยามการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่าแนวคิดส่วนใหญ่เน้นให้ความสำคัญต่อมนุษย์และสังคมมาก ให้ความสำคัญกับธรรมชาติเป็นเรื่องรอง ดังเช่นคำจำกัดความการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (WDED, 1987) ซึ่งเป็นการให้นิยามที่ได้รับการอ้างอิงมาก ระบุว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่สนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถในการสนองความต้องการของตนเอง (Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs)” หรือคำนิยามของปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2538 อ้างถึงใน ชัยยศ อิมสุวรรณ์, 2543) ที่ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนคือการพัฒนาที่สนองความต้องการและความใฝ่ฝันของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำลายโอกาสและความสามารถและอนาคตของชนรุ่นหลัง” ในขณะที่เกื้อ วงศ์บุญสิน (2538 อ้างถึงใน ชัยยศ อิมสุวรรณ์, 2543) อธิบายว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนครอบคลุมมาตรการการรักษามรดกทางทรัพยากรที่ตกกับชนรุ่นหลัง โดยอย่างน้อยให้ได้มากพอๆ กับที่ชนปัจจุบันได้รับ ในขณะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เน้นว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อปัจจัย 3 อย่างคือ บุคคล สังคม และธรรมชาติ สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลและเกื้อกูลกัน คือจะต้องให้ความสำคัญกับธรรมชาติมากพอๆ กับที่ให้ความสำคัญกับบุคคลและสังคมด้วย

4. ข้อสังเกตบางประการ

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะอภิปรายถึงประสบการณ์และข้อสังเกตบางประการที่ได้เห็น ได้ฟัง จากการที่ได้เคยอุปสมบทที่วัดญาณเวศกวัน และการพบปะพูดคุยกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) หลายๆ ครั้ง เนื่องจากวิถีชีวิตของท่านเป็นตัวอย่างที่ดีมาของผู้ที่มีการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

4.1 บทบาทของศรัทธากับการเรียนรู้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มักพูดถึงเรื่องศรัทธาบ่อยครั้งว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ โดยเฉพาะสำหรับผู้เริ่มต้นพัฒนาตน กล่าวคือศรัทธาเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะดึงให้คนเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เกิดการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา เพราะศรัทธาคือสิ่งที่ช่วยให้เกิดความมั่นใจ เกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ คือเมื่อมีความเชื่อมั่น เชื่อถือแล้วว่าการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ดีงาม สิ่งที่ดีควรจะทำ การลงมือทำก็จะเกิดขึ้น อย่างไรก็ตามพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ย้ำเสมอว่าเมื่อพูดถึงเรื่องศรัทธาแล้วต้องพูดให้ชัดเจน มิฉะนั้นอาจไขว้เขวได้ เพราะคำว่าศรัทธาจริงๆ แล้ว

หมายถึงความเชื่อ หรือความเชื่อถือ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553) ศรัทธาที่ท่านต้องการส่งเสริมคือศรัทธาที่เรียกว่า โภธิศรัทธา หรือความเชื่อมั่นในความสามารถในปัญญาของมนุษย์ ว่ามนุษย์มีความสามารถที่จะฝึกหัดพัฒนาตนได้ สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ในชีวิตได้ ดังนั้น ศรัทธาที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตคือศรัทธาที่เกี่ยวข้องกับปัญญา คือเป็นศรัทธาที่เริ่มจากการใช้ปัญญาไตร่ตรองว่าคำสอนหรือบุคคลเหล่านี้เป็นคำสอนหรือบุคคลที่ควรเชื่อถือ ประกอบไปด้วยเหตุผล และต้องเป็นศรัทธาที่นำบุคคลไปสู่การแสวงหาพัฒนาปัญญา ดังที่ท่านเขียนไว้ในหนังสือพุทธธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 647) ว่า “ศรัทธาที่ประสงค์ ต้องเป็นความเชื่อความซาบซึ้งที่เนื่องด้วยเหตุผล คือมีปัญญารองรับและเป็นทางสืบต่อแก้ปัญหาได้ มิใช่เพียงความรู้สึกมอบตัวมอบความไว้วางใจให้สิ้นเชิง โดยไม่ต้องถามหาเหตุผล อันเป็นลักษณะทางฝ่ายอาเวค (Emotion) ด้านเดียว ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เสนอไว้ในหัวข้อการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ว่าต้องเริ่มที่การสร้างโภธิศรัทธาให้ผู้เรียน แล้วสุดท้ายต้องทำให้ผู้เรียนมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

จากประสบการณ์ส่วนตัวของผู้วิจัยพบว่า ผู้ที่ได้พบปะพูดคุยและใกล้ชิดกับท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จะเกิดความรู้สึกศรัทธาในตัวท่านและอยากพัฒนาตนเองเพื่อให้ความรู้ ความสามารถอย่างท่านได้ และที่วัดจะมีสื่อต่างๆ ที่ช่วยสนองความต้องการที่เรียนรู้นี้ได้ ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ ซีดีเสียงบรรยาย และวิดีโอบันทึกการบรรยายธรรมต่างๆ ของท่าน ให้ผู้ที่สนใจได้หาความรู้ด้วยตนเอง ดังนั้น

4.2 แนวคิดเรื่องฉันทะ

เรื่องต่อมาที่สำคัญมากต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนได้แก่เรื่องการสนองความต้องการของมนุษย์ เพราะสาเหตุของปัญหาการพัฒนาต่างๆ เกิดจากการที่มนุษย์พยายามแสวงหาสิ่งเสพบริโภค มาปรนเปรอสนองความต้องการของตน จนนำไปสู่การเบียดเบียนกันและเบียดเบียนธรรมชาติ หากพูดตามภาษาพระคือมนุษย์ตกอยู่ใต้อิทธิพลของตัณหาพยายามสนองตัณหาด้วยวิธีต่างๆ จนกระทั่งนำไปสู่การเบียดเบียนต่างๆ มากมาย ในทางกลับกันเมื่อพูดถึงความจำเป็นที่จะต้องหยุดเบียดเบียนกัน หรือต้องประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ คนจำนวนมากจะเกิดความทุกข์ใจว่าเมื่อไม่สามารถที่จะสนองความต้องการได้แล้วชีวิตจะมีความสุขได้อย่างไร

เรื่องนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่าการสนองความความต้องการทำให้เกิดความสุขขึ้น แต่สิ่งที่คนทั่วไปยังไม่เข้าใจคือธรรมชาติของความความต้องการ ที่จริงแล้วมนุษย์มีความต้องการ 2 ประเภทคือ ตัณหาและฉันทะ

ต้นหาคือความต้องการให้ได้สิ่งเสพวิโรคต่างๆ มากเพื่อให้ตนได้รับเวทนา (อารมณ์ความรู้สึก) ที่ตนชอบ ซึ่งเป็นความต้องการที่ไม่เกื้อกูลต่อชีวิต ส่วนฉันทะคือความต้องการทำสิ่งที่ดี สิ่งสร้างสรรค์ และเกื้อกูลต่อชีวิต

ตัวอย่างที่ท่านมักใช้เพื่ออธิบายเรื่องนี้คือการรับประทานอาหาร การรับประทานอาหารของมนุษย์สามารถเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการ 2 อย่างที่ได้กล่าวไปแล้วคือ ต้องการสนองต้นหาคือความต้องการเสพรสชาติที่ตนพึงพอใจ กับต้องการสนองฉันทะคือต้องการบำรุงรักษาร่างกายให้คงอยู่ได้ ปัญหาการพัฒนาก่อขึ้นเมื่อมนุษย์ มุ่งเน้นสนองความต้องการด้านต้นหามากเกินไป คือรับประทานอาหารเพื่อความเอร็ดอร่อยจนกระทั่งนำไปสู่ผลเสียด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นหากต้องการให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน จำเป็นจะต้องมุ่งพัฒนาให้คนหันมาสนองความต้องการด้านฉันทะให้มากขึ้น แล้วมนุษย์ก็จะเบียดเบียนกันน้อยลง ทำร้ายธรรมชาติน้อยลง ในขณะที่เดียวกันฉันทะคือความต้องการที่จะทำสิ่งดีงามสร้างสรรค์ด้วย ดังนั้นหากสามารถพัฒนาฉันทะขึ้นได้แล้วนอกจากบุคคลนั้นจะเบียดเบียนผู้อื่นกันน้อยลง ทำลายธรรมชาติน้อยลงแล้ว ยังจะทำสิ่งสร้างสรรค์ต่างๆ อีกด้วย ซึ่งเรื่องนี้ท่านสรุปไว้ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 494)

“สรุปความเท่าที่กล่าวมาเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับทำความเข้าใจกันต่อไป ดังนี้

1. ต้นหา มุ่งประสงค์เวทนา และจึงต้องการสิ่งสำหรับเอามาเสพเสวย เวทนา หรือสิ่งที่จะปรนเปรอตัวตน ต้นหาอาศัยอวิชชาคอยหลอเลี้ยงและให้โอกาส พัวพันเกี่ยวเนื่องอยู่กับเรื่องตัวตน เอาอัตตาเป็นศูนย์กลางและนำไปสู่ปรีเยสนา หรือ การแสวงหา

2. ฉันทะ มุ่งประสงค์อัตตะคือตัวประโยชน์ (หมายถึงสิ่งที่มีคุณค่าแท้จริง แก่ชีวิต คล้ายกับที่ปัจจุบันเรียกว่าคุณภาพชีวิต) และจึงต้องการความจริง สิ่งที่ดีงาม หรือภาวะที่ดีงาม ฉันทะก่อตัวขึ้นจากโยนิโสมนสิการ คือความรู้จักคิดหรือคิดถูกวิธี คิดตามสภาวะและเหตุผล เป็นภาวะกลางๆ ของธรรม ไม่ผูกพันกับอัตตา และนำไปสู่อุตสาหะ หรือวิริยะ คือทำให้เกิดการกระทำ”

จากเรื่อง “พุทธธรรม” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 494)

ท่านพูดเสมอว่าการตอบสนองความต้องการนำไปสู่ความสุข ปัญหาคือเมื่อมนุษย์ตอบสนองความต้องการประเภทต้นหาแล้ว แม้จะมีความสุขแต่จะเกิดปัญหาต่างๆ ตามมาด้วย ดังนั้นมนุษย์จึงควรพัฒนาความต้องการขึ้นมา ให้เกิดความต้องการประเภทฉันทะให้มากขึ้น

การสนองความต้องการประเภทอื่นแล้ว มนุษย์ก็จะมีความสุขด้วยและในขณะเดียวกันก็มีชีวิตที่ดีขึ้น ช่วยสร้างสรรค์สิ่งดีงามต่างๆ ขึ้นด้วย

เรื่องความสุขที่เกิดจากการสนองความต้องการประเภทอื่นที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เคยเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ท่านเป็นผู้มีความสุขในการหาความรู้ และการทำงาน ดังนั้นท่านจึงชอบทำงาน หลายๆ ครั้งทำงานต่างๆ ถึงขั้นลืมหัดนอนก็มี การที่ท่านมีลักษณะเช่นนี้ทำให้ท่านเรียนหนังสือเก่ง ได้คะแนนดีมาตั้งแต่เด็ก และผลงานต่างๆ ที่ท่านสร้างสรรค์ออกมาล้วนแต่เป็นผลงานที่มีคุณภาพทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ผู้ทำวิจัยจึงเสนอเรื่องการพัฒนาชั้นทะเลไว้ในหัวข้อต่างๆ ในบทที่ 4 และเรื่องชั้นทะเลนี้จะมาสัมพันธ์กับเรื่องการพัฒนาพฤติกรรมด้วยคือสำหรับคนที่ยังไม่ได้มีการพัฒนา ศิลหรือข้อประพฤติปฏิบัติต่างๆ จะทำให้เกิดความอึดอัด คับข้อง รู้สึกว่าถูกบีบบังคับต่างๆ ไม่สามารถทำตามความอยากได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งว่าต้องทำสิ่งที่ควรทำ ไม่ทำสิ่งที่อยากทำ แต่เมื่อมนุษย์มีการพัฒนาชั้นทะเลขึ้นแล้วเขาจะเกิดความอยากทำสิ่งที่ควรทำ และจะมีความสุขกับสิ่งที่ทำ เพราะสิ่งที่ควรทำกับสิ่งที่อยากทำจะกลายเป็นสิ่งเดียวกัน ดังนั้นเรื่องการพัฒนาชั้นทะเลจึงเป็นเรื่องที่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการพัฒนาทุกคนควรให้ความสำคัญ

4.3 การเรียนรู้ด้วยตนเอง

ความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ด้วยตนเองเป็นทักษะที่สำคัญยิ่งสำหรับการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพราะบุคคลไม่สามารถหวังพึ่งบุคคลอื่นได้ตลอดเวลา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นตัวอย่างของบุคคลที่เรียนรู้ด้วยตนเอง หากศึกษาจากประวัติชีวิตของท่านจะพบว่าท่านเรียนภาษาอังกฤษและภาษาบาลีในระดับสูงด้วยตนเองตั้งแต่ท่านยังอายุไม่มากนักกระทั่งมีความรู้แตกฉานในสองภาษานี้เป็นอย่างดี สำหรับภาษาบาลีท่านสามารถสอบเปรียญ 9 ประโยคได้ตั้งแต่วัยยังเป็นสามเณร และได้รับการยกย่องจากสถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ ส่วนภาษาอังกฤษนั้นท่านได้รับเชิญไปบรรยายเรื่องต่างๆ ในต่างประเทศบ่อยครั้งรวมทั้งมีงานเขียนเป็นภาษาอังกฤษอีกจำนวนหนึ่งด้วย นอกจากนี้งานบรรยายของท่านจำนวนมากเป็นเรื่องการประยุกต์พุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์และสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งท่านจะไปศึกษาเรื่องของศาสตร์นั้นๆ ได้อย่างลึกซึ้งแม้จะมีเวลาเตรียมตัวน้อยก็ตาม

เท่าที่ผู้วิจัยสังเกตท่านมีเทคนิคในการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเอง พอจะสรุปได้ดังนี้

4.3.1 เรียนรู้จากสื่อต่างๆ และสถานการณ์ปัจจุบัน

ผู้วิจัยสังเกตว่าท่านมักจะฟังวิทยุทั้งของไทยและต่างประเทศเพื่อติดตามข่าวสารและความเป็นไปของสังคมและโลก ทุกครั้งที่ไปพบกับท่านโดยไม่ได้นัดหมายไว้ล่วงหน้า เมื่อเดินเข้า

ไปใกล้กฎของท่านก็จะได้ยินเสียงรายการวิทยุข่าวสารต่างๆ เสมอๆ และเวลาท่านเรียกพระไปคุยหรือแสดงธรรมให้ญาติโยมฟัง ท่านจะยกตัวอย่างที่เป็นปัจจุบันมาใช้เป็นประจำทำให้ผู้ฟังรู้สึกสนใจและอยากติดตามไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์การเมือง ปัญหาพระศาสนา หรือปัญหาสังคมต่างๆ และเมื่อได้เข้าไปในกฎของท่านก็จะพบหนังสือต่างๆ มากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านจะมีสารานุกรมต่างๆ หลายชุด ทั้งในรูปแบบหนังสือและรูปแบบแผ่นดีวีดี ดิจิตอลไว้สำหรับการศึกษาอ้างอิง ทำให้ท่านสามารถศึกษาประเด็นต่างๆ ได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง เมื่อมีคนถามท่านว่าทำไมท่านถึงมีความรู้มากขนาดนี้ หลายครั้งท่านจะพูดอย่างติดตลกว่าเรื่องต่างๆ เหล่านั้นไม่ใช่ความลับ แม้ว่าท่านจะเป็นพระสงฆ์อยู่แต่ในวัดก็ยังสามารถหาข้อมูลได้ ซึ่งทำให้เห็นว่าท่านมีการเรียนรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ตลอดเวลา

4.3.2 เรียนรู้จากทุกสถานการณ์

ใครที่ได้รู้จักพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) หรือได้ศึกษาประวัติชีวิตของท่านจะทราบว่าท่านเป็นผู้ที่มีปัญหาสุขภาพหลายอย่าง ต้องเข้าโรงพยาบาลและพบแพทย์บ่อยครั้ง แต่ท่านก็ไม่เคยแสดงความเดือดร้อนใจออกมา ในการสัมภาษณ์หลายครั้งท่านจะบอกว่าท่านจะถือโอกาสศึกษาอาการป่วยของท่านจากแหล่งต่างๆ ไม่ว่าจะอ่าน Medical Encyclopedia หรือสอบถามจากแพทย์ที่ทำการรักษา ผู้วิจัยพบว่าทุกครั้งที่ท่านพูดถึงเรื่องอาการป่วย ท่านจะสามารถชี้แจงรายละเอียดได้อย่างลึกซึ้งไม่ว่าจะเป็นสาเหตุ แนวทางการรักษาและโอกาสที่จะฟื้นตัวจากอาการนั้นๆ ทำให้เห็นว่าท่านเป็นคนที่ศึกษาสังเกตสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัว

4.3.3 ใช้เทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้

ผู้วิจัยสังเกตว่าในกฎของท่านจะมีอุปกรณ์ต่างๆ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการหาความรู้เช่นเครื่องคอมพิวเตอร์และเครื่องพิมพ์ แต่ไม่เครื่องใช้ไฟฟ้าอื่นๆ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นตู้เย็น เครื่องปรับอากาศหรือเครื่องซักผ้า คือสำหรับท่านแล้วท่านจะใช้เทคโนโลยีที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการหาความรู้และการทำงานท่าน ส่วนการใช้ชีวิตด้านอื่นๆ ท่านจะพยายามใช้ชีวิตให้ใกล้เคียงกับธรรมชาติที่สุดพึ่งพาเทคโนโลยีให้น้อยที่สุด สำหรับบุคคลทั่วไปสามารถนำสิ่งนี้ไปปฏิบัติได้ โดยเน้นการใช้เทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมการทำงานและการหาข้อมูลให้มากขึ้น ส่วนเทคโนโลยีที่ช่วยอำนวยความสะดวกแก่ชีวิตอื่นๆ ก็ยังคงใช้ได้ตามสมควร

ข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งคือท่านนิยมหาความรู้จากการฟังวิทยุและการอ่านหนังสือ โดยเฉพาะหนังสืออ้างอิงต่างๆ นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินฺทราจินฺดาปญฺโญ) ท่านก็ยืนยันว่าพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มักหาความรู้โดยการค้นคว้า

จากหนังสือที่มีหรือไปตามห้องสมุดต่างๆ หรืออาจใช้วิธีสอบถามจากผู้รู้ ไม่ปรากฏว่าท่านใช้อินเตอร์เน็ตในการหาความรู้เท่าไรนัก สื่อดิจิทัลที่ทราบว่าท่านใช้คือแผ่นดีวีดีโปรแกรมสารานุกรมต่างๆ ผู้วิจัยไม่สามารถบอกได้ว่าเหตุที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ไม่นิยมใช้อินเตอร์เน็ตในการหาข้อมูลเพราะท่านเคยชินกับวิธีเดิมๆ ที่ท่านใช้มาเป็นเวลานานหรือท่านคิดว่าการใช้อินเตอร์เน็ตเป็นวิธีที่ด้อยประสิทธิภาพกว่า เรื่องนี้ ในเรื่องนี้พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินฺศร จินฺตนาปญฺโญ) เห็นว่าน่าจะเป็นเพราะความเคยชินมากกว่า (สัมภาษณ์, 18 พ.ย. 2553)

4.3.4 จดบันทึกสิ่งต่างๆ

ผู้วิจัยสังเกตว่าพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นผู้ที่สามารถจำรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ ได้มากมาย โดยเฉพาะเรื่องราวของลูกศิษย์หรือผู้ที่มาพบ ซึ่งผู้วิจัยมักจะประทับใจว่าท่านสามารถจำรายละเอียดต่างๆ ของผู้ที่มาพบได้มากมาย ในระยะเวลาต่อมาได้ศึกษาประวัติของท่านและพูดคุยกับคนใกล้ชิด จึงทราบว่าท่านจะจดบันทึกสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นไว้เสมอๆ เมื่อนึกอะไรไม่ออก หรือเกิดความไม่แน่ใจขึ้นก็สามารถกลับไปเปิดย้อนดูได้ ผู้วิจัยเห็นว่าการจดบันทึกนี้เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับบุคคลทั่วไปมาก

4.3.5 มีคติประจำใจ

ผู้วิจัยสังเกตว่าเวลามีคนมาพบท่านเพื่อปรึกษาหรือมาเยี่ยมเยียน โดยเฉพาะถ้ามีเด็กๆ มาด้วย ท่านมักจะฝากคติประจำใจ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนเองเพื่อเตือนสติเสมอๆ คติที่ท่านมักจะใช้ได้แก่

- อโมหํ ทิวสํ กยฺรา อปฺเปน พหุเกณ วา (เวลาแต่ละวันอย่าให้ผ่านไปเปล่า จะน้อยหรือมากก็ให้ได้อะไรบ้าง)
- อุตฺตานํ ทมยนฺติ ปณฺฑิตา (บัณฑิตย่อมฝึกตน)
- ทนฺโตเสฏฺฐโฐ มนุสฺเสสุ (ในหมู่มนุษย์นี้ ผู้ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐ)
- วายเมเถว บุริโส ยาว อตฺถสฺส นิปฺปทา (เป็นคนควรเพียงร้อยละไป จนกว่าผลที่หมายจะสำเร็จ)

ผู้วิจัยพบว่าการมีคติประจำใจเช่นนี้ทำให้มีการกระตุ้น เตือนสติตัวเองให้แสวงหาความรู้และพัฒนาตนเองยิ่งขึ้นไป คิดว่าทุกคนควรจะต้องเลือกหา หรือคิดคติประจำใจที่ตนชอบไว้ ส่วนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาก็ควรจะเน้นให้ผู้เรียนมีคติประจำใจที่สร้างสรรค์เช่นนี้เป็นต้น

4.4 การประหยัดทรัพยากร

การประหยัดทรัพยากรเป็นหัวข้อสำคัญที่จะต้องลงมือทำอย่างเร่งด่วน เพื่อที่จะให้มนุษยชาติมั่นใจได้ว่าจะมีทรัพยากรไว้ใช้จนถึงรุ่นต่อไป การพัฒนาที่ผลาญทรัพยากรธรรมชาติจนหมดย่อมไม่สามารถยั่งยืนอยู่ได้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องการประหยัดทรัพยากร ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 4 ว่าท่านจะพยายามใช้สิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็ ถ่านไฟฉาย สบู่ ยาสีฟัน รองเท้า หรือจิวรี่ให้คุ้มค่าที่สุด ถึงจะยอมทิ้งทำลายออกไป เรื่องนี้ท่านให้แง่คิดไว้ว่าการประหยัดทรัพยากรนั้น ควรทำโดยคิดว่าเป็นการฝึกตนเองว่าจะมีอิสระจากวัตถุได้มากเพียงใด เพราะจะเกิดความรู้สึกทำทหายและมีความสุขที่จะประหยัด ในขณะที่หากประหยัดทรัพยากรด้วยความจำใจเพียงเพราะคิดว่าเป็นสิ่งที่มีน้อย ขาดแคลน จะไม่เต็มใจปฏิบัติ ประหยัดพร้อมกับความทุกข์และถ้ามีโอกาส ก็จะใช้ทรัพยากรฟุ่มเฟือย เพื่อให้เกิดความสุขจากการเสพบริโภค กล่าวคือการประหยัดคืออีกเรื่องหนึ่งที่มนุษย์จำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้

เรื่องการประหยัดนี้ท่านมักบรรยายคู่กับเรื่องความสุขไว้ว่า มนุษย์ที่ยังไม่มีการพัฒนาตน จะมุ่งหาความสุขจากวัตถุสิ่งเสพบริโภคต่างๆ คือจะพยายามทำให้ชีวิตมีวัตถุเยอะ ความคิดของคนกลุ่มนี้คือ “ต้องมี ไม่มีไม่ได้” การใช้ชีวิตแบบนี้นำไปสู่ปัญหา 2 อย่างคือ เกิดการสิ้นเปลืองทรัพยากรอย่างชัดเจน เนื่องจากทรัพยากรเป็นสิ่งที่อยู่จำกัด และมนุษย์จะมีความสุขยาก ทุกข์ง่าย เพราะความเคยชินเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ ดังนั้นเมื่อเริ่มแรกมีวัตถุเพียงเล็กน้อยก็มีความสุขได้ แต่เมื่ออยู่ไปจนเกิดความเคยชิน ความสุขที่เคยได้จะหมดไป จำเป็นต้องแสวงหาวัตถุสิ่งเสพในปริมาณที่มากขึ้นอีกเพื่อมีความสุข เมื่อมีวัตถุมากขึ้นแล้วก็จะเกิดความเคยชินทำให้อาจต้องการวัตถุสิ่งเสพเพิ่มขึ้นอีก และเมื่อตกอยู่ในสภาวะที่ขาดแคลน คนเหล่านี้จะเกิดความทุกข์ทันที ดังนั้นสิ่งสำคัญคือต้องพยายามพัฒนาตนเองให้เป็นอิสระจากวัตถุสิ่งเสพต่างๆ ท่านมักให้ลำดับขั้นการพัฒนามนุษย์โดยใช้ความเป็นอิสระเป็นเกณฑ์ไว้ว่า เริ่มจาก “ต้องมีวัตถุสิ่งเสพ ไม่มีไม่ได้” เมื่อมีการพัฒนาตนเองให้รู้จักประหยัด รู้จักการใช้ทรัพยากรเท่าที่จำเป็น ชีวิตจะเริ่มเป็นอิสระมากขึ้น ความคิดจะเริ่มเปลี่ยนเป็น “มีก็ดี ไม่มีก็ได้” คือเริ่มติดยึดกับวัตถุสิ่งเสพน้อยลง จนกระทั่งเมื่อมีการพัฒนาสูงขึ้นไป ความคิดจะกลายเป็น “มีก็ได้ ไม่มีดีกว่า” ถ้าใครสามารถฝึกตัวเองได้จนถึงขั้นนี้ ชีวิตจะมีความสุขได้ง่ายมากเพราะความสุขของเขาเหล่านั้นไม่ต้องพึ่งปัจจัยภายนอก

ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดการประหยัดเพื่อฝึกตนเป็นแนวทางที่ดีโดยเฉพาะกับการฝึกเด็กและเยาวชน คือผู้จัดการศึกษา อาจเริ่มจากการทำทหาย หรือแปลงให้เป็นเกมกิจกรรม ว่าเด็กๆ จะ

สามารถมีความสุขโดยพึงพาวัตถุเสพน้อยได้หรือไม่ วิธีนี้น่าจะนำไปสู่ความยั่งยืนยาวนาน และเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนได้

4.5 บทบาทของครูอาจารย์

ผู้วิจัยพบว่าพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เน้นว่าครูอาจารย์ในทุกระดับจำเป็นต้องทำหน้าที่ 2 ประการคือ

4.5.1 สอนวิชาความรู้และทักษะ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถทำมาหาเลี้ยงชีพได้ (สิปทายก)

4.5.2 สอนคุณธรรมและความสามารถในการดำรงชีวิตที่ดีงามเกื้อกูล (กัลยาณมิตร)

ผู้วิจัยเห็นว่าถ้าใช้เกณฑ์นี้เป็นหลักในการพิจารณาการจัดการศึกษาในปัจจุบัน จะพบว่าการศึกษารุ่นปัจจุบันนี้ไม่สมดุล คือครูอาจารย์ สถานศึกษา และหลักสูตรต่างๆ ล้วนเน้นไปสู่การสอนวิชาการ สอนความรู้และทักษะในการเลี้ยงชีพมาก แต่ละเลยส่วนที่เป็นการสอนคุณธรรมและความสามารถในการดำรงชีวิตที่ดีงามเกื้อกูล ความไม่สมดุลนี้ได้นำไปสู่ปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับการศึกษาและปัญหาสังคมมากมาย ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทั้งหลายควรหาวิธีสอดแทรกการทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร เพิ่มเติมเข้าไป

4.6 การพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า คำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ ยั่งยืนนี้ เป็นคำที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เริ่มใช้ในระยะเวลาหลังคือ เริ่มใช้ในหนังสือเรื่อง การพัฒนาที่ยั่งยืน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539) และหลังจากนั้นท่านได้ใช้คำว่ายั่งยืนบ่อยครั้งในงานเขียนงานบรรยายต่างๆ เช่น

“ดังที่รู้กันทั่วไปและพูดพ้อกันนักว่ เวล่านี้โลกและชีวิตเต็มไปด้วยปัญหา มีแต่ความเจริญที่เดินมาผิดพลาด เดี่ยวเรื่องการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม แล้วก็เรื่องบริโภคนิยม เรื่องการครอบงำของลัทธิธุรกิจ เรื่องความด้อยคุณภาพของคน ความเสื่อมเสียสุขภาวะในด้านต่างๆ และการเข้าไม่ถึงความสุข แน่แน่นอนว่าการแก้ปัญหาเหล่านี้ให้ถึงรากถึงฐานเป็นภารกิจของการศึกษา”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่อนาคตที่สดใสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ”
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 141)

“จนกระทั่งถึงช่วงระยะ พ.ศ. 2530 จึงได้ยอมรับกันอย่างกว้างขวางชัดเจน และเป็นทางการทั่วโลก โดยการประกาศขององค์การสหประชาชาติว่า การพัฒนาที่ได้ทำกันมานั้นเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน”

จากเรื่อง “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548: 69)

ในขณะที่ช่วงก่อนหน้านั้นเวลาที่ท่านบรรยายถึงสภาวะที่ควรจะทำให้เกิดขึ้นในสังคมท่านมักใช้คำว่า อิศรภาพ เกื้อกูล เช่น

“ในที่นี้จะพูดเฉพาะแง่ด้านบางอย่างที่ควรจะคำนึงเกี่ยวกับเรื่องการศึกษา เพื่อชีวิตและสังคม

มองที่ตัวชีวิตเองก่อน ถ้าเราจะเข้าไปถึงตัวชีวิตกันจริงๆ ชีวิตก็ต้องมีจุดหมาย ชีวิตนั้นต้องการพัฒนาไปจนถึงจุดหมายสูงสุด คืออิศรภาพ อย่างที่ว่ามาแล้ว เพราะการพัฒนาไปนั้นมีจุดหมายที่อิศรภาพ และอิศรภาพ ก็มีความหมายเท่ากับสันติและสุข สามคำนี้ในทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นไพบูลย์กัน”

จากเรื่อง “ทางสายกลางของการศึกษาไทย” (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2530: 122)

“ที่นี้ก็มาพิจารณาคำว่าชีวิต ชีวิตนั้นจะมองแต่ชีวิตคนอย่างเดียวไม่ได้ จะต้องมองชีวิตทุกอย่างให้สัมพันธ์โยงถึงกัน ชีวิตคน ชีวิตสัตว์ ชีวิตต้นไม้ ธรรมชาติทั้งหมดนั้นเป็นสิ่งที่สัมพันธ์โยงถึงกัน ฉะนั้นเราจะต้องคำนึงถึงข้อนี้ด้วย ในการศึกษาสมัยปัจจุบันเราก็ตระหนักถึงปัญหาเรื่องสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่ทำให้เรารู้ตัวว่า จะต้องเกื้อกูลต่อธรรมชาติแล้ว ฉะนั้นการมองชีวิตจะต้องมองชีวิตทั่วถึงในทุกส่วนของธรรมชาติ”

จากเรื่อง “ทางสายกลางของการศึกษาไทย” (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2530: 123)

“ถ้าเราสร้างความเข้าใจ เกี่ยวกับชีวิตที่เป็นกลางๆ ขึ้นมา แล้วเวลาทำการอะไรก็จะเป็นไปในแง่ที่มีการเตือนสติตนเองว่า ผลที่เราได้มานี้เป็นผลได้ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิตส่วนรวมหรือเกื้อกูลแก่ชีวิตที่เป็นกลางๆ หรือไม่”

จากเรื่อง “ปรัชญาการศึกษาไทย” (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) 2525: 101)

ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาเรื่องเรียนรู้อุตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ควรจะได้มีการนำคำที่เกี่ยวข้อง เช่น “เกื้อกูล” “อิสรภาพ” “สมดุล” มาใช้ด้วยเพราะในบางบริบทคำเหล่านี้อาจสื่อความหมายได้ดีกว่า เช่นปรกติหากใช้แต่คำว่ายั่งยืน ผู้อ่านผู้ฟังมีแนวโน้มที่จะคิดไปในทางยึดติดใจว่าตนจะต้องเสียบางสิ่งบางอย่างไป เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในกรณีนี้การใช้คำว่าเกื้อกูลมาช่วยอธิบายน่าจะดีกว่าเพราะคำว่าเกื้อกูลมีความหมายไปในทางที่ทุกฝ่ายได้ประโยชน์

4.7 ความสุข

อีกเรื่องหนึ่งที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความสำคัญมากคือเรื่องของความสุขว่าเป็นเรื่องที่ทุกคนควรสนใจ เพราะการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริงจะต้องทำให้มนุษย์มีความสุขด้วย ดังที่ท่านกล่าวไว้ในเรื่องพุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21 (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544) ซึ่งเป็นผลงานนำเสนอต่อ “1993 Parliament of the World’s Religions” ที่เมืองชิคาโก รัฐอิลลินอยส์ ประเทศสหรัฐอเมริกา ว่า

“อย่างไรก็ตาม การประชุมนี้ไม่ได้กำหนดความมุ่งหมายเกี่ยวกับเรื่องความสุขของบุคคล ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญ ต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวแห่งวัตถุประสงค์ของการประชุมนี้ จึงขอเสนอแนะว่าการประชุมทำนองนี้ควรจะได้ยกเอาเรื่องอิสรภาพและความสุขของบุคคลเป็นข้อพิจารณาด้วย”

และในหนังสือเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539) ท่านได้กล่าวไว้ว่า

“1. ถ้าไม่สามารถประนีประนอมยอมลดความต้องการของตนเอง ก็ต้องเบียดเบียนกันหรือทำลายสภาพแวดล้อมต่อไป แล้วก็ทำให้คนอื่น สัตว์อื่นหรือมนุษยในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของเขา

2. ถ้าสามารถประนีประนอมยอมลดความต้องการของตนเองได้ ตัวเองก็ไม่สุขสมหวัง เพราะต้องอยู่ด้วยความจำใจฝืนใจทนทุกข์ จริยธรรมก็ไม่ยั่งยืน เพราะจริยธรรมจะยั่งยืนเป็นจริงได้ต้องให้มนุษย์อยู่ด้วยความสุข

จริยธรรมที่แท้จริงทำให้มนุษย์มีความสุข ถ้ามนุษย์ไม่มีความสุข จริยธรรมนั้นก็ไม่มี และเป้าหมายของมนุษย์ก็จะไม่สำเร็จด้วย เพราะมนุษย์ไม่สามารถยอมทนอยู่ได้อย่างนั้นทั่วไปตลอดไม่ได้ ดังนั้น เมื่อต้องยอมทนทุกข์ไม่สมหวัง ไม่

สำเร็จสมปรารถนา มันก็ไม่ยั่งยืนนั่นเอง คืออาจจะยอมทนอยู่ได้ระยะหนึ่ง แต่ในที่สุดการพัฒนาแบบนี้ก็ไม่ยั่งยืน (Unsustainable) จึงไม่ใช่ทางออกที่สมบูรณ์ เรื่องก็เลยมาติดตันอยู่ที่นี้ (หน้า 98-99)”

และในงานเขียนงานบรรยายต่างๆ ท่านได้พูดถึงเรื่องความสุขไว้มากมาย สรุปสาระสำคัญได้แก่นุชจะจะต้องฝึกฝนพัฒนาตน ให้มีความสุขที่ไม่จำเป็นต้องเกิดจากวัตถุหรือสิ่งเสพบริโภคต่างๆ แต่มีความสุขจากการทำสิ่งดีงามสร้างสรรค์ มีความสุขได้จากการพัฒนาจิตใจ และปัญญาซึ่งเป็นความสุขที่เกิดขึ้นจากภายในตนและเป็นความสุขที่เป็นอิสระ เช่น

“เคยพูดว่า ความหมายหนึ่งของการศึกษา คือการพัฒนาความสุข คนไม่ใช่มีความสุขแต่จากการเสพบริโภค จากการสนอง บำเรอผัสสะแห่งตา หู เท้านั้น แต่เพียงแต่เริ่มมีการพัฒนาในการการศึกษา เราก็มีความสุขอย่างใหม่ขึ้นมาจากการเรียนรู้ ฯลฯ จากการฝึกตน แม้แต่จากการทำอะไรที่ยาก ต่อจากนั้นยังมีความสุขแบบต่างๆ รอบคนที่พัฒนาชีวิตด้วยการศึกษาอีกมากมาย”

จากเรื่อง “สยามสามไตร : สู่นาคตที่สดใสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 99)

“โลกามิสคือเหยื่อล่อของโลก ได้แก่วัตถุที่เป็นสิ่งเสพทั้งหลาย การละอามิสได้ หมายความว่าละในทางจิตใจที่เข้าถึงรู้ความจริงและไม่ติดไม่ตกเป็นทาสของมัน... การยึดติดในโลกามิสจึงเป็นหนทางแห่งการสูญเสียสันติภาพทั้งภายในจิตใจและภายนอกในสังคมและในโลก ฉะนั้นท่านจึงบอกว่า ถ้าหวังสันติต้องตัดโลกามิสได้ หมายความว่าตัดความยึดติดหลงมัวเมาที่ทำให้ชีวิตขึ้นต่อมันเสีย ทำตัวให้เป็นอิสระ คนเรานี้พัฒนาได้ เมื่อพัฒนาแล้วเราก็สามารถมีความสุขด้วยตัวเองมากขึ้น และข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนานี้ท่านสอนให้เราพัฒนาโอกาสและความสามารถในการที่จะมีความสุขเพิ่มขึ้นด้วย มนุษย์นั้นตอนแรกเราอยู่โดยพึ่งพาวัตถุมากหน่อย ความสุขของเราขึ้นต่อวัตถุมากหน่อย แต่เมื่อพัฒนาตนต่อไป ชีวิตของเราดีขึ้น ประเสริฐขึ้น ชีวิตและความสุขของเราก็ขึ้นกับวัตถุน้อยลง ซึ่งทวนกระแสตรงข้ามกับระบบปัจจุบัน”

จากเรื่อง “การศึกษาเพื่อสันติภาพ” (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2538: 32-35)

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าบทบาทของความสุขและการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ หนทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้คือมนุษย์ต้องมีการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่จะมีความสุขได้โดยพึงพาวัตถุสิ่งเสปให้น้อยลงไปเรื่อยๆ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

จากการทำวิจัยเรื่องการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ควรส่งเสริมให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในทุกระดับและทุกรูปแบบได้ทราบแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เพื่อให้สามารถนำไปปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ของแต่ละบุคคล
2. ในการจัดการศึกษาทุกระดับทุกรูปแบบควรให้ความสำคัญอย่างสมดุลทั้งเรื่องวิชาการ ทักษะ ความรู้กับการพัฒนาชีวิตและการพัฒนาความสามารถในการใช้ชีวิตที่จะนำไปสู่ความผาสุกเกื้อกูลกันของทั้งสังคมและธรรมชาติ
3. ควรมีการจัดวางแนวทางและส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคมไทย
4. โรงเรียนและสถานศึกษาต่างๆ ควรเพิ่มเวลาและโอกาสให้เด็กๆ และเยาวชนได้มีโอกาสใกล้ชิดกับธรรมชาติให้มากขึ้น และเพิ่มเนื้อหาวิธีปฏิบัติที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อให้เด็กเกิดความรักธรรมชาติและสร้างนิสัยที่ดีตั้งแต่อายุยังน้อย
5. ส่งเสริมให้ประชาชนทุกระดับรู้จักวิธีการหาความสุขในทางที่สร้างสรรค์ นอกเหนือจากการเสปบริโภค เพื่อลดปัญหาการเบียดเบียน โดยเฉพาะควรส่งเสริมให้คนทั่วไปมีความสุขจากทำงานและการสร้างสรรค์สิ่งดีงามในทุกระดับ
6. การประเมินผลการศึกษาคควรลดความสำคัญของความสามารถในการท่องจำข้อมูลหรือเรียนรู้ทักษะวิชาชีพลง ในขณะที่เพิ่มการประเมินผลในเรื่องการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาที่รู้เข้าใจธรรมชาติและแนวทางการมีชีวิตที่ดี

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยต่อไป

ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการวิจัยเพิ่มเติมดังนี้

1. ควรมีการวิเคราะห์และรวบรวมแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในด้านอื่นๆ ไว้ เนื่องจากท่านเป็นปราชญ์คนสำคัญของยุคสมัย มีความรู้และความเข้าใจเรื่อง

ต่างๆ มากมาย หากมีการวิเคราะห์และรวบรวมแนวคิดเรื่องต่างๆ ของท่านไว้จะเป็นประโยชน์ในวงกว้างต่อไปในอนาคต ในทุกวงการ

2. ควรมีการวิเคราะห์และศึกษาแนวทางการหาความรู้สู่ความเป็นปราชญ์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เนื่องจากท่านเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้ที่ใฝ่แสวงหาความรู้ มีการเรียนรู้พัฒนาตนตลอดเวลา เป็นปราชญ์ที่ได้รับการยกย่อง ถ้าหากมีการรวบรวมแนวคิดและแนวทางการแสวงหาความรู้ของท่านไว้จะเป็นประโยชน์ เพื่อให้คนรุ่นหลังที่ต้องการพัฒนาตนเองสู่ความเป็นปราชญ์มีแนวทาง

3. ควรมีการวิเคราะห์และรวบรวมแนวคิดของบุคคลสำคัญในวงการศึกษาไทยท่านอื่นๆ เพื่อให้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาและการพัฒนาที่จะเหมาะสมกับคนไทยและสังคมไทยจริงๆ ต่อไป และหากมีการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดด้านการศึกษาและการพัฒนาของปราชญ์ชาวไทยหลายๆ ท่าน อาจจะสามารถสังเคราะห์ให้เกิดแนวทางการพัฒนาในแบบของไทยซึ่งสามารถเป็นประโยชน์ในระดับนานาชาติต่อไป

4. ควรมีการศึกษาสถานการณ์ ความเป็นไปได้ ปัญหาและอุปสรรคในการนำแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ไปใช้จัดการศึกษารูปแบบต่างๆ จริง โดยเฉพาะในปัจจุบันเริ่มมีสถานศึกษาที่เรียกตัวเองว่าโรงเรียนแนวพุทธหรือโรงเรียนวิถีพุทธมากขึ้นเรื่อยๆ ควรจะได้มีการสำรวจว่าสถาบันเหล่านี้สามารถนำหลักของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ไปใช้จริงได้เพียงใด ปัญหาและอุปสรรคคืออะไร และจะก้าวข้ามผ่านไปได้อย่างไร เพื่อให้สามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุด

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กิตติภูมิ มีประดิษฐ์. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา ฝ่ายเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยศรีปทุม, 2543.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. ศึกษิตแห่งศตวรรษที่ 21 : แนวคิดปฏิรูปการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: ส.เอเชียเพรส(1989), 2539.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. เอกสารคำสอนวิชา 422 371 การศึกษาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530. (อัดสำเนา).

การศึกษานอกระบบโรงเรียน, กรม. การศึกษาลดชีวิต. กรุงเทพมหานคร: กรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน, 2538.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. ในหลวงกับการศึกษาไทย : ห้าทศวรรษสิริราชสมบัติ. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2540.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตในศตวรรษที่ 21 : สหราชอาณาจักร. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. เรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยอินเทอร์เน็ต. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มงานการเรียนรู้ตลอดชีวิต สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.), 2544.

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน. วาระประชาชนเพื่อความเป็นไทย ชุติรวบรวมข้อเสนอภาคประชาชน. กรุงเทพมหานคร: เดือนตุลา, 2545.

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2546 การพัฒนาที่ยั่งยืน), 2546.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. ทิศทางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11. เอกสารประกอบการประชุมประจำปี สศช. 2553.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการเศรษฐกิจนอกระบบ. นนทบุรี : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547.

- คณะกรรมการการศึกษานานาชาติ ว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21. การเรียนรู้ : ชุมทรัพย์ในตน.
 รายงานเสนอต่อยูเนสโก. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551.
- คณะกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้. ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด. กรุงเทพมหานคร:
 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543.
- จรรยา พานิชย์ผลิตไธย. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: ศิลปบรรณาการ, 2528.
- จิตกร ตั้งเกษมสุข. พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, 2525.
- จิราภรณ์ คชเสนี. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ฉลองศรี พลโยธา. รายงานการวิจัย กระบวนการเรียนรู้ตามอัธยาศัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน.
 กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การศึกษาทางไกลไทยคม กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2544.
- ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์. การพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วิทยานิพนธ์
 ปริญญาดุขฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ชัยยุทธ ชันธปราบ. การพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้โลกาภิวัตน์จะเป็นไปได้หรือไม่? ใน สุริชัย หวันแก้ว
 (บรรณาธิการ). การพัฒนาที่ยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์กับทิศทางประเทศไทย, หน้า 17-
 23. กรุงเทพมหานคร: เดือนตุลา, 2545
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. ตัวแบบบริหารงานพัฒนาชนบทแบบองค์รวม. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์
 39 (ธันวาคม 2542): 1-31.
- ดลพัฒน์ ยศธร. การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์.
 วิทยานิพนธ์ปริญญาดุขฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะ
 ครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ทวีป อภิลิทธิ. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: กรมการฝึกหัดครู, 2523.
- ทัศนีย์ เพทไชย. ผู้เรียบเรียง พระเจ้าผู้ส่งมาให้งาม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต).
 กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2549.
- ธรรมสภา. ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรม ประยุทธ์ ปยุตโต. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป.
 นโยบายและแผนพัฒนาสิ่งแวดล้อม, สำนักงาน. บทสรุปสำหรับผู้บริหาร : การศึกษาเพื่อทบทวน
และประเมินผลสำเร็จผลสำเร็จของการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ 21 ของประเทศ
ไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนโยบายและแผนพัฒนาสิ่งแวดล้อม, 2545.

- นันทภา ชมพูนุตร. การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของเด็กชายในสถานสงเคราะห์เด็กชายบ้านปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- นันทวัฒน์ บรรมานันท์. การปกครองส่วนท้องถิ่นกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2544.
- บุญธรรม กิจปริดาภิสุทธิ. เทคนิคการสร้างเครื่องมือรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: B & B Publishing, 2534.
- ปฐม นิคมานนท์. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: อักษรบัณฑิต, 2522.
- ประชุมสุข อาชวอำรุง. การจัดการศึกษาเพื่อสันติภาพ. ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ. 26-27 พฤศจิกายน 2538 ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ประเวศ วะสี. การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม ราชบัณฑิตยสถาน, 2548.
- ประเวศ วะสี. บนเส้นทางชีวิต เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2534.
- ประเวศ วะสี. ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม. กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, 2542.
- ประเวศ วะสี. ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของสังคมทั้งหมดร่วมกัน. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชิ่ง, 2537.
- ประเวศ วะสี. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม. กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, 2541.
- ปิยวัชร สุทธิวนิช. การวิเคราะห์สาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามหลักพุทธธรรมในผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- พจนา เอื้องไพบูลย์. การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: การศึกษาแบบพหุกรณี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- พรชูลี อาชวอำรุง. รูปแบบการศึกษาไทยที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- พระณรงค์ กิตติโร (เด่นประเสริฐ). การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธัมมจิตฺโต). ทิศทางการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2546.

พระเทพเวที (ประยูร ปรฺยตฺโต). หลักการศึกษามโนธรรมในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร:
โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2531.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การศึกษาเพื่อสันติภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, 2538.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร:
สหธรรมิก, 2546.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: พุทธธรรม, 2539.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร:
สหธรรมิก, 2542.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร:
สหธรรมิก, 2545.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). คนไทยกับสัตว์ป่า. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธ
ธรรม, 2542.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). จากสุขในบ้านสู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคม. กรุงเทพมหานคร:
มูลนิธิพุทธธรรม, 2542.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมกับการศึกษาของไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม,
2538.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมสำหรับผู้สูงอายุ. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2538.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). บทเรียน 25 ปี คนไทยเรียนรู้หรือยัง. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา,
ม.ป.ป.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21. พิมพ์ครั้งที่ 12.
กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, 2544.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธศาสตร์กับการแนะแนว. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร:
มูลนิธิพุทธธรรม, 2542.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการ (คุณธรรมของ
ครูอาจารย์และผู้บริหาร). กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก 2540.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร:
มูลนิธิโกลด์คีมทอง, 2537.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). รุ่งอรุณของการศึกษา: เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน.

กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, 2546.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). คนไทยสู่ยุคไอที. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, 2550.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร? พิมพ์ครั้งที่ 9. สมุทรปราการ: ผลิตัมม์, 2552.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ 1). กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2553

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2546

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2548

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). สยามสามไตร : สื่อนาคตที่สดใสด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, 2552

พระมหาภูติชัย วชิรเมธี (บุญถึง). บทบาทในการรักษาพระธรรมวินัยของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีธรรมกาย. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

พระมหาสง่า พลสงคราม. การศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธกับเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). ปรัชญาการศึกษาตามหลักพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2519.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). ปรัชญาการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2525.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). ทางสายกลางของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป, 2530.

พุทธทาสภิกขุ. เป้าหมายของการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, 2527.

พินิตา อัจฉนทร์เพ็ญ. ผู้เรียบเรียง. วิถีแห่งปราชญ์: ปฏิปทา จริยวัตรของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). กรุงเทพมหานคร: จันทรเพ็ญ, 2549.

- พูนสุข สอนองลักษณ์. วิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- มิถุนา अनुแสน. ความพร้อมเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ของ ครุสังักัดกระทรวงศึกษาธิการในจังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- ไมเคิล คีตติง. แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. แปลโดย มานพ เมฆประยูร. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2537.
- รัตนา พุ่มไพศาล. หลักการจัดและบริหารการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- วรรัตน์ อภินันท์กุล, บรรณาธิการ. แนวคิดและทฤษฎีที่นำรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- วันชัย ดนัยตโมนุท. สถานะการศึกษาไทยกับนานาประเทศ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การ ศาสนา, 2542.
- วิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, สถาบัน. โครงการวิจัยเรื่อง การพึ่งตนเองทาง เศรษฐกิจในชนบท. กรุงเทพมหานคร: มปท., 2536.
- วิชัย ต้นสิริ. คำอธิบาย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2542.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. วิพากษ์เศรษฐกิจทุนนิยมคืนสู่ชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถี ทรรศน์, 2542.
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม. การประยุกต์หลัก “ทฤษฎีใหม่” มาใช้กับการเกษตร. ใน ทฤษฎีใหม่ในหลวง: ชีวิตที่พอเพียง. หน้า 61-67. กรุงเทพมหานคร: ร่วมด้วยช่วยกัน, 2542.
- วิศนี ศิลตระกูล. การพัฒนารูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคม ตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- วิศนี ศิลตระกูล และอมรา ปฐภิญโญบุรณ. การศึกษาตามอัธยาศัย: จากแนวคิดการเรียนรู้ตลอด ชีวิตสู่แนวปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย, 2544.
- ศิริพรรณ ชุมนุม. รายงานการวิจัยเรื่องกระบวนการและยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้มี อายุสูงกว่า 16 ปี. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545.

- ศุภร ศรีแสน. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. มหาสารคาม: ภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2521.
- สมเจตน์ เตรศุณ. สร้างสมดุลเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม: หนทางสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน. จดหมายข่าวการพัฒนาที่ยั่งยืน 1, 2(มกราคม 2546): 2-3.
- สมาคมสหประชาชาติแห่งประเทศไทย กระทรวงการต่างประเทศ. จดหมายข่าว 49, 1 (ตุลาคม 2545): 6-7.
- สิทธิชัย ละม้าย. การวิเคราะห์แนวคิดการศึกษามุมมองเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ของ ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษา นอกระบบโรงเรียน ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- สิปปนนท์ เกตุทัต และคณะ. การปฏิรูปการศึกษา รายงานของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2518.
- สุนทร สุนันท์ชัย. การศึกษานอกโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ, 2533.
- สุนทร สุนันท์ชัย. การศึกษานอกโรงเรียน...เส้นทางที่ไม่สิ้นสุด. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์การพิมพ์, 2529.
- สุนทร สุนันท์ชัย. หลักและปรัชญาของการศึกษาตลอดชีวิต. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาตลอดชีวิต และการศึกษานอกระบบ เล่มที่ 1 หน่วยที่ 1. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532.
- สุมาลี สังข์ศรี. การจัดการศึกษานอกระบบด้วยวิธีการศึกษาทางไกลเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2545.
- สุมาลี สังข์ศรี. การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544.
- สุภางค์ จันทวานิช. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- สุรกุล เจนอบรม. การศึกษานอกระบบโรงเรียนชั้นนำ. ใน เอกสารประกอบการสอน. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการศึกษา นอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์, 2541. (อัดสำเนา)
- สุลักษณ์ ศิวลักษณ์. ธรรมกาย ฟางเส้นสุดท้ายแห่งความเสื่อมสลายของสถาบันสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร: บรรณสาร, 2542.

สุลักษณ์ ศิวลักษณ์. อุดมคติทางการศึกษาของไทย. ใน วารสารไวยาकरण เล่ม 1.

กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2514.

สุวัฒน์ วัฒนวงษ์. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณาคาร, 2529.

สุนทร พลาจันทร์ และ ชูติมา ธนะปุระ. นันททัศนะเกี่ยวกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)

กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2538.

สำนักงานสภา สถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ. (ป.อ. ปยุตโต). พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2538.

สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน. แนวคิดและหลักการศึกษานอกโรงเรียน. [ออนไลน์].

2550. แหล่งที่มา: http://www.nfe.go.th/nfev2/frontend/theme/fe_mission.php?Submit=Clear [2551, ธันวาคม 10]

เสน่ห์ จามริก. เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. ใน ทฤษฎีใหม่ในหลวง : ชีวิตที่พอเพียง,

หน้า 165-166. กรุงเทพมหานคร: ร่วมด้วยช่วยกัน, 2542.

อนุชา อาภาภิรมย์. การพัฒนาอย่างยั่งยืน คำตอบอยู่ในความหลากหลาย. กรุงเทพมหานคร:

มูลนิธิศูนย์สื่อเพื่อการพัฒนา, 2545.

อาชัญญา รัตนอุบล. เอกสารคำสอนวิชา 422 375 การจัดการการศึกษานอกระบบโรงเรียน.

กรุงเทพฯ : ภาควิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป. (อัดสำเนา).

อาชัญญา รัตนอุบล. การเรียนรู้และพัฒนาการของผู้ใหญ่. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

อาชัญญา รัตนอุบล. กระบวนการฝึกอบรมสำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร:

ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

อาภา จันทรสกุล (เรียบเรียง). ชีวประวัติพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). กรุงเทพฯ : สหธรรมิก,

2538.

อุดม เขยกวีวงศ์. ความรู้เกี่ยวกับงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ,

2523.

อุดม เขยกวีวงศ์. แนวทางการบริหารและการจัดการ : การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตาม

อัธยาศัย ตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร :

บรรณกิจ, (1991), 2544.

อุทัย ดุลยเกษม. สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา : แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยและพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 1.

พระนครศรีอยุธยา: เทียนวัฒนา, 2545.

อุ้นตา นพคุณ. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

ภาษาอังกฤษ

- Carson, W.H., et. Al. The global ecology handbook. Boston: Beacon Press, 1990.
- Coombs, P. H.; and Ahmed, M. Attacking Rural Poverty. How Nonformal Education Can Help. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1974.
- Cropley, A.J.; and Dave, R.H. Lifelong education and training of teacher. Oxford: Pergaman Press, 1978.
- Elliot, J. A. An introduction to sustainable development. 3rd ed. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2006.
- Haury, D.L. Education for environmental sustainability. ERIC Clearinghouse for Science Mathematics and Environmental Education Columbus OH [Online]. 1998.
Available from: <http://www.ericdigests.org/2000-2/environmental.htm> [2011, March 20]
- Krippendorff, K. Content analysis : an introduction to its methodology. Beverly Hill : SAGE Publications, 1980.
- Ontario Learning for Sustainability Partnership (OLLSP). Learning for sustainability : essential outcomes and classroom learning strategies. Toronto: OLSP, 1996.
- UNESCO-APNIEVE. Source book for teacher education tertiary level education. Thailand: Principal Regional Office for Asia and the Pacific, 1998.
- UNESCO. EDUCATION. For a sustainable future : A transdisciplinary vision for concocted action. Thesaloniki: UNESCOS The Government of Greece. 1997.
- UNESCO. Working paper : Asia- Pacific regional strategy for education for sustainable development. 2nd ed. Bangkok: UNESCO Bangkok.
- World Bank. The quality of growth. London: Oxford University Press, 2000.
- World Commission on Environment and Development. Our common future. Oxford: Oxford University Press, 1987.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ
ตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
แบบสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

1. รศ.ดร.พฤทธิ ศิริบรรณพิทักษ์	สาขาวิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. ผศ.ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา	สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. ดร.อำนาจ บัวศิริ	สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
4. ดร.สุวิมล ธนะผลเลิศ	ศูนย์บรรณสารสนเทศทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5. ผ.อ. วรวิทย์ กิตติคุณศิริ	สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและ การศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดเพชรบุรี

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ
ตรวจสอบผลการวิเคราะห์ข้อมูล

1. พระ ดร. กิตติภักดิ์ โสภณคุณ โภคาภรณ์ วัดไตรมิตรวิทยาราม วรวิหาร

ภาคผนวก ข
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบวิเคราะห์เอกสาร

แหล่งที่มา

รายการอ้างอิง _____

_____

ประเด็น _____

_____

หลักการ _____

_____

เนื้อความ _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

แบบสัมภาษณ์พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินฺสฺร จินฺตนาปญฺโญ) รองเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน

วัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

- เพื่อสอบถามเกี่ยวกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ออกมาในการสอนและการพูดคุยกับพระในวัด
- เพื่อสอบถามข้อสังเกตเกี่ยวกับการใช้ชีวิตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- เพื่อสอบถามแนวคิดในการบริหารดูแลวัดของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ว่าสอดคล้องและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างไรบ้าง

คำถาม

ด้านแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ท่านสังเกตและสรุปได้เป็นอย่างไร โปรดให้เหตุผลและยกตัวอย่างประกอบ
2. ในงานเขียนและการบรรยายต่างๆ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่เกี่ยวกับการศึกษาและการพัฒนามักให้ความสำคัญกับเรื่องใดเป็นพิเศษ โปรดยกตัวอย่างประกอบ

ด้านการสนับสนุนส่งเสริม

1. แนวทางการดำรงชีวิตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แสดงถึงความสัมพันธ์อันดีกับธรรมชาติอย่างไร โปรดยกตัวอย่างประกอบ
2. แนวทางการหาความรู้และการทำงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นอย่างไร โปรดยกตัวอย่างประกอบ
3. ปัจจัยใดที่ทำให้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สนใจเรื่องการศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืน โปรดยกตัวอย่างประกอบ

ด้านผู้จัดและกระบวนการจัด

1. แนวทางการบริหารจัดการวัดญาณเวศกวันของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในฐานะเจ้าอาวาส สอดคล้องและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระสงฆ์และประชาชนอย่างไรบ้าง โปรดให้เหตุผลและยกตัวอย่างประกอบ
2. ปัญหาและข้อจำกัดในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนให้กับประชาชนและพระสงฆ์ของวัดญาณเวศกวันคืออะไร โปรดให้เหตุผลและยกตัวอย่างประกอบ

แบบสัมภาษณ์พระภิกษุ กุศลนนโท พระอุปัฏฐากของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

วัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

- เพื่อสอบถามเกี่ยวกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ออกมาในการสอนและการพูดคุยกับพระนวกะ
- เพื่อสอบถามข้อสังเกตเกี่ยวกับการใช้ชีวิตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

คำถาม

ด้านแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

1. แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ท่านสังเกตและสรุปได้เป็นอย่างไร โปรดให้เหตุผลและยกตัวอย่างประกอบ
2. ในงานเขียนและการบรรยายต่างๆ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มักให้ความสำคัญกับเรื่องใดเป็นพิเศษ โปรดยกตัวอย่างประกอบ

ด้านการสนับสนุนส่งเสริม

1. แนวทางการดำรงชีวิตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แสดงถึงความสัมพันธ์อันดีกับธรรมชาติอย่างไร โปรดยกตัวอย่างประกอบ
2. แนวทางการหาความรู้และการทำงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นอย่างไร โปรดให้เหตุผลและยกตัวอย่างประกอบ
3. ปัจจัยใดคือสิ่งที่ทำให้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สนใจเรื่องการศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืน โปรดให้เหตุผลและยกตัวอย่างประกอบ

ด้านผู้จัดและกระบวนการจัด

1. แนวทางการเรียนการสอนพระนวกะที่มาจากวชิรญาณของวัดญาณเวศกวันของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นอย่างไร สอดคล้องและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างไรบ้างโปรดยกตัวอย่างประกอบ
2. ปัญหาและข้อจำกัดในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนให้กับพระนวกะของวัดญาณเวศกวันคืออะไร โปรดให้เหตุผลและยกตัวอย่างประกอบ

ด้านรูปแบบการจัดการศึกษา

1. ในการพูดคุยกับพระนวกะที่เข้ามาบวชเรียนที่วัด พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มักจะเน้นเรื่องใดเป็นพิเศษ โปรดยกตัวอย่างประกอบ

แบบสัมภาษณ์คุณบุบผา คณิตกุล น้องสาวของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

วัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

- เพื่อสอบถามเกี่ยวกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ออกมาในการสอนและการพูดคุยกับคนในครอบครัว
- เพื่อสอบถามข้อสังเกตเกี่ยวกับการใช้ชีวิตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- เพื่อสอบถามแนวคิดในการบริหารดูแลวัดของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ว่าสอดคล้องและส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างไร

คำถาม

ด้านการสนับสนุนส่งเสริม

1. แนวทางการดำรงชีวิตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แสดงถึงความสัมพันธ์อันดีกับธรรมชาติอย่างไร โปรดยกตัวอย่างประกอบ
2. วิถีชีวิตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ตั้งแต่ตอนเด็ก จนกระทั่งเป็นสามเณรและเป็นพระภิกษุในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง
3. แนวทางการหาความรู้และการทำงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นอย่างไร โปรดให้เหตุผล และยกตัวอย่างประกอบ
4. ปัจจัยใดทำให้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สนใจเรื่องการศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืน

ด้านผู้จัดและกระบวนการจัด

1. แนวทางการบริหารจัดการวัดญาณเวศกวัน ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นอย่างไร สอดคล้องและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างไรบ้าง โปรดให้เหตุผลและยกตัวอย่างประกอบ

ด้านรูปแบบการจัดการศึกษา

1. ในการพูดคุยกับสมาชิกครอบครัว พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มักจะเน้นเรื่องใดเป็นพิเศษ โปรดยกตัวอย่างประกอบ

ภาคผนวก ค

บทสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

การสัมภาษณ์พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินศร จินตาปญโญ)

รองเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน

สัมภาษณ์วันที่ 18 พฤศจิกายน 2553 สถานที่สัมภาษณ์ วัดญาณเวศกวัน

ชาคริต	(1) แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ท่านสังเกต และสรุปได้เป็นอย่างไร โปรดให้เหตุผลและยกตัวอย่างประกอบ
ท่านพระครู	<p>ในฐานะที่อาตมาเคยสนองและช่วยงานท่านมาพอสมควร ก็ยาวนาน แต่จากการที่สังเกต ท่านมีแนวความคิดว่ามนุษย์นี้เป็นสัตว์ประเสริฐ และแต่ความประเสริฐนั้นก็ประเสริฐด้วยการฝึก การเรียนรู้ ถ้ามนุษย์ไม่ฝึก ไม่ศึกษา ไม่เรียนรู้ โอกาสที่จะเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะว่าผู้ที่ประเสริฐได้นั้น การฝึก ศึกษา เรียนรู้ เข้าใจเพื่อที่จะให้อยู่ได้ อยู่รอดปลอดภัย โดยเฉพาะการอยู่ในสังคมในโลก ในสิ่งแวดล้อมที่หลากหลายมากมายต่าง ๆ เหล่านี้ คนที่มีการเรียนรู้มากเท่าไร ฝึกศึกษามากเท่าไรก็ยังมีโอกาสที่จะอยู่ได้อย่างดีในสังคม ในโลกปัจจุบัน ท่านก็มักจะพูดจะเน้นย้ำตลอดเวลาว่า มนุษย์นั้นไม่ใช่ประเสริฐด้วยการเป็นสัตว์ประเสริฐเพียงอย่างเดียว แต่ต้องต่อเติมไปด้วยว่า ประเสริฐได้ด้วยการฝึก นี่เป็นข้อคิดที่มีบางครั้งก็มองเห็นว่า ถึงแม้ท่านดำเนินชีวิตเป็นไป ท่านก็ได้รู้ได้เข้าใจหลักคำสอนทางพุทธศาสนา และยังมาเน้นย้ำพูดให้คน ประชาชนทั่วไปได้รู้ได้เข้าใจ และน้อมนำไปฝึกหัดปฏิบัติตนด้วย แม้กระทั่งคำพุทธภาษิตต่าง ๆ ที่ท่านยกมาเป็นต้นว่า อุตตาริ ทมยนุติปญฺชิตตฺตา อันนี้เป็นต้น บัณฑิตย่อมฝึกตน ให้มองถึงเรื่องการฝึกตนว่า คนที่จะเป็นบัณฑิต คนที่มีปัญญา ดำเนินชีวิตด้วยดี อยู่รอดปลอดภัยได้นั้น ต้องมีการฝึกตน ไม่ใช่ว่าได้มาเปล่า ๆ ก็ทำให้เห็นว่าความจริงท่านเจ้าคุณอาจารย์นี่กว่าจะเป็นผู้ที่ได้ประสบความสำเร็จ ดำเนินชีวิตเป็นมาถึงขั้นนี้มันได้ต้องเป็นคนที่มีมุมเท จริงจังต่อการฝึกตนมาก ท่านก็เคยเล่าให้ฟังว่า ชีวิตตั้งแต่ยังเป็นสามเณรน้อย ๆ อายุยังไม่ครบบวช ยังไม่ถึง 20 ท่านก็ยังคงเคยพูดบอกว่า ท่านเพียงพยายามในการสำรวจ ในการตรวจรักษาเรื่องศีลาจารวัตร ทั้งข้อที่เป็นสิกขาบท ของสามเณร 10 ข้อ ท่านบอกว่าก่อนจะนอนก็มาคิดทบทวนใคร่ครวญดูว่าภายในวันนี้มัน ในฐานะที่เป็นสามเณรได้ทำอะไรล่วงเกินผิดพลาด บกพร่องไปจากสิกขาบทเหล่านั้นหรือไม่อย่างไร เป็นการที่ทำให้ได้สำรวจตรวจตรา ฝึกฝนพัฒนาตนให้ดียิ่งขึ้นไป ก็ดูจากการที่ท่านมีท่าทีมุมมองอย่างนี้ก็บ่งบอกได้ชัดเจน</p>

	<p>ว่าท่านเป็นคนที่เรียนรู้ฝึกฝน ปฏิบัติตนด้วยดีเสมอมา โดยการที่มีพระธรรมวินัย มีกรอบ มีสิกขาบทต่าง ๆ เป็นข้อที่ฝึกหัดปฏิบัติตน ไม่ใช่เรามองเรื่องสิกขาบท หรือศีลของพระ หรือสามเณรนั้นเป็นเรื่องที่มากีดกัน ทำให้มนุษย์หรือคนๆ หนึ่งหมดอิสรภาพไปแต่ท่านมองได้แง่ที่ว่า เป็นข้อดีที่จะได้นำมาฝึกหัดปฏิบัติตนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ และเป็นพระภิกษุหรือสามเณรที่เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของผู้คนในสังคม และท่านเองนั้นก็จะได้ไม่มีข้อบกพร่องย่อหย่อนใด ๆ ในการดำเนินชีวิตเป็นบรรพชิต ในฐานะที่เป็นสามเณรหรือเป็นพระก็ตามที นี่ก็เป็นข้อที่เคยได้สังเกต ได้เรียนรู้ ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังจากท่านโดยตรง ก็เลยมองว่าความจริงท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นผู้ที่ได้ฝึกตนจริงๆ แม้กระทั่งบทพุทธภาษิต บางครั้งท่านเน้นย้ำเรื่องเกี่ยวกับการที่แนะนำประชาชนผู้คนว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ หรือว่า ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งของตน และท่านก็บอกว่าพูดแค่นี้ก็ยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ต้องมีต่อไปอีกว่า โกหิ นาโถปโรสียา อตฺตนา หิ สุตฺตเตน นาถํ ลภติ ทูลลภํ ตนแหละเป็นที่พึ่งของตน คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ ผู้มีตนอันฝึกดีแล้วนั้นแหละ คือได้ที่พึ่งที่หาได้โดยยาก จากพุทธพจน์นี้ท่านก็มาเน้นมาย้ำ มาพูดบ่อยครั้ง ทำให้เห็นว่า ความจริงแล้วมนุษย์เราแต่ละคนไม่ใช่ว่า ตนแหละเป็นที่พึ่งของตนเท่านั้น แต่เราไปมองว่า บางทีคนอื่นสมควรที่เราจะเข้าไปช่วยเหลือเกื้อกูล อนุเคราะห์หรือว่ามีกรุณาต่อเขา นั้น บางทีเราจะไปพูดว่าตนแหละเป็นที่พึ่งของตน คุณก็พึ่งตนเองของคุณไปซิ แบบนี้ก็ไม่ใช่ ไม่ได้ ตนแหละเป็นที่พึ่งของตน แล้วก็มองในแง่ของเรา เออ ตัวเราเนี่ย เราจะต้องพึ่งตนเอง เราไม่คิดหวังไปพึ่งคนอื่น คนที่ได้ฝึกตนเองได้ดีแล้วนั้นแหละ เป็นที่พึ่งที่หาได้โดยยาก เหมือนได้ออกฝึกปฏิบัติตนไป เป็นคนที่สมบูรณ์แบบทุกอย่างพร้อมพร้อมด้วยแล้ว เป็นคนที่อาศัยตนเองที่ดีพร้อม เป็นการที่ได้พึ่งตนเองเป็นสำคัญ เป็นดีเยี่ยมเลยทีเดียว นี่ก็เป็นเรื่องของวิถีปฏิบัติการใช้ชีวิตแนวพุทธ ท่านถือปฏิบัติมา เป็นการเรียนรู้ ฝึกฝนปฏิบัติตน เป็นคนที่เจริญรุ่งเรือง ยั่งยืน มั่นคง ท่านมีทัศนะมุมมองแบบนี้</p>
<p>ชาคริต</p>	<p>ข้อ 2 ในงานเขียนและการบรรยายต่าง ๆ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่เกี่ยวกับการศึกษาและการพัฒนา ท่านมักให้ความสำคัญกับเรื่องใดเป็นพิเศษ โปรดยกตัวอย่างประกอบ</p>
<p>ท่านพระครู</p>	<p>งานเขียนหรือการบรรยายต่าง ๆ ของท่านเจ้าคุณอาจารย์ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาและการพัฒนา โดยเฉพาะก็คือ ท่านจะเน้นย้ำบ่อยครั้งก็คือ เรื่องไตรสิกขา นี่เป็นต้น เรื่องไตรสิกขา ท่านก็จะเน้นย้ำบ่อยครั้ง และมองว่ามนุษย์เรา</p>

จะดีเลิศประเสริฐสูงอย่างไรก็ต้องดำเนินให้เป็นไป ด้วยการฝึกหัดพัฒนาตน โดยเฉพาะหลักไตรสิกขานี้เป็นแนวทางในการฝึกหัดพัฒนาตนตั้งแต่พฤติกรรม จิตใจและปัญญา องค์ประกอบทั้ง 3 ประการนี้นั้นเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสมบูรณ์ เรียกว่าเป็นบูรณาการเลยว่า มนุษย์เรานั้นถ้าล้าพังการฝึกพฤติกรรมทางกายวาทา บางทีก็ไม่ยั่งยืนเหมือนกัน และบางทีมีแค่นี้ บางครั้งก็ฝืนใจไม่เกิดผลดี แต่ถ้าคนที่มีจิตใจที่เห็นคุณค่า และมีจิตใจสุขสงบด้วยดีและมีปัญญาที่รู้ เข้าใจข้อฝึกหัด ปฏิบัติต่าง ๆ แม้กระทั่งเรื่องศีลเรื่องอะไรต่างๆ ถ้าเรามองเรื่องศีล สิกขาบทเป็นเรื่องที่รู้เข้าใจด้วยปัญญา บางครั้งจากปัญญานั้นเองเป็นตัวที่ทำให้ฝึกหัดปฏิบัติ ตาม ฝึกสิกขาบทนั้นด้วยท่าทีที่รู้สึกว่าเป็นประโยชน์และมีสุขด้วย พร้อมที่จะฝึกตามสิกขาบทเหล่านั้นด้วยดี แต่ถ้าคนไม่มีปัญญาไม่รู้ไม่เข้าใจบางที บางครั้งก็ทำให้เห็นว่าเป็นสิ่งต่าง ๆ หรือข้อที่เป็นศีลต่าง ๆ เป็นเรื่องที่ฝืนใจ ทุกข์ใจ ไม่สบายใจ ก็เลยอึดอัดคับข้องใจ ทำให้ไม่เกิดผลดีด้วย แต่พอมีปัญญารู้เข้ามา รู้ เข้าใจทำให้ทั้งปัญญารู้และเข้าใจมาตอบสนองเรื่อง การฝึกทั้งพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ก็สอดคล้องกับการที่รู้เข้าใจนั้น และจิตใจก็มีความสุขสงบด้วย อันนี้เป็น เรื่องที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ท่านมองเห็นความจริง เราจะมองเรื่องไตรสิกขาใด ๆ แต่ละข้อไปก็ไม่ครบถ้วนไม่ถูกต้อง มองหลักสิกขานี้เป็นบูรณาการที่จะเชื่อมโยงต่อกันและมีผลมีอิทธิพลต่อกัน คนเราจะปฏิบัติศีลได้ดีก็ต้องปัญญาเข้าใจถึงคุณค่า ของศีล พอมองจิตใจที่สุขสงบด้วยดี จิตใจพร้อมก็เกื้อกูลต่อการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ นั้นได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นท่านเจ้าคุณอาจารย์จึงบอกว่าเนี่ย คนเรานั้นต้องฝึก กัน แม้กระทั่งเด็ก ๆ ก็ตามที่ เด็ก ๆ ก็เริ่มแต่การกินอยู่ ดู ฟังเป็นเป็นที่เห็นกัน ชัดเจน เห็นกันง่าย ๆ ซึ่งเราจะต้องให้เด็กได้ฝึกหัดปฏิบัติตั้งแต่อยู่ในครอบครัวที่ คุณพ่อคุณแม่ดูแล เลี้ยงดูแล้ว ถ้าคุณพ่อคุณแม่มีพรหมวิหารธรรมที่ดี คุณพ่อคุณแม่ต้องฝึกลูกให้เป็นคนที่พึ่งตนเองได้ โดยที่ว่า อยู่ที่บ้านลูกมีกำลังความรู้ความ เข้าใจก็ไม่ปล่อยให้ลูกนั้นอยู่เฉย ๆ และรอคอยให้ผู้อื่นบริการช่วยให้หมดทุกอย่าง ต้องเรียนรู้ว่า ทำอย่างไรลูกมีวัยแค่นี้ควรจะทำอะไรได้แค่ไหนอย่างไร ต้องมีการฝึกกันไปตั้งแต่เล็ก ๆ ทำให้คนคนนั้นเติบโตขึ้นมา ก็จะมีความพร้อมทุกอย่าง ในการจะพึ่งตนเองได้ แต่ถ้าคุณพ่อคุณแม่รักลูก และก็ห่วงหวั่นลูก กลัวลูกจะเหน็ด จะเหนื่อยจะทุกข์จะยากต่าง ๆ พ่อแม่ช่วยทำให้หมด เกิดว่าพ่อแม่มีอะไรเป็นไป ก่อนที่ลูกจะเติบโตใหญ่มา พร้อมที่จะช่วยเหลือตัวเองได้ เกิดพ่อแม่มีอะไรไปแล้วลูก จะอยู่ได้อย่างไร ในเมื่อพ่อแม่ไม่อยู่จะช่วยทำให้ได้แล้ว ลูก ๆ คงจะมีความทุกข์

	<p>และติดขัดอึดอัดไปหมดเลย นี่ก็ทำให้เห็นว่า ความจริงหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ท่านมองท่านคิด แม้กระทั่งเรื่องหลักพรหมวิหารธรรมทั้ง 4 ประการ ท่านก็บอกว่า อย่างคนไทยเรานั้นมีความโน้มเอียงที่จะเน้นความเมตตา ความรัก ความหวังดี ปราบปรามดี มีจิตใจที่รักและก็ พอถูก ป่วย ไข้ไม่สบาย ก็มีความกรุณาสงสาร ปลอดภัยความทุกข์ไปให้ จะหนักทั้ง 2 ข้อนี้ เมตตา กรุณา มุทิตาค่อนข้างจะน้อยนิดหนึ่ง มุทิตาก็เค้าได้ดีจะสนับสนุนให้กำลังใจ แต่ก็มีบ้าง แต่อุเบกขา คนไทยค่อนข้างจะมีน้อยและไม่ค่อยจะวางอุเบกขาได้เท่าไรนัก ค่อนข้างจะโอ้อวด และทำให้ลูกนั้นไม่เติบโต ไม่พร้อม เป็นคนที่ไม่ฝึกตนตามให้เหมาะกับวัยและอายุ เพศของเขาที่ควรจะฝึกตนได้ พ่อแม่ก็ต้องเป็นคนที่มีอุเบกขามากขึ้นในการที่จะเปิดโอกาสให้ลูกได้เรียนรู้และฝึกฝนพัฒนาตนขึ้นมา ตั้งแต่เยาว์วัย จะได้เติบโตใหญ่ขึ้นมาเป็นคนพร้อมจะไปอยู่ในสังคมถึงแม้พ่อแม่จะไม่อยู่ เขาก็สามารถจะอยู่ได้อย่างมีความสุขที่จะพึ่งตนเองได้ นี่ก็คือทำที่ที่ท่านนำเสนอ แม้กระทั่งหลักธรรมต่าง ๆ หลักไตรสิกขาก็ตามที่ หลักพรหมวิหารก็ตามที่ท่านจะมองเห็นและเชื่อมโยงให้เห็นเป็นระบบ อย่างพรหม 4 ประการ ท่านบอกเป็นคุณธรรมในจิตใจ แต่สิ่งที่จะแสดงออกมาปรากฏให้เห็นก็คือ มาทางสังคหวัตถุ 4 เป็นต้น ด้วยการที่พ่อแม่มีเมตตาความรักในจิตใจ พ่อแม่ก็เผื่อแผ่แบ่งปันด้วยความทาน การให้การสนับสนุนในสิ่งของต่าง ๆ ด้วยมีความรักความผูกพันในใจ ความรักความเป็น มิตรไมตรี พ่อมมีใคร หรือลูกมีความทุกข์ความเดือดร้อนใจที่ไม่ได้รับการสงเคราะห์ช่วยเหลือพ่อแม่ก็มีความกรุณา มีปิยวาจา คือการพูดคุย ด้วยการวาจาที่อ่อนหวาน วาจาที่ประสานประโยชน์ วาจาที่ให้กำลังใจได้มีอะไรดีขึ้นมา ด้วยการใช้วาจาพูดคุย ให้เกิดประโยชน์ และอากัปกริยา คือบำเพ็ญประโยชน์กับเขา สมนานตตตา ทำตนให้เสมอสมานอะไรต่างๆ นี่คือภาคปฏิบัติการ คือ สังคหวัตถุ 4 คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมนานตตตานั่น ก็จะทำให้การปฏิบัติของคนเราในสังคมพุทธเป็นไปด้วยความที่กลมกลืน และเป็นวิถีชีวิตที่มั่นคงเกิดความงดงามเกิดการพัฒนาไปพร้อม ๆ กันได้ด้วย</p>
ชาคริต	แนวทางการดำเนินชีวิตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แสดงถึงความสัมพันธ์กันกับธรรมชาติอย่างไร ยกตัวอย่างประกอบ
ท่านพระครู	ท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นพระภิกษุในพุทธศาสนาที่ท่านได้เพียรพยายามในการที่จะดำรงชีวิตแบบสมณะเป็นพระจริง ๆ โดยที่ว่า ท่านจะอยู่กฎที่อยู่ที่อาศัยไม่ใหญ่โตโอ้อ่างจนเกินไป และเคยมีบางครั้งที่ญาติโยมก็คิดดี หวังดี ปราบปรามดี

	<p>โดยที่ท่านเป็นโรค ภูมิแพ้ด้วยก็เลยติดตั้งเครื่องแอร์ที่ภูมิต่างเพื่อที่จะให้ท่านได้มีอากาศที่ปรับด้วยเครื่องปรับอากาศอย่างนั้น โยมก็ติดตั้งทุกอย่างให้เสร็จเรียบร้อยปรากฏว่าท่านเจ้าคุณอาจารย์ไม่เปิดเลย นานจนกระทั่งว่าท่านไม่ได้ใช้จริง ๆ ก็บอกให้ไปปลดเครื่องปรับอากาศนั้นออกไป ท่านก็บอกว่าไม่ได้ใช้ อยู่กับธรรมชาตินี้แหละดี ท่านพยายามที่จะอยู่กับธรรมชาติ ไม่พึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป ท่านก็จะพยายามที่จะหาอากาศที่โปร่งโล่ง อากาศที่สับปายะ เกือบฤดูด้วยดี นี่ก็คือการไม่ต้องอาศัยพึ่งพาวัตถุ การดำเนินชีวิตของท่านเจ้าคุณอาจารย์สมัยก่อนนี่ก็มีการออกไป บรรยายแสดงธรรมที่อื่น ๆ มากมาย ในการบรรยายธรรมนั้น ๆ ก็จะมีเทปบันทึกเสียงก็ใส่ถ่านดับเบิลเอ และพอไฟอ่อน ท่านก็จะเอาถ่านที่เลิกใช้จากเทปนั้นมาใส่ไฟฉาย และไฟฉายที่ท่านใช้ไฟฉายที่ท่านประกอบขึ้นมาเอง โดยท่านก็ต่อเป็นอนุกรม หรืออะไรก็ตามคือมีถ่านหลายก้อนรวมกัน โดยที่ว่าเอาถ่านที่ใช้กับเครื่องเทปไปได้แล้วมาใช้กับไฟฉายนั้น และก็ ทำให้ยืดอายุของการใช้สิ่งของเหล่านี้ออกไปอีก แทนที่จะมาทิ้งๆ ขว้าง โดยที่ว่าไม่ใส่ใจ ไม่สนใจต่าง ๆ ท่านจะมีเครื่องวัดไฟว่า ถ่านไฟก้อนนี้มีไฟแค่ไหนอย่างไร สมควรจะใช้ต่อหรือไม่ จะใช้ต่อจนกระทั่งไฟนั้นหมดถึงจะทิ้งทำลายออกไป ทำให้เห็นว่า ความจริง วิธีการดำเนินชีวิตของท่านเจ้าคุณอาจารย์นั้น เป็นแบบ เป็นตัวอย่างที่ดี และทำให้พึ่งพากับวัตถุหรือสิ่งแวดล้อม ท่านตระหนักถึงคุณค่าและการใช้อย่างประหยัดและไม่พึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป และใช้เต็มตามศักยภาพและสิ่งของที่มีอยู่นั้น ก็เป็นชีวิตของพระ และผู้ที่อยู่ด้วยปัญญา ได้รู้เข้าใจและดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความกลมกลืนกับธรรมชาติ เห็นคุณค่าและสิ่งแวดล้อมว่าจะทำอย่างไรที่จะไปให้ไปเพิ่ม มลภาวะให้กับสิ่งแวดล้อมโดยที่ไม่จำเป็น นี่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เห็นการดำเนินชีวิต ของท่านที่เป็นมา</p>
ชาคริต	ก็คือ ไม่ใช่เครื่องใช้ไฟฟ้าที่ไม่จำเป็น เท่าที่จำเป็นในภูมิต่างก็มีแค่คอมพิวเตอร์ เครื่องพิมพ์แล้วก็พัดลมแค่นี้ ตู้เย็น เครื่องปรับอากาศก็ไม่มี ไฟฉาย แบตเตอรี่ก็ใช้จนหมด จริงๆ แล้วค่อยทิ้ง
ท่านพระครู	บางครั้งถ้าเราสามารถจะถ่ายภาพไฟฉายของท่านที่ท่านประดิษฐ์ขึ้นมาเอง ด้วยการที่ว่าเอาถ่านเก่าหลายๆ ก้อนมารวมกัน จะได้เห็นเป็นแบบเป็นตัวอย่างที่ดี
ชาคริต	อย่างจิวรละครับ ผมเคยอ่านหนังสือประวัติท่านพุทธทาส ท่านจะใส่จิวรจนกระทั่งขาด จนปะไม่ไหวแล้วจึงจะเปลี่ยนผืน แล้วท่านเจ้าคุณอาจารย์ใช้จิวรผืนนิ่งนานแค่ไหนครับ

ท่านพระครู	นานเป็นปีละ อย่างน้อยที่สุดก็ปีหนึ่ง ในแต่ละปีในช่วงสงกรานต์ โยมก็จะนิมนต์และขอโอกาสสงฆ์ท่านและถวายจิวรชุดใหม่ ท่านก็จะฉลองศรัทธาโยม ถ้าไม่เปลี่ยนช่วงสงกรานต์ จะเปลี่ยนก็คือช่วงออกพรรษาและรับกฐิน เป็นต้น ถ้าเกิดท่านเป็นองค์ครองกฐินก็จะเปลี่ยนจิวรชุดใหม่ครั้งหนึ่ง ใช้ไปจนกระทั่งว่าจิวรขาดหรือสีซีดมากเกินไป ก็เปลี่ยน แต่ก็ไม่ได้ใช้หลายผืน ใช้แค่ชุดเดียว ไตรเดียว ใช้เรื่อยมา
ชาคริต	แม้จะมีคนถวายจิวรเยอะแยะ ท่านก็ใช้จริง ๆ ชุดเดียวเหวอครับ
ท่านพระครู	ท่านใช้จริง ๆ ชุดเดียว ที่เหลือท่านก็จะเก็บเข้าส่วนรวม เป็นที่เก็บของสงฆ์ ของส่วนกลาง เป็นต้น พอเก็บเข้าส่วนกลางแล้ว ใครจิวรเก่าคร่ำคร่า ต้องการจะเปลี่ยน จะใช้ก็บอกแจ้งรับนำไปเปลี่ยนได้
ชาคริต	แล้วเครื่องใช้อื่น ๆ อย่างบาตรนี่เป็นหลักไม่พังอยู่แล้ว ปากกา ดินสอละครับ
ท่านพระครู	ท่านจะใช้ปากกาที่ถูกราคาไม่แพง มักใช้ปากกาถูกลีน หรือส่วนใหญ่ท่านมักจะใช้ดินสอ ปากกาที่ราคาแพง ๆ อย่าง มองบลิง เซฟเฟอร์ ปากเกอร์ ก็มีคนถวายมาเหมือนกัน ท่านก็จะให้คนที่เหมาะสมต่อไป โดยท่านไม่ได้เก็บไว้ใช้เอง พอได้มาแทนที่คิดจะใช้เองก็มองว่าใครเหมาะก็จะให้ไปใช้ ไม่ได้เก็บไว้ใช้เอง
ชาคริต	ของใช้อื่นก็มีแว่นตา แต่แว่นตาก็อยู่ได้นานถ้าไม่ทำตก ไม่ทำแตก และรองเท้าละครับ
ท่านพระครู	รองเท้าท่านก็ใช้คู่เดียว ใช้จนจนกระทั่งขาด ใช้จนใช้ไม่ได้แล้วจึงจะเปลี่ยน
ชาคริต	แนวทางการศึกษาหาความรู้และการทำงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นอย่างไร โปรดยกตัวอย่างประกอบ ผมสนใจว่าท่านได้ช่วยงานตอนที่หลวงพ่เขียนหนังสือพุทธธรรมด้วย คิดว่าท่านพระครูจะได้สังเกตอะไรหลายอย่างตอนนั้น
ท่านพระครู	ท่านเจ้าคุณอาจารย์ท่านเป็นผู้ที่ใฝ่แสวงหาปัญญา ความรู้ ความชัดเจนจริง ๆ บางครั้ง เวลาเราสนองงานท่าน เวลานำเสนออะไรต่าง ๆ ให้กับท่านเจ้าคุณอาจารย์ ผู้ที่นำเสนอเองต้องคอยสำรวจตรวจตรา หาข้อมูลให้ครบถ้วนรอบด้าน ทุกแง่ทุกมุมเหมือนกัน เกิดว่าเราประมาท ไม่คิดมองไม่ถามหรือไม่ได้ข้อมูลชัดเจนเวลาไปนำเสนอท่าน ท่านจะซักเลย ซักเรื่องนั้นเรื่องนี้บางทีเราก็จน ตอบไม่ได้ ตอบไม่ได้ทำให้บางที บางครั้งท่านจะทำงานต่อ ท่านไม่ชัดเจนไม่รู้ไม่เข้าใจก็ไม่รู้จะทำอย่างไร จะต้องหาข้อมูลให้ชัดเจน เรื่องความชัดเจน รู้ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ทะลุปรุโปร่ง ท่านเป็นผู้ที่เท่าที่และคุณสมบัติ อย่างนี้มายาวนาน บางทีบางครั้งทำให้ผู้ที่สนองงานบางทีก็รู้สึก ว่าทำไมท่านต้องจู้จี้ ซักใช้เหลือเกิน บางทีเราก็ไม่

	<p>สามารถจะตอบให้ท่านได้ครบถ้วน ก็รู้สึกที่ไม่สบายใจ ว่าเรา เออ ว่าทำไมเราบอกพร้อมย่อย่อไป ก็จะไม่บ่อยครั้งที่เดียวที่ท่าน ท่านก็เคยสอนเคยแนะนำ เหมือนกันว่าจะอะไรก็ต้องให้ชัดเจน ต้องรู้เข้าใจอย่างถ่องแท้ ทะลุปรุโปร่งไป ไม่ใช่สักแต่ว่าคลุม ๆ เครือ ๆ แล้วงานก็จะออกมาได้ไม่ดีอย่างนี้เป็นต้น ท่านทำให้เห็นเป็นแบบเป็นอย่างด้วยดี แม้กระทั่งการที่ท่านรับหรือจะบรรยายธรรมที่ไหนอย่างไร ท่านจะศึกษาค้นคว้าหาข้อมูล แม้กระทั่งการบรรยายธรรมในศาสตร์ต่าง ๆ ท่านก็ต้องไปศึกษาติดตามดูว่าศาสตร์แขนงนั้น ด้านนั้นเขาไปถึงไหน แคว้นไหน อย่างไร ไปติดตามที่ไหน และพุทธศาสนามีทางออกให้ศาสตร์นั้นหรือไม่ อย่างไร มีอะไรมาเชื่อมต่อทางพุทธศาสนา ท่านก็สามารถที่จะมองให้เห็น ครอบคลุม ครบถ้วน สมบูรณ์ เป็นคุณลักษณะของคนทำงานด้วยปัญญา รู้ เข้าใจ และมีท่าทีที่แสวงหาปัญญาตลอดเวลา นี่คือนิเวศน์ชีวิตที่เป็นอยู่ได้ด้วยปัญญา จึงมีพุทธพจน์ออกมาบทหนึ่งว่า ปัญญาชีวิต ชีวิตมาหา เสกฐ์ นักปราชญ์กล่าวว่า ชีวิตที่เป็นอยู่ได้ด้วยปัญญา เป็นชีวิตที่ประเสริฐสุด แต่ถ้าเกิดไม่มีการเป็นอยู่ได้ด้วยปัญญาอย่างนี้ มนุษย์เรามากจะมีชีวิตที่เป็นอยู่ได้ด้วยท่าทีแห่งความรู้สึก มีความรู้สึกอย่างไรก็มีปฏิกิริยาแสดงออกมาตามความรู้สึกนั้น ก็ทำให้เกิดความผิดพลาดบกพร่องเสียหาย แล้วทุกข์ก็ตามมา แต่ถ้ามีปัญญาเข้ามาใคร่ครวญพิจารณาก่อนที่จะทำการตัดสินใจทำอะไรมีความชัดเจนในเรื่องนั้นอย่างครบถ้วนทุกแง่ทุกมุมแล้วเราก็ทำสิ่งนั้นออกมาได้ดี</p>
<p>ชาคริต</p>	<p>ปกติ ท่านเจ้าคุณอาจารย์จะหาความรู้ด้วยวิธีไหน สมัยก่อนไม่มีอินเทอร์เน็ตก็ต้องไปเข้าห้องสมุดอย่างนั้นหรือครับ</p>
<p>ท่านพระครู</p>	<p>มีญาติโยมที่อยู่ทางอเมริกามีหลายท่าน เวลาที่มีหนังสือที่เป็นที่น่าสนใจ หนังสือที่ขายดี ติดอันดับต่าง ๆ ก็สั่งซื้อและนำส่งมาถวายท่านบ้าง และก็มี encyclopedia และมีแผ่นดีวีดี ซีดี ต่าง ๆ เกี่ยวกับ encyclopedia ชุดต่าง ๆ จะมีโยมจากอเมริกาคอยส่งมาถวายท่านเป็นระยะ ๆ encyclopedia เป็นฐานข้อมูลให้ท่านเป็นอย่างดี เวลาท่านเปิดอ่านและเข้าใจกรอบแนวคิดและโครงสร้าง เห็นภาพ ผังมโนทัศน์เรื่องนั้น ๆ ชัดเจนขึ้นมาและทำให้การทำงานก็ขยายกว้างไกลออกไปจากฐานที่ชัดเจนนั้น และก็มีช่องทางในการศึกษาหาข้อมูลค่อนข้างจะกว้างไกลพอสมควร ท่านจะทำงานไปด้วย และบางทีก็ฟัง VOA BBC วิเคราะห์ข่าวต่าง ๆ ทั้งฝึกภาษาอังกฤษได้ด้วย ทั้งติดตามข่าวความเป็นไปของสังคม ของโลกได้เป็นอย่างดี บางครั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเราเข้าไปกราบเรียนให้ท่านทราบ ท่านบอกได้ฟังแล้วจากวิทยุ</p>

	คือท่านไม่มีทีวี แต่ท่านก็ฟังจากวิทยุที่ท่านเปิด บางทีก็เปิดวิทยุฟังข่าวความเป็นไปของโลกและของประเทศของชาติ
ชาคริต	เท่าที่ผมจำได้ ท่านเจ้าคุณอาจารย์ไม่ได้ดูทีวี
ท่านพระครู	ท่านไม่ได้ดูทีวีเลย เคยมีผู้เตรียมการที่จะซื้อถวายท่าน ท่านก็ไม่เอา มีคนเคยยกขึ้นไปให้ท่าน ท่านก็ไม่เปิด ไม่ใช่ ไม่ดู ท่านไม่มีเวลาดู ท่านทำงานด้านอื่น เช่น การค้นคว้า การศึกษา การเขียน ทำงานของท่านตามระบบที่ท่านทำมา ก็ทำงานไปด้วยฟังวิทยุไปด้วย อย่างนี้เป็นต้น บางครั้งรายการ VOA BBC ทีวีเคราะห์ข่าวหรือว่ารายการสำคัญ ท่านจะกดอัดบันทึกไว้ พอบันทึกเสียงไว้แล้วพอมีเวลาท่านก็จะเปิดฟังการบันทึก การวิเคราะห์ข่าวนั้น ๆ ทำให้เห็นว่าความจริงการแสวงหาความรู้ต่าง ๆ ของท่านเจ้าคุณอาจารย์ของท่านนี้ทำให้ตามทันโลก มีอะไรท่านก็สามารถที่แชร์เรื่องความรู้ความเข้าใจในส่วนนี้ออกมาได้เป็นอย่างดี
ชาคริต	สมัยนี้มีอินเทอร์เน็ต ท่านเจ้าคุณอาจารย์ใช้อินเทอร์เน็ตหาความรู้บ้างไหมครับ
ท่านพระครู	จะมีน้อยมากเท่าที่ฟังดู ท่านไม่ค่อยได้ใช้เท่าไร แม้กระทั่งมีสถาบันการศึกษา มีใครก็พยายามที่จะให้ท่านเข้าใช้อินเทอร์เน็ต เครือข่าย เว็บไซต์ต่าง ๆ พยายามให้ท่านเข้าไปใช้ ท่านก็ไม่ค่อยได้เข้าไปใช้ นาน ๆ ถ้ามีติดขัดจริง ๆ ท่านคงจะเปิดใช้เหมือนกันแต่ว่านาน ๆ
ชาคริต	การที่ท่านไม่ดูทีวี และไม่ใช้อินเทอร์เน็ตนี้เป็นเพราะว่าความเคยชินและความถนัดหรือว่าสองแหล่งนี้เป็นแหล่งที่มีประสิทธิภาพน้อยกว่าการฟังวิทยุและการค้นจากหนังสือหรือเปล่า
ท่านพระครู	ก็เป็นคำถามที่ดีมาก อาตมาก็ไม่ได้ถามท่านเจ้าคุณอาจารย์โดยตรง แต่ก็ดูตามจากวิธีของท่านแล้ว ท่านก็คุ้นชินกับระบบที่ท่านทำมาก็จากวิทยุ หรือจากหนังสือพิมพ์ก็นาน ๆ จริง ๆ จะได้อ่าน เมื่อก่อนท่านยังแข็งแรง อาตมาก็จะหยิบหนังสือพิมพ์ไปอ่านให้ท่านฟัง แต่ปัจจุบันก็ไม่ได้อ่าน เพราะท่านจะฟังแต่วิทยุ คงจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการที่ท่านถนัด เป็นการไม่เสียเวลากับเรื่องเหล่านั้น และไม่ฟังพาเทคโนโลยีมากจนเกินไป และทำให้ท่านมีแนว มีวิถีชีวิต ที่ทำอยู่ก็ทำไม่ได้ไม่ทัน ไม่มีเวลาไปทำเรื่องอื่นที่มันต้องหมดเวลากับเรื่องเหล่านั้นไป
ชาคริต	อาจจะเป็นไปได้ว่าวิทยุนี้ฟังแล้วทำอย่างอื่นไปด้วยได้ ดูทีวีหรือใช้อินเทอร์เน็ต จะทำอย่างอื่นไปด้วยไม่ได้ ทำให้เสียเวลาดูมาก
ท่านพระครู	อย่างการค้นต่าง ๆ นั้นก็ค้นจาก encyclopedia บ้างที่ทำมาเป็นแผ่น และค้นจากแหล่งข้อมูลหนังสือบ้าง บางเรื่องก็เคยที่การออกเสียงคำศัพท์บางคำเป็นคำของ

	ชาติอื่น ของประเทศอื่นต่าง ๆ ท่านก็ใช้วิธีการโทรถามสถานทูตต่าง ๆ ที่จะให้คำ อาจจะพูดคำคำนั้นออกมาว่าคำนั้นเวลาพูดสะกดนั้นออกมาอย่างไร ท่านก็ แสวงหาข้อมูลด้วยวิธีการนี้ด้วยเหมือนกัน ในการที่ใช้โทรศัพท์ในการโทรถาม แหล่งข้อมูลจากคนหรือชาตินั้น เผ่าพันธุ์นั้นที่จะออกเสียงคำคำนี้ได้ถูกต้องอย่างไร ก็เคยมี
ชาคริต	เป็นคำภาษาอังกฤษที่ภาษาไทยยืมมาใช้แล้วท่านอยากรู้ว่าจริง ๆ เขาพูดกัน อย่างไร ก็จะใช้โทรถาม
ท่านพระครู	ใช่
ชาคริต	ท่านพระครูคิดว่าปัจจัยใดที่ทำให้พระคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สนใจเรื่อง การศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืน
ท่านพระครู	ส่วนนั้นก็คือวิถีชีวิตที่ท่านเป็นมาในวิถีชีวิตของความเป็นนักบวชเป็นบรรพชิต เป็น พระสงฆ์จะต้องเป็นคนที่เป็นผู้ให้ความรู้เป็นคนที่ให้สติปัญญาเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ เผยแพร่คำสอนของพระพุทธเจ้า พอมีภาระ มีหน้าที่อย่างนี้ ท่านก็ต้องศึกษา ค้นคว้า ติดตามคำสอนของพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ อย่างชัดเจน มั่นใจแล้ว และ ท่านก็มองเห็นประโยชน์สุขของประชาชนมวลมนุษยชาติที่จะต้องพัฒนาก้าวหน้า ไป ท่านมองว่าในฐานะที่เป็นส่วนร่วมในโลกในสังคม จะทำให้เกิดผลดี ให้เกิดเป็น ประโยชน์เกื้อกูลต่อกัน ดังนั้นก็มีหน้าที่ที่จะต้องทำในส่วนนี้ให้ชัดเจน รู้ เข้าใจ และ เป็นประโยชน์เกื้อกูล จริงจัง บางครั้งท่านก็มองว่าคนไทยควรจะได้อะไรจากพุทธ ศาสนา บางครั้งมองว่าประเทศไทยนับถือพุทธศาสนา ประเทศไทยได้รับผลดีอะไร จากพุทธศาสนา พุทธศาสนามีอะไรดีที่จะให้กับสังคมไทยหรือคนไทย มองเรื่อง ภารกิจหน้าที่อย่างนี้ก็เลยเป็นการกระตุ้นเตือนให้ท่านต้องศึกษา เรียนรู้ เข้าใจและ นำเอาสิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในพุทธศาสนามาเผยแพร่ มาสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับ ประชาชน สังคม บางครั้งท่านนำเสนอออกมาแล้วท่านก็พยายามนำเสนอในทางที่ ไม่เป็นโทษ พิษภัย และไม่เป็นปัญหา นำแต่แง่ดีไม่ม่งมาย ซึ่งการนำเอามานั้นเป็น เรื่องที่ประกอบด้วยปัญญาจริง ๆ ไม่ใช่แค่หลอกลวงหรือม่งมายให้หลงเชื่อไป แต่ ท่านทำด้วยการทำให้เกิดเป็นปัญญา เสริม เต็มให้เกิดความเต็มสมบูรณ์ขึ้นมา นี้ เป็นเหตุปัจจัยอย่างหนึ่ง ในฐานะที่เป็นพระ เป็นบรรพชิต เป็นนักบวชนี้มีหน้าที่ที่ จะต้องอยู่เพื่อเกื้อกูลประกาศหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า บางที่บางครั้งก็ ด้วยวิธีของพระพุทธเจ้าในพระพุทธานุภาพก็อยู่ด้วยความกลมกลืนกับธรรมชาติ กับการพัฒนาการศึกษาเป็นสิ่งที่เป็นอย่างเดียวกัน พอทำจุดนี้แล้วมันก็เป็นเรื่อง

	ต้องทำ มันโยงกันไปเป็นระบบเลย เมื่อฐานที่เป็นเรื่องพุทธศาสนานี้เองที่ออกมาเป็นลักษณะที่ท่านทำอยู่ปัจจุบัน
ชาคริต	สุดท้ายจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับ ในฐานะที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน อยากรทราบแนวทางการบริหารจัดการวัดญาณเวศกวันของท่านเจ้าคุณอาจารย์สอดคล้องและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระสงฆ์และประชาชนอย่างไรบ้าง
ท่านพระครู	ในส่วนนี้ ถึงแม้ท่านเป็นเจ้าอาวาสและท่านก็ไม่ได้ออกมาพบปะกับประชาชน ผู้คนบ่อยครั้งนัก แต่ท่านก็ใช้โอกาส บางครั้งตอนเย็น ๆ ก็เดินไปรอบวัด เหมือนว่าเดินออกกำลังกายด้วย ส่วนหนึ่งก็เดินไปดูสิ่งต่าง ๆ และคอยสดับรับฟัง ข้อมูลจากบุคคลต่าง ๆ เพื่อจะรู้ว่า การบริหารจัดการวัดเป็นอย่างไร และมีอะไรบกพร่องย่อหย่อน มีอะไรที่ ควรเสริมเติมเต็มให้ดียิ่งขึ้นไป คอยสดับรับฟังข่าวคราว ความ เป็นไป และบางครั้งก็จะมีการประชุมพระที่เป็นพระระดับผู้บริหารหรือพระเก่า ขึ้นไปพูดคุย ใครมีปัญหา ใครมีเรื่องอะไรก็มารายงานมาพูดคุยในที่ประชุม นั้น และช่วยกันหาทางแก้ไข ถ้ามีปัญหาที่ดูจะไม่ดีก็ช่วยกันแก้ไขผ่านพ้นลุล่วงไปได้ด้วยดี อันไหนเป็นกิจการงานที่ต้องทำเสริมต่ออย่างไร ใครมีความรับผิดชอบก็มานั่งมา ย้ำ มาบอก มาทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน ในที่สุดเหมือนแต่ละองค์ก็มารายงาน งานของแต่ละท่านได้ทำไปนั้นว่า ได้ทำอะไรบ้างในแต่ละวันแต่ละสัปดาห์ แต่ละ เดือน เป็นต้น เป็นการทำงานกันเป็นทีมเป็นกลุ่ม มอบหมายงานเป็นแต่ละฝ่ายแต่ละด้านไป เหล่านี้เป็นต้น เป็นงานที่ทำให้ตระหนักถึงผู้คนประชาชนที่เข้ามา และทางวัดจะจัดสภาพเป็นอย่างไร ที่จะเป็นอาราม เป็นสถานที่ร่มรื่นเย็นสบาย ผู้คนเข้ามาแล้วก็เกิดการเจริญบุญเจริญกุศลยิ่งขึ้นไป อันไหนที่จะก่อให้เกิดเป็นสิ่งที่ เป็นปัญหา หรือเป็นสิ่งที่วัดอื่น ๆ ทำมา เห็นว่าเป็นเรื่องที่ดีควรจะทำ ปรับแก้ให้ ดียิ่งขึ้นไปและพยายามไม่ให้เกิดมีสิ่งเหล่านั้นขึ้น บางครั้งท่านพยายามแยกให้เห็น ถึงงานว่า พระภิกษุสงฆ์มีบทบาท มีหน้าที่อย่างไร มีหน้าที่ฝึกศึกษาเรียนรู้เข้าใจ ธรรมะ และเผยแผ่ธรรมะคำสอนของพระพุทธเจ้า เรื่องการทำอื่น ๆ ที่เป็นเรื่อง เกี่ยวกับการก่อสร้างหรืออะไรก็ตาม ไม่ใช่เป็นบทบาทไม่ใช่เป็นหน้าที่ของพระ ญาติโยมผู้ที่รู้เข้าใจมีศรัทธา ญาติโยมมาเสริมมาช่วยพระในด้านนั้นจุดนั้น แต่ ญาติโยมเข้ามาแล้วญาติโยมจะต้องมีความชัดเจน รู้ เข้าใจและก็จะทำอะไรก็ต้อง บอกแจ้งให้พระสงฆ์ทราบก่อน เพื่อจะได้ให้พระสงฆ์นั้นได้ร่วมพิจารณาและเห็น พ้อง ถ้าเกิดไม่ติดขัดอะไรก็ให้โยมดำเนินการ เหมือนการจะสร้างจะทำอะไรก็เป็น

	หน้าที่ของโยม พระก็มีหน้าที่ในการสอนธรรมะ เรียนรู้ เข้าใจ ผักผ่อน ปฏิบัติตนไป ทั้งพระทั้งญาติโยมก็มาช่วยกันประสาน ช่วยกัน ทำให้วัดเจริญงอกงามขึ้นมา ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัทในพุทธศาสนา มีภิกษุอุบาสก อุบาสิกา เป็นต้น เป็นการ ทำงานประสานกันให้เกิดผลดีกับชุมชน ประชาชน ผู้คน
ชาคริต	การพิมพ์หนังสือแจก การแสดงธรรมเวลารับสังฆทาน แสดงธรรมหลังจากฉันท์ เสร็จ เป็นความคิดของเจ้าคุณอาจารย์หรือคณะสงฆ์ช่วยกันคิดครับ
ท่านพระครู	ความจริงที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์เคยทำมาแต่เดิม เมื่อก่อนท่านสุขภาพดีท่านก็ลงมาฉันร่วมกันกับพระ พอฉันเสร็จท่านพอที่จะให้พร ท่านก็จะกล่าวธรรมกถา ก่อนที่จะอนุโมทนา ก่อนที่จะให้พรญาติโยม ทำกันมาจนกระทั่งรุ่นต่อ ๆ มา ก็รับสืบทอดต่อกัน บางทีท่านก็ว่าเป็นหน้าที่ของพระว่าโยมมาทำบุญก็ควรที่จะได้เกิดปัญญา รู้ เข้าใจ ได้ยิน ได้ฟังข้อธรรมะข้อคิดที่จะนำมาประยุกต์กับชีวิตให้เกิดผลดี อย่างน้อยก็ทำกันมาทำให้การรับสังฆทานก็ตามที่ ไม่ใช่ว่าญาติโยมมาถวายของแล้วก็กลับไป ก็ใช้โอกาสและเวลาในช่วงนั้นที่จะกล่าว สอน อธิบาย แนะนำธรรมะ ให้โยมได้รู้ ได้เข้าใจ เกิดความปลื้มปิติใจ ศรัทธาในพุทธศาสนายิ่งขึ้นไป ท่านก็พยายามไม่ให้มีเฉพาะศรัทธาอย่างเดียว ศรัทธาคือความเชื่อ นั้นต้องประกอบด้วยปัญญา โยมเข้ามาก็ได้ปัญญาด้วย ศรัทธาด้วย และก็มั่นในพระรัตนตรัยยิ่งขึ้นไป การแจกหนังสือธรรมะ แจก ซีดีต่าง ๆ ก็ แทนที่จะขาย จัดจำหน่ายต่าง ๆ ท่านก็จะพยายามระงับยับยั้งไม่ให้มีการจำหน่าย แจก ขาย และพยายามไม่มีการเรียไรด้วย คือญาติโยมเข้ามาแล้วให้ญาติโยมไปร้องโลงเบาสบายใจและรับเอาสิ่งของต่าง ๆ เหล่านั้นไปด้วยเต็มใจ ด้วยการช่วยกันเผยแพร่ธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไป วัดที่สร้างขึ้นมาได้ดำรงอยู่ได้ด้วยแรงศรัทธาของประชาชน ญาติโยมนั่นเอง พระก็มีหน้าที่ในการเผยแพร่ธรรมะ คำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ว่าเขาคำสอนนั้นมาขาย มาจำหน่ายเพื่อที่จะได้เงินมา วัดอยู่ได้ด้วยดี และโยมก็บำรุงอยู่ด้วยแล้ว ท่านจึงเห็นว่าจะต้องตอบแทนญาติโยม
ชาคริต	แล้วการสร้างห้องสมุดเป็นความคิดของท่านเจ้าคุณอาจารย์ หรือเป็นความคิด กองกลางวัด หรือช่วยกันคิด
ท่านพระครู	เป็นเรื่องของญาติโยม ญาติโยมกลุ่มหนึ่ง เริ่มแรกก็มาจากมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) มูลนิธินี้ตั้งอยู่ที่สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา สำนักงานอยู่ที่จุดนั้น เป็นของทางราชการ มาจากที่ท่านได้มอบรางวัลที่ท่านได้รับจากเงินรางวัล ๒๐๐ บาท ให้กระทรวงศึกษาธิการไป และตั้งมูลนิธินี้ขึ้นมา และคณะ

	<p>กรรม การบริหารทำงานอยู่ตลอดเวลา กรรมกรชุดมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ นั้นก็มองไปว่างานเจ้าคุณอาจารย์ที่ได้ประพันธ์ ได้แต่ง ได้ทำขึ้นมานั้นก็มากมาย ควรจะมี ห้องสมุดหรือมีที่เก็บรักษาดูแลและให้มีความครบถ้วนสมบูรณ์ เคยไปคิด ไปวางแผนที่จะเอาไปจัดในที่พุทธมณฑล ก็ไปติดต่อผู้บริหารเป็นยุค ๆ เรื่อยมา และได้ความยืนยันชัดเจนว่าจะให้ห้อง ๆ หนึ่ง ซึ่งเป็นห้องที่เกี่ยวกับผลงานธรรม ปิฎก หรือพระพรหมคุณาภรณ์ต่อมา ต่อพอระยะหลังมีการเปลี่ยนผู้บริหารคนใหม่ และคณะกรรมการไปติดต่อประสานงานก็ไม่ได้ได้รับความสะดวก และดูท่าทีจะไม่มีการมอบหมายส่งทอดต่อ และผู้บริหารคนใหม่ไม่เห็นคุณค่า มองไปว่าถ้าเกิดว่าให้ ห้องสมุดห้องหนึ่งสำหรับพระธรรมปิฎก แล้วถ้าพระรูปอื่น ๆ มาขอบ้างแล้วจะทำ อย่างไร มองว่าเดี๋ยวคนนั้นมา ขอเดี๋ยวคนนี้มาขอก็จะมีห้องเพียงพอที่จะให้พระ แต่ละองค์ไป ก็เลยพูดทำงานนี้ มูลนิธิเพื่อการศึกษาเพื่อสันติภาพก็มองว่า ผู้บริหารคนใหม่ไม่เต็มใจไม่เห็นด้วย ไม่เห็นคุณค่า ก็เลยไม่เอาแล้ว ก็มาปรึกษากับ ญาติโยมฝ่ายวัด ญาติโยมฝ่ายวัดก็มีความเต็มใจ พร้อมที่จะให้การสนับสนุนให้ ผลักดันให้มีการสร้างห้องสมุดนี้ โดยอาศัยมาขอใช้ที่ที่วัดเพื่อที่จะสร้างขึ้นมา พระ อาจารย์ก็พูดขึ้นมาว่าถ้ามาสร้าง พระสงฆ์ก็ต้องยินยอมอนุญาตให้กับการที่จะ สร้างอาคารหอสมุดนี้ การบริหารจัดการต่าง ๆ ก็เป็นหน้าที่ของฝ่ายโยมที่จะมา ช่วยบริหารจัดการ คือว่าพระก็ไม่ควรจะเข้าไปก้าวก่ายยุ่งยากเกินไป เพื่อจะไม่ให้ เพิ่มภาระให้กับพระ โดยมีคณะกรรมการขึ้นมา กำกับดูแล บริหารจัดการห้องสมุด นั้นเป็นฝ่ายของโยมเอง พระก็เป็นทีที่ปรึกษา ก็เป็นส่วนหนึ่งที่เกิดมีห้องสมุดนี้ รวบรวมผลงานของเจ้าคุณอาจารย์ให้ทุกเรื่องครบถ้วนทุกอย่าง</p>
ชาคริต	<p>ก็แสดงว่าการตั้งห้องสมุดไม่ใช่ความคิดริเริ่มของเจ้าคุณอาจารย์ แต่ท่านเจ้าคุณ อาจารย์ก็ให้สงฆ์ร่วมกันยินยอมว่าจะใช้ที่ของวัดทำเป็นส่วนนี้ขึ้นมา เป็นลักษณะ เป็นที่ปรึกษาให้ แต่ก็มีกรรมการฝ่ายโยมดูแลบริหารจัดการ</p>
ท่านพระครู	ใช้ครับ
ชาคริต	<p>ข้อสุดท้ายก็คือ ปัญหาและข้อจำกัดในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการ พัฒนาที่ยั่งยืนให้กับประชาชนและพระสงฆ์ของวัดญาณเวศกวัน คืออะไร</p>
ท่านพระครู	<p>ปัญหาและข้อจำกัดนี้มีหลายแง่มุมด้วยกัน</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ก็คือเรื่องสุขภาพก็เป็นส่วนหนึ่งเหมือนกัน ท่านเจ้าคุณอาจารย์ท่านก็มี ปัญหาอุปสรรคเรื่องสุขภาพมาช้านาน และท่านก็ไม่สามารถออกมาด้วยการแสดงธรรมให้กับคณะทุกท่านเสมอไป แต่ท่านก็ให้พระในวัดรับหน้าที่

	<p>ไปในการที่จะต้อนรับญาติโยมที่เข้ามาในวัด แต่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ท่านก็ใช้ข้อติดขัดปัญหานี้ที่ทำได้ที่มาพบปะญาติโยมบ่อยครั้งนั้น ท่านก็เอาเวลาไปทำงานด้านการเขียน การทำงานหนังสือออกมา ซึ่งก็หลักเป็นฐานที่ทำให้เกิดความยั่งยืนถาวรของงานที่ท่านทำออกมาด้วยเหมือนกันท่านก็มองเรื่องการป่วยไข้ของท่าน อาพาธของท่านนี้เป็นแง่ดีที่จะได้เวลาในการมาทุ่มเททำงานทางด้านวิชาการมากขึ้น โยมได้รู้เข้าใจ เห็นว่าท่านป่วยท่านอาพาธก็ไม่ควรไปรบกวนท่านเกินไป ก็เลยได้ถวายเป็นเวลาให้กับท่าน ก็มองเรื่องนี้เป็นเรื่องดีไปเลย ถึงแม้จะเป็นอุปสรรคก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีขึ้นมาแทนที่จะเป็นปัญหาเป็นข้อติดขัด ท่านก็เบี่ยงไปทำทางด้านอื่นที่มันเกื้อกูล</p> <p>2. อีกด้านหนึ่งก็มองไปด้านของผู้รับ หรือญาติโยมเอง บางครั้งการที่คนไทยสังคมไทยนี้ การที่จะให้ปัญญาารู้เข้าใจ บางครั้งก็จะมีค่อนข้างจะน้อยในการที่จะให้วัตถุประสงค์หรือรางวัลที่ญาติโยมรับไปแล้วญาติโยมก็จะคิดว่าสิ่งเหล่านี้จะดลบันดาลผลให้ตัวเองได้ลาภได้ผลขึ้นมาโดยไม่ต้องทำอะไรท่าทีของคนไทยยังมีลักษณะที่โน้มเอียงไปทางด้านนี้อยู่มาก โดยการที่วาทพอเข้าวัด เข้าไปหาพระแล้วก็คิดอยากจะให้ท่านนั้นได้ช่วยดลบันดาลหรือให้ผลต่าง ๆ ให้ตัวเองได้มาโดยที่ไม่ต้องทำอะไร แม้กระทั่งการไปขอใบ้ให้หวย และการที่จะให้ได้รับเครื่องรางวัลของขลังมาก็ตามที แม้กระทั่งเราเปรียบเทียบกับวัดลักษณะนี้กับวัดที่ท่านทำเครื่องรางวัลของขลัง วัดอย่างนั้นมีผู้คนเข้าไปมากมายมากกว่า นี่ก็เป็นจุดที่ทำให้เห็นว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่มีการใฝ่ใจนับถือ สนใจในการที่จะสร้างวัฒนธรรมที่จะแสวงหาปัญญาค่อนข้างจะน้อยที่จะทำอย่างนี้ ทำอย่างไรที่จะทำให้ปลุกกระแสให้เกิดการหันเหเบี่ยงเบนหรือให้คนในสังคมมีท่าที ให้มีวัฒนธรรมการแสวงหาปัญญานี้มากขึ้น เพื่อที่จะได้ให้บ้านเมืองนี้เจริญก้าวหน้าไปและไม่ผิดพลาดไม่ทำให้เกิดปัญหาสังคมในอนาคตอันยาวไกลออกไป ถ้าพระสงฆ์ไทยไม่ตระหนักในจุดนี้ บางที บางครั้งญาติโยมมีกระแสอย่างนั้นก็ตอบสนองด้วยการที่จัดสร้างเครื่องรางวัลของขลังออกมาก็ทำให้เพิ่มความงมงาย เพิ่มโมหะ ความลุ่มหลงมากไปและเป็นการทำให้ไม่ได้ปฏิบัติตามหลักการของพุทธศาสนาที่แท้จริง</p>
--	---

	<p>3. อีกด้านหนึ่งก็คือด้านสถานที่ สถานที่วัดบางครั้งก็ไม่ได้กว้างขวางและไม่ได้ใหญ่โต การสัญจรไปมาก็อาจจะไม่สะดวกนัก อาจจะอยู่ไกลชานกรุง ออกมา ถ้าเกิดมีจำนวนคณะผู้คนมา มาก ๆ ก็จะไม่ค่อยมีที่รองรับเพียงพอ ที่จอดรถบ้าง อาคารสถานที่ที่ใหญ่โตโอ้อ่าก็ไม่มี เราก็ใช้สถานที่ที่ไม่ใหญ่โตนัก และใช้ตามกำลังพระที่มีอยู่ ซึ่งก็มีอยู่ไม่มาก ถ้าเราสร้างให้ใหญ่ขึ้นมา จำนวนผู้คนหรือพระในวัดก็ต้องทำงานหนักมากขึ้น แม้กระทั่งการดูแลความสะอาดหรือการดูแลอาคารสถานที่ก็หมดเวลาไปเสียแล้ว เราก็ต้องมองและทำตามกำลังที่มีอยู่ เมื่อพระมีเท่านี้ และอาคารสถานที่ก็ควรจะปิดกวาดทำความสะอาดได้โดยไม่หมดเวลาไปกับเรื่องนี้มากจนเกินไป และก็ยังใช้เวลาทำงานให้กับประชาชนและญาติโยมที่สนใจจริง ๆ เข้ามาก็เป็นส่วนที่เป็นข้อติดขัดหรือปัญหาอุปสรรคบางอย่างที่มองเห็น</p>
<p>ชาคริต</p>	<p>เรื่องที่ท่านพูดเรื่องพระสงฆ์มีน้อย ดูแลรักษาลำบาก นี่ก็คือเหตุผล เท่าที่สังเกตว่า ส่วนที่เป็นสังฆาวาสนี้ไม่เคยเปลี่ยนแปลง ตั้งแต่ไหนแต่ไร ก็จะมีกุฏิเดิม กุฏิชุด และกุฏิหลวงพอเท่านั้น ถ้าส่วนข้างนอกก็จะปรับห่อฉนวนใหม่ มีห้องสมุด มีเสนาโศก คือมีฝ่ายญาติโยมมาช่วย</p>
<p>ท่านพระครู</p>	<p>ฝ่ายญาติโยมจะมาช่วย มารับอาสาที่จะดำเนินการส่วนนั้นไป</p>
<p>ชาคริต</p>	<p>ส่วนด้านในนี้แทบจะไม่เปลี่ยนแปลงเลย จะมีแค่ว่ามีโรงเก็บของซึ่งดีขึ้น เมื่อฝนตกของจะได้ไม่เสียหาย นอกจากนี้แล้วท่านมีอะไรอยากจะทำเสริมอีกไหมครับ</p>
<p>ท่านพระครู</p>	<p>ก็ขออนุโมทนาที่ คุณชาคริต ที่ต้องการจะนำเสนอทัศนคติมุมมองที่ท่านอาจารย์ที่ให้ มีการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นเรื่องที่มีความสำคัญและสอดคล้องกับ หลักการทางพุทธศาสนาเหมือนกัน สอดคล้องกับชีวิตของพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนาด้วย คือพระต้องดำเนินชีวิตเป็นอย่างไร ตามหลักการพุทธศาสนา มีการฝึกศึกษาปฏิบัติให้เกิดผลประจักษ์แก่ตัวเอง และยังเป็นไปตามพุทธปณิธานที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ 4 ประการ ก็คือ (1) เราชาวพุทธ เราควรจะต้องฝึกศึกษา เรียนรู้เข้าใจเนื้อหาในคัมภีร์หรือคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้รู้เข้าใจอย่างถ่องแท้ (2) เอาคำสอน ความรู้ ความเข้าใจ ได้มาเรียนรู้ฝึกหัดปฏิบัติตนให้เห็นผลประจักษ์แก่ตนเอง (3) เมื่อตนเองได้ฝึกฝนปฏิบัติได้เห็นผลประจักษ์ด้วยความชื่นใจ มีความสุขใจก้าวหน้าไปด้วยดี มองเห็นคนรอบข้างที่เราควรจะสงเคราะห์อนุเคราะห์เขาด้วยการชี้แจงอธิบายให้เขาได้รู้เข้าใจธรรมะและจะได้นำไปปฏิบัติได้ถูกต้อง เป็นผลประจักษ์เช่นเดียวกับเราที่ทำคืออยู่ และประการ</p>

	<p>สุดท้าย เมื่อมีเหตุเรื่องราวใด ๆ ที่จะ ทำให้กระทบกระเทือนต่อความมั่นคง เจริญก้าวหน้าของพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัทก็ออกมาชี้แจงทำความเข้าใจกระจ่างชัดเจน เพื่อให้ข้อของคนที่เป็นคู่ปรปักษ์ ข้อขัดแย้งนั้นให้เขาได้ สยบยอมด้วยเหตุด้วยผลด้วยความถูกต้องแม่นยำ ด้วยเป็นจริง เป็นการทำตามหน้าที่ เป็นพุทธปณิธาน 4 ประการของพระพุทธเจ้า</p>
ชาคริต	<p>มีคำถามแทรกนิดหนึ่ง สืบเนื่องจากการอ่านงาน คือผมตั้งหัวเรื่องไว้เป็นการเรียนรู้ ตลอดชีวิต แต่เท่าที่อ่านงานของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ท่านมักจะใช้คำว่าการศึกษา ท่านพอจะทราบไหมครับว่า สองคำนี้เหมือนหรือต่างกันอย่างไร</p>
ท่านพระครู	<p>การเรียนรู้ กับการศึกษา ในมุมมองของอาตมาน่าจะเป็นเรื่องเดียวกัน คือมนุษย์ เราต้องเรียนรู้เพื่อจะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี คำว่าเรียนรู้นั้นคำที่เป็นทางการก็คือ การศึกษา การศึกษานั้นคือการที่จะต้องศึกษาหาข้อมูลได้เกิดปัญญาเข้าใจขึ้นมา การศึกษาจากแหล่งต่าง ๆ ต้องศึกษาให้ถ่องแท้ชัดเจน การศึกษานั้นบ่มเพาะให้เกิดปัญญา คือความรู้ความเข้าใจ ความสว่าง การหยั่งรู้ พอมีปัญญาก็คือการที่จะ เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใดก็ทำด้วยเหตุด้วยปัจจัยที่สอดคล้องถูกต้อง ก็ทำให้เป็นผล ประจักษ์ที่ออกมาด้วยการปฏิบัติ ทำให้เกิดผลดีกับวิถีชีวิตของผู้คนด้วย การเรียนรู้ ก็ตาม การศึกษาก็ตาม เป็นเรื่องเดียวกัน เพราะเรามองมนุษย์นั้นไม่ได้เป็นการที่ แยกส่วน มนุษย์เราทุกคนก็เหมือนกับเป็นองค์รวม จะพูดจุดไหน จุดไหน ก็ เชื่อมโยงเข้าหากันได้หมด เป็นวิถีชีวิต</p>
ชาคริต	<p>การใช้ศัพท์ หรือเพราะในหนังสือส่วนมากหัวข้อจะมาจากการบรรยาย ส่วนมาก ทาง ผู้นิพนธ์ตั้งหัวข้อมาให้ หรือท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นผู้ตั้งหัวข้อเอง อย่างเช่น การศึกษาเพื่อสันติภาพ การปฏิรูปการศึกษา ส่วนมากจะตั้งชื่อเป็น การศึกษา</p>
ท่านพระครู	<p>ก็มีทั้งสองทาง คือบางเรื่องบางอย่างก็เกิดจากผู้นิพนธ์ตั้งชื่อหัวข้อมา ท่านก็ บรรยาย ตามนั้น แต่บางที่บางครั้งผู้นิพนธ์นั้นก็ขอให้ท่านตั้งชื่อให้ด้วย แต่บางครั้ง จากการไปบรรยายในหัวข้อนั้น หลังจากบรรยายจบก็มีผลที่ถอดเทป ถอดบันทึกที่ ท่านบรรยาย นั้นมาเป็นตัวหนังสือขึ้น เป็นข้อมูลที่จะพิมพ์เป็นหนังสือขึ้นมา ท่านก็ มาดูภาพรวม ทั้งหมดแล้วแก้ไขจากชื่อที่ตั้งไว้เดิมนั้นก็พยายามปรับเปลี่ยน แก้ไขให้สอดคล้องกับ เนื้อหา ก็จะทำให้เป็นชื่อที่ออกมาอีกแนวหนึ่ง ซึ่งก็ใกล้เคียง กับชื่อเดิม บางส่วนใกล้เคียงกับชื่อเดิม</p>

บทสัมภาษณ์พระการุณย์ กุศลนนโท วัดญาณเวศกวัน

สัมภาษณ์วันที่ 18 พฤศจิกายน 2553 สถานที่สัมภาษณ์ วัดญาณเวศกวัน

ชาคริต	(1) แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ท่านสังเกต และสรุปได้เป็นอย่างไร โปรดให้เหตุผล และยกตัวอย่างประกอบ
พระการุณย์	เท่าที่สังเกต ในการที่มีใครมาถามเรื่องของปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะปัญหาจริยธรรม เรื่องความสุข เรื่องของการศึกษา ท่านจะเชื่อมโยงเรื่องพวกนี้หมด เพราะเป็นเรื่องเดียวกัน สิ่งที่สำคัญของมนุษย์ คือเรื่องของการศึกษา และต้องศึกษากันไปเรื่อย การศึกษาคือความเจริญ คือหัวใจของการพัฒนาว่าจะพัฒนาเราอยากจะให้เจริญออกมา ก็ยกพุทธภาษิตว่า การเจริญทางปัญญาเป็นความเจริญที่สูงที่สุดเหนือความเจริญอื่นใด เรื่องการศึกษาที่สำคัญ คือเรื่องการให้เห็นตัวมูลเหตุ คือ ความอยาก ความปรารถนา ที่ถูกต้อง ให้คนได้มองเห็นในจุดนี้ เพราะคนจะทำอะไรมันก็ต้องมีความอยาก ความปรารถนา เป็นแรงบันดาลใจ เป็นสิ่งจูงใจ อันนี้ต้องเป็นเหตุสำคัญว่า ทำไมจะมองให้เห็นอันนี้ให้ชัด ซึ่งอันนี้ก็จะเชื่อมโยงกันทุกเรื่อง เรื่องการศึกษา เรื่องความสุข เรื่องจริยธรรม เชื่อมโยงกันหมด โดยการที่มูลเหตุเข้าใจตัวแรงจูงใจให้ชัด ท่านก็จะอธิบายเรื่องนี้ มีปาฐกถาหลายครั้งที่สำคัญ ๆ ที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกัน ก็จะเน้นเรื่อง เข้าใจเรื่องความอยากให้ถูกต้องซึ่งจะสัมพันธ์กับการใช้ชีวิตที่ดี นั่นคือ จริยธรรม และเป็นจริยธรรมที่ไม่ต้องฝืนใจ คือเป็นไปด้วยปัญญา เมื่อเราดำเนินชีวิตถูกต้องดังงามก็จะมีความสุข
ชาคริต	เรื่องความอยากที่ท่านเน้น ว่าต้องส่งเสริมความอยากประเภทฉันท์ะ และลดความอยากประเภทตัณหานี้ใช้ไหมครับ
พระการุณย์	ใช่ อันนี้เป็นเรื่องสำคัญ ท่านพูดเรื่องนี้เยอะมาก ไม่ว่าจะเป็งานเขียนหนังสือก็มีหลายเล่ม ที่เกี่ยวกับเรื่องการศึกษา และทุกระดับ ตั้งแต่ระดับอนุบาล ระดับทั่ว ๆ ไป ระดับอุดมศึกษา ซึ่งเดี๋ยวนี เป็นที่น่ายินดีที่ผู้บริหารหลาย ๆ แห่ง มาอ่าน มาทำความเข้าใจ แล้วเกิดความกระจ่างและถือเป็นปรัชญาในการดำเนินงานของเขาไปเลย ในทุกระดับ ในระดับต้น อย่างเช่น โรงเรียนอนุบาล ก็มีอนุบาลโรงเรียนหนึ่ง เดิมชื่อโรงเรียนหนูน้อย ต่อมาก็อยากเปลี่ยนชื่อ เพราะโรงเรียนไม่ได้สอนระดับอนุบาลแล้ว สอนถึงระดับมัธยมแล้ว เลยอยากเปลี่ยนชื่อ สุดท้ายก็มาจบลงตรงคำว่า สยามสามไตร เพราะท่านชอบหนังสือสามไตร ท่านก็เพิ่มลงไปอีกคำ ว่า สยาม

สามไตร ในหนังสือสยามสามไตร จะพูดหลักการในพุทธศาสนาอย่างกว้าง ๆ ครอบคลุมเลย ไม่ว่าจะเป็นไตรรัตน์ ไตรลักษณ์ ไตรสิกขา แล้วเอาทั้ง 3 มาทำให้มันง่าย ซึ่งมีโจทย์อันหนึ่งที่ท่าน อาจารย์ชยสาโร ท่านให้ไว้นานแล้ว ท่านบอกว่า เนี่ย ท่านมอง ๆ ไปชาวพุทธนี่ไม่มีหลัก ไม่มีรูปแบบอะไรเลย ที่จะให้เห็นว่าเป็นพุทธ ต้องเป็นอย่างนี้ ต้องดำเนินชีวิตอย่างนี้ เราน่าจะมีหลักการกว้าง ๆ ว่า ที่ว่าให้เห็นชัด ๆ ว่า ถ้าเราเป็นชาวพุทธจริง ๆ ต้องทำแบบนี้ หรือไม่ทำแบบนี้ หลวงพ่อก็คิดเหมือนกันว่า ก็จริงเราน่าจะมีแบบนี้ พอเจอโรงเรียนสยามสามไตร ที่ต้องไปฝึกอบรม และพูดให้กับเด็กก็ตรงกับอันนี้ว่า จะปลูกฝังเด็ก ๆ อย่างไร ให้เข้าใจ หลักการพื้นฐานพุทธศาสนา ก็เลยออกมาเป็นหลักชาวพุทธ มีหลักการและกติกปฏิบัติกร ในหลักชาวพุทธก็จะเน้นเลย เช่น ในหลักการ 5 ข้อ ต้องมีความเชื่อก่อน แล้วก็ไปสู่การปฏิบัติ เรียกว่า หลักศรัทธา แต่ท่านก็บอกว่า จริง ๆ พุทธก็ไม่เน้นคำว่าศรัทธา ก็ใช้คำว่าหลักการ กับวิธีการ หลักการมีอะไรก็มี ข้อ 1 ฝึกแล้วเป็นเลิศ มนุษย์ ข้าพเจ้ามั่นใจว่า มนุษย์จะประเสริฐสูงสุด แม้กระทั่งเป็นพุทธได้ ก็ด้วยการฝึกตนด้วยการศึกษา หรือการศึกษา ข้อ 1 ข้อ 2 ไปด้วยกัน คือ พุทธคุณนั่นเอง ข้อ 2 ข้าพเจ้าจะฝึกตนให้มีปัญญา มีความบริสุทธิ์และมีเมตตากรุณา ตามอย่างองค์ สัมมาสัมพุทธเจ้า ข้อ 1 + 2 ไปด้วยกัน คือ พุทธคุณ ข้อ 1 ทำไม่ต้องมาข้อ 1 ก่อน ทำไม่ข้อ 2 ก่อนข้อ 1 นี่คือการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะบรรลุโพธิญาณ หรือจะสำเร็จผลได้ ต้องผ่านช่วงเวลาแห่งการบำเพ็ญบารมีอันยาวนาน เราจะเรียกบำเพ็ญบารมีว่า การฝึกตนก็ได้ ท่านจะมีหนังสือหลายเล่มเช่นว่า การศึกษาเริ่มต้นที่กินอยู่ดูฟังเป็น เป็นเรื่องเกี่ยวกับการให้ความสำคัญของการศึกษา การพัฒนามีเยอะ จุดนี้ก็คือว่าเป็นความเจริญ มนุษย์จะเจริญได้ ฝึกอย่างไร ได้อย่างนั้น ไม่ฝึกก็ไม่ได้ และก็ฝึกตัวเองได้ ไม่ต้องให้ใครฝึก ต่างจากสัตว์อื่น เราว่าลิงมันเก่ง สัตว์อะไรที่มันเก่ง มันก็ต้องให้คนฝึก มันฝึกตัวเองไม่ได้ แต่คนเราฝึกตัวเองได้ และฝึกได้ไม่มีข้อจำกัด อยากรู้อะไร อยากรู้อะไรได้ อยากรู้อะไรเป็นก็ฝึกเอา ฝึกแล้วก็ทำได้ ทำเป็น ท่านก็จะเน้นเรื่องนี้ เพราะฉะนั้น ท่านบอกว่า การศึกษานี้ตลอด สำหรับพระใหม่ก็เหมือนกันเลย ท่านก็ใช้คำว่าบวชเรียน บวชมาเพื่อจะเรียน เรียนทุกอย่าง จะเป็นการศึกษาตลอดชีวิตหลาย ๆ ครั้งท่านก็พูดคำนี้ พุทธศาสนาคือการเรียนรู้ตลอดชีวิต ยังไม่บรรลุอรหัตต์ก็ต้องเรียนรู้กันไป ต้องเป็นเสขะ คือ ยังต้องเป็นผู้ต้องศึกษา ถ้าเป็นอรหัตต์เมื่อไหร่จะเป็นอเสขะ คือจบการศึกษา เรื่องนี้ก็เรื่องที่ท่านพูดบ่อยในปาฐกถาสำคัญ ๆ

	<p>อย่างต้นปีนี่ก็เรื่องความสุขทุกแง่ทุกมุม ก็ quote ได้ชัดเลย และมีอีกครึ่งหนึ่ง มีหน่วยงานการศึกษาหน่วยงานหนึ่ง มาปรารภกับหลวงพ่อกว่า เดียวนี้ การเรียนในระบบอุดมศึกษานี้ไม่มีหลัก ไม่มีปรัชญาที่มันชัดเจน ทำให้มาตรฐานทางการศึกษาก็ต่ำลงด้วย ก็มาขอความเห็นท่าน ท่านก็ปาฐกถายาวเกือบ 2 ชั่วโมง เรื่อง ปรัชญาการศึกษาฉบับง่าย ใช้ได้ทั่วโลก อันนั้นก็ตรง ท่านพูดเรื่องการพัฒนาการศึกษา ความสำคัญของการศึกษา</p>
ชาคริต	<p>ข้อ 2 ในงานเขียนและงานบรรยายต่าง ๆ ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านมักจะให้ความสำคัญทางด้านใดเป็นพิเศษ ท่านบอกเรื่องการพัฒนาตนเอง การเรียนรู้จักความอยากที่ถูกต้อง แล้วมีอะไรอีกไหมครับ</p>
พระการุณย์	<p>ความอยากที่มีต่อสิ่งทั่ว ๆ ไป ท่านเรียกว่าฉันทะ ความอยากที่มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ก็จะออกมาในรูปพรหมวิหาร 4 ก็มีขั้นที่ชัดเจนไป โดยเฉพาะคำอุเบกขา ซึ่งมีฉันทะเป็นมูลเหมือนกัน อยู่ในชุดเดียวกัน ก่อนจะเตรียมพูดเรื่องนี้ อาจารย์ที่มหิดลเอาบทความเรื่องนี้มาให้ตรวจ จะส่งโรงพิมพ์ให้ช่วยตรวจ คือหลวงพ่อกำมาดีแล้ว แต่อยากจะทำไซด์ที่มันแปลก ให้เกิดความน่าสนใจ เอามาจัดหน้าใหม่ ก็มีแนวคิดที่ตรงกับเรื่องนี้อยู่</p>
ชาคริต	<p>แนวทางการดำเนินชีวิตของพระองค์คุณากร ป.ปยุตฺโต แสดงความสัมพันธ์อันดีกับธรรมชาติอย่างไร ช่วยยกตัวอย่างด้วยครับ</p>
พระการุณย์	<p>อาจจะเรียกว่าไม่ต้องถึงกับของท่านเฉพาะเจาะจงก็ได้ ท่านก็ดำเนินชีวิตตามหลักวินัยของพระนั่นเอง วิถีชีวิตของพระในพุทธศาสนาก็สอดคล้องกับธรรมชาติ เกื้อกูลกับสุขภาพที่ดีอยู่แล้ว เรื่องการไม่ฉันทะมื้อเย็น การระวัง ตา หู จมูก ลิ้น การประพฤติพรหมจรรย์ มันก็ดีกับสุขภาพอยู่แล้ว แต่ดีกว่านั้นก็คือว่า ในการดำเนินชีวิตทำกิจหน้าที่ทั้งหลายทั้งปวง ก็มีอันหนึ่งที่เป็นเคล็ดลับคือทำกิจกรรมทุกอย่างให้ทำด้วยสติ ปัญญา ซึ่งตรงกันข้ามกับคนทั่วไปจะดำเนินชีวิตด้วยความเคยชิน ท่านจะแยกให้เห็นได้ชัด ถ้าเราทำอะไรด้วยสติปัญญา มันจะไม่มี ความขัดแย้งไม่มีปัญหา ก็จะแก้ไขอะไรต่าง ๆ ได้ดี แต่เราดำเนินชีวิตด้านความเคยชินก็จะพลั้งเผลอ หลงลืม หรือไม่ละเอียดอ่อนกับเรื่องใหม่ ๆ ที่ผ่านเข้ามา เราก็จะเรียกว่าทุกวันมันก็มีอะไรใหม่ ๆ ทั้งนั้น แต่วงจรชีวิตของคนมักจะเจอกับเรื่องเดิม ๆ คนเดิม ๆ หน้าตาเดิม ๆ ความเคยชินนี้ทำให้เราขาดความละเอียด ขาดความตื่นตัวกับประสบการณ์ใหม่ที่รับเข้ามา ท่านจะเน้นเรื่องนี้ ท่านเป็นผู้ที่มีสติ มีความละเอียดรอบคอบ สิ่งหนึ่งที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนคือ การบันทึก ท่านจะเขียนบันทึกทุกวัน</p>

	<p>แล้วท่านอยู่ในกุฏิ ท่านมีอะไรต้องบันทึก ก็ไม่รู้ แต่ท่านมีเรื่องต้องบันทึกทุกวัน แม้แต่งานที่ทำอยู่ ท่านมีความละเอียดมาก เช่น ท่านทำเรื่องอะไรอยู่ ใช้เวลากี่วัน หรือระหว่างทำอยู่มีอะไรมาแทรกมาขึ้น ท่านก็จะจดโน้ตไว้ ทำงานละเอียด ท่านใส่ใจทุกรายละเอียด เคยอุปัฏฐาก เวลาท่านอยู่โรงพยาบาล ท่านก็จดบันทึก ใครมาเยี่ยม ให้ความเห็นอย่างไร ใครมาก่อนมาหลัง ท่านจดไว้หมด นี่ก็คือเคล็ดลับ ว่าท่านจำไว้เยอะ ท่านบอกว่าใครจะจำได้หมด นอกจากจำก็คือ จด เคยคอยพยายามทำตามท่าน พยายามจดบันทึกทุกวัน ก็ได้ประโยชน์ เช่น มีญาติโยมมาทำบุญตามโอกาส ทำบุญครบปีพอเสีย อะไรเสีย เราก็จะรู้เลย อาตมาจดไว้ปีที่แล้ว พอปีนี้ก็ถือปเดือนนั้นมา แล้วค่อย ๆ เปลี่ยนไป เปลี่ยนไป เราก็จะดูว่าปีที่แล้ว เดือนนี้ สัปดาห์นี้มีเรื่องอะไรบ้าง บางทีโยมนั้นก็มาอีก บางทีเราเทศน์อะไรไป เทศน์หัวข้ออะไรไป จะได้ไม่ซ้ำอีก เราก็รู้ มันก็เป็นประโยชน์นะในการจดช่วยให้ได้ ทบทวนตัวเอง ทบทวนเหตุการณ์ เพราะคนที่ไม่เคย บางทีจะนึกอะไรไม่ออก มันก็เดิม ๆ ไม่เห็นจะมีอะไร ดูไม่มีอะไรที่เป็นสาระที่จะต้องจดบันทึก แต่คนที่เอาใจใส่ ผีกลตีมามาก ๆ ก็จะเก็บรายละเอียดได้ ใช้ได้ไหม?</p>
ชาคริต	<p>ก็ดี ท่านจะตอบต่างไป เพราะอย่างท่านพระครูตอบจะเน้นที่ท่านแทบจะไม่ใช้เครื่อง ใช้ไฟฟ้าอะไรเลย ทุกอย่างจะประหยัดมาก จีวรก็จะหมั่นซักล้างจะเปลี่ยนปากกาใช้จนหมด รองเท้าใส่จนขาด หรือว่าแบตเตอรี่เครื่องอัดเสียง พอแบตเตอรี่อัดเสียงไม่ไหวก็เอาไปใส่ไฟฉาย ใส่จนกระทั่งมันหมดจริง ๆ ถึงจะทิ้ง ท่านพระครูก็จะตอบไปในแนวนั้น แต่จำได้ในกุฏิท่านก็ไม่มีอะไร มีแต่หนังสือ โต๊ะ เก้าอี้ มีคอมพิวเตอร์ มีเครื่องพิมพ์ แค่นั้น</p>
พระกาธุนย์	ใช้ ไม่ค่อยมีอะไร
ชาคริต	<p>แนวทางการหาความรู้และการทำงานของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นอย่างไร โปรดให้เหตุผล และยกตัวอย่างประกอบ</p>
พระกาธุนย์	<p>เท่าที่ท่านสังเกต อยู่ที่ทำงานท่านก็มีวิธีค้นของท่านค้นหาข้อมูลต่างๆ อาตมาก็ไม่รู้ละเอียด แต่รู้อย่างนี้ ท่านก็เคยบอกว่า ท่านไม่ใช่เป็นนักอ่านอะไร ชนิดที่อ่านทั้งเล่ม ท่านจะเป็นนักค้น คอยค้นเรื่องที่ท่านสนใจ ใครบอกไว้ที่ไหนบ้าง ท่านจะค้นหาดู มาศึกษา อย่างตอนที่ท่านเขียนเพิ่มพจนานุกรมประมวลศัพท์ท่านก็จะไปดึงมาหมดเลยว่า ท่านไปค้นอะไรที่ไหน ท่านจะระบุไว้ว่า ท่านค้นจากคัมภีร์นั้น หน้า นั้น หน้านั้น ก็รวบรวมไว้หมด คือสิ่งที่ท่านต้องอ่าน ทำความเข้าใจทั้งหมดก่อนที่จะสรุปเขียนเป็นพจนานุกรม ซึ่งท่านบอกเลยว่า หนังสือพจนานุกรมเป็นหนังสือที่</p>

	<p>เขียนยาก ทำยาก เพราะเราจะต้องชัดเจนในบริบท ในถ้อยคำ ในขอบเขตของศาสตร์นั้น เราต้องหา มีที่ไหน อธิบายที่ไหน อย่างไร เราก็ต้องไปหาทำความเข้าใจทั้งหมด แล้วค่อยสรุป และอีกกรณีหนึ่งมีคนแปลงานของท่านเป็นภาษาอังกฤษ และทั่ว ๆ ไป ธรรมเนียมของหนังสือภาษาอังกฤษ ก็อยากจะรู้จักคนเขียน เป็นยังไง การศึกษา การดำเนินชีวิต หรืออะไรที่เป็นตัวของคนเขียน แต่หลงพอให้ข้อมูลน้อยมาก ให้ข้อมูลเท่าที่จำเป็น เขาก็บอกว่าอยากได้ข้อมูลเยอะ ๆ ลึก ๆ เช่น ท่านมีวิธีเลือกครูบาอาจารย์ หนังสือ หนังสืออย่างไร ก็ถามหลงพอ หลงพอก็ว่า คนสมัยนี้คงนึกไม่ถึง ว่าคนสมัยก่อนจะเป็นยังไง สมัยนี้มีครูบาอาจารย์ มีเทคโนโลยี เยอะแยะ เยอะจนไม่รู้จะเลือกยังไง แต่ในยุคของท่านไม่มากขนาดนั้น มันไม่มีครูจะสอนด้วยซ้ำ หรือครูจะสอนก็อยู่ตั้งไกล มันไม่มีมากมายให้เลือกหรอก เพราะฉะนั้น ถ้าเราไม่เจอครูที่สมบูรณ์ เราก็ต้องช่วยตัวเอง เราต้องรู้จักค้นคว้า รู้จักหาข้อมูลเอง ไม่ได้ว่าทุกอย่างต้องพึ่งครู นี่เป็นคำตอบที่ เออ ดี เป็นคำตอบคนละยุคสมัย แต่ก็ยังใช้ได้อยู่ ก็เป็นลักษณะนี้ ท่านก็จะไปหาข้อมูลจากหนังสือต่าง ๆ มาอ่าน ซึ่งอาตมาก็ยังไม่เคยถามละเอียด อย่างครั้งหนึ่งท่านก็เทศน์วันมาฆบูชา เรื่องวาเลนไทน์ แล้วท่านก็ไปเอาความเป็นมาทั้งหลายทั้งปวงมาพูด ท่านก็ยังบอกว่า ที่วาติกันเขาก็ไม่เอาแล้ววันนี้ เพราะตำนานมันไม่ชัดเจน ท่านพูดถึงวันสำคัญในอเมริกาก็ไม่มีวันนี้ แสดงว่าท่านต้องไปค้น ไปดูมา และอีกอย่างท่านก็เป็นนักฟังวิทยุคลื่นสั้น VOA TOA Voice news อะไรต่าง ๆ ท่านก็ฟัง อย่างตอนมีปฏิวัติ ท่านเป็นคนแรกที่รู้ข่าว พอประกาศปฏิวัติท่านก็โทรมาว่า “รู้ไหมเขาปฏิวัติกันแล้วนะ” ทุกคนนอนหลับกันแล้ว 5 ทุ่มแล้ว ท่านยังฟังข่าวอยู่ อะไรเป็นอะไร ท่านก็จะรู้</p>
ชาคริต	ใช่ ส่วนใหญ่คนก็จะทิ้งไว้ว่า ท่านไม่ได้ไปที่ไหนแต่พอใครเผลอมา ท่านก็ดูเหมือนว่าจะรู้หมดแล้ว
พระการุณย์	ท่านฟังข่าวไม่เฉพาะข่าวต่างประเทศ ข่าวทั่วไป ข่าววิทยุกระจายเสียง ก็ฟัง บางทีก็เป็นช่วงเวลาฉัน ท่านก็เปิดวิทยุฟัง หรือแม้ถ้ามีการประชุมสภา ก็ฟัง และบางทีไม่ฟังเปล่า อัดเสียงไว้ด้วย เพราะบางทีต้อง quote หรือต้องเอาไปอ้างอิง
ชาคริต	ท่านคิดว่าปัจจัยใดที่ทำให้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สนใจเรื่องการศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืน
พระการุณย์	ท่านก็เป็นนักการศึกษาอยู่แล้ว เป็นนักค้นคว้า นักการศึกษา ท่านให้ความสำคัญกับเรื่องการศึกษา ท่านก็มีปริญญาที่มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ให้ไว้เยอะแยะ ท่านมี

	<p>ลักษณะพิเศษในเรื่องของการประยุกต์ทำให้สมสมัย ท่านจะประยุกต์อย่างนั้นได้ ท่านต้องตามกระแสได้ว่า ตอนนี้อะไรจะสนใจอะไร เรื่องอะไร อย่างตอนหลังๆ จะมีคำถามเกี่ยวกับเรื่องพระนวกะ จะบอกได้เลยว่า ท่านไม่มีแนวในการสอนอะไรกับพระนวกะทุกครั้ง ส่วนใหญ่ท่านจะเปิดกว้าง ๆ ท่านอยากรู้ว่ารุ่นนี้เป็นอย่างไร มีความสนใจ มีพื้นฐานแบบไหน อยากรู้อะไรถามได้หมด ก็อยากให้ทุกคนได้ถาม อาตมาคิดว่า คำถามของแต่ละคนก็เป็นการมองได้อย่างหนึ่งว่า แต่ละคนนั้นมีพื้นฐาน มีแนวโน้มความสนใจอะไร เพราะฉะนั้นท่านก็ไม่เคยเตรียมตัวอะไรในเรื่องการพบกับพระ หรือเตรียมเรื่องจะมาพูดเรื่องนั้นเรื่องนี้เป็นพิเศษ จะเปิดโอกาสให้พระถามทั่วไปก่อน เพราะว่าการพบพระนวกะ ถามก็จะมีคำถามซ้ำกันเยอะ คำถามพื้น ๆ เยอะ แต่พอจะจับความว่า ถ้ามีอะไร เรื่องอะไรที่เวลาท่านตอบจะมีสิ่งที่พระไม่เคยคิดถึงหรือพระนวกะไม่เคยคิดถึงเลย ท่านจะให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ด้วย การที่เราเป็นอยู่กันอย่างปัจจุบันนี้ บางทีถ้าเราไม่รู้จักย้อนมองประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา เราก็จะไม่ค่อยเข้าใจ โดยเฉพาะทฤษฎีทัศนคติของคนในแต่ละยุค บริบททางสังคมอะไรต่าง ๆ ด้วย อย่างเช่นความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ท่านก็พูดบ่อย โดยเฉพาะในอเมริกา หรือในยุโรป มันก็จะเป็นตัวอย่างที่ดี ทำให้เราเห็นบุคลิกของคนในแต่ละชาติด้วย ท่านก็ยกมาพูดบ่อย ช่วงเวลา บางทีก็เป็นช่วงที่พระก็อาจจะไม่ทันกันแล้ว เป็นช่วงชีวิตที่สำคัญที่มีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในอเมริกา ในยุโรป ท่านจะเล่าให้ฟัง และมันก็จะโยงไปถึงเรื่องความเชื่อด้วย ว่าเมื่อเขาเจริญทางวัตถุ เทคโนโลยีจนสุดโต่งแล้วก็ยังแก้ปัญหาจิตใจคนในสังคมหรือสิ่งแวดล้อมไม่ได้ มันก็มีแนวโน้มที่จะมาหาอะไรใหม่ๆ หรือมามองทางปรัชญาทางตะวันออก ท่านก็จะเล่าเรื่องอะไรต่างๆ ที่ท่านเคยไปสอนที่อเมริกา และไปเห็นมา อันนี้ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่จับได้ว่าท่านชอบมาพูดให้พระฟัง</p>
<p>ชาคริต</p>	<p>ข้อต่อไป แนวทางการเรียนการสอนของนวกะที่มาจากบทเรียนของวัดญาณเวศกวันของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นอย่างไร สอดคล้องและส่งเสริมการเรียนรู้อิสระชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างไรบ้าง</p>
<p>พระกาธณีย์</p>	<p>ถ้าเป็นการเรียนการสอนของวัดนี้ก็จะมีหลักสูตรอยู่แล้ว การเรียนการสอนของเราอยากให้พระได้เห็นภาพกว้าง ๆ ภาพรวมของพุทธศาสนา ทั้งเรื่องของปริยัติที่ควรจะมี และก็ควรปฏิบัติ แต่โดยทั่วไปก็จะเห็นว่า เรื่องปริยัติก็มีเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจเยอะหลายเรื่อง ก็จะมีการเรียนกันค่อนข้างมาก มีอาจารย์สอน มีแบ่ง</p>

	<p>วิชากัน อันนี้ก็จะให้ได้เข้าใจพุทธศาสนาโดยรวม ไม่ว่าจะเป็นที่ตัวเนื้อหาที่เป็นแก่นสารของพระพุทธศาสนา รวมไปถึงแม้กระทั่งวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ จะได้เข้าใจความหมายพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วย นี่ก็เป็นหลักสูตรพื้นฐานทั่วไป แต่ถ้าไปพบท่าน ก็อย่างที่บอกไม่ได้มีอะไร แล้วแต่ แต่ละคนจะชอบในด้านไหนก็ถามได้</p>
ชาคริต	<p>และหลักสูตรก็คือ คณะสงฆ์ช่วยกันคิดหรือว่าหลวงพ่อบอกมาครับ</p>
พระการุณย์	<p>ท่านคิดเอง ท่านบอกมา ส่วนใหญ่ก็จะสอนไม่ได้ตามที่ท่านวาง เพราะเวลามันน้อยไป</p>
ชาคริต	<p>เดือนหนึ่งไม่ทัน พรรษาหนึ่งทันไหมครับ</p>
พระการุณย์	<p>พรรษานึง บางเรื่องก็ไม่ทัน</p>
ชาคริต	<p>ท่านคิดว่าปัญหาและข้อจำกัดในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนให้กับพระนวกะของวัดญาณเวศกวัน คืออะไร เมื่อที่เราพูดไปแล้ว เรื่องที่ 1 ก็จะเป็นเรื่องของเวลาหรือเปล่า</p>
พระการุณย์	<p>ใช่ อีกอย่างเราต้องเอาหลักการที่ท่านวางไว้มาใช้ อันหนึ่งที่นึกออกตอนนั้นก็คือว่า อย่างรุ่นที่เราทำเป็นเรื่องตามพระใหม่ไปเรียนธรรม ท่านจะใช้เวลาช่วงทำวัตร เพราะท่านถือว่าการทำวัตรเป็นการประชุมพระ เป็นโอกาสที่ดี นอกจากการมาสวดมนต์กันแล้ว เราก็มาพูดคุยธรรมะหรือทำความเข้าใจกับเรื่องที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วง ท่านก็อยากให้ใช้เวลาทำวัตรให้เป็นประโยชน์ ให้มีการประชุมกัน ไม่ว่าจะเล็กจะใหญ่ แล้วแต่โอกาส บางทีก็ใช้เวลาสั้นแหละในการสอนธรรมะไปในตัว และถ้าเรามีการสวดมนต์ มีการประชุมปรึกษาหารือกันเป็นประจำ ก็จะช่วยในการศึกษาในการแก้ไขปัญหาอะไรต่าง ๆ ได้เยอะ ซึ่งตอนหลังนี้ ท่านพระครูก็ไม่ค่อยได้ใช้โอกาสนี้เท่าไร เพราะท่านพูดไม่เก่ง พูดน้อย แต่หลวงพ่อบอกไว้ว่า ให้ใช้เวลานี้ให้เป็นประโยชน์</p>
ชาคริต	<p>และนอกจากเรื่องเวลา และเรื่องสุขภาพ ท่านพระอาจารย์ไม่ได้ลงมาเอง มีเรื่องอื่นอีกไหม</p>
พระการุณย์	<p>มีเรื่องที่ท่านส่งเสริมการศึกษา ก็คือเรื่องการแสดงธรรมก่อนฉันท์ หรือว่าการแสดงธรรมในการทำบุญทั่วไปของเจ้า อันนี้ทำให้พระจะต้องตื่นตัว เตรียมตัวและก็รู้จักฝึกในการบรรยายธรรมและในเรื่องนี้ท่านก็เคยให้เทคนิค มีพระนวกะถามท่านว่าเรียนธรรมะมา รู้สึกดีจังเลย แต่ไม่รู้จะไปแนะนำเพื่อนฝูงญาติมิตรยังไง จะมีเทคนิคยังไงในการไปแนะนำ หลวงพ่อบอก เอาข่าวที่มันมีอยู่ประจำวันนี้แหละ เอาเหตุการณ์ประจำวันนี้มาสอดแทรกเข้าไป เป็นเรื่องที่มันเกิดขึ้นอยู่แล้ว มีข่าว มี</p>

	<p>กระแสนี้มาแล้ว และให้เขามองในมุมมองของธรรมชาติว่าควรจะมองยังไง และก็ใช้เหตุการณ์เหล่านั้นเป็นตุ๊กตา เป็นสื่อได้ และจากจุดนี้มันก็โยงไปถึงความสำคัญตามสื่อด้วย ท่านก็พูดไว้หลายครั้งว่า สื่อมวลชนมีส่วนสำคัญในการพัฒนาการศึกษาของประชาชน ถ้าสื่อเป็นสื่อที่ดี ไม่มั่วหมกหมุ่นเรื่องผลประโยชน์ เรื่องสัพเพเหระ ก็จะเป็นตัวสร้างความเข้าใจ สร้างความรู้ได้ สื่อนี้สำคัญ ไม่ว่าสิ่งพิมพ์ วิทยุ ทีวี ต้องพยายามให้เป็นสิ่งที่มีคุณภาพ ตอนหลัง ๆ ท่านก็แทบจะไม่อ่านเลยหนังสือพิมพ์ เพราะท่านใช้เวลาอ่านหนังสือพิมพ์น้อยมาก คือ ท่านเปิด ๆ ไม่มีข่าวอะไรที่น่าอ่าน</p>
ชาคริต	<p>เป็นเพราะเรื่องสายตาด้อยหรือเปล่าครับที่ท่านไม่ได้อ่าน หรือเพราะว่ามันไม่น่าสนใจอย่างเดียว</p>
พระกาธุนย์	<p>มันไม่น่าสนใจอย่างเดียวเพราะท่านก็ไม่ได้อ่านนานแล้วละ ช่วงที่อาตมาบวชเข้ามาใหม่ ๆ ตอนนั้นหลวงตากียังอ่านหนังสือพิมพ์ให้ท่าน เราก็ไปฟัง ไปดู หลวงตากท่านไม่ได้อ่านไปเรื่อยนะ หลวงพ่อจะเลือกให้อ่านอ่านข่าวนั้น ข่าวนั้น บางที่ท่านตัดไว้เลย หลวงตากก็หยิบออกมาเป็นชิ้น ๆ แล้วอ่านให้ฟัง อาตมาว่าดีนะ ผีคนแก่ให้ใช้สมองด้วย อะไรด้วย</p>
ชาคริต	<p>ข้อที่ 4 ก็วนไปที่ท่าน การุณย์ พูดตอนแรกแล้วว่า ในการพูดคุยกับพระณะวะกะที่เข้ามาบวชเรียนที่วัด พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มักจะเน้นเรื่องใดเป็นพิเศษ</p>
พระกาธุนย์	<p>ก็มี ไม่ได้เน้น แต่ว่าเท่าที่จับเนี่ย จะมีเรื่องนี้ที่ท่านจะพูดถึงเรื่องความเป็นมา ภูมิหลังของแต่ละประเทศให้เห็น และก็ทำให้เราเข้าใจบุคลิกภาพ หรือว่าแนวโน้มการพัฒนาอะไรต่างๆ ได้ชัดขึ้น อย่างที่อเมริกาถ้าเอามาเปรียบกับเมืองเราที่นี้ เรื่อง Frontier กับที่นี้ดีแล้ว แนวคิดไม่เหมือนกันเลย และอีกอันหนึ่ง ที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้ ตัวที่เป็นดัชนีชี้วัดอย่างหนึ่งก็คือเรื่องของสิ่งแวดล้อมซึ่งมีปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้ก็ ตอนหลังเริ่มตระหนัก มีประชุมระดับโลกในเรื่องพวกนี้ เพราะฉะนั้น เนี่ยตัวชี้วัดของการพัฒนา นอกจากสิ่งแวดล้อมก็ 3 อันเลย คือ มนุษย์ สังคมสิ่งแวดล้อม มนุษย์ก็คือว่าเขามีความสุขมากน้อยแค่ไหน มีเทคโนโลยี มีอะไรดี เศรษฐกิจดี แต่ว่าจิตใจคน อาจะวัดจากสถิติที่การฆ่าตัวตาย การเป็นโรคร้าย ก็เป็นเครื่องวัดได้ ถ้าเกิดเขามีโรคอารยธรรม โรคอ้วน โรคอะไรต่าง ๆ ความดัน มันไม่ใช่การพัฒนาที่ดี ถ้าคนยังเป็นโรคตายเพราะมะเร็งปี่นึ่งสูง ๆ หรือว่าตายเพราะอุบัติเหตุมาก ๆ ก็ไม่ใช่ชีวิตที่ดี สังคมก็นี้แหละ ชาวเข้มแข็ง ชาวคอรัปชั่น ชาว</p>

	อะไรต่าง ๆ เหล่านี้มันก็เป็นดัชนีชี้วัด สังคมที่ดีควรจะมีชาวพวกนี้เยอะแยะ เป็นก็เป็นเครื่องชี้วัดได้ สิ่งแวดล้อมก็ชัดเจน ปัญหาพลังงาน ปัญหาน้ำมันแพง ปัญหาอะไรก็แล้วแต่มีภาวะ อยู่กันไม่ค่อยจะได้ อุณหภูมิโลกเพิ่มขึ้นทุกที ร้อนขึ้นทุกที ภัยพิบัติธรรมชาติเพิ่มขึ้น ก็เป็นตัวชี้วัดได้อย่างหนึ่ง โลกมันจะแยกก็ไม่เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนก็ให้กลับมาองย้อน
ชาคริต	ที่ท่านพูดถึงหลวงตา ก็นึกขึ้นมาได้ข้อหนึ่งว่า ในงานบรรยาย ในงานเขียนของหลวงพ่อส่วนมากจะเน้นที่เด็ก แต่ว่าท่านพูดอะไรเกี่ยวกับผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุบ้าง เพราะว่าปัจจุบันผู้สูงอายุก็เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ ในหนังสือที่อ่านเจอเฉพาะเรื่องธรรมสำหรับผู้สูงอายุเล่มเดียว และก็ไม่ได้เน้นเรื่องการศึกษาการพัฒนาไปด้วย จะเน้นเรื่องต้องระวัง ตั้งจิตคิดให้ดี ๆ อย่าคิดเรื่องไม่ดี เดียวลูกหลานจะไม่มีความสุข นอกนั้นมีเรื่องอื่นอีกใหม่ที่ท่านพูดถึงผู้สูงอายุ
พระการุณย์	ส่วนใหญ่ก็จะเป็นเทศน์ พวกวันเกิด วันเกษียณอะไรพวกนี้ ซึ่งอันนี้เป็นเรื่องสำคัญเลยที่เราพัฒนาไป พัฒนาไป อย่างผู้สูงอายุภารกิจต่าง ๆ ก็ได้ทำมาพอสมควรแล้ว เรื่องที่ควรที่จะพัฒนามากขึ้นกว่านั้นก็คือ เมื่อร่างกายเสื่อมถอยแล้ว ความสุขจากการเสพวัตถุ จากการเสพจากกามคุณก็ไม่เหมือนหนุ่ม ๆ สาว ๆ แล้ว เราก็ควรจะมีการหาความสุขอื่น ๆ ที่มาอยู่เหนือกว่า เราก็ไม่ควรอยู่ติดกับความสุขแบบนี้ นั่น ไม่เช่นนั้นเราก็จะทุกข์ทรมานใจ ท่านจึงให้เรารู้จักความสุขที่มันสูงกว่ากามคุณ ให้มาสนใจเรื่องการฝึกจิตใจบ้าง หรือการมีความรู้ความเข้าใจชีวิตที่ถูกต้อง อันนี้จะเป็นที่ฟังที่ดีกว่าแน่นอนและเป็นสิ่งที่ควรเข้าถึงมากกว่า หนุ่ม ๆ สาว ๆ ก็มีเรี่ยวแรงกำลัง มีภารกิจหน้าที่ต่าง ๆ มากมาย อันนี้ก็ผ่านโลกผ่านชีวิตมาแล้ว ร่างกายก็เสื่อมถอย ก็เป็นช่วงเวลาที่จะมาเข้าถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมมากขึ้น เช่นเรื่องของบุญกุศล จิตใจที่ดีงาม ท่านก็จะเน้นเรื่องนี้เหมือนกัน อันนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญ ทำให้ บั้นปลายชีวิตของผู้สูงอายุก็อยู่ได้อย่างมีความสุข และไม่ต้องไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการหน้าที่ ผลประโยชน์ หรืออะไรมาก ก็จะเป็นงานที่สบายใจมากกว่า ได้ค้นพบตัวเองว่าชอบอะไร และทำในสิ่งที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องผลประโยชน์ เป็นงานสร้างสรรค์จริง ๆ
ชาคริต	ท่านมีอะไรจะเสริมอีกไหม
พระการุณย์	และอีกเรื่องหนึ่งที่นึกได้ คือ ลักษณะที่หลวงพ่อแสดงธรรม ท่านจะถือเป็นหลักการของท่านเลย ท่านไม่เหมือนกับว่าชี้หน้าหรือพันธง ใครมาถามอะไรเนีย ท่านจะให้ข้อมูลให้รอบด้านที่สุด ให้คิดด้วยว่า ชาวสารข้อมูลหรือความรู้ความเข้าใจที่รอบ

	<p>ด้านเนี่ยมันจะทำให้ผู้ฟังรู้จักคิดตัดสินใจได้เองโดยที่เราไม่ต้องไปชี้แนะ ใครจะมากถามอะไรอย่างนี้ท่านจะไม่ตอบเฉพาะคำถามนั้น ท่านจะอธิบายแง่มุมอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย ที่เขาอาจจะมองไม่เห็น และทำให้เขาเข้าใจเรื่องนั้นชัดเจนขึ้น มีหลาย ๆ ครั้ง อย่างเช่น โยมมาถามว่า เนี่ยเขาจะเอาเมืองไทยเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนา จะให้มีการประชุมพุทธศาสนาโลก ฝ่ายผู้ใหญ่ก็มาเร่งรัดอย่างเงี้ยอย่างเงี้ย แล้วก็มาถามหลวงพ่อกว่ามันควรจะวางท่าที่ยังไง เราจะเป็นพุทธศาสนาโลกกลายเป็นเดี๋ยวนี้เราก็ต้องไปนับถือกวนอิมเหวอ หรือว่าเราก็มีอะไร จตุคาม หลวงพ่อก็ว่ายยาวเลย ว่ายตั้งแต่ประวัติศาสตร์มา เราเคยมีองค์กระอะไรเกิดขึ้นมาเป็นยังไง ท่านพูดกว้างเลย คนฟังก็เข้าใจเรื่องชัดไปหมด</p>
<p>ชาคริต</p>	<p>ใช่ ผมสังเกตว่า ท่านเป็นคนที่ไม่มีความเห็น ใครมากถามความเห็นท่านไม่เคยได้น้อยมากที่ท่านจะพูดความเห็น แทบจะไม่มีเลย</p>
<p>พระการุณย์</p>	<p>บางที่ท่านไม่ค่อยพูดสั้น ๆ คนก็นึกว่าถามสั้น ๆ อยากให้ตอบสั้น ๆ ท่านจะตอบจริงก็เลยยาว และหนังสือเด่นของท่าน อย่างพุทธธรรม คนก็ชื่นชมงัย อ่านไปไม่เห็นจะมีตัวคนเขียนเลย จะคิดว่า ฉันคิดว่า ฉันเห็นว่า ไม่มี เหมือนกับว่ามีแต่พุทธพจน์ มีแต่เรื่องราว แล้วท่านก็บอกว่าท่านมีหน้าที่จูงเราไปพบพระพุทธเจ้า แล้วก็หมดหน้าที่แล้ว อีกอันหนึ่งที่ท่านชอบพูดกับพระ เป็นหลักธรรมที่เอามาใช้ได้ ในสมัยนี้ ก็คือเรื่อง ปฏิสัมภิทา 4 ซึ่งมันมีทั้งด้านรับข้อมูล และการถ่ายทอด ท่านจะเอามาพูดบ่อยเหมือนกันถ้ามีโอกาส ไม่ว่าจะใครจะเป็นนักฝึกอบรม นักพูดอะไรก็ต้องมี จากเทคนิคอันนี้ ต้องมีปัญญาแตกฉานในการเข้าใจเนื้อหาข้อมูล เมื่อเข้าใจดีแล้วก็ต้องรู้จักสรุปประเด็น จับประเด็นได้ อันนี้คือช่วงที่เรารับข้อมูลข่าวสาร แล้วช่วงเวลาใช้ละ ใช้ก็ต้องรู้จักใช้คำ ใช้ภาษาที่เหมาะสม และก็ต้องรู้จักมีปฏิภาณ รู้จักประมวลข้อมูลให้มันประยุกต์เข้ากับเรื่องราว กับปัญหาที่มันเกิดขึ้น ท่านก็จะพูดหลักธรรมชุดนี้อยู่บ่อย ๆ ยิ่งเราเป็นยุคข้อมูลข่าวสาร มีการสื่อสารที่รวดเร็วฉับไว เราก็ต้องรู้จักแยกแยะข้อมูลรู้จักเลือกรับข้อมูล นี่ก็เป็นหลักธรรมชุดหนึ่งที่สำคัญ ท่านอธิบายหลายครั้งแล้ว</p>

บทสัมภาษณ์คุณบุบผา คณิตกุล

สัมภาษณ์วันที่ 13 ธันวาคม 2553 สถานที่สัมภาษณ์ วัดญาณเวศกวัน

ชาคริต	การคุยกันวันนี้ เป็นถามจากข้อสังเกตจากชีวิตประจำวันนะครับ ไม่ต้องมีหลักวิชาอะไร
คุณบุบผา	<p>ง่าย ๆ จากชีวิตประจำวัน อันแรก แนวทางการดำเนินชีวิต ก็จะบอกว่าวิถีชีวิตของท่านอยู่กับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล โดยท่านจะปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ โดยไม่ยอมให้ไปทำลายธรรมชาติ ที่เราสังเกตกัน ท่านจะรักต้นไม้ ท่านจะดูแลธรรมชาติในวัด วัดนี้จึงเป็นวัดที่มีต้นไม้อุดมสมบูรณ์ ทั้งน้ำ และท่านก็ชอบอยู่กับธรรมชาติ ที่จริงธรรมชาติในวัดนี้ก็ดีนะแต่ว่าอากาศชื้นไปหน่อย ทำให้ท่านต้องไปอยู่ที่อื่นบ้าง เนื่องจากท่านสุขภาพไม่ดี บางครั้งต้นไม้ที่มีปัญหา เกสรเยอะ ทำให้ท่านต้องมีปัญหา คิดกันว่าอยากจะตัดต้นไม้เพื่อสุขภาพของท่าน ท่านก็จะให้หลีกเลี่ยง ให้ล้อมไว้ หรือให้เอาไปปลูกที่อื่น แต่ไม่ให้ตัด ท่านไม่ให้ตัดง่าย ๆ ท่านมีแต่สนับสนุนให้ปลูกต้นไม้ อย่างที่ป่าผาโล่งแจ้ง ท่านไปอยู่เพื่อเดินเที่ยว ท่านบอกว่าที่เยอะแยะทำไว้ทำไม ป้าบอกว่าทำไว้มันกับไร่ข้าวโพด ตอนหลังต้นทุนสูง และก็สืบสนเรื่องเกษตรกรก็เลยปล่อยมันไว้เป็นที่รกร้าง กะว่าจะปลูกแต่ยังไม่ได้เวลา ท่านก็เลยบอกว่าในหลวงท่านจะอายุ 84 น่าจะเฉลิมฉลองกัน เราก็ปลูกต้นคูณหรือต้นราชพฤกษ์เฉลิมฉลองกัน ป้าก็เลยปลูกถวายท่าน 450 ต้น ที่ทั้งหมด 50 กว่าไร่ 450 ต้น ใช้พื้นที่ไปแค่ 7 ไร่กว่า ๆ เท่านั้นเอง วันที่ท่านจะเดินทางกลับ ท่านลงจากรถแล้วเดินดูต้นไม้ที่เพิ่งปักลงไป เป็นมั่งตายมั่งก็มี แต่ป้าก็ประดับประดา และปลูกใส่จนเต็ม 450 ต้น และอีกด้านท่านก็ชี้ว่าทำไมปล่อยให้รกร้างว่างเปล่า เมื่อก่อนเป็นไร่ยูคาตอนหลังก็ตัดออกไปกลายเป็นที่ว่าง ท่านก็มองว่าน่าจะปลูกต้นไม้ไว้ อีกไม่นานก็จะมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นมาใช้ประโยชน์ได้ตลอด ป้าก็เลยปลูกอย่างรวดเร็ว 8 พันกว่าต้น ท่านก็ชอบตอนจะกลับท่านก็ไปเดินดูทั้งหมดเลย 50 กว่าไร่ ท่านเดินย่อไป ทั้งที่ไม่ค่อยสบายอยากดูต้นไม้ ท่านดูก็เห็นมันงอกงาม ท่านสบายใจแล้วท่านก็กลับ ก็ได้ปลูกต้นไม้อะไรให้ท่านเรื่อย ท่านจะสนใจพวกต้นไม้ คือมันเป็นเรื่องธรรมชาติทั้งหมด ชีวิตของท่านตั้งแต่เด็กที่เราเห็นมา ก่อนบวช ตั้งแต่เด็กแล้ว ชีวิตของท่านสมัยนั้นท่านยังเรียนวัดปทุมคงคา อยู่ ม.1 ม.2 เวลากลับบ้านปิดเทอมใหญ่ ท่านจะชวนน้อง ๆ เข้าป่า เพราะที่บ้าน ที่สุพรรณ เป็นโรงสี และหลังบ้านจะมีสวนครัว สวนป่า มีต้นมะม่วง มีต้นส้มป่อย มีต้นไม้อะยะแยะ จะชวนน้องเข้าป่า ไปเดินป่า ป้ายังเขียนไว้ในหนังสือ</p>

ของ ปอ.ปยุตฺโต ตั้งแต่ยังเด็ก ป้าอายุน้อย ก็เก็บเม็ดชำเลียงกินกัน ไปกันเป็นวัน ๆ กลับบ้านเย็น บางทีถ้ากลับไม่ได้ก็ออกมาตะโกนเรียก แม่ก็ต้องส่งคนไปรับ ก็เป็นป่าไม่ใหญ่เท่าไร ใกล้เคียง มีสวนครัว และมีปามะม่วงอยู่ด้านหนึ่งท่านก็จะชอบ แล้วก็ยังรักสัตว์ด้วย ท่านเป็นคนมีใจเมตตาปรานีมาตั้งแต่เด็กแล้ว เข้าไปเก็บกวาดใต้ถุนบ้าน ไปเจอนกก็เอามาเลี้ยง เจอไก่ก็เอามาเลี้ยง ไก่ไม่สบายก็รักษา เอาเงินในกระปุกออมสินแคะ ออกไปซื้อยาแล้วมารักษาไก่ สมัยก่อนไก่จะเป็นโรคกะลี บางทีก็เรียกอหิวาต์นี่แหละ แล้วก็ตาย แล้วก็โรคสอยดาว เมื่อก่อนมียาไอริโอมัยซิน เม็ดละ 6-7 บาทสมัยนั้น ซึ่งข้าราชการเงินเดือนจัตวาอันดับ 1 ก็ 450 บาท ยาเม็ดละ 6 บาท พวกเรามีสตางค์ใส่หมู แม่ซื้อหมูให้คนละตัว พวกเราก็เอาสตางค์ใส่ ท่านนะไม่ค่อยกินขนม เอาเงินมารักษาไก่ หายบ้างตายบ้างตามประสาเด็ก ๆ แต่ก็แสนรัก วัควายก็เลี้ยง วัควดลูกออกมาก็เลี้ยงวัควัน พอท่านจะไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ คุณตา คุณป้าก็เอาส่งขึ้นเขาไปให้คนในป่าไปเลี้ยง ท่านมีชีวิตอยู่อย่างธรรมชาติ เรื่องเล่นท่านก็เล่นอย่างธรรมชาติ ไม่มีอะไรที่เป็นเรื่องยุ่งยากมากมาย อย่างจะเล่นเรือท่านก็มีเรือต่อเอง เป็นเรือสังกะสีเล็ก ๆ ใช้บัคกรีเอาลงน้ำแล้วก็ใช้ยางกับผักตบชวาทำเป็นใบพัดเรือ แล้วเรือก็วิ่ง จุดไฟใส่น้ำมันก๊าดหน่อยเรือก็วิ่งไป ท่านจะมีที่เล่นของท่าน เรื่องเล่นน้ำก็เป็น ชีวิตของพวกเรา ชอบเล่นน้ำ ชอบเดินป่า บ้านอยู่ริมแม่น้ำท่าจีน แต่ตอนที่เล่นตอน เด็ก ๆ เดินป่าจะอยู่โรงสี โรงสีที่ฝากตรงกันข้ามที่คุณชวคริตไปชาติภูมิ ที่ป่าคุณะ ดูแล้วท่านจะปรับตัวเอง มาตอนโตเราจึงได้รู้ เวลาท่านอาพาธหมอกก็บอกว่าจะให้ท่านใช้เครื่องปรับอากาศ เพราะท่านแพ้อากาศ แพ้เกสรดอกไม้ แพ้อะไรก็แล้วแต่ ท่านก็ไม่ยอมมาใช้ ตอนอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ ก่อนจะย้ายมาคุณป้าหญิงก็ไปติดแอร์ให้ตัวหนึ่ง ตอนท่านไม่อยู่เค้าไปติดให้ ท่านก็ให้ถอดออก เมื่อครั้งที่อยู่วัดญาณเวศ ท่านก็อาพาธอีก เค้าก็ซื้อแอร์มาติด และคนที่มาถอดคือ ป้าท่านเรียกบอกให้เอาช่างมาถอดแอร์แล้วก็วางไว้แถวนั้นไม่ใช้ ตอนหลังคุณหมอดำรงมาตรวจที่นี่ ท่านก็สังเกตเห็นว่าท่านน่าจะใช้ คุณหมอดำรงให้ข้อคิดไว้เยอะเกี่ยวกับเรื่องติดเครื่องปรับอากาศจะทำให้ท่านสบายขึ้น ท่านก็ไม่รับ และท่านก็สามารถปรับตัวได้และกฎที่ด่านข้างก็รู้อยู่ว่ามันร้อนจัด แต่ท่านก็ไม่ให้ติด ผลที่สุดป้าก็ทำสปริงเกอร์ข้างบน ตอนนั้นก็ทำน้ำปั่นข้างบนให้น้ำไหลลงมาอาบหลังคา ก็เหมือนมีน้ำฝนตกทุกวัน ท่านบอกว่าแค่นั้นก็พอแล้ว คือได้แค่ไม่ร้อนแต่ไม่เย็น ท่านก็สบายของท่าน ไม่ยอมใช้แอร์ ที่จริงถ้าติดแอร์ก็สบาย แค่ 2 ตัวเล็ก ๆ นี่คือน้ำที่ปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ ธรรมชาติมันก็ปรับของมันไปอยู่แล้ว แต่ว่าตัวท่านปรับเอง โดยไม่ต้องใช้

	<p>เครื่องปรับอากาศ ท่านก็จะบอกใคร ๆ อย่างนี้ท่านชอบต้นไม้ ท่านชอบปลูก แต่ท่านก็จะมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องแพ้เกสร ต้นสักจะแพ้และพวกกระถินต่าง ๆ ท่านก็แพ้ ก็ทำให้เป็นปัญหา ท่านศึกษานะ จะปลูกต้นอะไร ท่านจะรู้ อย่างท่านบอกว่าทำไมไม่ปลูกลำดวนล่ะ ป้าก็ไม่รู้ ถามว่าทำไม ท่านก็บอกว่าลำดวนนี้มันไม่ทิ้งใบ ต้นไม้อื่นมันทิ้งใบ อย่างพวกประดู่มันทิ้งใบหมดเลย เก็บกวาดใบก็ลำบาก ก็เลยลำดวนที่ภูเขา พอเราขึ้นไปอยู่ซ้ายมือที่จะขึ้นภูทิวท่านยัง ต้นนั้นยังอยู่ แล้วที่ภูเขาจะมีนกยูงเยอะ มีคนเอามาเลี้ยงไว้แล้วมันก็โต มีลูกอยู่เรื่อย จน 40-50 ตัวแล้วเกิดกันเรื่อย</p>
ชาคริต	<p>วิถีชีวิตของหลวงพ่อดั้งแต่เด็ก บวชเป็นเณร เป็นพระจนปัจจุบัน ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงอะไรไปบ้าง เพราะเรื่องการรักษารัตนชาติที่ท่านเป็นของท่านอย่างนั้นอยู่แล้ว</p>
คุณบุบผา	<p>ใช่ ท่านไม่เปลี่ยนแปลง ในวิถีชีวิตที่คุณท่านไม่ได้เปลี่ยนอะไรมากนัก อย่างเรื่องความเป็นอยู่ในการปฏิบัติตัวในชีวิตประจำวัน อย่างที่แม่เคยเล่าว่าท่านเจ้าคุณโดยนิสัยของท่าน ไม่ค่อยพูด และไม่เล่นซุกซนอย่างเด็ก ๆ ทั่ว ๆ ไป เล่นอะไรก็เล่นมีสาระ ท่านเรียบร้อย นิสัยท่านสุ่มนุ่มนวล อ่อนโยน ถ้าถามว่าใครมีอิทธิพลกับท่านในการที่ปฏิบัติตัวอย่างนี้ ป้าว่าคงต้องเป็นแม่ เพราะแม่ใจดี ใจเย็น นิสัยแม่อ่อนโยนสุ่มใจดีมาก แต่ว่าก็ต้องเป็นธรรมชาติของท่านด้วย ทำไมป้าไม่เป็น ทำไมป้าไม่ติดแม่ล่ะ ป้าก็ไปติดพ่อ พ่อแม่มีลูกหลายคนก็ไม่ได้เหมือนกันทุกคน แต่ท่านสุ่มมากเลย ในบรรดาพี่น้องทั้งหมด แม่กับโยมปู้ก็จะบอก ท่านจะคิดก่อนแล้วจึงพูดจึงทำเหมือนอย่างแม่ จะบอกอย่างนี้ตลอดเวลา ตั้งแต่เด็ก ๆ แม่เล่าว่า เวลาผู้ใหญ่ ๆ ถามอะไรท่านจะตอบช้า ท่านจะคิด ผู้ใหญ่จะรู้เลยว่าท่านจะคิดก่อน ถามอะไรท่านไม่ตอบทันที ท่านจะคิด คิดแล้วจึงตอบ สรุปแล้วท่านคิดแล้ว จึงพูด จึงทำ และท่านก็ไม่โกรธใครมากมาย สมัยหลัง ๆ ช่วงพีซเจอร์เป็นคนขับรถ ได้ให้สัมภาระหนังสืออยู่เล่มหนึ่ง บอกว่า ถ้าใครโดนท่านเจ้าคุณดูหรือท่านเจ้าคุณโกรธ คนนั้นโชคร้ายที่สุดในชีวิต เพราะเค้าอยู่กับท่านมาหลายปี เค้าไม่เคยเห็นท่านดูหรือโกรธเลย แต่ท่านจะเรียกมาสั่งสอนมาตักเตือนและกับน้อง ๆ ก็เหมือนกัน พวกป้าถึงได้รักท่านมากกว่าพี่ชายอีกคน คนนั้นเป็นหมอ ดูเป็นคนละแบบ คือมันเป็นนิสัยประจำตัวของท่าน</p>
ชาคริต	<p>คือผมเคยสงสัยว่าการที่ท่านมาบวชเป็นพระทำให้ท่านมีนิสัยอย่างนี้หรือเปล่า แต่ฟังดูไม่น่าจะใช่</p>
คุณบุบผา	<p>ท่านเป็นมาตั้งแต่เด็ก พวกน้อง ๆ จึงได้รัก และท่านก็จะห่วงใยทุกคนไม่ใช่เฉพาะน้องนะ เพื่อน ๆ หรือเด็ก ๆ ในละแวกนั้นก็เหมือนกัน ไม่งั้นท่านจะสอนหนังสือได้</p>

	<p>หรือ เวลาท่านอยู่กรุงเทพฯ ตอนท่านจะกลับมาแต่ละครั้งจะมีจดหมายมาทำให้เตรียมตัวจะมีโน้มน้ามาให้ ก็เป็นเรื่องของความรู้ทั้งสิ้น แม้กระทั่งเรื่องของการเล่นอย่างเดินป่า ก็จะต้องหุงข้าว ท่านก็เอาวิชาลูกเสือมาให้เรา การเล่นก็ไม่เล่นไร้สาระอย่างทำบาร์คู้ บาร์เดียวให้หนักก็เพื่อการออกกำลังกาย มีการว่ายน้ำ การเล่นก็มีการท่ายปริศนา ลับสมอง ท่านจะเป็นอย่างนี้ ตอนเย็น ๆ หลังกินข้าวเย็น หน้าบ้านของป้าพี่สาวแม่ จะมีระเบียบยาว มีตลาดตรงข้ามกับบ้าน ชาตภูมิ ชาตภูมิเมื่อสมัยก่อนดินไม่ได้สูงอย่างนี้ เป็นบันได 3-4 ชั้นที่ต้องปีนขึ้นมา แต่เดี๋ยวนี้เดินเข้าไปได้เลย หน้าบ้านทุกบ้านแทนที่จะเป็นฟุตบอล จะเป็นไม้ยาวตลอด บ้านใครก็ถึงกันหมดไม่มีการกั้นและมีบันไดขึ้นเป็นระยะ ๆ ท่านก็ให้เราขยัน อย่างมีการท่าย เรื่องซื้อเรือสมัยก่อนสัญจรทางเรือ เรือจะเยอะ เรือเทกซี่ เรืออะไรก็แล้วแต่มันจะมีชื่อ บริษัท สุพรรณ พิมพิลาไล นางสร้อยทอง เราก็มีหน้าที่ไปตักจดวันนี้มีเรืออะไรผ่านไปบ้าง ขนาดต้องไปนั่งกินข้าวตรงนั้นเลยนะ พอตอนเย็นท่านจะมีการสอบถาม ใครได้ซื้อเรือมากที่สุด ตัวท่านเองท่านก็จด ใครจะเก่งที่สุด ใครจะขยัน คนไม่ขยันกลับมาบ้านก็ไม่ได้ซื้อเรือ ใครมีชื่อเรือมากก็จะได้รางวัลเล็ก ๆ น้อย ๆ ท่านสารพัดที่จะทำ เรื่องการเรียนการสอนมีให้เราตลอด เป็นความประทับใจของน้อง ๆ อย่างมาก เวลาไปเรียนก็จะคิดว่าเมื่อไหร่จะกลับ หรือโรงเรียนจะปิด คือ คิดถึงกันตลอดเวลา พอบอกว่าท่านจะกลับนี่ตั้งแถวรับเลย ขึ้นจากเรือแพ น้อง ๆ รับกันเลยสองแถว ช่วยกันหิ้วของขึ้นบ้าน คั้นกระเป่ากันแล้วว่ามีอะไร จะมีอุปกรณ์การเรียนการสอนมาให้ครบเลย อย่างท่านเล่น เมื่อเล็กๆก็คิดว่าเล่นไปทำไมไม่รู้ ตัวท่านเองเป็นนายธนาคารแล้วป้าก็เป็นนักธุรกิจ เด็กอายุแค่ 7-8 ขวบ อยู่ ป.3 ป.4 ท่านจบ ม.1 อายุ 11 เท่านั้น 10 ขวบ สอบ ป.4 แล้วไปเข้า ม. 1 วัดปทุมคงคา ที่ท่านบวช ท่านอายุ 12 ท่านพาชั้น ท่านจบ ม.3 อายุ 12 พอสอบเสร็จมาบวชเป็นสามเณร ท่านบวชเดือนพฤษภาคม ไม่มีใครคิดว่าท่านจะบวชเลย คิดว่าเนื่องจากท่านเจ็บป่วยเลยบวชเอาเคล็ด โดยพี่ชายคนที่สอง ลุงผาสุก ให้บวชแล้วส่งหนังสือมาให้ท่านอ่าน อย่างกองทัพธรรม สุชีพ บุญญานุภาพ ท่านก็เอนเฉียงเข้ามาหา เกี่ยวกับท่านป่วยด้วย ท่านสอนให้เล่นละคร เล่นสามก๊ก ตอนใจใจแตกทัพเรือ เล่นกัน 3 วัน 4 วันต่อกัน เกาทัณฑ์มี ยิงกัน</p>
ชาคริต	ฟังดูน่าสนุกดีนะครับ ถึงแม้จะมีสาระแต่ก็น่าสนุก
คุณบุบผา	สนุก และเรื่องทำวมาลีวราชว่าความ รามเกียรติ์ เป็นละครที่เล่นกัน จะผูกเรื่องใหญ่ ๆ
ชาคริต	รู้สึกจะมีแต่ตอนใช้สมองทั้งนั้นเลยนะครับ ตอนรบกันไม่มี

คุณบุบผา	<p>ใช้ความคิดใช้สมองทั้งนั้น ท่านเป็นขงเบ้ง เลือกตัวละครตามนิสัยใจคอ อย่างป่าผาเป็นคนใจร้อนไวววย ท่านจะให้ป้าเป็นจิวอี้ ป้าตามนิสัยคล้ายคลึงท่าน จะได้อยู่ใกล้ ๆ ท่านตลอด เป็นคนสนิท แต่ป่าผาจะต้องเป็นฝ่ายอาละวาดฟาดฟัน จึงได้บอกวา เลือกตัวละคร ตามอุปนิสัยใจคอ จะเน้นตรงนี้ไว้เลย จะมีน้อง ๆ ในตลาดอีก เยอะแยะ เพื่อน ๆ ของน้อง เอามาเล่นด้วย เอามาเล่นหมด เรียนหนังสือก็เรียนด้วยกัน แม็กส์นับสนุน กลางวันทำกับข้าวทำขนมให้กิน ลูกใครก็เลี้ยงหมด แม่ใจดี มาก อย่างเด็กผู้ชายคนอื่นเค้าก็ชน ไปยิงนกตกปลาไปตามเรื่อง แต่ท่านไม่เอาเลย เรื่องนี้ไม่เอา ป้าชอบตกปลาท่านก็ดู เรียกว่า ท่านใจบุญมาแต่เด็ก ขยันด้วย เคยทำ ความสะอาดได้ถูบ้านเพราะกลัวว่าใครทิ้งก้อนบูหรือไฟจะไหม้บ้าน ท่านก็เข้าไปกวาด จนเกลี้ยงเจอนกเขาปีกหักอยู่ใต้บ้าน แต่แมวยังไม่ไปกิน ท่านอุ้มออกมาทำให้โยมพ่อ โยมพ่อก็ต่อกรงให้ หากอาหารดินโป่งมาให้กินก็อยู่รอดมา จะเห็นความเมตตาของท่าน ไก่ท่านก็ดูแล หมาก็เลี้ยง แมวก็เลี้ยง เลี้ยงทุกอย่างท่านมีจิตเมตตาตั้งแต่เด็ก และทำให้น้อง ๆ ทำไปด้วย ท่านไปเจอแมวกัดกันลูกแมวตัวเล็ก ๆ ท่านก็ไปแยกออก ล้างตัวเช็ดให้แห้ง เอามาเลี้ยง ท่านเป็นคนใจเมตตาดีมาก น้อง ๆ ก็ไม่เคยเห็นท่านมี คำแรง ๆ จะพูดเรียบร้อยอย่างที่เห็น ถ้าถามความเปลี่ยนแปลงคงไม่มี</p>
ชาคริต	<p>ตอนแรกผมคิดว่าท่านอาจเปลี่ยนนิสัยไปเพราะมาเป็นพระ แต่ฟังดูกลายเป็นว่าชีวิต พระจะเหมาะสมกับภูมิหลัง นิสัยและบุคลิกภาพเดิมของท่านมากกว่า</p>
คุณบุบผา	<p>พอท่านมาเป็นพระท่านก็ยิ่งแน่นในหลักการยิ่งขึ้น เพราะท่านเป็นคนพูดอะไรทำ ตามนั้น ท่านใจดี แต่ถ้าในเรื่องที่ผิดไม่ยอม โยมพ่อยังเล่า มีคนมาโกงท่าน ท่านไม่ ยอมตอนสมัยเด็ก ๆ ท่านต้องให้ตัดสินให้ได้ ท่านพูดจน ผู้ใหญ่ต้องตัดสิน เพราะมัน ไม่ถูก มาโกงท่าน ท่านไม่ได้ไปต่อยกก่อน หรือไม่ตีก่อน ท่านไม่ได้มีเรื่องกับใคร เรื่อง พวกนี้ท่านหนี ป้าเองก็ไม่ได้เคยเห็นท่านไปชกต่อยกับใคร ไม่เหมือนพี่ชายที่เป็นหมอ เป็นนักบู้ดูเดือนเลือดปล่าวน</p>
ชาคริต	<p>แล้วมีคนมาแก้งท่านบ้างไหมครับ</p>
คุณบุบผา	<p>ก็อดมีไม่ได้ เด็กบางคนก็หมั่นไส้กัน กระทั่งพี่น้องเองก็ยังเป็น บางที ดีเกินไปดู เหมือนผู้ใหญ่รัก รุ่นน้องก็รักมาก ก็ถูกอิจฉา ก็คิดว่าท่านองนั้นซึ่งมาคิดตอนโต ไม่ เคยเห็นท่านทะเลาะเบาะแว้งกับใคร โยมพ่อบอกว่าท่านเป็นคนมีเหตุผล พูดอะไร โยมต้องฟัง พี่ก็ต้องฟัง ท่านจะไม่ทะเลาะ ไม่เถียงแบบหัวชนฝาอย่างคนอื่น พี่หมอ หมอเกษม กับพี่ผาสุก พี่ชายคนที่ 1 ที่ 2 เลี้ยงท่านมาก็ยังบอกว่าเราายังต้องเกรงใจ ท่าน เวลาที่เกิดเรื่องอะไรขึ้นมาต้องตัดสินให้ทุกครั้ง เพราะท่านมีเหตุผล ท่านบอก</p>

	ว่าไม่ได้ไปทำเขาก่อน แต่เขามาทำอย่างนี้แบบนี้ มันเป็นเรื่องที่ฝังใจเรา
ชาคริต	ความเป็นพระสงฆ์เหมาะกับชีวิตท่าน ไม่ใช่ว่าความเป็นพระจะเปลี่ยนแปลงชีวิตท่าน
คุณบุบผา	ท่านเป็นของท่านอย่างนี้ และเรียบง่ายในเรื่องอาหาร การฉัน จนมาถึงปัจจุบัน แม่เคยเล่าให้ฟัง คือป่าตอนเด็ก ๆ ก็คงไม่ได้สังเกต แม่บอกว่าไปอยู่กรุงเทพฯก็เหมือนกันจะไม่บร่ำในเรื่องอาหารการกินเป็นพิเศษถึงแม้จะเป็นน้องคนเล็ก ลูกหมอบอกว่า ทำอะไรให้ก็กิน ถ้าชอบ บางทีกับข้าวอยู่ข้างหน้า 2-3 อย่างก็กินแค่นั้น อร่อยแค่นั้น จะเป็นคนเรียบง่ายจริง ๆ แต่ว่าเรื่องความสะดวก ความเป็นระเบียบไม่ได้ งานขามล้างเอง ทุกวันนี้ส่งขึ้นไปก็ยังล้างเอง งานกับช้อนไม่ยอมเอาลงมาเก็บไว้ล้างเอง
ชาคริต	ท่านเคยเล่าว่าเด็ก ๆ ท่านไม่ชอบกินผัก ผักท่านมาหัดกินตอนโตแล้ว
คุณบุบผา	ที่บ้านกินผักน้อย กินอาหาร แบบจีน แกงจืดหมูบะซ้อ ตอนที่ท่านอยู่กรุงเทพฯ แม่จะให้ป่าดาตำน้ำพริก ชอบน้ำพริกและหมูผัดพริกใส่กุ้งแห้งตำ ท่านจะชอบ บางทีก็มีปลาตุ๋นย่าง แม่ส่งไป บ้านนอกจะส่งของเป็นชะลอมเป็นขวดใหญ่ ๆ ไปให้ เพราะเมื่อก่อนนี้การเดินทางลำบาก ไม่ใช่ก็จะไปก็ไป ชั่วโมงสองชั่วโมง มันต้องเป็นวันกับคืน ต้องลงเรือด้วย ค่อนข้างจะอันตราย ลงเรือต้องผ่านแม่น้ำท่าจีนเข้าเจ้าพระยา ทางด้านชัยนาท แม่บอกว่าส่งอะไรไปก็ไม่กินต้องส่งแบบนี้ไปให้ เป็นอาหารง่าย ๆ ลูกหมอบอกผัดไม้กวาดให้กินกันเรื่อย ไม้กวาดก็คือดอกกุยช่าย ปลาทุพุด ลูกหมอกก็เรียนแต่ก็ทำกับข้าวกันเองอยู่ที่วัด พระพิเรนทร์ สมัยก่อนตอนเด็ก ๆ ก็อยู่วัดพระพิเรนทร์กัน ตอนเย็นต้องทำกับข้าวกินเอง ตอนเช้าก็ปิ่นโตวัด ไปบิณฑบาต ท่านเจ้าคุณก็เอาพวกลูกหมอบไปหิ้วยาม ปิ่นโตตามพระ พอได้อาหารมาท่านเจ้าคุณก็ให้แบ่งมาให้เด็ก ๆ ใครจะไปเรียนก่อนก็ได้กินก่อน ท่านก็ อยู่ง่าย ๆ ไม่มีอะไร เสื้อผ้าก็ใช้เฉพาะที่แม่ตัดให้ ท่านไม่เคยเรียกร้องอะไรเลย ท่านไม่ เรียกร้องของโน่นนี่อย่างเด็กทั่ว ๆ ไป ท่านมีเพื่อนเป็นเจ้าของโรงงานหลอดด้าย ท่านสอนเศรษฐศาสตร์โดยเราไม่รู้ตัว ท่านเอาหัวหลอดด้ายที่เป็นกระดาษ ท่านเอามาเยอะ แล้วท่านก็บอกว่า อันนี้เป็นแบงค์ อันนี้เป็นสตางค์ก็ตั้งราคาพวกเราก็จำ ท่านก็เป็นนายธนาคาร ป่าผาขัดสนก็ไปกู้เงิน เราก็เรียนรู้แบบนี้ และการเรียนรู้เหล่านี้ก็กลับมาใช้ในชีวิตจริงของเราในตอนโต เมื่อก่อนก็แค่ให้เล่น ก็เล่นสนุกดี ท่านก็จะมีวิธีการพูด เรามาคุยยิ้มเงินต้องมีเครดิต ต้องมีคนค้าประกัน ท่านก็ทำ ตอนนั้นพวกเราก็ไม่คิดอะไรยาวมาถึงตอนนี้ ตอนหลังพอป่ามาทำธุรกิจมาทำอะไรก็คิดถึงท่านที่สอนเมื่อเราเป็นเรื่องการกู้

เงินและการติดต่อธนาคารมาตั้งแต่เด็กและอุปโลกหัวหลอดด้ายสีนั้นสีนี้เป็นเงินมีค่าเท่านี้เท่านี้บาท ก็ยังมาคิดว่านี่ท่านสอนเราโดยที่เราไม่รู้ตัวเลยนะ ตอนนั้นท่านอายุแค่ 11 เองนะ อย่างเรื่องของเล่นของท่าน พวกไฟฉาย ท่านมีสารพัดไฟฉาย ทุกวันนี้ก็ยัง มีสารพัดไฟฉาย ท่านชอบเครื่องใช้ไฟฟ้ามาก พัดลมก็ทอเอง ดัดแปลงเองหมด ถ้าแรงก็ทอรอบให้มันต่ำ เบาลง ไฟฉายของท่าน ตัวกระบอกไฟฉายมีหลอดซีดีอา หลอดเคลือบที่ท่านฉนั้น หมอส่งมาให้ พอเหลือท่านก็ให้ไปซื้อถ่านมาประกอบ เมื่อก่อนป่ามาอยู่กรุงเทพฯก็คอยซื้อพวกเหล่านี้ให้ท่าน เพราะท่านไม่เข้าตลาดคลองถม บางที่ท่านก็ใช้เด็กวัดไปบ้าง ท่านทำไฟฉายรูปลักษณะต่าง ๆ ออกมาเยอะ และใช้ได้ดีด้วย ท่านไม่ยอมให้ใครซุกจิวให้ กฎของท่านเอง และท่านก็ไม่ได้มีเยอะแยะนะจิวร กลางคืนท่านก็ซุกตาก ของท่านต้องสะอาด ใช้น้ำอุณหภูมิสูง ถ้ามีคนนำมาถวายก็จะห่มเสียที พอโยมกลับก็เก็บคืนพับใส่ห่อสวยงามเหมือนเดิม ยิ่งใครเอาผ้าใหม่มาท่านจะให้คนอื่นต่อ ผ้าใหม่ไม่เคยใช้เลย ผ้าใหม่เยอะมาก ท่านก็ถวายของคี่อื่นต่อ ปากกาท่านใช้ปากกาลูกคลื่นธรรมชาติ ปากกาดี ๆ อย่างมองบลัง ท่านก็แจกหมด ใครที่เรียนสอบได้คะแนนดี ๆ ท่านเป็นมาตั้งแต่ยังเป็นสามเณร ท่านมีของเหล่านี้เยอะแยะ แต่ท่านใช้ของธรรมดา แต่สามเณรที่นั่นมีคอรอสใช้ มีคนมาถวายท่านท่านก็เอาไปแจกคนที่ตั้งใจเรียน ท่านให้กำลังใจ ให้ใช้ของดี ๆ ป่าก็ยังได้ปากกาสวย ๆ ของท่านเลย เพราะอยากได้ ขอเลย เดียวท่านให้คนอื่น ท่านก็ให้ ถ้าใช้ประโยชน์ก็ให้ แต่ก็ได้ขอเยอะ เก็บไว้จนกระทั่งทุกวันนี้ แทบจะบูชา เพราะไม่ได้อะไรจากท่านเพราะไม่กล้าขอ รองเท้าป่าก็เก็บไว้เป็นที่ระลึก จะเอาไปจัดที่ชาติภูมิ รองเท้าท่านใช้จนกระทั่งสิ้นบางหายไปเลย นี่คือนิสัยท่าน ท่านเห็นป่าค่อนข้างสุ่ยสุ่ย ท่านก็เอาหนังสือเรื่องประยูรกับประหยัด ชื่อเรื่อง ประยูรกับประหยัดเป็นลูกพี่ลูกน้องกัน ประยูรเป็นคนสุ่ยสุ่ย ประหยัดเป็นคนประหยัดสมชื่อ กระทั่งเชือกผูกรองเท้าลูกเสือก็ซุกตากไว้อย่างดี แต่ของประยูรก็ทิ้งไปเลย พอเก็บ เก็บไว้พอวันหนึ่งถือรองเท้าขาดไปแต่เชือก รองเท้ายังอยู่ พอใครไม่มีก็ให้เขาได้ บางครั้งก็ยังเอามาผูกต่อเพื่อรัดสิ่งของ รัดหนังสือ และอะไรต่าง ๆ ได้ด้วย ท่านจะเอาอะไรพวกนี้มาให้ห้อง ๆ ได้รู้สึก และเอาอย่าง อะไรที่ท่านเจ้าคุณไม่มีนั้นไม่มีหรอก เช่นทำงานกันพอไม่มีเชือกฟางท่านก็ไม่หยิบลิ้นชักเอาเชือกฟางมาให้ อะไรท่านก็มี ท่านจะเก็บและพันไว้เล็ก ๆ ใส่ลิ้นชักไว้ และท่านก็จะจำได้ ทุกอย่างของที่เอามาถวายท่านเอาไว้ส่วนกลางหมดท่านไม่เก็บไว้ในกุฏิ ของใช้อะไร ก็ไม่ให้เลอเลิศ โต๊ะเก้าอี้ที่ท่านใช้ธรรมดา โต๊ะคอมพิวเตอร์ของท่านก็ทำด้วยพลาสติก เอาชั้น

	<p>พลาสติกวาง ท่านบอกโยกย้ายง่ายดี โต๊ะตัวเดียวฉันด้วยทำงานด้วยในห้อง เติงก็ ไม่ให้สูงเกินที่กำหนดไว้ ใช้เป็นเตียงด้วยเก้าอี้ด้วย บางที่ท่านนั่งกับพื้นแล้วเขียนบน เตียง</p>
ชาคริต	<p>ได้เรื่องอะไรเยอะ โดยเฉพาะการเล่นสนุกอย่างมีสาระ มีประโยชน์มาก</p>
คุณบุบผา	<p>ท่านมีวิถึญาณครูอย่างเต็มที สอนมาตั้งแต่เด็ก ท่านชอบสอน ที่บ้านไม่มีใครเป็นครู แต่ที่บ้านมีโรงเรียนเพราะเป็นชนบท ถ้าเด็กจบ ป.4 แล้วก็ต้องเข้าจังหวัดหรือไม่กี่ไป กรุงเทพฯ ลำบาก โยมพ่อก็ไปหาครูมา แล้วตั้งโรงเรียนที่บ้าน ชื่อโรงเรียนบำรุงวุฒิ ราช เป็นโรงเรียนมัธยมแห่งแรกของอำเภอศรีประจัญ คนอำเภอสามชุก บางชวาก ก็ มาเรียนกัน แต่ท่านไม่ได้เรียนหรอก เพราะโรงเรียนปิดเสียก่อน คือโยมพ่อจะเป็นคนมี นิสัยว่า ทำขึ้นมาแล้วก็ทำไปเรื่อย ๆ แต่ถ้ามีใครมาทำ โยมพ่อจะบอกว่าถ้าเราทำแล้ว ความเชื่อถือมีมากกว่าเขา เดียวเขาจะเจิง โยมพ่อปิดตัวเอง ให้โอกาสคนอื่น ฟังจาก คนที่ศรีประจัญจะพูดกันแบบนี้ จะหลีกเลี่ยงให้คนอื่น ครูที่โรงเรียนพอไปตั้งโรงเรียน พอก็เลิกโรงเรียน โอนนักเรียนให้ด้วย ชื่อโรงเรียนนี้ทุกวันนี้ยังอยู่ ที่วัดบ้านกร่าง และ เขาเคารพนับถือโยมพ่อมาก โยมพ่อก็บอกเขาว่าให้ทำเพื่อประโยชน์ของการศึกษา ไม่ให้ไปรีดนาทาเร้นเด็ก ป้ายังเคยคิดตอนเด็ก ๆ เลยว่าบ้านเรามีโต๊ะเก้าอี้มากมาย มี คนมาเรียน คนโตกว่าเรา มาชักธงชาติแล้วก็กลับ ก็รู้แค่นี้ และครูก็กินนอนอยู่ที่บ้าน ต่อมาก็เลิกไป โยมพ่อก็ให้เก็บกระดานดำไว้ ก็เก็บไว้อย่างละซุดสองซุด โต๊ะเก้าอี้ก็ยก ให้เค้าหมดเลย ไม่ได้ขาย โยมพ่อใจดี ท่านมีอิทธิพลในเรื่องความเสียสละ อะไรที่เห็น แก่ประโยชน์ของส่วนรวมได้รับจากโยมพ่อ แต่ความเยือกเย็นสุขุมจะได้จากโยมแม่ ป้ามานั่งคิดแล้วก็ภูมิใจนะว่าพ่อแม่เราไม่เหมือนใคร ปกติคนทำโรงเรียนจะทำให้ ใหญ่โตขึ้นใครจะมาทำแข่งก็เรื่องของเขา แต่โยมพ่อกลับเรียกเค้ามาแล้วบอกว่าผม จะเลิก ครูเอาไปเลย นักเรียนก็เอาไปให้หมด เขาชื่อครูชั้น อินทมา โรงเรียนชื่ออำนวยการ เวทย์ เดียวนี้ลูกเป็นผู้ดำเนินการต่อ ลูกแก่เป็นรุ่นน้องป้า ชื่ออำนวยการ ก็เอานักเรียนไป เข้าค่ายป่าหมด รู้ว่าเราเปิดค่ายดีใจ สืบกันเป็นสายโยมมาเลย และยังมีอุปการะของ โรงเรียนเหลืออยู่ มีซอลค์ มีกระดาน ท่านกลับไปถึงก็กางกระดาน สอนเลย ABC หัด ผสมตัว ซึ่งนักเรียนบ้านนอกจนถึง ป.4 ก็ไม่ได้มีการสอนภาษาอังกฤษ แต่เรา ป.2 – ป.3 ได้ ABC แล้ว ท่านเจ้าคุณสอน เด็กในละแวกนั้นมาเรียนกันเยอะ เสาร์ อาทิตย์ ไม่ไปไหน มีข้าวกิน แม่เลี้ยงเสร็จ โรงเรียนเลิกตอนเย็น โดยมากท่านไปอยู่นั้นก็ตอน ปิดเทอม ท่านจะวางแผนไว้เลย การทำการเรียนการสอน เหมือนมีตารางการสอนไว้ เลย พอท่านเรียนมหาจุฬาฯ เรียนจบท่านก็เป็นอาจารย์สอนมหาจุฬาฯ</p>

ชาคริต	แนวทางการหาความรู้และการทำงานของท่าน ยกตัวอย่างมาให้และเสริมเกี่ยวกับการหาความรู้และการทำงาน
คุณบุบผา	<p>การทำงานของท่าน เราก็ดูอยู่ห่าง ๆ เวลาท่านเก็บข้อมูลเราจะเห็น สมัยก่อนไม่มีคอมพิวเตอร์และท่านก็พิมพ์ดีดไม่เป็น ท่านเขียน ท่านจะมีโต๊ะและเหล็กแหลม ๆ ท่านก็จะเสียบ ๆ ไว้ นั่นแหละข้อมูล ตอนที่ทำพุทธธรรม ซึ่งเยอะมาก ท่านจะเอากระดาษสี่เหลี่ยมเขียนไว้เยอะมาก ท่านไปหอสมุดแห่งชาติ ท่านก็ไปของท่านเอง และมานั่งทำคร่ำเคร่ง บางวันเป็นตั้ง ๆ เสียบ ๆ ไว้ แล้วก็เอามาเรียง ๆ เห็นท่านทำ เราก็ไปอยู่นานไม่ได้ อาทิตย์หนึ่งไปถวายอาหารแล้วก็กลับ แต่ก็ดูว่า เออ ท่านทำงานแปลก คือท่านมีระบบของท่านเอง ท่านจัดระบบของท่านเอง เป็นวิธีการของท่านเอง อย่างพวกป่าเรียนหนังสือ ท่านก็บอกว่าดูหนังสือนั่นให้ดูไปเรื่อย ๆ ให้ซึมเข้าไป ไม่ใช่พออีก 7 วันจะสอบ มาดูกันหัวซุกหัวซุน พวกเราจะเป็นอย่างนั้น ท่านบอกให้ดูไปเรื่อย ๆ พอใกล้จะสอบเราก็มาค้อยดู ๆ เก็บเอาอีกหน่อยมันก็จะสมบูรณ์ อย่างเช่นเราทำงานอะไรก็แล้วแต่เรียนหนังสือ ดูหนังสือ อย่าคร่ำเคร่ง ทำแล้วก็ไม่ต้องทำอย่างอื่น พอกลับมาทำอีกที่ความคิดก็จะงอก ท่านบอกอย่าไปดูอย่างนั้น ท่านเคยถามว่า ดูหนังสือกี่ชั่วโมง ป้าบอกดู 2 ชั่วโมง ท่านถามว่าแล้วเป็นไง มันค่อนข้างลำบาก เรายกยอมรับกับท่าน มันดีกันหมดเลย ท่านบอกไม่ต้องทำอย่างนั้น ดูพอรู้สึกดี ๆ เบื่อ ๆ เราก็ลุกขึ้นไปทำอย่างอื่น ไปล้างซาม ไปถูบ้าน ไปซักผ้า หรือจะไม่เดินเล่นตรงไหนก็ได้ ให้มันเปลี่ยนไปเลย เปลี่ยนไปจากตรงนั้น แล้วพอกลับมาความคิดมันจะไหลขึ้นมา เราก็เอาอย่างท่าน มันก็ดี ความรู้สึกมันก็ดี แต่เราก็ไม่ได้เรียนอะไรมากมาย แล้วอย่างหนังสือของท่านท่านจะเขียน จะขีด จะตีก จะเสริมข้อความ แต่ตัวเล็ก ท่านอ่านได้คนเดียว ป้าได้เขียนไว้ว่า ปัจจัยที่ทำให้ท่านเจ้าคุณสนใจในเรื่องการศึกษาว่า ท่านเจ้าคุณได้เห็นความสำคัญของการศึกษาสำหรับชีวิตมนุษย์ทุกคน ท่านไม่ได้แบ่งแยก ไม่ได้แยกการศึกษาออกจากชีวิต หรือกิจกรรม ถ้าจะพิจารณาเรื่องการศึกษาก็ต้องพิจารณาเรื่องชีวิตด้วยควบคู่กันไป การศึกษากับชีวิตต้องควบคู่ ป้าเคยอ่านหนังสือนี้ ก็เลยคิดมานิดนึง ยกตัวอย่างหนังสือธรรมะกับการศึกษาของไทยหน้า 53 ท่านเขียนว่า การศึกษาคือการพัฒนาชีวิตให้ดำเนินไปตลอด จนกระทั่งบรรลุเป้าหมายคืออิสรภาพและสันติสุข จากหนังสือการศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา จำไม่ได้ว่าหน้าไหน แต่จำข้อความไว้ว่า การศึกษาซึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้ศิลปวิทยาในด้านต่าง ๆ ตลอดถึงการพัฒนา มนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงภายในเพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในคราวเดียวกัน ต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน พัฒนาทั้งภายในภายนอกพร้อมกัน</p>

ชาคริต	เรื่องการศึกษาก็คงมีอิทธิพลจากที่บ้านเคยทำโรงเรียนมาบ้างด้วย
คุณบุบผา	<p>อิทธิพลอันนี้ก็ได้ พอดีท่านสนใจใฝ่รู้ด้วย ท่านเป็นตั้งแต่เด็ก ๆ เพราะโยมพ่อ เป็นบ้าน ค้าขายก็จริง แต่พอตอนเย็นโยมพ่อจะมีเวลาให้กับลูก หลังบ้านเราจะมีสวนครัว และจะปลูกไม้หอมไว้ และจะมีเตียงใหญ่บางไว้ เตียงใหญ่มาก เพราะลูกตั้ง 7-8 คน จะนั่งได้หมด และโยมพ่อโยมแม่ก็อยู่บนนั้นด้วย บ้านสมัยก่อนไม่มีไฟฟ้า จุดตะเกียง ท่านก็ถือแช่อันนี้ ลูกก็นอนกันระกะระกะ หนุนขาหนุนแขนกัน จะมีความอบอุ่นมากในครอบครัวป่า แล้วคุณปู่ก็จะเล่าเรื่องของตัวเอง และเล่าประสบการณ์ต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ให้ลูก ๆ ฟัง ตั้งแต่เด็ก ทุกเย็นจะต้องมีการพบปะกันแบบนั้น ครอบครัวอบอุ่น หลังจาก กินข้าว อาบน้ำแล้ว ก่อนนอนจะต้องเป็นอย่างนี้ทุกวัน ก็ จะเล่าว่า ท่านมาอยู่กับพระสังฆราชยังงัยตอนเด็ก และเรียนหนังสือยังงัย และได้เปรียญนั้นเปรียญนี้ และต้องแข่งขันกับคนอื่นยังงัย โยมพ่อก็จะเล่าให้เราที่มีความรู้สึกเหมือนให้เรารู้ในความคิดว่า ต้องเรียนนะ อย่างนั้นนะ อย่างนั้นะ ซึ่งพ่อทำไว้อย่างนี้เราน่าจะทำตามแบบอย่าง โยมพ่อก็บวชเถรจนเป็นพระ เป็นประโยค 4 เป็นมหาแล้ว และจึงได้สึกไป ชาวบ้านก็เรียกท่านว่า ท่านมหา เป็นที่นับถือของชาวบ้าน ชาวบ้านมีเรื่องอะไรก็ต้องมาปรึกษา การปลูกฝังเรื่องการศึกษาดีเป็นส่วนมาก โยมพ่อเป็นคนมีความยุติธรรมและรักความก้าวหน้า เพราะฉะนั้นตลาดที่เป็นตลาดเล็ก ๆ ชาวบ้านและลูกหลานต่าง ๆ จะฝากลูกให้และจะให้เรียนตรงไหนก็จะมาปรึกษา โยมพ่อเป็นผู้กว้างขวางในเรื่องนี้ คือ ที่บ้านจะรับหนังสือพิมพ์เป็นบ้านเดียว บ้านเศรษฐีก็ไม่รับ มีบ้านเรา พวกเศรษฐีและยากก็มาอ่านที่บ้านเรา สมัยก่อนมีหลักเมือง พิมพ์ไทย สยามรัฐ การเมือง เรื่องประเทศอเมริกาเป็นยังงัย ชายอาวุธอะไร จะเล่าให้พวกเราฟังหมด ลูก ๆ ได้อิทธิพลตรงนี้เยอะ ความรู้ท่านเยอะ เป็นคนกว้าง และบ้านเราก็เป็นบ้านแรกที่มีวิทยุ วิทยุสมัยก่อนที่มีหลอด ๆ เยอะ ๆ ใช้ถ่านเป็นกระบอก ใส่ถ่านหลายก้อน และกระบอกใส่ถ่านก็มีประวัติมา มันใส่ถ่านข้างละ 30 ก้อน เป็นลัง มีหูหิ้ว ไม่มีไฟฟ้า ตอนหลังท่านเจ้าคุณเอากะบอกไปแช่น้ำ ต่ออายุการใช้งานของถ่านได้อีก ตอนที่ท่านมาเรียนที่กรุงเทพฯ แล้วกลับไป เอากะละมังใส่น้ำ แล้วเอาถ่านแช่น้ำทั้งกระบอก พวกเราก็หัวเราะ แล้วท่านก็ต่อสายอะไรของท่าน ปราบกว่าวิทยุ ดึงไปอีกตั้งนานจากถ่านที่หมดแล้ว พี่ชายบอกว่ามันหมดแล้ว ใช้ไม่ได้แล้ว มีเสียงอู้อี้แล้ว ท่านบอกอย่าฟังทิ้งเอามาทำก่อน กระบอกมันหนักมากต้องช่วยกัน จำได้ว่ามันใช้ได้แต่นานเท่าไรจำไม่ได้ โยมพ่อยังเคยพูดว่าดูซิมันใช้ได้ก็ตั้งนาน ท่านเจ้าคุณก็มีอะไรของท่านอีกอย่างที่ท่านโยมพ่อก็มักจะพูดว่า ใ้ไฟฉายดี ๆ</p>

	<p>ก็ทำเสีย ไข่ไฟฉายเสีย ๆ ก็ไปทำให้มันดีใช้ได้ เพราะที่บ้านเป็นโรงสีต้องใช้ไฟฉายขนาด 7 ท่อนใหญ่ ๆ พวกยาม ซึ่งจะมียามอยู่ 2-3 คน จะต้องแบกไฟฉาย เหมือนสปรอยไลท์ ฉายไปที่ไหนเห็นกระจ่าง แถมยังเอาดีหัวขโมยได้ด้วย ถ่านหมดก็กองเป็นพะเนิน ท่านก็มาต่ออายุถ่านให้ ท่านหาวิธี พวกน้ำกรดท่านสนใจทดลอง เป็นนักวิทยาศาสตร์ ท่านเป็นก่อนออกบวชแล้ว ตั้งแต่ยังเด็ก ตอนโตที่ท่านเป็นพระ ลูกหลานเยอะ ๆ ไปกราบท่าน ท่านก็จะยกบทที่ว่า “อโมฆี ทิวส์ กยรา อปุเปน พหุ เกณ วา” เวลาแต่ละวันอย่าให้ผ่านไปเปล่า จะน้อยหรือมากก็ได้อะไรบ้าง ท่านบอก ป้าก็จะจำ เพราะฉะนั้นเราจะกลายเป็นคนขยันกันหมดเลยเมื่อฟังท่านแล้ว ชีวิตเรานี้มันไม่ยาวหรอกนะ เราต้องทำให้มันได้ อะไรก็ได้ วันหนึ่งทำให้ได้สักเรื่องสองเรื่องที่ดี ๆ บางทีเล่า ๆ ถ้าคนที่ไม่ได้มาอยู่กับท่านก็จะไม่เข้าใจ ก็จะคิดว่าเราไปรโมทกันเองหรือเปล่า แต่เราก็คิดเรื่อยมา ตอนเด็ก ๆ ก็ยังไม่คิดอะไร พอโตแล้วก็คิดว่าท่านนี่เป็นคนที่น่าจะต้องเอาเป็นแบบอย่าง บางทีเราก็คิดอะไรที่เกือบจะผิดจะพลาดเหมือนกัน เราก็จะต้องเอาท่านเป็นเสาหลักเป็นแก่น ว่าคนเขารู้จักเรา เราเราทำเสีย จะเสียไปถึงท่าน ลูกหลานก็จะสอนกันอย่างนี้</p>
ชาคริต	<p>แสดงว่าที่จริงท่านก็พยายามที่จะประหยัดมาตั้งแต่นานแล้ว ทั้งๆ ที่สมัยก่อนความคิดเรื่องประหยัดทรัพยากรยังไม่โดดเด่นมาก</p>
คุณบุบผา	<p>ท่านจะใช้อะไรก็ประหยัดไปหมดทุกอย่าง คือให้ได้ประโยชน์ทุกอย่าง แต่ก็ไม่ถึงกับตระหนืออย่างท่านเก็บเงินไว้ ถ้าจำเป็นท่านก็ให้ ถ้าขอเวลาจำเป็นท่านก็ให้ แคะหมูให้เลย เหยี่ยงูใส่ในหมูที่แม่แจกคนละตัว ของป่าทุบก่อนเลยเพราะใช้เงินเก่ง แคะไม่ออกไม่ทันใจทุบหมูเลย เพราะความใจร้อน แต่ของท่านจะอยู่จนกระทั่งเราโตมาก ท่านบวชแล้วเรายังเอาหมูของท่านเก็บไว้ ตอนนั้นย้ายบ้าน ย้ายไปย้ายมาก็คงแตกไป ตัวไม่ใหญ่แต่ก็ใส่เงินเป็นร้อย ร้อยนึงสมัยก่อนก็เยอะ ตอนที่ท่านกลับจากวันปทุมคงคา ท่านก็มาเลี้ยงไค้กเรา ไค้กฟิ่งมายังไม่รู้จักไค้ก ไค้กมาเป็นอันดับแรกมาเรือใหญ่ ท่านเคยฉันที่กรุงเทพฯ ตอนอยู่วันพระพิเรนทร์ ท่านก็คิดถึงน้อง ท่านก็เก็บสตางค์ไว้ซื้อไค้กเลี้ยงน้อง ถ้าท่านได้รับอะไรท่านจะต้องคิดถึงน้อง ๆ และเด็ก ๆ ทางบ้าน ท่านจะต้องให้ทันสมัย เหมือนถ้าท่านรู้จักต้องให้คนอื่นรู้ด้วย เหมือนที่ท่านเป็นผู้ให้อยู่ทุกวันนี้</p>
ชาคริต	<p>แสดงว่าเรื่องวิทยุเป็นความเคยชินตั้งแต่เด็ก ๆ ท่านพระครูเล่าให้ฟังว่า ท่านฟังวิทยุมากที่สุด ที่วิจะไม่ค่อยดู</p>

คุณบุบผา	<p>ตอนที่ท่านย้ายมาอยู่ที่วัดนี้ใหม่ๆ กับท่านพระครูปลัดและหลวงตา เราก็แอบซื้อทีวีเล็ก ๆ มาให้เครื่องหนึ่งติดตั้งให้ท่านเรียบร้อยตอนท่านไม่อยู่ อีกสองสามวันมาตอนนั้นท่านยังไม่ใช่โทรศัพท์ ท่านก็เฉย ๆ พอมาถึงท่านก็ถอดเก็บใส่กล่องไว้ให้เรียบร้อย ท่านก็บอกบุบผาเอากลับไปเถอะ หลวงพี่ไม่ดูก็เอาให้คนอื่นดูได้ ท่านพระครูก็ดูได้ ท่านบอกไม่ต้องหรอก เราก็ไม่กล้า เราก็อยากให้ท่าน ท่านฟังวิทยุ แต่ท่านได้ความรู้มากกว่าเราอีก เพราะเราก็มัวแต่ดูอย่างอื่น ท่านฟังข่าวทั้งวันท่านจะรู้ แล้วท่านก็บอกว่าทำไมถึงไม่ฟังคลื่นสั้นและฟังภาษาอังกฤษ อีกหน่อยมันก็เก่งไปเอง ท่านเก่งเพราะท่านเป็นอย่างนี้ คือภาษาอังกฤษท่านเรียนจากแผ่นเสียงลงเพลง หนังสือชุด เอเดนเซียล book 1 – book 4 เล่ม ลงเพลงสี่ดำนั้นแหละ ไซลานแผ่นเสียงเป็นตั้ง คือ ฟังแล้วดูตามหนังสือได้เลย ฝรั่งเศสชัดเจนมาก เอเดนเซียลอิงลิช ท่านเรียนด้วยตนเองแล้วท่านก็ไปสอบครูชุด พม. ชุด ปม. ของท่าน ท่านสอบได้หมด ปรากฏว่าภาษาอังกฤษ ดร. หรือใครที่เรียนมาจากเมืองนอก ดร. อาภา จันทรสกุล ออกปากเลยว่า สิ่งที่ท่านรู้เราตามท่านไม่ทัน บางอย่างรากศัพท์ต้องไปหาท่าน ท่านรู้ได้หมด ท่านมีเอ็นไซโคปิเดีย สมัยป่าเด็ก ๆ ท่านอนุญาตให้หลานเข้าไปเปิดได้ จะเอาเล่มไหน ให้ยกออกมาแล้วก็มาดูนอกกฎแล้วก็เอาไปคืน สมัยท่านสอนอยู่มหาจุฬาฯ แต่ไม่กล้าเอากลับบ้านเพราะเล่มมันใหญ่ ก็ชุดที่อยู่บนภูเขา ชุดของ Britanica ที่เป็นหนังสือเล่มน้ำ ท่านเจ้าคุณหลวงอา พระเทพสุนันทาซื้อให้ ที่ท่านได้เปรียญ 9 ให้อะไรก็ไม่เหมือนใจหรอกนะต้องให้อันนี้สำหรับ เจ้าคุณเล็ก เรียกมาก่อนท่านเป็นเจ้าคุณจริง ๆ</p>
ชาคริต	ดูท่านจะชอบทุกอย่างที่เป็นความรู้จริง ๆ นะครับ
คุณบุบผา	หนังสือจะไม่ให้ห่าง เป็นความรู้หมด อย่างเราว่าสนาไม่ถึง อ่านยังไงก็ไม่จำได้อย่างท่าน ท่านอ่านแล้วท่านพิจารณาแยกแยะ ดีความได้หมด
ชาคริต	แต่สมัยก่อนหนังสือไม่ได้ห่างเหมือนสมัยนี้ใช่ไหมครับ
คุณบุบผา	<p>แต่ที่บ้านมีหนังสือเยอะ ลูกผาสุกเป็นหนอนหนังสือ และจะมีทั้งไทย อังกฤษ จีนก็มีขนาดห้องยาวยังเต็ม เป็นตู้เต็ม มีเป็นหมื่น ๆ เล่ม ลูกผาสุกภาษาอังกฤษก็เก่งเมื่อก่อนเป็นครูสอนภาษาอังกฤษอยู่ที่ศรีประจัญ ท่านได้ตรงนี้ ยืนอ่านทั้งวัน ตอนที่ เป็นเณรบางที่ท่านก็ไปที่บ้าน ท่านจะไปอ่านหนังสือ ที่อื่นไม่มี มีแต่ที่บ้าน แต่เราไม่อ่าน เรามีภาระ ป่าอยู่ที่บ้านก็มีเรื่องต่าง ๆ ที่ต้องทำ ค้าขาย</p>
ชาคริต	อยากรู้ว่าถ้าท่านเกิดมาในยุคสมัยนี้ที่ข้อมูลข่าวสารความรู้ หนังสือต่าง ๆ พรั่งพร้อมมาก จะเป็นอย่างไร

คุณบุบผา	<p>เด็กสมัยนี้กลับกลายเป็นเสียเปรียบ เด็กสมัยนี้เล่นแต่เกมส์ไม่ทำอะไรเลย มีเครื่องอำนวยความสะดวกเยอะไม่ได้ใช้ประโยชน์ กลายเป็นโทษไป ใช้กันไม่เป็น คนสมัยก่อนมีอะไรก็ต้องอ่าน เพราะหนังสือไม่ค่อยมีเหมือนสมัยนี้ แต่ท่านก็ไม่ได้ทั้งหมด ตอนหลังลูกผาสุกย้ายไป ท่านชอบฟังวิทยุ ชอบอ่าน ทีวี ละคร หนังสือ ท่านไม่ดู ท่านไม่สนใจ ป้าอยู่กับท่านไม่มีโอกาสเลยเรื่องเล่นที่ไม่มีสาระ ร้องเพลงอะไรก็ไม่ดี มีแต่เพลงชาติ เพลงสรรเสริญบารมี ท้องอาชยาน แต่ท่านก็ไม่ได้บอกบังคับ เพียงแต่บอกว่ามาทำนี่กันเถอะ ท่านจะใช้วิธีเบนความสนใจ เช่น เราถือเบ็ดจะไปตกปลา ท่านจะถาม ไปไหน แล้วท่านจะชวนไปทางอื่น ที่เราอยากจะไป เราจะไม่ได้ไปทำสิ่งที่ไม่ดี แล้วเราก็ก้มไป ท่านไม่ได้ห้ามว่าอย่านะ มันบาปนะ มันไม่ดีนะ ตอนนั้นเรายังเล็กเกินไป คิดแต่ว่าเป็นเรื่องเล่น เรายังไม่รู้ ไม่รู้ที่ท่านคิดยังไง ท่านก็ไม่บอก แต่ท่านมาสอนตอนหลัง ๆ ที่เราโตแล้ว ตอนนั้นจะไม่สอน แค่เห็นว่าจะไป ก็เบนความสนใจเรา</p>
ชาคริต	<p>คราวนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับเรื่องการบริหารจัดการวัด แนวทางการบริหารจัดการวัด ญาณเวศกวัน ของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นอย่างไร อยากจะถามเผื่อว่าป้าผา ป้าดา จะเป็นความเห็นแตกต่างคนละมุมกับคนอื่นที่เคยสัมภาษณ์ไปแล้ว</p>
คุณบุบผา	<p>คงจะใกล้เคียงกัน การวางรูปแบบท่านก็นั่นเรื่องวินัยและเรื่องการศึกษาซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ที่สุด ป้าก็คิดอยู่ทุกวันว่าวัดเราไม่เหมือนวัดอื่น ท่านเน้นการศึกษา บวชแล้วก็เรียน จะมาบวชครั้งเดือน อาทิตย์หนึ่ง ไม่รับ ต้องบวชหนึ่งเดือน เพราะหนึ่งเดือนยังพอมีเวลาที่ จะปฏิบัติได้ ที่จะเรียนรู้อะไรได้ อย่างน้อยก็เอาไปใช้ได้เลย แต่ถ้าครึ่งเดือนไม่ได้เลย ครึ่งเดือนห่มผ้ายังหลุดเลย ลูกหลานคิดจะบวชครึ่งเดือนก็ให้ไปบวชที่อื่นหมด ไม่ต้องมาอ้อนวอนท่านเลย อย่ามาทำให้เสีย เพราะหลักการท่านวางไว้แล้ว เราต้องเคารพในหลักของท่าน ถ้าไม่สามารถบวชได้อยู่ได้หนึ่งเดือนนะ สองคนแล้ว ป้าให้ไปบวชที่อื่น ไม่กลัวโกรธหรอก เราต้องรักษากฎ ในเรื่องการปกครอง ท่านก็นั่นในเรื่องความสามัคคีและการถืออาวุโส ตามวินัยก็ต้องถืออาวุโสอยู่แล้ว ในเรื่องอื่น ๆ ป้าก็ไม่สามารถรู้มากกว่านั้น มันเป็นเรื่องของพระ แต่ทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นเรื่องเสนาสนะมันก็สับปายะทุกอย่าง ก่อนที่จะทำอะไรก็ได้รับการปรึกษาจากคณะกรรมการวัดและพระสงฆ์ด้วย มีหลักเกณฑ์ทุกอย่าง อย่างที่เราเห็น ทำอะไรมีหลักเกณฑ์หลักการมันจึงทำให้สับปายะและญาติโยมที่มาที่วัดด้วยกันก็ต้องได้รับธรรมะ สรุปแล้วคนที่มาบวชก็ต้องเรียน คนที่มาทำบุญก็ต้องได้ธรรมะกลับไป วันละข้อ</p>

	<p>สองข้อก็ยังดี วันนี้ได้อิทธิบาท พຸ່ງนี้ได้ พรหมวิหาร 4 วันต่อไปก็ได้ ฯลฯ มันจะติดเข้าไปในหูกี่เอาไปใช้ได้ หลักที่ท่านสอน แต่ละอย่าง การเลี้ยงดูลูก ท่านเป็นหมด คนก็สงสัยว่าทำไม ท่านบวชตั้งแต่เด็กท่านรู้ได้ยังไง เลี้ยงลูกยังไง หลายเรื่องที่ท่านไม่น่าจะรู้ อย่างเรื่องความรัก ชีวิตในการครองเรือน คนครองเรือนยังไม่สามารถยกมาได้เลยว่าตรงไหนสำคัญหรือไม่สำคัญ การต้องเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน</p>
<p>ชาคริต</p>	<p>ผมเคยถามท่านว่าทำไมท่านรู้ ท่านก็จะตอบแคว່ว่ามันไม่ใช่ความลับ แค่นั้น ที่นี้ข้อสุดท้าย สำคัญที่สุดที่จะต้องถามป้าผาเท่านั้นที่จะตอบได้ คือ เวลาท่านพูดคุยกับสมาชิกในครอบครัว ท่านจะเน้นเรื่องใดเป็นพิเศษ ที่ป้าพูดเรื่องพุทธภษิต “อโหมณี ทิวสัถยิรา” ไปแล้วว่่า แต่ละวันต้องไม่ให้เสียเปล่า ท่านจะพูดเรื่องอะไรอีก</p>
<p>คุณบุบผา</p>	<p>ท่านจะถามสารทุกข์สุกดิบทั่ว ๆ ไป ท่านสนใจลูกหลาน และบอกว่าครอบครัวจะอยู่ได้ก็ตรงนี้ จะสืบสานต่อได้ ท่านจะห่วงเรื่องการเรียน และการมีชีวิต ไม่ว่าจะมีความรอบค้วหรือเรื่องหน้าที่การงาน ถ้าเจอกันท่านก็จะต้องถาม เรื่องการเรียนเป็นยังไง เรียนจบอะไรแล้ว ถ้าเรียนจบแล้วก็แล้วไป ก็เป็นเรื่องของการหางานทำ แต่ที่ไม่จบแต่เปลี่ยนสายการเรียนเปลี่ยนทิศทางการเรียน ท่านจะถามทำไมถึงเปลี่ยนมีเหตุผลอะไร ท่านจะ ละเอียดมากตรงนี้ ท่านถามเพราะอยากรู้และท่านก็ให้สติด้วย คือบางทีสายที่ตัวเองเรียนก็ เรียนดีอยู่แล้วแต่กลับไปเปลี่ยนแล้วเสียเวลาเรียน ตามเพื่อนไปเริ่มใหม่ด้วยการตามเพื่อน ท่านจะถามเหตุผลและท่านจะตักเตือนให้ อย่างการทำงาน บางคนไปทำงานก็มี ปัญหาในหน้าที่การงาน ท่านก็ซักไซ้ไล่เรียง ท่านเอาใจใส่มาก ๆ เรื่องเหล่านี้ และเรื่องชีวิตในครอบครัวก็เหมือนกัน ไม่เรียกว่าก้าวก่ายแต่ถามสารทุกข์สุกดิบ แต่ท่านก็ไม่ล่งล้า แต่พวกเราไม่ค่อยมีปัญหาในเรื่องครอบครัวเท่าไร เพราะทุกคนจะเข้าใจ เช่น การเลิกร้างกันก็ไม่ค่อยมี มีบ้างแต่ก็ไม่เป็นที่เดือดร้อนทำให้อับอายขายหน้าอะไร เพียงแต่สนใจว่าลูกเค้าเป็นยังไง เมื่อเกิดเหตุการณ์เหล่านี้ขึ้นแล้วเด็ก ๆ เป็นอย่างไร ท่านก็จะถามด้วยความห่วงใย ครอบครัวขยายไปเท่าไรแล้ว สาเหตุที่จัดทำบุญทุกปีก็เพราะอย่างนี้ จะได้ให้ท่านเห็นลูกหลาน จะได้เห็น จะมารายงานตัว ตอนนั้นก็จัดทำเรื่องของตระกูล เครือญาติ ทำเป็นเล่ม ทำผังตระกูลให้ตอนที่ชาติภูมิ ทุกครอบครัวจะส่งข้อมูลท่าน ให้ท่านรู้ว่าครอบครัวนี้มีสมาชิกเพิ่ม ท่านก็จะรู้ ท่านจะเห็นเอาไปเก็บไว้ในกฎิท่าน ท่านอยากรู้ ท่านก็เปิดดู ท่านสงสัยอะไรท่านก็จะถาม อย่างลูกหลานบางคนบวช ตอนนั้นบวชแล้วสึกไปแล้วดีไหม ถ้ายังไม่ได้ ท่านก็จะถามเป็นเพราะอะไร ท่านก็จะถามต่อ ถ้าตอบไม่ได้ก็จะถามเค้าเอง ก็ไปบอกเค้าว่าท่านถามถึงนะ</p>

	นอกจากเรื่องเรียนและเรื่องเกี่ยวกับการประหยัด การรักษาสถรรพชาติ ท่านได้สอนลูกหลานอย่างอื่นบ้างหรือเปล่า
คุณบุบผา	สอน ถ้ามีเวลาท่านจะสอน มาตอนหลังท่านอาพาธ ลูกหลานก็ห่าง ๆ ไป แต่ถ้าจะสอน จริง ๆ ก็สอนได้ พวกบ้ำผา กับบ้ำदानี้แหละ ก็อยู่ใกล้ ๆ อยู่ด้วยกันตลอด บางทีก็โทรศัพท์คุยกัน เด็ก ๆ ก็ไม่ค่อยมีเวลามาให้ท่านสอนเลย ปีนี้จะมาพบกันที่นี้ ท่านไม่มีเวลาคู่มาก ท่านก็ถามคนนั้นคนนั้นเป็นยังไง ก็หมดเวลาถึงเวลาฉันเพล มันไม่มีเวลามากกว่านั้น เพราะท่านเองก็ไม่สบาย ตอนนี้อยู่ที่ฟังกเกล้า ถามบ้ำผาว่าคนนั้นคนนี้เป็นยังไง ท่านเป็นคนมีเสน่ห์ในเรื่องการจำคนแม่น ท่านรู้จักใครท่านจะรู้จักจริง ๆ ท่านจำแม่น หลาย ๆ ปี บางคนจากไปตั้งหลาย ๆ ปี พอกลับมาเจอกัน ท่านก็คลั่งคล้ายคลั่งคล้า พอนึกเรื่องราวได้ท่านก็จำได้หมด
ชาคริต	เห็นท่านการุณย์แล้วว่า ท่านจะมีสมุดบันทึกของท่านว่าวันนี้ใครมาหาท่านจะจดหมด ถ้าท่านรู้ก่อนว่าใครจะมาท่านก็จะไปพุดคุยเรื่องเก่า ท่านบอกว่าใครจะจำได้หมด ก็ต้องจด
คุณบุบผา	แต่ท่านก็จำได้ด้วยนะ บางทีมากะทันหันหลาย ๆ คนที่มาโดยไม่บอก พอมาถึงท่านก็นึกได้ ตอนนั้นอย่างนั้น ถามทำงานที่นั่นเป็นอย่างไรบ้าง ทำให้คนที่ถูกถามชื่นใจมาก เรื่องความเจ็บป่วยของญาติพี่น้องเมื่อก่อนท่านแข็งแรง พี่น้องใครเจ็บไข้ได้ป่วย ท่านไปหมด ญาติมีงานบวชงานแต่งงานท่านก็จะไปหมด ตอนหลังนี้ต้องยกเว้นเลย เมื่อ 2 วันก่อนไปมีคนถามว่าเมื่อจะได้เจอท่านเจ้าคุณละ เจอตั้งแต่กี่โมงแล้วไม่ได้เจอขอให้บ้ำผาจัดงานเถอะ ท่านจะได้มาแล้วเราจะได้ไปกัน ทุกคนคิดถึงและเคารพท่าน ท่านไม่อะไรให้เป็นที่ไม่สบายใจเลย โยมแม่ โยมพ่อ ไม่เคยดูท่านเลย ท่านคนเดียวที่ไม่ถูกดู ไม่มีอะไรจะดู และผู้ใหญ่ก็เกรงใจด้วย พี่บ้ำน้ำอาเกรงใจท่าน ความที่ท่านพูดน้อย และเรื่องอะไรไม่ลงตัวท่านก็ต้องซักต้องถาม ตั้งแต่ยังเป็นเด็กนะ ซักเอาจนได้ รู้อะไรต้องรู้ให้ตลอดต้องรู้แจ้ง
ชาคริต	เคยอ่านในหนังสือเรื่องวิถีแห่งปราชญ์ว่า ตั้งแต่ท่านยังเป็นเณรยังมีพระแอบยกมือไหว้ท่านเลยเพราะท่านประพฤติดีดีมาก น่าศรัทธา
คุณบุบผา	ในนี้เล่มนี้ จะมีสัมภาษณ์ท่านเจ้าคุณประยูร อธิการบดี ตอนหนึ่งท่านพูด อาตมาเป็นเด็กก็อยู่ที่อำเภอเดียวกับท่าน ได้รู้ข่าวท่านได้เปรียญเก้า นึกเลยว่าตัวเองต้องเอาอย่างให้ได้ และเดินตาม โชคดีพ่อพามางานที่หลวงพ่อดีใจงานให้ ตอนนั้นได้ประโยค 9 ได้มาเห็นยังเป็นแรงบันดาลใจมาก ก็เลยพยายาม และท่านก็ประสบความสำเร็จได้เป็นนาคหลวงเป็นอะไรเหมือนกัน ท่านก็เขียน และท่านยังพูดว่าเป็นโรคแพ้ชั้น

	<p>ท่านเจ้าคุณเรา ในมหาจุฬารูป นิสิต หรือพระอาจารย์ในจุฬารูป จะตามแบบอย่างท่านเจ้าคุณ การเดิน การมีจริยวัตรต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่ดี ท่านเจ้าคุณก็บอกอยากให้มีอย่างนี้อีก เพราะคนเลื่อมใสศรัทธาท่านมาก พยายามที่จะเดินตามท่านหมด ท่านเจ้าคุณประยูรให้สัมภาษณ์ไว้เยอะ ตอนเจอกับป้าท่านก็เล่าอย่างนี้ให้ฟัง ป้าก็บอกไม่ต้องเล่าอ่านแล้วในหนังสือ ท่านก็บอกอยากเล่าให้โยมพี่ฟัง ท่านเจ้าคุณจะไปเจอกันที่ศรีประจักษ์ทุกปี ปีที่แล้วท่านเจ้าคุณวัดพระรามเก้าท่านก็พูดถึงท่านเจ้าคุณเยอะ และยกตัวอย่างหลาย ๆ อย่างที่เราไม่รู้ จริยวัตรของท่านเป็นที่เลื่อมใสศรัทธา</p>
ชาคริต	<p>ขอบพระคุณมากนะครับ สัมภาษณ์ป้ามาแล้วก็ได้แนวคิดดี ๆ เยอะ น่าจะมีประโยชน์มาก</p>

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายชาคริต อาชวอำรุง เกิดเมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ.2520 ที่จังหวัดกรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษารัฐศาสตรบัณฑิต ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เกียรตินิยมอันดับ 2 จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2542 เข้าทำงานในตำแหน่งพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน บริษัทการบินไทย จำกัด (มหาชน) ในปี 2543 เดือนธันวาคม 2548 – เมษายน 2549 ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดญาณเวศกวัน โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นพระอุปัชฌาย์ ต่อมาชาคริตได้เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโท สาขาวิชาการศึกษา ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน ภาคการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในภาคการศึกษาต้น ปีการศึกษา 2551 ปัจจุบันทำงานที่กองประสานงานอุปกอบริโกคบนเครื่องบิน บริษัทการบินไทย จำกัด (มหาชน)